

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.7-9 2002 • ANUL XII • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 7-9 (85-87) 2002
iulie-septembrie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI

Raisa BELICOV

Vlad POHILĂ

COLEGIUL DE REDACŢIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Leo BUTNARU, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONŢA, Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franţa), Maria ŞLEAHTIŢCHI (Bălţi), Petru ŢARANU (Vatra Dornei), Vasile ŢĂRA (Timișoara), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134,

Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 87 03, 23 46 98

e-mail: *limba_romana @ mail. md*

“Un popor care, supus fiind veacuri întregi la tot soiul de întâmplări crude, știe să-și apere naționalitatea ca românul, păstrându-și ca dânsul năravurile, portul, limba și legea părinților; ...un popor ca acela este menit a se urca pe treaptă cât de înaltă; ...un popor ca dânsul este chemat la o soartă măreață și vrednică de el... ..stejarul deși se usucă, trunchiul său rămâne tot puternic; și ...din a sa tulpină cresc alți stejari înalți ca el și ca el de puternici!”

Vasile ALECSANDRI

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235–9111

PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 3352 Editura "Universul"

Coperta I: Chișinău, august 2002. Inaugurarea bustului clasicului literaturii române I. L. Caragiale

Coperta IV: Mihai Cimpoi, participant la manifestări culturale de anvergură: Împreună cu Serafim Urecheanu, primarul municipiului Chișinău, și Iulian Filip, șef al Departamentului Cultură – la Biblioteca „Alba-Lulia”; 31 august 1998. La Casa Limbii Române, moment inaugural; 31 august 2002. Cu un grup de distinse personalități din Republica Moldova și România; La Simpozionul „Modelul Caragiale, modelul Blaga și valorile românești”; Anul 1999. Un grup de participanți la Zilele Literaturii Române în Aix-en-Provence, Franța.

Revista “Limba Română”

Rubrici permanente – *Gramatică, De la grotesc la sublim, Analize și interpretări, Scriitori contemporani, Pro didactica, Portofoliul profesorului, Lecțiile istoriei, Lumină din lumină* ș.a. – susținute de specialiști notorii în domeniu, de personalități marcante din Republica Moldova, România, Franța, Germania, S.U.A., Canada ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățământ, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

Abonați-vă la revista “Limba Română”

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile “Poșta Moldovei” și “Moldpresa”. În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Persoanele fizice sau juridice care doresc să se aboneze ori să susțină financiar revista se vor adresa la redacție (tel. 23.87.03, fax. 23.46.98, e-mail: limba_romana@mail.md).

SUMAR

ARGUMENT

Victor TELEUCĂ. *E ca-n noaptea Învierii*
5

CULTIVAREA LIMBII – PIC CU PIC

Vlad POHILĂ. *O singură prepoziție, mai multe probleme cu utilizarea ei*

6

Irina CONDREA. *Atenție la până ce și până când*

10

DE LA GROTESC LA SUBLIM

Alexandru GROMOV. *Pârdalnicul taghir*

12

Eugenia CHIOSA. *Publicitatea: factor de integrare sau de dezintegrare?*

15

STAREA DE VEGHE

Istoria națională: persistența primejdiei de impunere a falsurilor politizate. Declarație

18

MIHAI CIMPOI – 60

Ana BANTOȘ. *Mihai Cimpoi: dialogul dintre Centru și Margine*

25

Mihai CIMPOI. *Nostalgia Centrului*

28

Preafericitul Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. *Gânduri la aniversare*

38

Eugen SIMION. *Bucurie*

39

Constantin CIOPRAGA. *Mihai Cimpoi – LX*

41

Fănuș BĂILEȘTEANU. *Un George Călinescu dintre Prut și Nistru*

43

Dan MĂNUCĂ. *Mihai Cimpoi sau elogiul compenei critice*

44

Dumitru TIUTIUCA. *Podul de cărți numit Mihai Cimpoi*

48

Grigore C. BOSTAN. *Personalitate proeminentă a vieții noastre spirituale*

50

Victor CRĂCIUN. *O conștiință matură*

54

Victor DUMBRĂVEANU. *Omul cărții*

56

Petru ȚARANU. *Mihai Cimpoi și Dornele*

58

Mihai CIMPOI. *Labirinturile limbajelor*

60

EMINESCU AL NOSTRU

Theodor CODREANU. *George Munteanu și ființa hyperionică*

63

PERMANENȚA CLASICILOR

Viorel Dorel CHERCIU. *Dimitrie Cantemir – Homo Universalis*

71

IN MEMORIAM VICTOR TELEUCĂ

Am fost un visător cu visele neizbândite... Primele postume

78

Rodica TELEUCĂ. *Plecarea lui tata*

90

Dumitru GABURA. *La Putna... fără Poet*

91

Mihai CIMPOI. *Teleucă, lirosorul*

92

Eliza BOTEZATU. *Ce mai faci lume, dragostea mea?...*

93

Mihail DOLGAN. *Un împăciuitor al contrariilor vieții...*

95

Teodor ZGUREANU. *„Fiecare își are Decebalul său...”*

97

Iacob BURGHIU. *Intrare în mit*

99

Mihail Gh. CIBOTARU. *Mereu la timpul prezent*

105

Victor PROHIN. *Un vis pe care l-a urmat mereu*

107

Corneliu JUNCU. *Ceasul lui Victor Teleucă*

108

Victor DUMBRĂVEANU. *„Tarakoi”*

110

Spiridon VANGHELI. *Ca să ne vadă de aproape...*

111

Grigore VIERU. *Sunt...*

113

EVENIMENT

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” – la 75 de ani de la întemeiere. Pagini de istorie și actualitate

114

Orientări spre noi performanțe. Interviu cu Dan Mănuță, director al Institutului „A. Philippide”

118

ANIVERSĂRI

Vlad POHILĂ. *„Cine zice Marius Sala, zice și romanist în sensul cel mai larg al cuvântului”*

122

ÎN SERVICIUL LIMBII ROMÂNE

Albina DUMBRĂVEANU. *CNT – instituție metodică-consultativă în probleme de terminologie*

128

PREZENTĂRI ȘI INTERPRETĂRI

Alexei PALII. *Un Dicționar ortografic pentru toți*

132

ABIA PRIN CUVÂNT

Iulian FILIP. *Vorbe și cuvinte*

138

POESIS

Adrian Dinu RACHIERU. *Leonida Lari – un „plâns de lumină”*

140

Leonida LARI. *Sunt un plâns de lumină; Orașul luminilor; Corăbii astrale; Infinitul de aur; Scrisoarea unui dac; Timpul; Poeții; Scrisoare lui Cantemir*

142

ANUL CARAGIALE

Dumitru TIUTIUCA. *Naratologie caragialiană*

150

ANALIZE ȘI SINTEZE

Veronica POSTOLACHI. *Sufletul ca miracol: motive și asocieri la L. Blaga și Gr. Vieru*

161

STILISTICĂ ȘI POETICĂ

Nelly SAMOIL. *Două tipuri de imagine poetică: tradițională/explicită și modernă/ambiguă*

167

ITINERARE ALE IDENTITĂȚII NOASTRE

Constantin CIOPRAGA. *Panorama culturală a Iașului*

170

CREANGA DE AUR

Zamfira MIHAIL. *Redarea aspectelor etnografice ale costumului în opera lui Mihail Sadoveanu*

179

OBĂRȘII

Nicolae P. LEONĂCHESCU. *Sâmbra oilor, o instituție originală de metrologie*

186

ETIMOLOGII

Lina CODREANU. *Vatra – semn și simbol*

191

GRAMATICĂ

Silvia MAZNIC. *Valoarea pronumelui se în structura verbelor eventive*

193

CARNET CULTURAL

Alexe RĂU. *Salonul Național de Carte a pășit în maturitate*

200

APARIȚII EDITORIALE

Constantin CIOPRAGA. *Despre „Memoria Dornelor”*

204

LA CASA LIMBII ROMÂNE

Un exercițiu necesar: a gândi românește

206

E CA-N NOAPTEA ÎNVIERII

*Lumânări la Eminescu
și la Ștefan lumânări
s-a cutremurat adâncul
lacrima acestei țări
și străluce sub frunzetul
unui tei înalt, robust
unde-nveșnicit, poetul
ne stă tânăr și august.*

*E-un ceva ce nu se schimbă
chiar când totu-i schimbător,
căci nu-i țară fără limbă,
fără limbă nu-i popor.
Ea-i de la strămoși lăsată
Cuget de izvor bogat –
neam din neam din zbuciumata
soartă care ni s-a dat.*

*Și se face albă noaptea,
albă-i umbra pe alei,
versul blând în calde șoapte-l
intonează-un cor de tei
și ce-i adormit tresare
la cel cântec de rapsozi,
Eminescu și cu Ștefan –
mândrii noștri voievozi.*

*Cât nălțimea lor ne știe
și îi știm, ni-i duhul viu,
fără ei ne ia stihia
și ne pierde prin pustiu.*

*Oameni vin și-o adiere
sufletul le-aprinde blând,
e ca-n noaptea Învierii
cu lumină pe pământ.
Lumânări la Eminescu
vin din cele patru zări,
lumânări la Ștefan Vodă
și prin inimi lumânări.*

*S-a cutremurat târziul –
lacrima acestei țări.*

Victor TELEUCĂ

Vlad POHILĂ
Chișinău

O SINGURĂ PREPOZIȚIE, MAI MULTE PROBLEME CU UTILIZAREA EI

Are marele scriitor german Heinrich Mann (1871-1950) o tulburătoare nuvelă intitulată simplu și totodată enigmatic: "Profesorul Unrat". Deja în etate, vlăguit și cam dezechilibrat, protagonistul acestei narațiuni se amorezează de o frumoasă artistă de cabaret, pe care admiratorii o supranumeau Îngerul Albastru. La fel, "Îngerul Albastru", s-a numit și un film inspirat de scrierea lui Heinrich Mann, în care rolul cântăreței l-a jucat celebra Marlene Dietrich, aceasta asigurându-i filmului un extraordinar succes, între cele două războaie mondiale. În fața "cabaretistei" profesorul Unrat devine ridicol până la tragic: pasiunea sa ricoșă la frumusețea și tinerețea acestei femei fatale. Însă nu de aceea l-au poreclit liceenii Unrat pe profesorul lor. În germană Unrat înseamnă "fonfăit", "fornăit", "om care vorbește pe nas", dar și "infam", "ticălos", "mârșav". Calificativul și l-a atras bietul profesor nu atât pentru că era într-adevăr cam fonfăit, dar mai ales pentru o pasiune mai veche a sa – studia particulele și/sau prepozițiile din greaca veche, dacă nu mă înșel – din opera lui Homer. Această feblețe i-a asigurat reputația de om pedant, meticolos, chițibușar, din cale-afară de exigent.

Vă recomandăm să citiți această și alte creații de Heinrich Mann, iar noi, chiar cu riscul de a da prilej de asocieri cu Profesorul Unrat, vom zăbovi asupra utilizării corecte sau greșite a unei banale prepoziții – CU, atunci când e urmată de un substantiv

sau alt nume, astfel prepoziția CU introducând un atribut, un complement indirect sau unul circumstanțial.

Din nou cu riscul de a provoca iritarea unor cititori, ne vedem nevoiți să facem o serie de paralele cu limba rusă. Nu o facem dintr-o feblețe pentru rusă; pur și simplu, așa cum prea bine se știe, această limbă ne-a influențat atât de puternic, devastator, încât comitem multe greșeli de exprimare, respectiv de scriere tocmai din motivul că urmăm orbește modelul rusesc. Inclusiv – oricât ar părea de ciudat – abateri de la normă generate de utilizarea inadecvată a prepoziției în cauză. E vorba de niște greșeli ce vizează regimul gramatical (reacțiunea) – calitatea unui cuvânt de a primi un determinant cu o anumită construcție; de a face legătura dintre cuvinte și determinantele lor.

"Boala" noastră de a utiliza cu și fără treabă prepoziția CU e mai veche, fiind diagnosticată cu precizie în numeroase articole, studii și emisiuni de cultivare a limbii, încât unele forme greșite la care ne vom referi sunt banale, "bătătorite". Partea proastă e că, fiind banale și condamnate de multă vreme, asemenea erori mai persistă în limbajul unor vorbitori de limbă română de la noi.

Tocmai de aceea, vom trece în revistă și unele abateri din această categorie, în speranța că vor fi dezrădăcinate acum pentru totdeauna, cu atât mai mult cu cât numărul celor care adoptă formele corecte sau revin la acestea este totuși în continuă creștere.

Astfel, în prezent auzi cu mult mai rar decât, să zicem, cu zece ani în urmă, pseudoformule gen: "Cu Anul Nou!" pentru "La mulți ani!" sau "Cu sărbătoarea!", "Cu aniversarea!", "Cu onomastica!" etc. pentru formele corecte "Mulți ani!", "Felicitări de ziua nașterii", "Felicitări de ziua onomastică", "Felicitări cu ocazia sărbătorii...". Tot mai des auzim în context vechea urare "Sărbători ferice!", cu precizările de rigoare, atunci când e cazul: "Crăciun fericit!", "An Nou fericit!" etc. Descoperim, plăcut

surprinși, în vocabularul unui număr tot mai mare de vorbitori de la noi, frumoasa urare “O zi bună/frumoasă (în continuare)”, spusă dimineața, și chiar “O săptămână bună/frumoasă (în continuare)”, spusă în timpul unei discuții (convorbiri telefonice) de la începutul săptămânii. Persistă, din păcate, greșeala ce se conține în îmbinarea “a conduce cu...”, ca în următoarele exemple: “Ștefan cel Mare a condus (cu) țara 47 de ani” (citată dintr-un articol “istoric!”); “C. Ș. conduce de 22 de ani (cu) corul satului” (citată dintr-un ziar ce-și zicea “românesc sută la sută” – ediția de Chișinău a “Jurnalului Național”, cu regret, “dat dispărut” de pe piața presei de la noi); “El/ea conduce (cu) firma (instituția, organizația) cutare”; “Conduce foarte bine/excelent (cu) autoturismul” ș.a.m.d. În aceste cazuri avem a face cu calchiera construcției rusești “rukovodit” plus un substantiv la cazul instrumental, care, culmea! în rusă e de obicei fără prepoziția respectivă “s”, “so” – “cu”, aceasta doar subînțelegându-se. Mai e de menționat că acest verb rusesc, “rukovodit” are în română, pentru primul echivalent – *a conduce* –, o serie de sinonime. Fără prea multe comentarii, cităm câteva exemple corecte, mai bine zis – corectate, cu referire la pildele citate mai sus: *a conduce un stat (o armată, un partid, o instituție; mașina, avionul, vaporul etc.)*; *a dirija un cor (dar și un proces)*; *a îndruma un colectiv de artiști/un cerc artistic (dar și niște învățăcei)*; *a conduce/cârmui o țară ș.a.m.d.*

Este, și nu numai în opinia noastră, deosebit de supărătoare, mai ales când iese din gura unui intelectual, calchiera “a se schimba cu locurile”. La ce bun aici prepoziția CU, când se spune omenește: “(Hai) să schimbăm locurile”? Și nu numai locurile, ci și multe altele, dacă nu chiar orice – fără această prepoziție, devenită aici buclucașă. E de reținut că tentația de a strecura un CU între verbul “a schimba” și un determinant apare mai ales când se vrea accentuată ideea de reciprocitate. Or, aceas-

tă idee transpare la fel de pregnant și în construcții arhicunoscute, general acceptate și general utilizate care exclud ca de la sine prepoziția CU: “Să facem schimb de opinii (de idei, de experiență etc. substantive abstracte)”, însă în egală măsură și cu referire la substantive concrete: “Am făcut un schimb de cărți (de timbre, de tablouri ș.a., până și de... sticle de bere sau de vin!”).

Nu e cu nimic mai brează în privința absurdității ei nici calchiera “a respira cu ceva”, ca în exemplul “a respira (cu) aer curat/(cu) oxigen etc.”. Pentru a lăsa impresie de om instruit, unii o fac și mai lată, zicând: “a respira (sau a răsufla) cu ozon”, alții mai “respiră/răsuflă” și “cu sănătate”. Despre expresia “a respira/a răsufla cu sănătate” nu putem spune decât că e o stupiditate scornită de niște oameni rusificați de-a binelea. Un român care nu cunoaște rusa nici nu ar înțelege despre ce-i vorba, căci la mijloc e o traducere mot-à-mot a expresiei rusești “dâșat zdoroviem”, care înseamnă pur și simplu “a fi sănătos tun”! Vă urăm și noi să fiți sănătoși tun, fără vreo aluzie la tunurile turcești, nici la tancurile rusești! Sigur că *se respiră aer curat, se respiră oxigen*, din păcate *se respiră acum și gaze toxice, alte impurități*; oricum, între verb și substantiv aici nu are ce căuta prepoziția CU.

Expresii gen “a risca cu viața/cu sănătatea” pe lângă faptul că au o cacofonie – o alăturare urâtă, supărătoare de sunete, subiect la care vom reveni cu o proximă ocazie –, mai sunt de respins tocmai din cauza acestui “cu” nelalocul său, inutil aici. Corecte sunt formele “a-și risca viața/sănătatea”; mai putem varia și astfel: “a-și expune riscului viața/sănătatea”; “a-și primejdui/a-și periclita viața/sănătatea (situația, reputația, bunul nume)” ș.a.m.d.

O greșeală curioasă, am zice, apare în limbajul nostru prin utilizarea îmbinării “a prieteni cu...”. Bunăoară: “Ion și cu Maria prietenesc încă de la școală”; “Ei prietenesc cu familiile”; “Prietenesc universitățile din Chișinău

și din București” și chiar “Prietenesc statele membre în C.S.I.”! Cu vreo două decenii în urmă, maestrul V. Mândăcanu și-a exprimat rezervele față de existența în genere a acestui verb – “a prieteni” – în limba noastră, fără, însă, a exclude eventualitatea ca întrebuintărea lui să prindă: în limbă există cazuri când o greșeală se generalizează, încât, din cauza utilizării ei de către mai mulți vorbitori, “greșeala devine corectă”, fenomenul numindu-se generalizarea erorii. Peste ani, verificând, nu am găsit acest verb în nici un dicționar explicativ sau de alt fel al limbii române. În cel mai bun, până la ora actuală, cel puțin, **Dicționar rus-român** de Gh. Bolocan, T. Medvediev și T. Voronțova (București, 1984), verbul *drujit* e tradus astfel: “a fi prieteni, a fi în relații prietenești, a lega prietenie, a stabili relații de prietenie cu...” Deci, nici pomină de “a prieteni”! Există, ce-i drept, un verb asemănător, reflexiv și tranzitiv: *a (se) împrieteni*, definit astfel: “a deveni prieten cu cineva sau a face pe cineva prieten”. Apare acest verb, bunăoară, într-o poezie de Nichita Stănescu, intitulată “De dragoste”, și cităm: “Să ne împrieteneam cu Eminescu sărutându-i versul / iar nu slăvindu-l de neînțeles / căci ce-a fost el, n-a fost eres / și sărutare de pământ îi fuse mersul”.

Ce ne facem, însă, cu “a prieteni” urmat de un determinant introdus cu prepoziția CU? Răspunsul îl găsim ținând seamă de traducerea adecvată în română a verbului rusesc *drujit* – a se vedea și variantele reproduse de noi ceva mai sus. Nu rămâne decât să facem delimitările necesare între formele greșite, aberante și cele corecte: **greșit**: “Ion și cu Maria prietenesc”; **corect**: “Ion și Maria sunt prieteni/au legat/țin relații prietenești/de prietenie încă din școală”; **greșit**: “Ei prietenesc cu familiile”; **corect**: “Ei sunt prieteni de familie”; “sunt familii-prietene”; **greșit**: “Prietenesc universitățile din Chișinău și din București”; **corect**: “Universitățile din Chișinău și din București au stabilit/țin relații de prietenie/se află în (bune) relații

de prietenie”; aceeași situație e și cu statele (din C.S.I. sau de aiurea): “au stabilit/țin/mențin (poate și dezvoltă) relații de prietenie/relații amicale”.

Un capitol aparte îl formează utilizarea barbarismului “a zacusî cu ceva”. Îi înțeleg pe cei care râd acum pe sub mustață, dar parcă nu v-a fost dat și Dvs. să auziți cândva, pe undeva, spunându-se: “Am zacusât cu cârnaț” – sau și mai și! – “Am zacusât cu siliotcă”? În rusă, verbul acesta, *zakusit*, urmat de un substantiv la cazul instrumental, se utilizează de obicei cu referire la băutul spirtoaselor, de exemplu: “Văpiv stakan vodki, on zakusil kolbasoi (solennâm ogurțom etc.)”. În asemenea situații, în română, se spune: “a îmbuca”, “a lua/a pune ceva în gură”, “a mânca la repezeală”; “a gusta ceva”. Se zice și mai concret: “a mânca ceva după băutura”, dar nu obligatoriu cu referire la votcă, palincă, țuică și alte asemenea, pentru că se *îmbucă/mânâncă* ceva și *după luarea unui medicament*; uneori se *bea* (apă! numai apă!) *după ce se ia o doctorie*. Cât despre substantivul rus “zakuska”, acesta, lucru știut, se traduce prin “gustare” sau “aperitiv”. Dar, **nota bene**: “zacusca” românească nu e aceeași cu “zakuska” rusească; pentru un bucureștean, de exemplu, “zacuscă” nu înseamnă altceva decât un preparat culinar, o mâncare făcută din vinete, gogoșari, ceapă ș.a., prăjite în ulei; sau din pește cu garnitură de legume.

Aceeași înrâurire străină, adică rusească, se face simțită și în expresia culeasă chiar mai deunăzi dintr-un ziar zis și el național, românesc: “Ea vorbește cu zâmbet”. Cum vine asta, vă veți întreba? Foarte simplu: s-a recurs la o traducere greșită a înbinării rusești “ona govorit s ulâbkoi”. Dar rușii pot spune multe și mărunte, ceea ce nu înseamnă că noi trebuie să procedăm la fel. De ce să nu spunem: “Ea/el vorbește zâmbind/surâzând”, eventual – “vorbește cu un zâmbet/cu surâsul pe buze”; parcă nu e mai frumos, mai bine, mai clar așa?

Urmând orbește modelul rusesc de a face legătura dintre anumite cu-

vinte și determinantele lor, căpătăm forme bizare, cu totul străine hainei noastre lingvistice. Citim, bunăoară, într-un ziar de stânga, tradus la Chișinău din rusă în “moldovenește”, adică într-o română infectă, despre un veteran de război rus, care – să vedeți! – “a luat Berlinul cu lupte grele”. Nu spunem nimic despre implicarea acestui veteran în vreo luptă adevărată sau imaginară cu naziștii, precizăm doar că îmbinarea “vzeat’ s boiem” se traduce prin “a *cuceri prin* (nu – cu) *lupte*”. Aceeași origine o are și următoarea expresie pseudoromânească, fals românească: “cu fiec zi”, ca în propoziția “Elevul răspunde la lecții cu fiec zi tot mai bine”. E clar că s-a tradus ad litteram fraza “Ucenik s kajdām dniom otveceaeť na urokah lučiše”. Corect, acest enunț s-ar traduce astfel: “*Elevul răspunde pe zi ce trece tot mai bine*”.

Până acum ne-am referit la cazuri în care prepoziția “cu” apărea pentru că așa sună mai aproape de sintaxa rusă, care ne copleșește în continuare cotidian auzul, mințile. Există însă și cazuri inverse: din aceleași motive, prepoziția “cu” este amputată – scoasă din uz sau înlocuită prin alta. Exemplele pe care le vom cita în continuare nu conțin obligatoriu erori dintre cele mai grave, totuși, ele sunt edificatoare pentru că fac iarăși și iarăși dovada schilodirii limbii noastre atâta timp cât ni se bagă pe gât rusa; tocmai aceste abateri ne demonstrează cât de mare a fost și mai este pericolul promovării unei limbi “moldovenești”, care, firește, nu voia și nu vrea să însemneze altceva decât o română rusificată, iar în ultimă instanță – mutilată și sărăcită.

Să trecem în revistă câteva exemple. Îmbinările de cuvinte “responsabil/răspunzător pentru ceva”; “a fi la fel ca mine”; “a spune ceva de fața mea” nu sunt greșite; ele, însă, au strâmtorat, într-o anumită măsură – au înlăturat chiar din uz niște forme similare, toate conținând prepoziția CU (adecvată aici în română, dar inexistentă în rusă): “*responsabil cu ceva*”; “*a fi la fel cu mine/tine/noi*”; “*a*

spune ceva față cu mine”. Exemple: “(El) *este responsabil cu* (= de; pentru) pregătirea cadrelor (manifestării, conferinței etc.)”; “A spus aceasta *față cu mine* (= în prezența mea; de fața mea)”; “El este *la fel cu mine* (= este ca mine; asemenea mie) în ceea ce privește pregătirea profesională” etc.

Dacă “*responsabil cu ceva*” poate fi suspectată că este o construcție mai recentă (abia după cel de-al doilea război mondial a apărut funcția “partinică” numită “*secretar responsabil cu ideologia*”), apoi celelalte două sunt cu certitudine mai vechi. Drept dovadă, vom aminti, în context, o strofă dintr-un duios cântec interpretat de Maria Lătărețu: “Foaie verde mărgărint / Eu, neicuță, mă mărit / Cu-n băiat *la fel cu tine* / Și-mpreună ne-o fi bine”. Îmbinarea “*de față cu...*”, așa cum am mai menționat, semnifică “în prezența (cuiva)”, care, evident, nu poate fi confundată (se mai întâmplă și aceasta la noi!) cu altă îmbinare, aparent identică: “*față cu*”. Ultima este bine cunoscută și datorită piesei lui Ion Luca Caragiale “Conu Leonida *față cu* reacțiunea” și chiar din acest titlu de capodoperă a dramaturgiei române desprindem semnificația: “*în raport cu...*”, “*în ceea ce privește*”, “*raportat la...*”.

Revenind la începutul tabletei, vom preciza că invocarea chipului și a preocupărilor sentimentale, dar mai ales gramaticale ale profesorului Unrat nu a fost decât o provocare, un mod de a stimula curiozitatea Dvs. pentru corectitudinea unor îmbinări de cuvinte sau expresii uzuale conținând o parte de vorbire considerată de unii ca lipsită de însemnătate. În consecință, o serie de expresii, construcții sunt utilizate alandala, “cum o da Dumnezeu”. În limbă, în exprimarea/scrizarea corectă, cu adevărat, nu există lucruri neînsemnate; putem vorbi doar de importanța pe care o acordăm/atribuim noi unui sau altui cuvânt, unei sau altei forme, în fine – unui sau altui fenomen lingvistic. Astfel încât nu era chiar lipsită de rost preocuparea personajului heinrichmannian pentru particulele și/sau prepozițiile din limba lui Homer...

Dr. Irina CONDREA
Chișinău

ATENȚIE LA PÂNĂ CE ȘI PÂNĂ CÂND

Din categoria erorilor frecvente în limbajul vorbitorilor noștri face parte și îmbinarea de cuvinte *până ce* sau *până când*, care copiază sensul rusescului *пока что*. Exemplificăm: cineva se exprimă astfel: am multe materiale, dar *până ce*, n-am publicat nimic; sau: *până ce*, noi ne mai descurcăm cu ceea ce avem la îndemână; alt exemplu: noi, *până ce*, nu ne grăbim să vindem surplusurile de cereale.

În toate exemplele citate sensul lui *până ce* este, după cum se poate observa, al rusescului *пока что* și în românește are ca echivalent următoarele adverbe și locuțiuni – *deocamdată*, *până una alta*, *pentru moment* sau, pur și simplu, *acum*.

Deci, corectate, enunțurile de mai sus vor avea următorul

aspect: am multe materiale, dar, deocamdată, n-am publicat nimic.

Propoziția: „*până ce* noi ne descurcăm” trebuie reformulată astfel: „*până una alta*, noi ne mai descurcăm”. Sau – ultimul enunț cu *până ce* – „noi deocamdată nu ne grăbim să vindem surplusurile de cereale”.

Paralel cu *până ce* în vorbirea pretins cultă apare îmbinarea *până când* – tot cu sensul lui *deocamdată*, de exemplu: „*până când*, trebuie să mai rămân în oraș”, adică „*deocamdată* trebuie să mai rămân în oraș”.

Este de remarcat că aceste false construcții cu sens temporal – *până ce* și *până când*, în afară de faptul că sunt străine și nu cadrează cu normele limbii literare –, generează echivocuri, enunțuri care pot fi înțelese diferit de destinatarul mesajului. Spre exemplu, atunci când cineva spune: „ne descurcăm, *până ce* ieșim din situație” mesajul poate fi înțeles în două feluri: cel influențat de rusescul *пока что* va înțelege că „deocamdată ne descurcăm, ieșim din situație”; alt interlocutor ar putea înțelege cele spuse în cu totul altfel, adică „ne vom descurca atâta timp, *până când* vom ieși din situație” și, de fapt, acesta ar fi sensul corect al enunțului de mai sus.

Vorbitorii trebuie să țină cont de faptul că locuțiunile adverbiale *până când* și *până*

ce introduc o subordonată temporală care arată cât durează acțiunea și această temporală este raportată la prezent, ca în cazul lui *deocamdată* sau *până una alta*, care pot fi ușor înlocuite cu *acum*. Spunând *până ce* sau *până când* răspundem la întrebarea „cât timp?”. Spre exemplu: vom sta aici, *până ce* vom afla rezultatul; deci *cât timp?* sau „am așteptat afară *până când* a venit tata” – iarăși răspundem la întrebarea *cât timp?*

Rezumând, subliniem încă o dată: rusescul *пока что* nu se traduce prin *până ce* sau *până când*, ci prin *deocamdată, până una alta, pentru moment*.

Un alt calc este binecunoscuta la noi îmbinare de cuvinte *numai ce*, copia servilă a rusescului *только что*, utilizată în situații verbale de felul:

– Când s-a terminat ședința?

– *Numai ce.*

sau

– Am vorbit cu el *numai ce.*

– Cazul despre care s-a pomenit *numai ce* este cunoscut.

În toate aceste exemple *numai ce* are sensul lui *только что* care se traduce nu chiar atât de rectiliniu, ad litteram, ci prin expresii firești limbii române. Consultând un dicționar, oricine poate constata cu ușurință că *только что* se traduce prin „chiar acum, acum o clipă sau

adineauri”, și printre posibilele traduceri nu figurează *numai ce*.

Deci, corectate, exemplele de mai sus ar avea următorul aspect:

– Când s-a terminat ședința?

– Adineauri! – sau chiar acum.

Sau, dacă nu “adineauri” – acum o clipă, ori se poate spune: cu șapte minute în urmă sau la ora 13.23 de minute. Poate că unor vorbitori asemenea forme ca *adineauri* sau *acum o clipă* li se par prea simple pentru o situație de comunicare mai mult sau mai puțin oficială – în ședințe, la telefon ș.a. Ei bine, rusescul *только что* este exact modelul de „neoficial”, de limbaj vorbit, fără pretenții de exprimare academică, așa că traducerea lui prin *adineauri, chiar acum, acum o clipă* este corectă nu numai din punct de vedere lexical, ci și stilistic.

Cât despre îmbinarea *numai ce* – ea este posibilă, ba chiar apare destul de frecvent în limba română, dar în alte situații, de exemplu: „Spune numai ce știi”.

Alteori, *numai ce* poate apărea cu o puternică nuanță afectivă, în contexte cu totul diferite din punct de vedere stilistic față de cele calchiate, menționate mai sus. Spune cineva, plin de disperare sau de necaz: „Numai ce n-am făcut ca să-l ajut!”

Alexandru GROMOV
Chișinău

PÂRDALNICUL TALAGHIR

V-AȚI ÎNTREBAT vreodată cum se face că, având la Chișinău pitoreasca zonă de agrement denumită tradițional Valea Morilor, unii vorbitori de română continuă să-i spună *Kamsamolski ozeră*? Dar nu numai atât: reclama unei tabere de odihnă pentru copii ne anunță că în programul de acțiuni se înscrie și jocul militar-sportiv *Zarnița*, joc ținând de cu totul altă ideologie și istorie. Ca și cum ar fi vorba de o terminologie pedagogică universal acceptată și nu de un produs propagandistic specific...

Deci, avem în primul caz un exemplu din oralitatea curentă, în al doilea – din limbajul publicitar, însă amândouă provenind din una și aceeași sursă: neglijența, indiferența, dezinteresul față de limba maternă. Or, dacă acceptăm definiția unui ilustru gânditor că vorbirea e păstrătorul ființei, este ușor să ne imaginăm ce primejdie ne pândește.

Întotdeauna m-a uimit și m-a fermecat suplețea limbii noastre, disponibilitatea ei de a asimila

cuvintele străine și de a le adapta formelor autohtone. În tinerețe, îmi amintesc, venind în contact cu breasla tipografilor, m-a surprins substantivul “*vingalac*” – așa se numea cutia în care culegătorul înșira literele în rânduri. Am bănuț că termenul trebuie să fie alogen, dar oamenii de meserie strângeau din umeri, afirmând că “așa i se spune de când lumea”. Nu m-am lăsat, pentru a afla în cele din urmă că e preluat din germanul *Winkelhaken*, colțar, dar cu câtă eleganță integrat în vorbirea românească! Exemplele pot fi lesne continuate, avem numeroase adaptări din limbile slave, inclusiv din rusă, unele încetățenite în limba literară, dar una e *utrenia* sau *vecernia*, *borșul* sau *gălușca*, și cu totul altceva e *ruliul* sau *tormozul*, atât de frecvente în vorbirea celor ce le mânuiesc. Și mai tristă e situația cu termenii administrativi: oricând poți auzi *sobes* în loc de *asistență socială*, *buhălterie*, *zarplată*, *vedomoste*, *zaiavcă*, *putiovcă*... Dacă ne gândim mai bine, nimic de mirare: respectivele vocale au intrat în vorbirea curentă o dată cu înstăpânirea nelimitată a limbii ruse în absolut toate domeniile de activitate. Dacă pronunțai cumva “borderou” sau “remunerare” tovarășul cinovnic făcea ochi mari sau dădea fuga să te părăscă... Să ne amintim că, într-o vreme, la redacțiile ziarelor și la edituri erau expediate, sub semnătură, liste de “cuvinte românești” (a se citi: strict interzise, afurisite). La un moment dat, un șefuleț mai ingenios a găsit și o soluție de compromis: în zilele cu soț scriem, hai fie, “popor” și “libertate”, iar în cele fără – *norod* și *slobozenie*...

De atâta “slobozenie” am beneficiat decenii la rând. Cel puțin două generații, dacă nu chiar trei,

au avut de suferit de pe urma prigoanei lingvistice. Dar parcă s-au dus pe apa sâmbetei acele vremi, s-ar cuveni să le dăm uitării. Însă iată că nu e așa: se țin scai de noi, nu ne scapă din strânsoare. Le dă cineva apă la moară, și se străduiește nu glumă.

FĂRĂ DOAR ȘI POATE, o dată cu instalarea "majorității monocoloră", sub o formă sau alta, se face simțită vechea presiune administrativă. Cât face perfida prevedere de a perfecta actele stării civile nu numai în limba de stat existentă, dar în încă una (ghi-ciți care)! Evident, se întreprinde o manevră de recunoaștere în forță: începem cu asta, iar mâine continuăm, avem ținte destule. Sau să luăm posturile de radio și programele de televiziune, cu tendința lor de a se înmulți ca ciupercile după ploaie: expansiunea celor în limba rusă e din ce în ce mai accentuată, unica mângâiere e că în calitate de crainici și, parțial, de comentatori/prezentatori încep să fie angajate și elemente autohtone care, cel puțin, nu pronunță *Șaldanești* sau *Curagheu*. Formal, nu se interzice mai nimic, în schimb, pe unde se poate, se strămtorează. În speranța că, până la urmă, bieții oameni vor osteni să se tot împotrivescă și vor da din mână a lehamite...

E cu bătaie lungă tertipul: oricum nu pe interdicția directă se mizează, ci pe propria noastră stare de spirit, apatie, în ultimă instanță – pe resemnare. Tot în el ne punem nădejdea, în acel cap plecat pe care, chipurile, sabia nu-l taie. Cum altminteri să explicăm zelul cu care ne grăbim să facem vraște porțile limbii în fața puhoiului de cuvinte și expresii rusești pe care nu numai că le suportăm, dar

tot noi le înmulțim și le propulsăm pe toate căile?

Într-un punct anume, pașii omului de pe stradă se intersectează cu traiectoria guvernanților. În sălile de ședințe oficiale, în interviurile acordate la televiziune și radio, pretutindeni, *întrebările se hotărăsc, vorba merge despre sau asta nu va încurca la...* La urma urmei, dacă așa ceva li se permite dumnealor, celor din vârful piramidei, mergem și noi pe aceeași potecuță... La un eventual sondaj pe tema "Cine sunt cei mai activi poluanți ai limbii?", cei pe care-i cunoaștem cu toții au deloc onorabila șansă de a se plasa detașat în frunte.

DAR DESTUL cu tablourile sumbre și prognozele dezolante! Nimeni, nici cei mai inveterați adversari nu se încumetă să conteste că în Moldova de la est de Prut se manifestă un pronunțat și sincer interes pentru studiile de toate treptele în România. În modul acesta, tineretul tinde să depășească profunda criză identitară cu care suntem confrunțați, să recupereze lacunele acumulate pe parcursul zbuciumatei noastre istorii. Organele de resort din Republica Moldova s-au canonit zadarnic să găsească explicații care de care mai stângace și șubrede pentru refuzul lor de a accepta generoasele burse oferite de Țară. E clar: se întreprinde totul spre a fi stăvilat un elan firesc, izvorât din însuși spiritul de apartenență la cultura și civilizația românească. Această conștientizare organică, în fond, cheazășuiește opțiunea fermă în favoarea limbii române vorbită în Basarabia corect și expresiv.

Însă până atunci mai este. Anume pentru a atinge acest obiectiv suprem suntem datori să ne intensificăm eforturile, să nu trecem

cu vederea erorile, imperfecțiunile, cu atât mai mult denaturările crase. S-ar cuveni să începem, probabil, cu ceea ce numesc eu **merceo-logie orală**, când, indiferent de eventualele etichete, denumirile mărfurilor sunt rediate într-un oribil amalgam bilingv gen *sasiște-bitoași*. Din păcate, aberațiile se extind pe un spațiu extrem de vast, acaparând anunțurile de tot felul, firmele și, în special, textele publicitare etalate adesea cu faraonică anvergură – mă rog, să se facă văzute cale de-o poștă.

Aici i-a venit rândul unui subiect aparte. În ultimul timp, o sumedenie de firme străine își caută la noi piața de desfacere, prin urmare, își fac reclama produselor și a serviciilor. Se înțelege, o reclamă concepută în respectiva limbă de origine, însă dată pe mâna unor traducători de ocazie, deprinși să redea nu expresii plastice, ci simple părți de propoziție. De unde apariția pe un panou a șaradei *Când racul de pe munte va șuiera* (eventual, s-ar putea institui un premiu pentru dezlegătorii de enigme).

ÎN CONTRAPONDERE, vă ofer un episod pe cât de savuros, pe atât de semnificativ.

O doamnă care, după câte am înțeles, decenii de-a rândul n-a avut urechi să audă cum sună româna, povestea, pe jumătate cu amărăciune, pe jumătate cu umor, cum a început s-o deprindă. La policlinica la care e arondată cineva a uitat (!) să traducă în unica limbă știută de dumneaei lista serviciilor prestate. Ce era să facă, sărmănica? Pe unde buchisind, pe unde întrebând, a descifrat pas cu pas ce i-a trebuit. Așa, de nevoie, a învățat (într-un volum minim, bineînțeles) limba

poporului în mijlocul căruia și-a trăit viața întregă...

Multe am avea de învățat din această poveste. În primul rând, că de noi depinde surmontarea pretensei bariere lingvistice. Pentru că, de fapt, acceptând în conversații să trecem cu dezinvoltură la limba celor ce i-au întors mereu spatele, punem cu propria mână talaghir la căruța noastră – acordăm nepermise concesii. Frânăm întronarea românei la ea acasă. În opinia mea, până și cel mai modest avans pe linia de conduită neabătută se înscrie într-o operație de primă urgență – programul de salvagardare și promovare accelerată a limbii materne.

La ora actuală, starea de sănătate lingvistică continuă să genereze temeri. Prea impertinente și agresive sunt forțele care i se opun, tratând-o cu aroganță și dispreț, dar, pe de altă parte, prea îngăduitori și molatici ne arătăm adesea noi înșine. N-am catadicsit măcar să anunțăm monitorizarea emisiunilor teleradio sub aspect lingvistic: improprietați și absurdități, semantică și frazeologie, pronunțare etc. O asemenea acțiune ar aduce numai și numai foloase, dar de când cu febra deetatăzării instituției din Dealul Schinoasei, pe cine să-l mai ducă mintea la tot soiul de „chițibușuri”?

Uneori ni se reproșează că am exagera, încercând să introducem termeni prea sofisticați. Dar cum rămâne atunci cu nevinovatul *culi-oc*? Fiindcă, se vede treaba, unii vorbitori au uitat cu desăvârșire de *pungă*, *sacoșă* ori *săculeț*. Nu cumva acestea fac parte dintr-un limbaj exotic? Sau electrono-interplanetar?

Eugenia CHIOSA,
secretar științific C.N.T.

PUBLICITATEA: FACTOR DE INTEGRARE SAU DE DEZINTEGRARE?

Publicitatea este o componentă a vieții moderne dintre cele mai atrăgătoare, care decenii la rând servește economia de piață. Pentru occidentali aceasta a devenit de mult o nouă „religie” care propagă anumite valori, fiind comparată cu un adevărat „corn al abundenței”. Ca fenomen social, dar și economic, psihologic, estetic, publicitatea sporește integrarea indivizilor în societate, propunându-le noi moduri de viață în colectivitate. La modul ideal, publicitatea nu admite discriminarea, ea se adresează fiecăruia în parte. Un alt aspect rezidă în stabilirea semnificațiilor pe care mesajele publicitare trebuie să le transmită pentru a fi receptate de publicul-țintă. O reclamă „frumoasă” trezește atitudinea favorabilă a potențialului cumpărător față de produsul recomandat, determinându-l să-l cumpere.

Pe de altă parte, criticii publicității o acuză de producerea unor frustrări și resentimente la cei

insolvabili, adică incapabili de a-și procura obiectele popularizate, astfel alimentând conflicte sociale. Aceasta creează anumite ierarhii ale valorilor și oferă publicului o lume mai mult iluzorie.

De mai bine de 10 ani publicitatea a devenit și pentru noi un fenomen omniprezent. Lozincile, simbolul unei epoci totalitare, cândva doldora de cuvinte ajunse azi arhaisme, au fost înlocuite cu panouri publicitare ce conțin mesaje din cele mai codificate, imagini din cele mai sugestive și culori din cele mai stridente.

Fără acest atribut al vieții contemporane localitățile noastre ar semăna leit cu cele din faimosul videoclip al nu mai puțin faimosului grup rock de la Chișinău „Zdop și Zdup”. Dar dacă privind clipul „Бунэ диминяца” la o adică mai putem folosi și telecomanda..., apoi în cazul panoului sau spotului publicitar, volens-nolens îl digerăm zi de zi, oră de oră.

De ce subiectul publicității este atât de dezbătut la noi? De ce informația vizuală face atâta bătaie de cap instituțiilor responsabile de funcționarea legislației lingvistice? Pentru că, pe de o parte, există un cadru juridic (chiar dacă este ambiguu și anacronic), iar pe de altă parte, reclama aici, ca și în toată lumea, are menirea să stoarcă bani. Iar banii nu vin în buzunar doar grație organelor de simț – pentru acest scop textele publicitare se scriu într-o anumită limbă, să-i spunem **supralimbă**. Adică, publicitatea, după părerea unora, se face pentru o anumită categorie de consumatori, pentru o anumită **castă**. Ceilalți, de mâna a doua, să consume produse de la piețele improvizate și să îmbrace haine de marca „Second Hand”, pentru că nu au ce căuta în supermarket-ul lor, în benzinăriile lor, în hotelurile și restaurantele lor, în

saloanele de frumusețe etc. Totul este predestinat. Inclusiv reclama.

La Chișinău problema publicității este la fel de politizată ca și cea a limbii și a istoriei. Judecați și dumneavoastră: la patru luni după venirea la guvernare a comuniștilor prima a fost sacrificată Legea cu privire la publicitate. A fost modificat articolul 8 care reglementează scrierea textelor publicitare. Să vedem cum s-a făcut modificarea.

Articolul 8. Cerințe generale

(3) *Publicitatea se difuzează în limba de stat, iar la dorința furnizorului de publicitate, și în alte limbi, cu excepția publicității exterioare. Difuzarea publicității exterioare în alte limbi se admite doar ca o dublare a comunicatului scris în limba de stat (cu excepția mărcii comerciale înregistrate)* (Legea 1227-XIII din 27 iunie 1997).

Totul era limpede până a fost operată modificarea respectivului articol.

Articolul 8 alineatul (3)

Publicitatea se difuzează în limba de stat sau, la dorința furnizorului de publicitate, în alte limbi, în conformitate cu Constituția Republicii Moldova, cu Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, cu alte acte în acest domeniu, precum și în conformitate cu tratatele și convențiile internaționale la care Republica Moldova este parte (Legea 314-XV din 28 iunie 2001).

„Sau în alte limbi” înseamnă în limba celor care dețin majoritatea capitalului privat, care și până la modificarea legii nu coordonau textele publicitare cu Centrul Național de Terminologie, care amenințau funcționarii publici abilitați să efectueze controale privind respectarea legislației lingvistice... Dar autorii acestei redacții, chiar dacă toarnă apă la moara unora, au uitat că în Republica Moldova, conform

Constituției, este o singură limbă oficială.

Această manevră în plină vară a comuniștilor a avut ecouri în mass-media și a făcut mai multe griji celor de la C.N.T. și de la Primăria capitalei. Tentativele din iarnă de a schimba sintagma *limba română* cu *limba moldovenească*, *Istoria Românilor* cu *Istoria Moldovei*, de a introduce studierea limbii ruse din clasa a II-a au avut, după cum se știe, o firească reacție de respingere.

Trebuie să menționăm că în practica noastră de colaborare cu Serviciul reclamă din cadrul Primăriei municipiului Chișinău s-a stabilit un program de lucru cunoscut și acceptat de agențiile de reclamă. În acest scop la Departamentul Relații Naționale și Funcționarea Limbilor (1998-2001) au fost organizate mai multe ședințe de lucru cu factori de decizie și cu responsabili de la agențiile de reclamă. În comun „am defrișat” acest gen de activitate nou pentru societatea noastră în tranziție. Ne-am convins că întreprinderile serioase, cu un management la zi, difuzează publicitatea în conformitate cu legislația în vigoare, iar mesajele publicitare sunt interesante și chiar destul de atractive (VOXTEL, MOLDCELL, VITANTA etc.). O problemă dificilă pentru toți a fost și rămâne publicitatea neautorizată, care fie că apare în limba rusă, încălcând Legea cu privire la funcționarea limbilor, fie că apare în limba română, dar scrisă agramat, astfel poluând mediul nostru lingvistic.

Se zice că a face publicitate este o adevărată artă. Publicitatea este pentru cei chemați să o mudeleze mai mult decât o pasiune, este o adevărată vocație. Ei trebuie să mănuiască toate armele seducției pentru a nimeri în țintă. Dar dincolo de metafore, hiperbole, epitete și alte figuri de stil, care

au rolul să hipnotizeze cumpărătorul și să-l facă să urmeze „sirenele consumului”, stau simple cuvinte ce au atâtea sensuri și atâtea conotații și care mai trebuie scrise corect. Principalele greșeli pe care le depistează specialiștii de la C.N.T. în textele publicitare pot fi grupate în următoarele categorii: calchieri, traducere incorectă a mesajelor publicitare, îndeosebi din limba rusă, stabilire imprecisă a echivalentelor românești pentru termenii tehnici, alimentari etc., scriere incorectă a numelor proprii, a împrumuturilor, abrevierilor ș.a. De exemplu:

Panouri de particule, corect **plăci aglomerate de lemn**;

Вагонка, *vagoncă*, corect **panel**;

Conditioner, corect **climatizor**;

Florenția, corect **Florența**;

Vasile Alexandri, corect **Vasile Alecsandri**;

str. Calea Orheiului, corect **Calea Orheiului**;

Piese de rezervă, corect **piese de schimb**;

Aviabilete, corect **bilete de avion**;

Dizain, corect **design**, *servis*, corect **service**, *brendi*, corect **brandy** etc.;

Gingașa împărăție bătută de frișcă, varianta propusă de C.N.T.:

Suavul gust al cremei de frișcă;

Telefon de contact (контактный телефон), corect **relații la telefonul, relații suplimentare la telefonul** etc.

Redresarea situației din domeniul publicității se va realiza o dată cu redresarea situației lingvistice în Republica Moldova, iar acest lucru este de neconceput fără o politică lingvistică corect promovată de stat. Publicitatea nu este un atribut doar al capitalei unde aceasta cât de cât se monitorizează; în centrele județene, în alte localități ea este lăsată pe seama celor care o plasează, a unor „maeștri ai penelului” sau chiar a unor așa-ziși știe-tot ce-și asumă și rolul de specialist-terminolog. O speranță pentru noi sunt centrele lingvistice ce se deschid în județe și care ar putea coordona și activitatea în domeniul respectiv.

Centrul Național de Terminologie invită studenții să participe la Concursul de terminologie tehnico-științifică în limba română, care va fi lansat în luna noiembrie. Concursul își propune să sprijine activitatea de însușire și utilizare în Republica Moldova a terminologiei de specialitate.

Acțiunea va permite participanților să investigheze resursele lexicografice, să obțină abilități de cercetare terminologică și redactare a textelor. Cele mai bune lucrări ale studenților vor contribui la completarea Băncii de Date Terminologice a C.N.T. ce urmează a fi lansată pe Internet în viitorul apropiat.

Pentru relații suplimentare:

**Centrul Național de Terminologie
bd. Ștefan cel Mare, nr. 180, bir. 702, 705
MD 2004, Chișinău, Republica Moldova
tel. 24 65 17, 24 66 26
e-mail termrom@dnt.md**

ISTORIA NAȚIONALĂ: PERSISTENȚA PRIMEJDIEI DE IMPUNERE A FALSURILOR POLITIZATE

La 18 septembrie curent, în Sala Albastră a Muzeului Național de Istorie, și-a ținut lucrările Conferința metodică cu genericul „Aspecte teoretico-practice ale reformei curriculare în procesul educațional la Istorie și Științe Socio-Umane”, la care au participat circa 80 de profesori de istorie din instituții de învățământ superior și preuniversitar, centre de cercetare, autori de manuale școlare la istorie și editori, reprezentanți ai presei. Stringența convocării conferinței, organizată de Asociația Istoricilor din Republica Moldova, Muzeul Național de Istorie, Departamentul Educație, Știință, Tineret și Sport al municipiului Chișinău, Casa Limbii Române, a fost determinată de faptul că actuala guvernare din nou declanșează o ofensivă împotriva valorilor naționale. Adevărului istoric privind identitatea etnică a românilor basarabeni îi sunt contrapuse teze ce nu au nimic în comun cu știința istorică, fiind promovate doar în interese politice. Nu a fost exclusă tendința organelor puterii de a înlocui în instituțiile de învățământ de toate nivelele disciplina de studiu *Istoria Românilor* cu *Istoria Moldovei*. În acest scop în școli se difuzează așa-zise „manuale” de „istoria Moldovei”, pentru a elimina ulterior din procesul de învățământ manualele de *Istoria Românilor*, elaborate în ultimii ani la un înalt nivel științific și metodic.

Starea de veghe – condiție necesară pentru păstrarea verticalității noastre – a și pus pe ordinea de zi a Conferinței probleme de actualitate, care au fost dezbătute cu competență și deplină interesare de către participanți.

Profesorul universitar, doctor habilitat în științe istorice Anatol Petrencu, președintele Asociației Is-

toricilor din R. M., în raportul intitulat „Învățământ istoric din Republica Moldova: reformă și tentative de contrareformă”, a pus în evidență cele mai importante realizări obținute în organizarea procesului de instruire la disciplina respectivă și a atras atenția asupra tendinței conducerii comuniste de a le reduce la zero.

Publicăm în continuare extrase din raport, elocvente în acest sens:

„În vara anului 1990, Republica Moldova și-a proclamat suveranitatea de stat și drept consecință în învățământ la bază a fost pusă predarea istoriei poporului băștinaș. La Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova (U.S.M.) a fost constituită catedra de Istoria Românilor, au fost elaborate și aprobate de către Ministerul Învățământului programe pentru instituțiile preuniversitare la *Istoria Românilor*¹, completate și perfecționate în anii următori². *Istoria Românilor* devenise disciplină pentru examenele de admitere în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova³. Membrii Catedrei de Istoria Românilor a U.S.M. au elaborat, de asemenea, Programa cursului *Istoria Românilor* pentru celelalte facultăți decât cele de istorie ale instituțiilor de învățământ superior⁴. Prima jumătate a anilor '90 a fost timpul elaborării materialelor didactice pentru *Istoria Românilor*, o parte din manuale au fost aduse din România, altele – scrise de autori de pe ambele maluri ale Prutului.

Dar deja la 16 septembrie 1994 se întreprinde prima tentativă de excludere a acestei discipline din învățământ: Ministerul Educației emite ordinul nr. 275 „Cu privire la introducerea cursului integrat de istorie în instituțiile preuniversitare”. Acest lucru s-a făcut în mod arbitrar, fără o motivare concludentă, fără programe, fără manuale, fără a ține seama de opinia specialiștilor, în plin proces de învățământ, ceea ce a generat proteste în rândul elevilor și studenților, reacții critice în presă, întruniri ale istoricilor, la care s-a exprimat univoc dezacordul cu deciziile arbitrare venite de sus. Până la urmă intenția guvernanților a eșuat. A urmat anul 1995, când conducerea agrariano-interfrontistă a încercat să introducă în învățământ cursul „Isto-

ria Moldovei”, politizat și antiștiințific, în locul „Istoriei Românilor”. Factorii politici s-au implicat atunci în mod direct în tentativa de înlocuire a acestui obiect de studiu. „Dar ce istorie trebuie să învățăm în primul rând, întreba patetic un înalt demnitar de la Chișinău, dacă nu istoria statului în care te-ai născut, care te învață, te ocrotește, îți acordă asistență medicală, protecție socială?”⁵. Și iarăși s-au ridicat intelectualii, studenții, liceenii în apărarea dreptului de studiere a trecutului lor istoric și a demnității naționale. Atunci profesorii și cercetătorii au reușit să-i convingă pe guvernanți de necesitatea păstrării în programele școlare a acestei discipline. Prin Decretul președintelui Republicii Moldova din 29 martie 1995, s-a instituit un moratoriu pentru perioada consultărilor suplimentare asupra luării deciziei privind proiectul Concepției de studiere a istoriei în instituțiile de învățământ din Republica Moldova. Acest moratoriu n-a fost anulat de nimeni, lucru care nu este cunoscut, se pare, de actualii guvernanți.

În anii 1995-1996 au avut loc mai multe întruniri ale istoricilor, inclusiv în cadrul Asociației Istoricilor din R.M., la care a fost definitivată Concepția predării istoriei în Republica Moldova. Concepția care prevede două cursuri – **Istoria Românilor și Istoria Universală** – a fost expusă detaliat în cadrul Seminarului „Reforma învățământului istoric în Moldova”, desfășurat la Chișinău din inițiativa și cu concursul Consiliului Europei în zilele de 1-2 iulie 1996. La Seminar au participat experți ai Consiliului Europei, factori de decizie din Republica Moldova, specialiști în domeniul istoriei din instituțiile preuniversitare și universitare, de cercetare. Participanții la Seminar au examinat și aprobat Raportul Național „Cu privire la cursul național de istorie în Republica Moldova”. A fost prezentată argumentarea științifică a Concepției de predare a istoriei în cadrul celor două cursuri – **Istoria Românilor și Istoria Universală**. Concepția istoricilor din Republica Moldova a fost aprobată de experții Consiliului Europei, fapt confirmat și în Concluziile și Recomandările Seminarului, care stipulau, între altele:

I. Finalizarea activității de elab-

borare și implementare a Concepției predării și învățării istoriei în Moldova în baza cursurilor de **Istorie a Românilor și Istorie Universală**, determinarea obiectivelor și finalităților învățământului istoric.

II. Perfecționarea programelor la istorie deja aprobate de Ministerul Învățământului. Elaborarea programelor de studii pentru clasele a X-a – a XII-a.

III. Alcătuirea unui program special de scriere și editare a manualelor de istorie.⁶

Din 1996 până în prezent au fost elaborate Programele pentru învățământul gimnazial și liceal, aprobate de Ministerul Educației și Științei al Republicii Moldova⁷, precum și manuale, numite „de generația a doua”, care corespund standardelor europene. În ultimii 12 ani în Republica Moldova s-a revenit la învățământul istoric bazat pe realizările din știința istorică românească dar și universală. S-a revenit deci la normalitate.

Iată, însă, că suntem martori ai unei noi tentative a guvernanților de a reduce la zero realizările învățământului istoric autohton. Mă refer la decizia Guvernului Tarlev din 13 februarie 2002 „Cu privire la implementarea „Istoriei Moldovei” ca disciplină de predare în instituțiile de învățământ”. Ca să vă dați seama de „respectul” pe care îl poartă guvernanții populației de limbă română, voi preciza că documentul în cauză a fost adoptat atunci când în Piața Marii Adunări Naționale zeci de mii de cetățeni protestau în legătură cu decizia anterioară privind introducerea limbii ruse ca disciplină obligatorie de studiu în ciclul primar. În urma amplificării protestelor de stradă, la 16 martie 2002, Guvernul Tarlev a fost nevoit să abroge Hotărârea din 13 februarie⁸. Totodată, însă, a fost pus „în sarcina domnului Valerian Cristea, viceprim-ministru al Republicii Moldova, de comun acord cu Academia de Științe, Ministerul Învățământului, organizațiile neguvernamentale istorico-culturale din Republica Moldova, să instituie o comisie de stat pentru elaborarea concepției privind istoria Republicii Moldova”⁹.

La 24 aprilie 2002, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (A.P.C.E.) a adoptat o rezoluție care prevede, între altele, instituirea unui

moratoriu asupra deciziei privind introducerea cursului de Istorie a Moldovei în instituțiile de învățământ din Republica Moldova, decizie ce trebuie respectată neabătut, riguros de către toți europenii, inclusiv – și în primul rând – de demnitarii de stat, între care și Valerian Cristea, care a inițiat o serie de discuții cu unii specialiști pentru a constitui comisia de stat prevăzută prin hotărârea citată. În cele din urmă, comisia a fost formată din persoane care, în marea lor majoritate, nu reprezintă știința istorică de la noi. Istoricii de bună credință incluși în componența comisiei, participând la primele ședințe ale acesteia, au constatat că sunt manipulați, că sunt folosiți pentru a crea aparențe, precum că se respectă principiile democratice și pluralitatea de opinii. Ei au fost în total dezacord cu prevederea Regulamentului comisiei, în care se stipulează: „Hotărârea comisiei privind aprobarea variantei finale a Concepției de studiere a istoriei în Republica Moldova se adoptă și se consideră valabilă, dacă pentru aceasta au votat cel puțin 50 la sută din membrii Comisiei”¹⁰.

Având în vedere aceste situații incompatibile cu știința, modul cu totul subiectiv de selectare a membrilor comisiei, precum și faptul că o Concepție de predare a istoriei în învățământul din Republica Moldova a fost deja elaborată și implementată, șapte membri ai comisiei și-au anunțat retragerea printr-o **Declarație** adusă la cunoștința opiniei publice (nota red. – **Declarația** este publicată în acest număr de revistă).

Raportul „Aspecte teoretico-practice ale reformei curriculare în procesul educațional la Istorie și Științe Socio-Umane” a fost urmat de comunicarea „Aspecte practice de implementare a Curriculumului Național la Istorie”, prezentată de dna Tatiana Mistreanu, specialist coordonator la istorie, inspector la Departamentul Educație, Știință, Tineret și Sport al municipiului Chișinău.

În dezbaterile moderate de Ion Negrei, redactor-șef al revistei de istorie „Cugetul”, au luat cuvântul profesorul universitar Boris Vizer, membru de onoare al Academiei Române, profesorul universitar Alexandru Moșanu,

profesorul universitar Gheorghe Palade, doctor în științe istorice Rodica Solovei, profesorul universitar Pavel Parasca, ziarista Zina Gane, doctorul în științe istorice Ion Varta, membrul corespondent al Academiei de Științe din Moldova Andrei Eșanu, profesorul universitar Gheorghe Postică, profesoara de istorie Rodica Eșanu. Vorbitorii s-au pronunțat pentru conjugarea eforturilor istoricilor, ale pedagogilor, oamenilor de știință și cultură, studenților și liceenilor – ale întregii societăți – în a afirma hotărât și categoric: nici o guvernare nu are dreptul să se atingă de valorile sacre ale Neamului – Limba Română, Istoria Românilor, unitatea spirituală a tuturor celor de un cuget și o simțire.

NOTE

¹ V. Băcu, Gh. Corovai, A. Moraru, P. Parasca, Gh. Postică, V. Haheu. *Programe pentru școlile de cultură generală. Istoria Românilor. Clasele a V-a – a XI-a*, Chișinău, 1990;

² V. Băcu, Gh. Corovai, A. Moraru, P. Parasca ș.a. *Istoria Românilor. Programa pentru școala de cultură generală. Clasele a V-a – a XI-a*, Chișinău, 1991; P. Parasca (coordonator), I. Niculiță, L. Moldovanu, E. Muraru, M. Cernencu. *Istoria Românilor. Programa pentru școala medie de cultură generală*, Chișinău, 1992.

³ Vezi, de pildă, *Istoria Românilor* în: *Programa pentru examenele de admitere în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova*, Chișinău, 1992, pag.37-45.

⁴ P. Parasca (coordonator). *Programa cursului „Istoria Românilor” pentru facultățile neistorice ale instituțiilor de învățământ superior*, Chișinău, 1991.

⁵ Făclia, 1995, 3 iunie.

⁶ Mai detaliat vezi: *Limba Română*, 1996, Nr. 3-4 (27-28), pag.190.

⁷ *Științe Socio-Umane. Curriculum național. Programe pentru învățământul liceal*, Chișinău, Editura Cartier, 1999.

⁸ *Hotărâre cu privire la unele măsuri de îmbunătățire a studierii istoriei* // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, 16 martie (nr. 39).

⁹ Ibidem.

¹⁰ *Regulamentul Comisiei naționale pentru elaborarea Concepției studierii istoriei în Republica Moldova* (în manuscris).

DECLARAȚIE

Începând cu anul 1990, în învățământul din Republica Moldova a fost introdus cursul de **Istorie a Românilor**, devenit atribut indispensabil al renașterii noastre naționale, al revenirii populației majoritare dintre Prut și Nistru la valorile autentice ale neamului. Profesori universitari și cercetători științifici din domeniul istoriei, cu sprijinul reprezentanților Consiliului Europei, au elaborat Concepția studierii/predării istoriei în școală și Curriculum-ul național la istoria românilor, manuale gimnaziale și liceale, pe care le-au implementat în sistemul de învățământ istoric din Republica Moldova.

O dată cu schimbarea guvernării în republică, în 2001, s-a purces din nou la revizuirea documentelor de bază privitor la învățământul istoric de la noi și s-a profilat tentativa de a reveni la cursul de Istoria Moldovei, un curs trunchiat, denaturat și politizat, predat în sistemul de învățământ din republică în timpul regimului totalitar-comunist. Acestei tendințe se opune marea majoritate a profesorilor, oamenilor de știință și cultură.

Mai bine de un deceniu în cercetările științifice ale istoricilor din Republica Moldova, în materialele unor foruri științifice naționale și internaționale au fost argumentate principiile de implementare a cursului de istorie a românilor. Necesitatea studierii istoriei românilor în învățământul preuniversitar și cel universitar a fost argumentată suplimentar și fundamental în mai multe documente ca, de pildă, Decizia Consiliului Științific al Institutului de Istorie al Academiei de Științe “Cu privire la predarea și cercetarea istoriei românilor în sistemul de învățământ și cel academic din Republica Moldova” din 20 martie 2002, Hotărârea Adunării Generale anuale a A.Ș.M. din 26 martie 2002, Declarațiile corpului didactic al facultăților de istorie de la U.S.M. și U.L.I.M., dar mai detaliat – în documentele Congresului Istoricilor de la 1 iulie 2001, materiale ce au fost publicate în revista “Limba Română”, “Cugetul”, “Destin românesc” și în Buletinul informativ “Clio”, în alte documente și materiale.

Concluziile expuse în aceste documente se bazează pe practica mondială și pe tradiția autohtonă în studierea istoriei naționale.

În practica mondială, indiferent de organizarea politică a popoarelor, istoria lor se studiază după principiul național. În cazul în care întregul popor este organizat într-un stat național în componența căruia intră toate teritoriile etnice, istoria națională corespunde întru totul cu istoria statului.

Alta este situația popoarelor fărâmițate pe parcursul istoriei, care la etapa actuală, datorită unor anumite împrejurări istorice și politice, nu formează un singur stat, ci sunt încadrate în câteva state separate. În această situație, istoria statului nu corespunde integral cu istoria națională a unui popor. De aceea, istoria popoarelor apare în forma de istorie națională, fără a fi limitată la istoria statului contemporan, care în majoritatea cazurilor cuprinde doar o parte din teritoriul național. Elocventă în acest sens este istoria armenilor, tadjicilor, kurzilor, evreilor etc.

În situația statelor cu o populație ruptă de la masivul etnic de bază se află și Republica Moldova. Acest stat reprezintă o formațiune politică tânără, apărută în 1991 ca rezultat al mișcării de eliberare națională a moldovenilor – etnici români din fosta U.R.S.S., populație băștinașă din spațiul de la est de Prut.

În cadrul luptei de eliberare națională ei și-au recâștigat dreptul de limbă, literatură și istorie națională, dreptul la identitate și memorie istorică proprie.

Poporul care a dobândit independența Republicii Moldova, a cucerit concomitent și dreptul la valorile naționale proprii, la cursul de istorie națională, care nu putea fi altul decât cursul de Istorie a Românilor.

Cultura și civilizația contemporană din Republica Moldova are la bază tradiția istorică românească, formată în întreg spațiul populat de români de-a

lungul veacurilor. Patrimoniul național cultural și istoric, constituit în spațiul carpato-dunărean, este un bun comun nu numai al României și Republicii Moldova, ci și al întregului neam românesc în ansamblu.

Prin revenirea, în 1990, în Republica Moldova, la predarea cursului de Istorie a Românilor a fost restabilită tradiția de secole, fundamentată științific, de studiere a istoriei noastre naționale, nu după criteriul statal, ci după cel etnic. Clasicii literaturii și istoriografiei naționale (Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga etc.) au numit istoria poporului nostru – **Istoria Românilor**, demonstrând prin aceasta existența noastră neîntreruptă pe întreg spațiul etnic strămoșesc și dreptul de a fi națiune titulară.

După cum s-a menționat, de nenumărate ori, studierea istoriei românilor nu este un moft politic, o manifestare naționalistă sau o acțiune îndreptată împotriva statului Republica Moldova, ci o obiectivitate ce decurge din analiza investigațiilor științifice. Istoria nu poate fi tratată după bunul plac al partidelor politice, oricare ar fi orientarea lor. Anume acest principiu a fost pus la baza recomandărilor A.P.C.E. din 24 aprilie 2002 privind moratoriul ce se referă la schimbarea disciplinei istorice, recomandări care urmează a fi onorate și nu încălcate sub diferite prețexte.

Tentativa de a înlocui cursul de Istorie a Românilor cu Istoria Moldovei este una de natură politică și este în fond antiștiințifică, dat fiind faptul că:

– *În baza analizei materialelor arheologice, narrative și epigrafice s-a demonstrat că în aria Balcano-Carpato-Pontică poate fi sesizată etnogeneza tracilor – unul din componenții de bază ai formării românilor.*

– *Numai în cadrul acestui spațiu pot fi elucidate contactele permanente ale tracilor de sud și septentrionali cu civilizația elină, care în regiunile riverane ale Traciei s-au soldat cu elinizarea unei părți a autohtonilor.*

– *În această zonă Balcano-Carpato-Pontică poate fi urmărit procesul romanizării și creștinizării populației dacice, proces care s-a încheiat cu formarea neamului românesc și a limbii române.*

– *Istoria noastră, a populației majoritare din Republica Moldova, se încadrează organic în evoluția evenimentelor ce s-au perindat în spațiul românesc nu numai în perioadele preistorică și antică, ci și în epocile medievală, modernă și contemporană, prin urmare nu poate fi separată de la trunchiul ei firesc.*

În spațiul locuit de români, care în anumite perioade, mai cu seamă în epoca medievală, mai purtau numiri teritoriale de moldoveni, munteni, ardeleni, maramureșeni etc. (dar avem și orheeni, lăpușneni, tighecenii etc.) și erau incluse în diferite formațiuni politice, deși au existat anumite particularități locale și diverse influențe străine, totuși s-a păstrat aceeași limbă, aceeași religie, același mod de viață, aceleași obiceiuri, datini etc.

Lăsând la o parte detaliile ce ar argumenta suplimentar aceste afirmații, precum și discuțiile inutile pe marginea acestui subiect, considerăm:

– *Istoria studiată și predată în Republica Moldova trebuie să explice clar identitatea etnonațională românească a populației majoritare din Republica Moldova, fiindcă identitatea națională nu poate fi străină și nici nu poate contraveni procesului contemporan de integrare europeană.*

– *Istoria studiată și predată în Republica Moldova trebuie să contribuie la formarea unui bun cetățean al țării și a unei personalități de formațiune europeană.*

– *Istoria trebuie să creeze un climat favorabil care să asigure dezvoltarea armonioasă a relațiilor interetnice, să explice identitatea națională, să asigure condițiile necesare respectării identității naționale a tuturor etniilor conlocuitoare din Republica Moldova.*

Afirmațiile de tipul: “Națiunea moldovenească – un produs istoric comun al tuturor națiunilor conlocuitoare din Republica Moldova”, care amintesc de faimosul “popor sovietic”, trebuie abandonate pentru totdeauna.

Realizarea acestor obiective ar duce la educarea sentimentului de loiali-

tate a tuturor comunităților etnice față de Republica Moldova, la consolidarea statului Republica Moldova, la lichidarea tendințelor separatiste.

Pentru aceasta este necesar:

– De a perfecționa în continuare cursul Istoria Românilor la toate nivelele prin implicarea materialelor respective din țările limitrofe: Serbia, Macedonia, Bulgaria, Ucraina, Ungaria;

– De a elabora materiale didactice referitoare la istoria comunităților etnice conlocuitoare;

– De a elabora și edita materiale didactice (crestomații, albume și atlase istorice) referitoare la istoria națională;

– De a exclude orice imixtiune a politicului în procesul de studiere și predare a istoriei noastre naționale.

În pofida existenței documentelor de bază referitoare la învățământul istoric în Republica Moldova, conducerea actuală a întreprins o tentativă de negare și a acestora și a instituit așa-numita Comisie națională pentru elaborarea Concepției studierii istoriei în Republica Moldova.

În opinia subsemnaților Comisia dată este nelegitimă, deoarece contravine rezoluției Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, care a instituit un moratoriu în învățământul istoric din Republica Moldova, aceasta însemnând păstrarea situației de până la ingerințele conducerii actuale în învățământul istoric.

În prima ședință a Comisiei, care a avut loc la 26 iulie 2002, am constatat neglijarea totală a Concepției și Curriculum-ului la istorie – elaborate, aprobate și aplicate în mare parte în practică. Astfel, dl V. Cristea a declarat răspicat că scopul activității Comisiei este “elaborarea concepției istoriei Moldovei, curriculum-ului, programelor istoriei țării în care noi trăim”.

Regulamentul de activitate a Comisiei, care se redactează de persoane anonime, fără participarea membrilor Comisiei, prevede luarea deciziei privind concepția de studiere a istoriei în instituțiile de învățământ din Republica Moldova prin vot, lucru ce este totalmente inadmisibil în rezolvarea problemelor științifice.

Ținând cont de cele expuse mai sus, subsemnații, membri ai Comisiei, suntem nevoiți să ne retragem din Comisie, rezervându-ne dreptul de a informa opinia publică și forurile europene despre tentativele conducerii de a substitui învățământul istoric bazat pe argumente științifice printr-un curs de istorie politizat excesiv și în fond antiștiințific.

MEMBRII COMISIEI:

Demir DRAGNEV, doctor habilitat în științe istorice, prof. univ., membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, directorul Institutului de Istorie.

Ion NICULIȚĂ, doctor habilitat în științe istorice, decanul Facultății de Istorie și Psihologie a U.S.M.

Nicolae CHICUȘ, doctor în științe istorice, conferențiar, decanul Facultății de Istorie și Etnopedagogie, Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”.

Ion EREMIA, doctor habilitat în științe istorice, conferențiar, șeful Catedrei Istoria Românilor, U.S.M.

Ion JARCUTCHI, doctor în științe istorice, Institutul de Istorie al A.Ș. a Republicii Moldova (a semnat condiționat).

Andrei EȘANU, doctor habilitat în științe istorice, membru corespondent al A.Ș.M.

Anatol PETRENCU, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar, președintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova.

MIHAI CIMPOI 60

...contemplativ și polemic,
atent la modul în care sufletul românesc
se automodelează,
analist ingenios și propunător de sinteze,
denunțând ferm
exagerările nocive ale de-mitizării agresive
și osândind „morbul subaprecierii”
unor valori naționale,
Mihai Cimpoi
e o personalitate rotundă,
demnă de toată audiența.

Acad. Constantin CIOPRAGA

Dr. Ana BANTOȘ

MIHAI CIMPOI: DIALOGUL DINTRE CENTRU ȘI MARGINE

În peisajul cultural basarabean, exotic din perspectiva unui intelectual din afară, personalitatea lui Mihai Cimpoi atrage atenția prin efortul de a comunica, într-o formulă înnobilită, prin modul de a fi al artistului din această parte a lumii. E oportun să ne întrebăm dacă statutul criticului literar de aici se deosebește de cel al oamenilor de aceeași profesie de aiurea. Cu siguranță că da. Deosebirea constă în necesitatea de a lupta cu orienturile închise ale acestui areal. Iată cum exprimă Mihai Cimpoi sentimentul spațiului închis: „Acest pământ parcă etern sortit pierzaniei generează statornic o senzație de închidere progresivă: dealurile, adevărați grumaji de bouri tăbăciți de vânturi și de sarea trudei, codrii merei găzduind sufletul blând în zona umbrei și a tainei, închid, limitează, întorc în sine însuși orientul”. Ieșirea din cercul vetrei în plan geopsihic este identificată de către autorul **Istoriei deschise a literaturii române din Basarabia** cu „ieșirea din cercul originar, în planul cunoașterii, și cu ieșirea din cercul tradiției în plan etic și estetic”. În conformitate cu această „*forma mentis* a basarabeanului” care constă în „fixarea strategică în cerc”, se modelează, – consideră criticul nostru, – și omul de cultură din Basarabia, sentimentul înstrăinării neantizând ființa”. Acesta este, de fapt, argumentul nevoii de deschidere (de unde și titlul **Istoriei deschise...**) a literaturii de aici spre un câmp vast al culturalului care invadează spațiul artistic propriu-zis. Este și explicația tendinței criticului

de a aborda fenomenul literar din perspectiva sociologiei și a filozofiei culturii.

Mihai Cimpoi a debutat sub semnul necesității de a defini „personalitatea” (identitatea) literaturii române din spațiul pruto-nistean. Volumele sale **Disocieri** (1969) și **Alte disocieri** (1971) sunt o dovadă elocventă a fidelității față de confrății săi de condei din diferite generații. Pe parcursul câtorva decenii a fost un cronicar devotat căruia nu-i scăpa aproape nimic din aparițiile editoriale. Traseul criticii sale literare s-a materializat de la consemnarea literaturii basarabene la conturarea cadrului de raportare a ei. Într-un timp când raportarea la contextul literar general românesc era strict interzisă, criticul căuta repere în peisajul mai amplu, cel al literaturii universale, din care se făceau numeroase traduceri, unele prefațate chiar de criticul nostru. Volumul **Focul sacru** mărturisește despre acea perioadă.

Mai târziu cercetarea sa se va axa, mult mai decisiv, pe problema originalității, a cărei garanție, conform opiniei lui G. Călinescu, „stă în factorul etnic”. În aceste intuiții călinesciene Mihai Cimpoi vede realizarea din interior a unor imagini care au impus identitatea literaturii române. În volumele care au urmat – **Narcis și Hyperion** (1979; 1986), **Cicatricea lui Ulysse** (1982), **Întoarcerea la izvoare** (1985), **Creația lui Ion Druță în școală** (1986), **Duminica valorilor** (1989), **Basarabia sub steaua exilului** (1994), **Sfinte firi vizionare** (1995), **Lucian Blaga: Paradisiacul. Lucifericul. Mioriticul** (1997), **O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia** (1996, 1997, 2002), **Mărul de aur** (1998), **La pomme d'or** (2001) – obsesia criticului de a se apropia cât mai mult de adevăr îl va conduce în mod inevitabil spre sensuri precum „absolut”, „istoric”, „cultural”, „relativ”. Istoricul literar va aborda și un gen operativ, dialogul, prin care va realiza pagini foarte

importante despre Eminescu acasă și în lume, despre receptarea și influența sa. În dialogurile sale cu numeroase personalități din spațiul românesc și din cel universal, incluse în volumele **Spre un nou Eminescu** (1993, 1995) și **Mă topesc în flăcări** (2000) reputatul eminescolog stabilește o punte transculturală. Să amintim aici că forma dialogului este apreciată tocmai pentru faptul că nu are nimic dogmatic și permite prezentarea succesivă a diverselor fațete ale problemei fără obligația de a trage concluzii. Dincolo de aprecierea sau negarea, de prezentarea faptului de cultură, din perspectiva celui implicat în dialogul-dezbateri, contează posibila progresie în schimbul de opinii. Este clar că aderența criticului la o astfel de perspectivă transculturală denotă conștiința necesității de a impune o atitudine neadversară față de unitatea culturii române reprezentată de un pisc al ei: Eminescu, servindu-i drept ideal transcultural, este, în același timp, „valoarea culturală națională” care impune respectul față de diferențierea românilor în simfonia multiculturală a lumii. Criticul pledează pentru multiculturalitate, evocând modelul artistului român „topit” în cultura lumii: Brâncuși, Ionesco, Cioran, Eliade. Iar, pe de altă parte, apără cu dârzenie idealul etic în artă, ca o condiție a rezistenței prin cultură, drept dovadă că etnocentrismul, ca formă de consolidare a civilizației, nu este de neglijat în estul european de curând ieșit din totalitarism. Etnocentrismul, care înseamnă și fixarea strategică în cerc, presupune depășirea spațiului închis sau umplerea unor goluri datorită „împlinirii prin salturi”. În această ordine de idei transformarea României într-un stat de cultură la gurile Dunării, o problemă ce i-a preocupat pe Mihai Eminescu sau Emil Cioran, îi atrage luarea aminte și criticului chișinăuian. Lupta cu perifericul, transferat din plan geopolitic în plan psihologic, este înțeleasă în toată complexitatea ei cauzată de „teama românilor de

expansiunea ideii europene”, teamă asemănătoare cu frica slavofililor de pătrunderea spiritului Europei, care-i făcea să arunce din casele lor statuetele lui Voltaire. Preocupat de restabilirea logicii lucrurilor, Mihai Cimpoi face delimitările necesare conform cărora există două moduri de interpretare a centrului: din perspectiva lui Dinicu Golescu, centrul este în afară, la el se poate ajunge „printr-o călătorie prin Europa”. Pe când din perspectiva lui Eminescu, centrul aflat în Europa coincide cu centrul aflat în interioritatea autorului **Luceafărului**. În cazul lui Eminescu, la fel ca și în cazul românului (european) afirmat la Paris – Brâncuși, Mihai Cimpoi menționează prezența unui europenism de vocație. În acest moment are loc restabilirea „normei”, ca să-i spunem așa, când „perifericul” este depășit, sau mai bine zis, convertit în centru. Astfel, consideră autorul **Mărului de aur**, mari creatori de valori, ei (Eminescu și Brâncuși) au redeschis două noi centre europene prin îmbrățișarea unei „patrii lărgite” (Goethe). „Ideea europeană” echivalentă în cazul societății „Junimea” de la Iași cu ideea „universalității”, modelul italian care l-a fascinat pe G. Călinescu, resuscitarea, în zilele noastre a „ideii europene”, – sunt privite toate ca „un rezultat firesc al vrierii românești de deschidere. Mișcarea „europocentrică” este urmărită, în general, pe falia culturii românești surprinsă în punctele ei majore. Iar întrebarea mereu actuală pe care și-o pune și distinsul critic este: „care ar trebui să fie comportamentul nostru cultural. Să ne cultivăm grădina noastră? Rămânem la „fenomenul nostru original”, care contează atât de mult în cultură, după cum spun filozofii ei? Sau, dacă pornim pe drumurile ei magistrale (...), cum pornim? Cu trăistuța cu „forme pure” românești a lui Brâncuși sau cu tobla de săgeți amare a lui Cioran, cel care a fraternizat fără șovăire cu toate nihilismele radicale, înverșunat-existențiale ale acestui homo europeus,

deschis la toate, reprobând totul și lăsându-te să obții Totul pe cont propriu, bineînțeles”.

Teama de a nu-și pierde identitatea în dialogul cu civilizația și cu „teroarea istoriei” (Mircea Eliade), precum și dialectica refuzului, înțeleasă de către Eugen Ionesco drept obsesia specificului național, pe de o parte, și teama de a-l pierde sub influențe străine sunt privite de către Mihai Cimpoi drept parametrii unei lupte înverșunate încadrată perfect „în cerc”: aflați în cerc sau în „roată” („suntem, așadar, atât în planul Ființei, cât și al culturii ce o exprimă niște ixonii situați în roată”), ne macină mereu aceeași întrebare: „a fi sau a nu fi român; a te lăsa în voia influenței străine sau a te retrage; a te deschide în afară sau a te închide asupra ta însuși”. Din perspectivă interriversană întrebarea hamletiană are conotații nu doar dramatice, ci de-a dreptul tragice.

* * *

Ar putea oare Mihai Cimpoi susține asemeni Gabrielei Melinescu: „eu port cu mine centrul lumii. Oriunde mă aflu, acolo e centrul lumii”? Și da, și nu. Da, deoarece ai domnia poetei române, stabilită în Suedia, își trăiește viața, în mare parte, ca pe o artă. Nu, deoarece înțelege că artistul român din Basarabia poate deveni centru al lumii numai împreună cu această palmă de pământ pe care o apără în permanență cu același umanism bine temperat, cu tot talentul său de critic și istoric literar și cu toată puterea sa de convingere.

Ana BANTOȘ și Mihai CIMPOI.

Acad. Mihai CIMPOI

NOSTALGIA CENTRULUI

Începem prin a ne întreba ce înseamnă un *curriculum vitae*, ceea ce e totuna cu a desluși – în spirit kantian-noicist – cum este cu putință un drum în viață.

Un drum nu în sensul său *rectiliniu*, ci mereu *de-viat*, adică (dacă e să ne jucăm cu cuvintele în sens postmodernist) anume *de-viață* (sau *de-vianță*). E un drum socratic cu reveniri, e un drum hegelian cu *de-veni*, e un drum heideggerian întrerupt (de pădure)?

Vedele spun că omul devine ceea ce gândește; cred totuși că, dat fiind orizontul ilimitat și abstract

al gândirii, omul devine ceea ce făptuiește, ceea ce îi *traduce gândirea*, ceea ce face cu putință din ceea ce gândește. În decursus vitae omul nu este decât șirul faptelor sale, spune Hegel în **Logica** sa.

Un *curriculum vitae* va trebui să țină cont de această primă încercătură, căreia anticii îi ziceau *aporie*, și să pună în cumpănă (iarăși dreapta cumpănă românească) realul și posibilul. De aceea, în viziunea noastră el reprezintă nu o descriere notarială, parafată juridic, ci o meditație pe (în) marginea vieții, pe (în) marginea drumului par-curs, o profesiune de credință, o spovedanie în fața altarului adevărului din care să se vadă nu faptul că ai trăit, ci faptul cum ai trăit și cum apari între dorință și realizare.

Constantin Ciopraga, unul dintre marii cărturari de azi, delimita categoric *curriculum vitae* de *jurnalul intim*, precizând că primul este uzual, plat, sec, superficial și înscris în cercul datelor temporale și spațiale

1996. Biblioteca Națională. Mihai Cimpoi vorbind la cea de-a cincea aniversare de la fondarea revistei „Limba Română”.

(„născut în anul, luna, ziua”), cel de-al doilea exprimând stările labile, ființa ideală, neliniștile și discontinuitățile. Curriculum-ul, indiferent al cui este, se lasă dominat de stilul informativ-notarial, de pozitivitate și de realul cotidian; jurnalul însă e legat de sinele fluctuant, de pluralitatea Eurilor autorului. Biografeii reci și tipice a curriculumului i se opune textul atipic sub formă de unicat al jurnalului. „Un curriculum nu depășește limbajul de cod administrativ general; diverse mostre de jurnal (profunde) invită la transcendență, la nostalgii abisale ori la zboruri planetare” (Constantin Ciopraga, **Perspective**, „Convorbiri literare”, nr. 2 (74), 2002, p. 29).

Vom renunța – pe cât e cu putință – la limbajul notarial-administrativ, înclinând mai mult spre un jurnal intim de idei trăite, decât spre un curriculum ca atare, necesar mai cu seamă bibliografiei.

Ca român născut în spațiul basarabean, cel mai marcat de teroarea istoriei dintre teritoriile românești, sunt înclinat să cred în existența destinului și a căii (căliței) rătăcite din filosofia noastră populară. Sunt încredințat că șirurile ontologice se produc dureros, determinând ființa să poarte, ca pe un blestem existențial (sau ca pe un blazon de noblețe tragică), anume pecetea destinului.

Întâmplarea a făcut să apar la lumina zilei la 3 septembrie 1942, orele 6.00 dimineața, în zodia Fecioarei și anul Calului și țin să mărturisesc că prescripțiile zodiacale le recunosc ca date esențiale ale felului meu de a fi. Părinții, oameni de frunte în sat, reprezintă cele două maluri ale Prutului, tatăl, Ilie Cimpoi, fiind originar din Horodiștea – Botoșani (stabilit mai apoi în Cuzlău – Păltiniș), iar mama, Ana, pe numele de fată Habureac, nepoată de preot, fiind născută în Larga, județul Hotin. Tatăl, supranumit cu bunăvoință în sat Ilie Românul, era un bun povestitor și recitator de balade și drame populare. Înzestrat cu o bunănotă naturală, o risipea cu generozitate, ajutând fără nici un gând de profit toată lumea din sat. Purta un ciocan la brâu și un buzunar de ținte și repara din mers un gard șubred, un acoperiș de casă deteriorat, un perete dărâmat – la el acasă sau la vecini.

Era parcă eroul liric al poemului lui Karl Sandburg „Reparația zidului”. Era cel dintâi care se trezea în casă pentru a pregăti uneltele de muncă ce trebuiau să fie toate perfecte. (A fost un om fericit, căci a văzut toate răsăriturile de soare câte i-a fost dat să le vadă.) Mama, deși țesătoare și artistă în felul de a alege și a realiza motivele (și le alegea de una singură, refuzând asistența altora!), era mai rațională, mai interesată de latura profitabilă a lucrurilor și, bineînțeles, îi plăcea să umble pe la piețe și târguri. Astfel am cunoscut Cernăuțiul, orașul copilăriei mele, ciudat prin pitorescul lui de burg austriac și prin pestrițimea oamenilor de diferite seminții care-l populau (Cernăuțiul lui Eminescu și Aron Pumnul, al Hurmuzăkeștilor și Pușcariu, al lui Mircea Streinul și Paul Celan, al Olgăi Kobăleanska și Olgăi Caba!). Tata trata cu bunăvoință și chiar cu mândrie părintească deosebită calitatea mea de etern student, în timp ce mama se întreba cam cu ce o să se aleagă din toată învățătura mea. Buna gospodărire a celor două hectare și jumătate și nu în ultimul rând faptul că era născut dincolo de Prut și originea preotească (ulterior genealogiștii au constatat că e și domnească) a mamei mele puteau să fie tragice pentru destinul familiei noastre. Începând, în 1949, campania de colectivizare forțată, urma să fim deportați în Siberia. Întâmplarea fastă a făcut însă ca lista deportaților trimisă de Securitate (NKVD) la primărie (sel-sovet) să fie copiată de cumnatul meu, soțul surorii Vera, învățător, și acesta, bineînțeles, a omis la transcriere numele Cimpoi. (Cartea Memoriei, editată acum, atestă 500 de deportați din comuna Larga.)

Acuzările de naționalism (de orientare proromână, după cum se mai formula) aveau drept temei ascuns și această origine „moldo-română dubioasă” a mea. M-a ajutat oricând și în orice împrejurări dragostea față de valori și cultură, faptul că m-am modelat cu o consecvență care mă uimește și astăzi ca *om de cultură* cu un statut de independență – îmi place să cred – moromețiană.

În ciuda cumplitului proces de înstrăinare și de ideologizare, pe care l-a cunoscut spațiul basarabean, am ascultat numai de acest daimon

lăuntric: să fii un om *de* cultură, să fii un om *al* culturii.

Cu această încredere în cultură, în mântuirea prin cultură de tot ce este înstrăinător, fals, relativ, mi-am făcut studiile la școala medie din Larga și la Universitatea de Stat din Moldova (1960-1965), plină de profesori ideologizați și ignorați, dar și de profesori docti și buni români, precum Anatol Ciobanu, Nicolae Corlăteanu, Ion Osadenco. (În școală am avut profesori buni de limba și literatura română: Pamfil Guțu și Tatiana Calalb.) De fapt, Universitatea mea a fost Biblioteca Națională din Chișinău (fosta „Krupskaia”, poreclită de studenți „Femeia lui Lenin”), unde în secția de literatură străină era un fond bogat de cărți românești, supravegheat de securitate, în sala de lectură fiind atârnat și portretul lui Sadoveanu. Aici am înființat clubul literar „Miorița”, cu șezători lungi, înflăcărâte și arhifrecventate, considerat mai apoi de guvernanții comuniști un „cuibar de naționalism”.

Un alt „cuibar de naționalism” era cenaclul literar „Mihai Eminescu” de la Universitate, al cărui președinte am fost din 1963.

În acești ani, petrecuți în spațiul bibliotecii, pe care am înțeles-o ca pe o lume sub formă de cărți, un *ontos* concentrat în *libros* – o lume văzută borgesian (și eminescian) ca bibliotecă – a avut loc întâlnirea mea modelatoare cu George Călinescu. Cărțile sale reeditate apăreau în bibliotecile chișinăuene și se vindeau și într-o librărie „Prietenia” (interzisă mai apoi de I. I. Bodiul, primul-secrețar al C.C. al Partidului Comunist al Moldovei, după răcirea relațiilor dintre România și fosta U.R.S.S.), cu excepția – bineînțeles – a **Istoriei literaturii române de la origini până în prezent**, care circula conspirativ printre scriitori, căci, fiind un singur exemplar, se dădea spre lectură – ironia sorții! – pentru o singură zi. Pentru mine Călinescu a fost constant CRITICUL, el servindu-mi, cel puțin în anii formării, drept *pattern*.

Statura și statuia lui creștea în ochii mei în raport cu criticii ruși ideologizați și incluși obligatoriu în programa școlară, dintre care îl preferam pentru calitățile sale de literat pe Bielinski, și în raport cu criticii sovietici

total aserviți dogmelor ideologice. Am visat toată viața să am un exemplar al **Istoriei**... Visul mi s-a împlinit în 1985, când consultantul moldovean de la Uniunea Scriitorilor din Moscova, Nicolae Romanenco, mi-a adus de la București un exemplar din ediția a doua, pentru prețul de 80 de ruble. (Mai târziu m-am făcut și cu ediția princeps datorită gestului fiicei mele Raluca, pianistă și profesoară la Universitatea de Muzică din București, și al ginereului meu Dragoș, preot.) Lectura operei critice călinesciene trezea în mine fascinația și tentația de a scrie frumos, generând *complexul Călinescu*, pe care l-am avut o perioadă bună de timp. **Viața lui Eminescu** am citit-o de cel puțin zece ori, astfel încât, dacă printr-o fatală întâmplare ar dispărea toate exemplarele tipărite, aș putea s-o refac din memorie.

Astfel am descoperit paradoxul adevăr psihologic că printr-o îndelungată și profundă relecturare poți înlătura complexul de dominare *pattern*ă a autorului admirat. În cazul frecventării repetate a unui text, ca și în cazul hermeneutizării metodologice stăruitoare, apare efectul *reducționismului* fenomenologic neantizator, al „punerii în paranteze” relativiste husserliene: farmecul inițial al lecturii, al „declucului” hermeneutic dispăre în mod progresiv, devine o „urmă” derridiană. (De altfel, Derrida va fi promotorul, în anii '70 ai secolului al XX-lea, al caracterului îndeterminat al semnificației, al „sensului niciodată atins” de descifrarea hermeneutică și al relației de interpretanță mereu reînceptute. Postulat ce a dat naștere deconstructivismului și pansemiotismului. Avem de-a face mereu cu o prezență amănată, manifestă doar în „urme”).

Esențiale mi se par, la Călinescu, oscilarea între „absolutism” și „relativism”, între „factorul surpriză fenomenală” și „banalitatea conceptuală”, neîncrederea în interpretarea istorică obiectivă („Orice interpretare istorică este în chip necesar *subiectivă*”), conceperea istoriei literare ca o comedie umană cu opere și scriitori, ca o înlănțuire „de puncte de vedere din care să iasă structuri acceptabile”, ca „știință inefabilă și sinteză epică” și ca o revelație a „ochiului formator”

2001. Mihai Cimpoi împreună cu un grup de autori și prieteni ai revistei „Limba Română” participanți la jubileul de zece ani ai publicației.

care „surprinde transcendențele” dindărătul realității lui, „cum este” și „clasificarea mai mult decât descripția”. Datorită lui Călinescu am înțeles că eudemonismului impresionismului trebuie să i se substituie demonismul totalității, căci critica modernă este „o critică a ansamblurilor, nu a detaliilor” (J. P. Richard), a părților legate de întreg.

Cu timpul la *patternul* călinescian s-a mai adăugat modelul ființial noicist și în special cel *ontologic* generalizat care aplică *grila existențială*. Drumul meu formator (etern-formator!) a ajuns în sfârșit în această zonă care stimulează cuprinderea cea mai largă, „decliticul” cel mai luminător. Am ajuns astfel, cu o anumită liniște metodologică (să-i zic așa!), sub zodiile lui Heidegger, Kierkegaard, ale lui Eliade și Jung, ale lui Noica și Blaga. Am căutat să-mi pun cercetările eminescologice sub semnul călăuzitor al *ontologicului*. Am scris, dintr-o nevoie lăuntrică, și o carte despre ființa românească: **Cumpăna cu două ciuturi** (Timișoara, Editura Augusta, 2000), tradusă și în franceză de un grup de profesori de la Universitatea Aix-en-Provence, condus de profesorul Valeriu Rusu, care, alături

de cunoscutul eminescolog Aurelia Rusu, animează acolo cercetările de romanistică și românică.

„O critică existențială nu poate fi întemeiată decât pe existența criticului,” spune Serge Doubrovsky, precizând că cogito-ul criticului își însușește modul de existență manifestat și comunicat de scriitor și *reflectat* de către conștiința criticului. Între scriitor (cogito-ul scriitorului) și critic (cogito-ul criticului) se stabilesc, după părerea mea, niște relații de ordin ontologic; sunt relații omologice (deci nu atât analogice) dintre ființa unuia și ființa celuilalt, între „tremurul – existențial” al celui dintâi și „tremurul – existențial” al celui de-al doilea. E un mod de re-cunoaștere ființială. Opera se relevă și ea ca „ființă”, ca ontos rostit, exprimat. Actul critic este, prin el însuși, un act ontologic.

Cu Noica, pe care-l cred FILOSOFUL, am avut o corespondență scurtă surprinzătoare, în temeiul căreia am realizat un dialog epistolar pe care l-am inclus în volumele **Spre un nou Eminescu și Mă topesc în flăcări**. Nu mi-a fost dat să-l văd în 1986, când am făcut prima călătorie în România cu viza Ministerului de Interne al Federației Ruse. La Chi-

șinău treceam drept „naționalist” și autoritățile moldovene nu puteau să-mi aprobe această plecare „subversivă”; au început să bată însă înnoitoarele vânturi gorbacioviene, care au făcut posibilă mult râvnita călătorie de studii: scriam despre mitopoetica eminesciană în contextul poeticilor moderne și vroiam neapărat să studiez **Caietele**, despre care Noica vorbea ca despre un miracol al culturii românești. Constantin Noica a fost Heideggerul nostru; el nu a făcut doar figură de filosof, ci a rostit filosofia românește.

În anii 1986-1987 a început procesul de renaștere națională, care a avut ca revendicări prioritare schimbarea de mentalitate, impunerea valorilor democrației, oficializarea limbii române și revenirea la grafia latină, lichidarea „petelor albe” din istorie, adică dezvoltarea adevărului despre cele câteva valuri de deportări, despre foamea din 1947 și colectivizare, despre masacrarea intelectualilor și celor care au lucrat în administrație, a așa-zișilor dușmani de clasă ș.a.

Angajarea mea și a colegilor mei în această luptă sfântă pentru adevărul despre întâmplările tragice care au avut loc în perioada post-belică a fost un act istoric justițiar împotriva procesului de înstrăinare, de deznaționalizare (sau mancurtizare, după un termen lansat de kirghizul Cinghiz Aitmatov), rusificare și „internaționalizare” comunistă, împotriva execuțiilor „fără județ” ale intelectualilor (despre calvarul a doi intelectuali basarabeni a scris Aleksandr Soljenițan în **Arhipelagul Gulag**), acțiunilor de exterminare a fruntașilor satelor prin deportări și de organizare a genocidului întregii populații în timpul secetei și foametei din 1947.

Justițiar și recuperator totodată, căci – printr-o schimbare logică și legică a cursului istoriei care până atunci ne trata doar cu „teroarea” ei – *trebuie* să recăpătăm și să punem în drepturile lor valorile, simbolurile, limba ca „loc de adăpost al ființei” (Heidegger). Reacția a fost irezistibilă, vulcanică, temeiul ei revoluționar fiind indiscutabil.

Basarabia, rămasă după război

în fond fără intelectualitate, își arunca acum lava revendicativă și ieșea pe baricade pentru a reimpune autoritatea Adevărului. Demersurile patetice ale oamenilor de creație, mitingurile frenetice de protest, adunările furtunoase, Marea Adunare Națională cu freamătul ei oceanic al setei de libertate (700.000 de persoane, după estimările presei), dezbaterile agitate de la Uniunea Scriitorilor, de la Academie, de la cenaclul „Alexei Mateevici”, ieșit în stradă, din Parlament și din piețele publice se revărsau ca o Bună-Vestire, ca o nouă profetie luminoasă că „Îngerul a strigat!”. Fremăta cu toată puterea aerul unei mărețe reconstituiri pompeiene a adevărului istoriei. Lupta mai continuă și astăzi, astfel încât, spre deosebire de ieșirea din infernul dantesc, ieșirea din infernul basarabean nu ne-a permis încă să vedem stelele.

Izbucnirea conștiinței identitare cu forța erupției vulcanice a făcut lumea să vorbească despre miracolul basarabean și agențiile de presă din străinătate, care ne daseră cu totul uitării, își trimiteau de zor corespondenții la Chișinău.

Uniunea Scriitorilor din Moldova, prima care a început aceste acțiuni, s-a transformat într-un fel de Cartier General al revoluției basarabene („Smolnăi” i se mai zicea, în glumă). Se trimiteau soli la Gorbaciov, se întocmeau zilnic apeluri și scrisori, se angaja în fine o luptă pe viață și pe moarte cu autoritățile locale, care elaborau decrete, hotărâri, dispoziții (am descris odiseea acestei confrunări în volumul **Basarabia sub steaua exilului**, apărut la București în 1994).

„Noaptea furtunoasă” din 18-19 mai 1987 de la Uniunea Scriitorilor (o zi și o noapte întregă) a formulat imperativele luptei, a schimbat Comitetul de Conducere, scoțându-mă și pe mine din zodia anonimatului public prin alegerea ca secretar. (Din septembrie 1991 am devenit președinte al acesteia.)

Procesul redobândirii românismului cultural s-a desfășurat sub semnul călăuzitor al lui Eminescu.

Întâlnirea cu Eminescu, eveniment-cheie al vieții mele, avusese loc în anii studenției, semnificând atât o revelație de ordin cvasimistic – căci

e modelatoare, luminătoare în sens axiologic și ontologic –, cât și un impact stimulator, productiv. Opera și personalitatea sa sunt pline de *ontos* - românesc și general-uman, demersul său artistic și intelectual fiind unul prin excelență *ființial*. Calificativele superlative de “omul deplin al culturii românești” (Noica), de “patronul canonizat al scrisului românesc” (Perpessicius), “de sfântul ghiersului românesc” (Arghezi), de “expresia integrală a sufletului românesc” (Iorga) nu sunt expresii encomiastice, bune de persiflat în stil postmodernist sau “dilemator”. Ele denumesc o *realitate valorică* ce se impune prin reprezentativitate, productivitate și interpretativitate. Eminescu rămâne statornic *Biblia noastră lucrătoare*, fiind o statuie a meditației în mișcare (precum zicea Baudelaire despre Hugo). În cazul lui miticul drum spre Centru capătă un sens lămuritor, căci ne alimentează *apriori* conștiința centrării. Mergem, în câmpul ființei noastre, *în* și, totodată, *spre* Eminescu (ca spre noi înșine), direcționarea conținându-se în chiar rațiunea mișcării. De-a lungul timpurilor s-au profilat în chip deslușit trei atitudini față de el: epigonic-ictonodulă, retardară (în sensul lui Lovinescu care aștepta să devină anacronic) și contestatar – iconoclastă cu o diagramă ciudată a reacțiilor negativiste de la canonicul Grama la autorii **Dilemei** (1998, nr. 265), printre care, alături de mediocrități crase, îi întâlnim regretabil pe Nicolae Manolescu și Mircea Cărtărescu, aceștia etalând chiar o bucurie și o mândrie în a demitiza.

După 1990 Eminescu a revenit cu forța lui modelatoare în societatea românească democratizată, nemaivorbind de rolul său paternal în procesul de renaștere națională a românilor basarabeni de care vorbeam mai sus.

Ca om de cultură român *trebuia* să ajung neapărat la Eminescu, el fiind cel care mi-a asigurat certitudinea că avem valori și în temeiul lor putem susține un dialog cu lumea, că putem intra cu aceste valori în dialogul multicultural despre care se vorbește insistent acum. De acest lucru m-am convins convorbind și cu 74 de eminescologi, traducători și

oameni de cultură din întreaga lume. Orele mele matinale au fost, după 1976, când, după moartea părinților, mi-am zis să scriu ceva esențial, orele Eminescu, la care pe parcurs s-au adăugat orele Blaga.

În legătură cu acțiunile de deconstructare, de demitizare înverșunată și de autodisprețuire “cioraniană” care s-au declanșat în societatea românească extrem de caragializată, ținta fiind marile valori și – printre ele – Eminescu, sunt de spus câteva lucruri.

Ne stă oare bine în fața lumii să ne autodefăimăm, să ne “urinăm pe biserici” (vorba lui Arghezi) și să ne alegem ca zeu protector pe Momos, care era la greci zeul sau mai bine zis zeulețul ironiei, zeflemelei și bârfelii, să ne reactualizăm vechile complexe de inferioritate, să ne (re)complacem în autodisprețuire, să ne așezăm total jocului politic al circumstanțelor (vezi articolul nostru „Zeul Momos și noi, românii” în buletinul **Mihai Eminescu**, nr.1(4), 2001, p.4-18). “Defăimarea zeilor este o rea deșteptăciune”, spune Pindar.

Cu Eminescu am obținut o demnitate estetică și etică, pe care nimeni și nimic n-o mai clinteste din loc.

Este firesc ca raportarea permanentă la el să ne impună și înnoirea paradigmei și a instrumentarelor (în cazul nostru, a paradigmei culturale și instrumentarelor critice), fără a renunța la ceea ce este viabil și eficient în vechile modele.

În domeniul criticii și istoriei literare Sainte-Beuve mai rămâne o personalitate de referință cu portretizarea axată pe psihologism (el, după propria mărturie, din **Mes Poisons**, nu este un istoric, dar are unele laturi de istoric). Dintr-un fiziolog care operează cu trăsăturile generale și cu documentul el se transformă într-un fenomenolog al spiritului creatorului de valori, într-un analist al viului din el. Biografia evenimentială exterioară este înlocuită de biografia interioară a faptelor sufletești. Firește, istoria literară și eseistica filosofică au valorificat și grila psihanalitică sau existențială. **Baudelaire** al lui Sartre e un exemplu în acest sens.

Fără să eludez documentul, am mers în lucrările mele despre Eminescu (și nu numai) pe această

hermeneutică existențială constituită din depistarea complexului de arătări/ascunderi ale însăși ființei scriitorului, a codurilor psihologic-comportamentale și personalist-etice care definesc portretul fenomenologic. Fenomenologicul și ontologicul s-au întâlnit temeinic cu paradigma modernă și postmodernă. (Blaga vorbea despre lucifericul în cunoaștere, despre “ascuns” și “mai ascuns”.) Privirea criticului de azi se îndreaptă spre obiectul cunoașterii, ca și privirea lui Orfeu spre Euridice: atunci când vrea s-o vadă cu adevărat, să-i constate existența reală, se îndepărtează, se ascunde în neantul necunoașterii. Ca și în fizica modernă, rezultatele studiului depind de obiectivul pe care și-l propune cercetătorul (operatorul), de “declicul” hermeneutic, de grila aplicată, căci se resimte marca ontologică a relativismului, a aproximării (= a stabilirii valorice prin apropiere de mărimea căutată), a *relației critice* de care vorbea Jean Starobinski, care constata nevoia de coduri preexistente, de o interpretare comprehensivă ce înlătură judecata de valoare. Este o relație complexă de identificare și distanțare care pune într-o ecuație capricioasă empatia, intropatia și antipatia. Structuralismul ne-a propus căutarea unui logos comun, a unor *genera dicenda*, a unui context general, în timp ce criticul se cade să caute însuși textul cu toate codificările sale, recurgând la instrumentul fenomenologiei și ontologiei. Esențialmente, criticul nu se va limita la *contextualizare*, ci va recurge la o *textualizare nuanțată*, descifrând ce spune fundamental scriitorul despre ființă și ființare.

Orice metodă și mod de investigație ne-am propune, ne întoarcem volens-nolens, la *Erlebnis*, la trăirea codificată în legile imanente ale artei. Monismul structuralist, opus dualismului obișnuit gândire/expresie, ne ajută prea puțin în actul critic. Sensul existențial al operei e codificat în *pluralismul* semiotic, în marele imperiu al semnelor și structurilor pe care-l ascunde. Criticul de la începutul mileniului al III-lea este hărăzit luptei cu umbrele, cu ascunderile ființei operei.

Deruta este datul existențial al actului critic care e supus presiunii

unor criterii antinomice universaliste/antiuniversaliste, determinate de naționalism, europenism, multiculturalism și de “moartea cărții” sau de “moartea literaturii”. Căci cartea și literatura suportă de la sfârșitul secolului al XX-lea concurența internetului, TV, CD-urilor, bibliotecilor electronice. Literatura nu are valoarea estetică de altădată, fiind stingherită și de paraliteratură, antiliteratură, *near literature* (literatura de frontieră sau marginală), de textul postmodern *sans rivages*, de sub-literatură, non-literatură etc. În atare condiții, demersul critic s-a văzut extrem de ideologizat, formalizat în sens structuralist – semiotic – textualist, psihanalizat. Judecata de valoare, estetică și generalizantă prin existență, a cedat studiului textualității (“mutația literaturii în text” a Juliei Kristeva) sau al interrelaționarității semnificațiilor, codurilor de lectură (textul busculat, “infini deschis” al lui R. Barthes), studiului *cinefic* (care refuză conotațiile estetice, căutarea valorii literare).

Indiferent de aceste excese formalizante, metodologizante, critica (și istoria literară) nu poate exista fără o comunicare *sympatică* cu opera, scriitorul, literatura, fără acel *le plaisir du text*, dar nu neapărat în sensul psihanalizat al lui R. Barthes, fără dragostea față de literatură pe care o cerea criticului Gogol, fără întâlnirea emoțională primă deschizătoare de semioză.

Ca și lingvistul, criticul și istoricul literar pare să poarte veșmintele caraghioase croite din peticele multicolore și zdrențoase ale lui Arlechino. În ciuda înlocuirii modelului mecanic cu modelul electronic, „obstacolele epistemologice” nu pot fi depășite, după cum afirmă și Bachelard. Cibernetica, informatica și teoria comunicării au sporit aporiile, în loc să le spulbere. De la Saussure, Propp și Cercul de la Praga până la Chomsky, care anunța amurgul structuralismului (în 1950), lucrurile nu s-au lămurit, ci s-au complicat, căci, formele lingvistice nefiind capabile de a transmite prin ele însele un semnificat și de a realiza un raport perfect între locutor și destinatar, între *dictum* și *dicere*, revenim la un nivel zero, la o închidere sistematică ce

duce la “omogenizarea superficială” (Chomsky), la relativizarea părții și la reimpunerea binarismului logic aristotelic. Ajungem, așadar, la *tabula rasa* a empiriștilor și la *vidul* inconștientului de care vorbește Lévi-Strauss (vidul ființei aristotelice, vidul cogito-ului cartezian, vidul statuii lui Condillac, precizează Gilbert Durand). Ne închidem permanent în cercul semantic conturat de semnificat și semnificant, și confundăm limbajele (cel natural cu cel artificial) și absolutizăm contextul, rețeaua formală. Desprinzându-se de fundamentul lor lingvistic inițial, sensurile se proiectează în metalimbaje (descriptiv, translativ, metodologic, epistemologic). Filosofii comunicării sfârșesc prin a găsi semnificația metalingvistică supremă în limbajul artistic sau metapoetic (- mitopoetic), care este, după Eugeniu Coșeriu, un limbaj absolut.

Totul constă în a aproxima ceea ce semnifică etimologic *meta*: după, pe lângă, cu. Limbajul este, esențialmente, un metalimbaj.

Critica și istoria literaturii este, de asemenea, o metaliteratură axată pe metalimbajul artistic. Fără o atare legătură *asimptotică* actul hermeneutic este de neconceput.

La aceste complexe de ordin ontologic (fenomenologic) se adaugă complexe de ordin deontologic pe care le are în mod obișnuit omul de cultură român. El este copleșit de complexe originare și venite din afară. Lucru curios, căci marii noștri oameni de cultură nu le-au avut și ne gândim îndată la Cantemir, Eminescu, Hasdeu, Iorga, Noica. Complexul *fragmentarismului*, al marilor proiecte nerealizate (*manolism* mitic manifestat în cultură; reînceperea zidirii de la nivelul zero). Un alt complex, viabil de-a lungul secolelor, este cel al inferiorității, care-i face și azi pe mulți să afirme că avem “o cultură mică” și că ceea ce-i românesc (nu doar în cultură) este sub orice nivel. Toate duc la un complex generalizat al fatalității mioritice, complexul cioranian al “neantului valah” fiind încoronarea grupului de complexe ce ne este hărăzit.

Sunt, însă, complexe și complexe; sunt complexe bune și rele. Ca puncte de reper în psihanaliză,

Charles Boudouin și Gaston Bachelard aduc demonstrația unor clare linii de demarcație. În mare, complexul este un reactor și un transformator de energie psihică. Suprapunându-se peste complexul original, complexul de cultură realizează transformarea în chip efectiv, împăcând sublimarea culturală cu cea naturală. “Sub forma lui cea bună, complexul de cultură re trăiește și reîntinerește o tradiție. Sub forma lui cea rea, complexul de cultură este obiceiul școlăresc al unui scriitor lipsit de imaginație” (Gaston Bachelard, **Apa și visele**, București, 1995, p.24).

Într-un om al complexelor este o parte vădită de comic și de tragic. Comicul îl dă ridicolul calității lui fundamentale de complexat ca atare, de aservit complexelor, în timp ce tragicul este determinat de faptul că el nu-și mai poate schimba acest dat fatal. Este inutil să demonstrezi cu instrumentar analitic inutilitatea urmării broaștei țestoase sau așteptării zborului săgeții lui Zenon din Elea. Sfatul pe care i-l dă Cosini lui Zeno, în romanul lui Italo Svevo, este: singurul remediu pentru a se elibera de “complexe” este rememorarea trecutului. E un sfat absurd, căci și rememorarea realităților revolute e tot un “complex”; unde mai pui că trecutul însuși poate depozita și el “complexe”. Complexarea apare ca ceva de neînălțurat, ca o determinare și o finalitate.

Este indiscutabil că românul (și românul basarabean în speță) are foarte accentuat complexul Marginii și al Drumului spre Centru. Iată de ce m-a preocupat întotdeauna – și în legătură cu destinul meu – fenomenul *exilului*. Am scris și o schiță fenomenologică a exilului literar românesc (vezi **Critice 2. Centrul și marginea**, apărută la Fundația “Scrisul românesc”, Craiova, 2002 prin strădaniile amicale ale lui Tudor Nedelcea).

Exilul face parte din destinul românesc, spune atât de exact și tulburător Mircea Eliade. Exilul basarabean este cu precădere un exil interior, precum l-am caracterizat în **O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia** (1996 și edițiile ulterioare din 1997, 2002), carte pe care eram ca și cum *obligat* s-o scriu,

ca încercare de primă sinteză critică, deoarece istoriile mai vechi ale lui Ștefan Ciobanu și P.V. Haneș erau prea sumare și se încheiau la 1940, istoriile lui Călinescu, Lovinescu și Iorga nu conțineau decât referințe la unele nume și reviste din perioada interbelică, iar **Istoria literaturii moldovenești** apărută în anii 1986-1990 la Chișinău era marcată de schemele ideologice realist-socialiste, deși insera și studii despre scriitorii și revistele anterior tabuizate (Stere, "Viața Basarabiei").

Treptat, literatura basarabeană a fost scoasă din conul de umbră al interdicției prin studiile lui Vasile Badiu, Alexandru Burlacu, Alina Ciobanu, prin valorificarea mai amplă a operei lui Mateevici (F. Levit, S. Pânzaru, I. Nuță).

Ce a fost exilul basarabean (interior) pentru mine? Bineînțeles, o perioadă de teroare intelectuală și o perioadă de rezistență „rizomică”, de ascundere a Tulpinii și de cultivare strategică a rădăcinilor. O perioadă de frustrări și recuperări, de replici mute la ideologismul terorizant, impus prin directive, hotărâri periodice ale partidului, critici în presa de partid și cea literară, ședințe, audieri în diferite instanțe, somări din partea Securității (KGB). Scriitorul se mai putea ascunde în metaforă, în parabolă, în limbajul esopic, în timp ce criticul era impus să fie un ideolog în sens partinic (marxist-leninist).

Refuzul interior (spuneam că daimonul meu lăuntric îmi șoptea să evit ideologizarea extremă) m-a costat mult, fiind nevoit să prestez munci grele de redactor inferior la reviste și edituri, la teatre și enciclopedii, să stau mai multă vreme fără serviciu. (Scriitorul armean Ghevork Emin, văzându-ne angajați la posturi de rutină, observa că în Moldova se face o adevărată risipă de talente.) Strategia mea „estetică” a fost susținută de scriitori, de criticul cel mai doct și mai de temut Vasile Coroban, de președintele Uniunii Scriitorilor de atunci Pavel Boțu, de anumite reviste din Moscova, care erau mai liberale în materie de ideologie literară. Faptul că mi s-au acordat premii ale săptămânalului "Literaturnaia gazeta" și revistei "Drujba narodov" – publicații care stimulau în linii

mari valorile și promovau și un spirit înnoitor – era de-a dreptul încurajator. În contrapondere cu Simion Cibotaru, ideolog dogmatic până în măduva oaselor, eram membru al Comisiei pentru critică a Uniunii Scriitorilor din fosta U.R.S.S.

Viața literară își avea sinusoida ei de realizări/eșecuri, de speranțe/înfrângeri, spiritul adevărului se manifesta latent – „rizonic” astfel, încât atunci când a apărut momentul fast, vânturile înnoirii s-au dezlănțuit irezistibil.

Oricum, până la 1985-1987, am fost copleșit de un presant sentiment al exilului și de un îngustător spirit al locului de felul celuiia – să zic – pe care îl avea Albert Camus, francezul din „Africa de Nord”. „M-am născut acolo, răspundea el unui interviewer care îl întreba despre atașamentul profund pentru locurile natale, este o mare țară cu puteri neatinse. Departele de cercul ei, mă simt întotdeauna în exil. De vreme ce o cunoașteți, mă veți înțelege” (Albert Camus, **Eseuri**, București, 1976, p. 374). Sentimentul exilului este determinat de intrarea într-o zonă a rigidului, știutului, monotonului, a mortificării simțirii care poate fi depășită doar de actul retrării: „Vine o zi când, din prea multă rigiditate, nimic nu mă mai minunează, totul este dinainte știut, și a trăi înseamnă a reîncepe. Este timpul exilului, al vieții uscate, al sufletelor moarte. Pentru a re trăi, este nevoie de un anumit har, de uitare de sine sau de o patrie” (Ibidem, p.153).

În viziunea lui Camus, patria rămâne generatoarea existenței reînnoite a artistului. De aceea, momentul cel mai fericit pentru mine a fost redobândirea Patriei culturale, a românismului. În Anul 1989, așa cum a spus atât de inspirat Eugen Ionescu, Dumnezeu a fost român. Cultura basarabeană, datorită acesteia întoarcerii a Ziditorului cu fața spre noi, s-a reintegrat spațiului cultural general-românesc și mi-am scris de acum înainte cărțile cu sentimentul mântuitor al acestei unități. Momentul '89, precedat de momentul '87, a fost cu adevărat un mare eveniment „sentimental”, căci așa cum spunea marele exilat Ovidiu, când îți pierzi Patria atuncea îți este pieirea. Refa-

cerii acestei unități mi-am consacrat întreaga activitate de președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova (din septembrie 1991), de academician (membru de onoare al Academiei Române din 1991 și membru titular al Academiei de Științe a Moldovei din 1992, unde coordonez sectorul de literatură română modernă), de vicepreședinte al Ligii Culturale pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, condusă de profesorul Victor Crăciun, care a făcut atât de mult pentru refacerea spirituală a Basarabiei, inițiind podurile de flori și de conștiință românească, de membru al Comitetului și Consiliului Director al Uniunii Scriitorilor din România. Împreună cu societatea „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca (sunt și cetățean de onoare al acestui municipiu prin grija redevabilului primar Gheorghe Funar), ai cărei animatori au fost, printre alții, regretații Liviu Petrescu, Traian Brad, Tudor Dumitru Savu, Alexei Mare și în care activează neobosiții Mircea Borcilă, Mircea Muthu, Doina Cetea, Constantin Cubleşan, Virgil Bulat, Mircea Popa, Petru Poantă, Irina Petraș, Aurel Rău și Adrian Popescu, am organizat câteva ediții ale „Zilelor Lucian Blaga” la Chișinău. Peomul critic **Lucian Blaga – paradisiacul, lucifericul, mioriticul** s-a născut pe unda prielnică a acestei colaborări. Între 1998-2000 am fost coordonatorul programului academic „Relații culturale-spirituale dintre Ardeal și Moldova (Basarabia)”, lucrările fiind adunate în volumul **Lumini modelatoare** (București, Editura Fundației Culturale Române, 2002). Eugen Simion m-a angajat, cu fermitatea și soliditatea sa valahă, în treburile Academiei Române, desemnându-mă autor și coordonator al **Dicționarului General al Literaturii Române**. Aș pune la activul meu și alte acțiuni, dacă nu s-ar datora preamultului suflet pe care l-au pus în ele colegi și confrăți din diverse centre de cultură ale țării: Dan Mănuță, Cezar Ivănescu, Lucian Vasiliu, Nicoleta Busuicoc, Andi Andrieș, Cassian Maria Spiridon, Mircea Radu Iacovan și Ioana Irimia din Iași, Sterian Vicol, Viorel Dinescu și regretații Ion Chiric și Radu Dorin Mihailescu din Galați, Gheorghe Calotă

din Brăila, Mircea Cosma, Alexandru Bădulescu și Constantin Manolache din Ploiești, George Vulturescu din Satu Mare, Ioan Țepelea, Dumitru Chirilă și marele bibliofil Lazăr Dârjan din Oradea, Ion Beldeanu din Suceava, Olaru Nema din Botoșani, Elena Poamă din Vaslui, Cornel Moraru și Dimitrie Poptămaș din Târgu-Mureș, Ionel Mărgineanu din Alba-Iulia, Grăia Novac de la Bârlad, Toma Istrati, Petre Popescu-Gogan, Vasile Căpățână și regretatul Octavian Ghibu din București, Theodor Codreanu de la Huși, Gheorghe Neagu și regretații Florin Muscalu și Traian Olteanu de la Focșani, Anca Augusta, Adrian Dinu Rachieru, Cornel Ungureanu, Iosif Cheie-Pantea și Dorina Mărgineanțu de la Timișoara, Tudor Nedelcea și Jean Băileșteanu de la Craiova, Gheorghe Pârja de la Baia Mare, Nicolae Lupan, Valeriu Rusu și Aurelia Rusu din Franța, Ioan Baba și colegii lui din Banatul Sârbesc și atâtea alții.

Cultura reală se ține pe „sufletism”, pe entuziasmul nerăsplătit al unor asemenea oameni, cu care poți face întotdeauna un întreg.

În fond, mă întreb, ce înseamnă – azi – cultura și omul de cultură?

Oswald Spengler vorbea despre o cultură posibilă și una reală. Dacă o cultură, ca necesitate umană, devine destin, pot spune că *sunt un om de cultură devenit un destin*.

Cultura (inclusiv limba) îți dă certitudinea împlinirii, certitudinea de a fi ca personalitate, ca popor făuritor de istorie (la nivel de comunitate). A fi om de cultură înseamnă deja a fi un om cu identitate, cu personalitate. Cultura instaurează suveran spiritul democratic și dă individualității devenite personalitate o liniște a acțiunilor care îndepărtează vanitatea și alte pasiuni josnice, distructive. În aceste condiții e bine să fii Aristarc, și nu Zoil. Mi-am propus ca deviz (de)ontologic anume să construiesc și nu să demolez, să găsesc temeiul înființator și nu principiul neantizator. Am conceput, prin urmare, cultura românească în ansamblu ca o cultură a dreptei cumpene, singura capabilă să ordoneze lucrurile, să le dea sens și să le pună, astfel, sub semnul sacralului.

Iulie 2002

Chișinău – Olănești

Gânduri la aniversare

Sunt deosebit de bucuros să salut din toată inima această aniversare și să mă rog la bunul Dumnezeu să binecuvânteze viața domnului academician Mihai Cimpoi pentru valoarea pe care a adus-o dânsul în primul rând în cultura universală contemporană. Ca fiu al Basarabiei noastre răstignite, domnul Mihai Cimpoi a rămas statornic rodul acestui pământ românesc plin de mormintele eroilor și de sângele vitejilor și de altarele noastre sfinte presărate de-a lungul și de-a latul țării românești în întregimea ei.

De când l-am cunoscut personal am remarcat că domnul academician este aproape de biserica noastră strămoșească, fie că se găsește în stânga ori în dreapta Prutului. De când revărsarea iubirii dumnezeiești asupra neamului nostru românesc s-a simțit prin libertatea noastră sfântă, de atunci, mai ales, gândurile, năzuințele noastre, ale slujitorilor altarelor din dreapta Prutului și ale noastre, ale slujitorilor bisericii din stânga Prutului s-au alăturat și astfel s-a reactualizat la Chișinău Mitropolia Basarabiei, păstorită de vrednici ierarhi martiri. N-a fost nici aceasta o împlinire ușoară, ci s-a făcut cu eforturi și cu osteneți multe, dar mănunchiul de intelectuali, academicieni, în frunte cu aniversatul nostru, domnul Mihai Cimpoi, fineretul, dar și maturii, clerul, toți cei care au rămas neafinși de otrava dictaturilor din trecut și a ideilor totalitarismului, au reușit să se închege într-o unitate bisericească viabilă, care a dobândit credibilitate nu doar în viața noastră, a Bisericii Ortodoxe, ci, mai ales, în lumea întreagă, bucurându-se de prețuirea tuturor celor care vor să se roage, să creadă, să se bucure și să plângă în limba mamei lor, în limba română, pentru că limba constituie calea cea mai frumoasă și mai dreaptă de a-ți arăta dragostea față de pământul din care ai odrăslit și calea cea mai scurtă de a-ți spune gândurile lui Dumnezeu.

În limba maternă ne exprimăm și noi, și familia sa de acasă, și familia culturii căreia îi aparține, bucuria pentru această rotundă aniversare a unui om, a unui român, a unui erudit, și-i transmitem și în numele nostru personal și al Sfântului Sinod urările de viață lungă și sănătate. Fie ca Dumnezeu să ne ajute să trăim împreună clipele împlinirii năzuințelor pe care le avem, de unitate a românilor de pretutindeni în același crez, în aceeași mărturisire, în aceeași limbă, pe aceeași brazdă sfântă strămoșească a neamului nostru.

La mulți ani, domnule academician Mihai Cimpoi.

†Teoctist,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

**Acad. Eugen SIMION,
Președintele
Academiei Române**

BUCURIE

În primul rând aș vrea să urez
bine ați venit în clubul sexagenarilor.

În al doilea rând:

Mă bucur că el este „țeapăn
și zâmbit”, cum ar fi zis Nichita Stă-
nescu, adică în forță;

Mă bucur că are timp și scrie;

Mă bucur enorm că ține bine
Uniunea Scriitorilor Români din Ba-
sarabia;

Mă bucur că el este membru al
Academiei noastre și este un membru
activ;

Mă bucur că el are poziția pe
care o are în viața socială și politică
a Republicii Moldova;

Mă bucur că este un om calm și
un om care dă impresia de soliditate;

Mă bucur că de atâția ani de zile
de când îl cunosc nu m-a dezamăgit
niciodată;

Și nu în ultimul rând mă bucur
pentru încă două lucruri: și anume
că scrie, scrie bine, scrie lucruri
esențiale, își asumă responsabilități
mari în cultură, a făcut o **Istorie a
literaturii din Basarabia** și această
istorie este pentru noi un punct de
reper. În general, este un om care
a făcut un lucru esențial pentru
literatura din Basarabia și anume
a sincronizat-o în spirit și a sprijinit
valorile de acolo.

Și al doilea lucru din această
serie de multe fapte pentru care mă
bucur să vorbesc astăzi despre el
este că e o fire bună de om, o fire
bună românească, îi place să râdă
cu veselie, are umor, un umor tipic
moldovenesc – est-moldovenesc –
și în general impune prin calm și o
anumită stabilitate.

Pe scurt, Mihai Cimpoi, pentru
toate aceste motive la un loc și încă
unul în plus, este o natură stabili-
toare, este natura pe care o prețuiesc
cel mai mult în agitata viață culturală
românească.

Chișinău, august 2002. Acad. E. Simion, Președintele Academiei Române,
acad. M. Cimpoi și E. Uricaru, Președintele Uniunii Scriitorilor din România,
la una din acțiunile consacrate Limbii Române.

TELEGRAMĂ

Domnului academician
Mihai Cimpoi

Iubite coleg,

La cei 60 de ani pe care îi rotunjești acum, la acest început de toamnă “patriarhală”, numele Dumitale impune imaginea unui scriitor și cărturar de largă cuprindere și erudiție și, deopotrivă, a unei personalități publice recunoscute, aflate cu devotament în slujba cauzei românești din Basarabia. Distins critic literar și filozof al culturii, în cărțile pe care le-ai dat la lumină, diverse și profunde – “Focul sacru”, “Duminica valorilor”, “Cicatricea lui Ulyse”, “Lucian Blaga: paradisiacul, lucifericul, mioriticul”, “O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia”, “Cumpăna cu două ciuturi” ș.a. – ai valorificat, cu penetrație și competență, atât spațiul spiritual autohton, cât și alte orizonturi literare și de cultură. Reputat eminescolog, cărțile Dumitale “Narcis și Hyperion”, “Căderea în sus a

Luceafărului”, “Spre un nou Eminescu” constituie o contribuție exegetică incontestabilă la analiza și reinterpretarea din noi perspective a universului eminescian.

În calitate de deputat și lider de opinie, te-ai manifestat ca promotor al valorilor românești, te-ai aflat neconținut în miezul procesului de renaștere națională din Basarabia. În aceeași măsură, prezența Dumitale în fruntea breslei scriitoricești imprimă instituției noastre prestanță și verticalitate morală.

La acest prag de vârstă și de creație, îți urăm din toată inima multă sănătate, ani rodnici și fericiți, noi izbânzi creatoare. Fie ca “focul sacru” al inspirației să-ți rămână mereu far și călăuză.

LA MULȚI ANI!

*Consiliul Uniunii
Scriitorilor din Moldova*

Acad.
Constantin CIOPRAGA
Iași

MIHAI CIMPOI – LX

„Trebuie șaiszeci de ani pentru a face un om, șaiszeci de ani de sacrificii, de voință, de... atâtea lucruri! Și atunci când nu mai este în el nimic din copilărie, nimic din adolescență, când într-adevăr el este un om, nu mai e bun decât să moară...” A generaliza în modul în care scria André Malraux privind **Condiția umană**, ar fi descurajant, chiar dacă admitem că formarea unei personalități reclamă din ce în ce mai mult timp! Să trecem peste constatarea amară a lui Malraux, nu înainte de a ne aminti că, tot el, preconiza ca antidot al efemerității ideea de **acțiune**, conchizând finalmente că „un om e suma faptelor sale, a ceea ce a făcut, a ceea ce ar putea face”... Să ne mai spunem, îndată, cât de relative sunt vârstele! La șaiszeci de ani, criticul, istoricul literar și filozoful culturii Mihai Cimpoi, eminent om al faptei, dispune de un potențial vital exemplar. Prezență semnificativă în viața culturală a Cetății (la Chișinău), nelipsit la manifestări de anvergură dincoace de Prut, împărțindu-se cotidian între existența publică și camera de studiu, totdeauna cu un surâs optimist, încurajator, intelectualul acesta cu performanțe de invidiat exercită, fără să știe poate, o funcție umanistă relevantă. Performanțele sale, în varii domenii, țin de iubirea de Frumos, de Umanism activ, de o Probitate morală asociată benefic nevoii de dăruire. Figură polarizantă, impozantul om al cărții respiră energie și transmite celor din juru-i un îndemn spre bine, inculcându-le încredere, stimulându-i în proiectele lor. Atâtor oameni care dislocă, destramă și neagă, Mihai Cimpoi le contrapune modelul per-

sonalității ziditoare; basarabeanul harismatic de la Chișinău, chemând la raliere sub semnul etnosului și descifrând cu pătrundere paginile unui trecut zbuciumat, e o Conștiință în mișcare, amintitoare de Ion Inculeț, de Ion Buzdugan, de alții, exponenți ai organicității românești.

În considerațiile sale psiho-istorice din introducerea la *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, frapează sintagma **exil interior** (nu doar la nivelul indivizilor). „**A fi**, în cazul basarabeanului, înseamnă – în virtutea destinului mai vitreg de **român mărghiaș** – o mișcare închisă absolutizată”, o varietate de exil. Năzuința declarată franc a autorului, devenită crez militant, e de a substitui stării de exil, impusă istoricește din afară, o conștiință vie a integralității fenomenului românesc. De la întâiul volum reprezentativ al lui Mihai Cimpoi, *Disocieri*, au trecut, iată, treizeci și trei de ani! Până spre 1990, promovarea năzuitului integralism era, practic, de neconceput. Sub semnătura criticului literar au apărut, în condiții nefaste rostirii adevărului, aproape zece volume; prezidează, în cele care au urmat, decizia de a sublinia plenitudinar ființa românității, iar pentru *Întorcerea la izvoare* (cum se numește un volum din 1985) intră prioritar în acțiune modelul Eminescu. Subiect de elecțiune! Eminescologul, unul dintre cei mai competenți în materie, pune în dezbaterile succesive argumente filozofice, psihocritice, hermeneutice; lectura plurală antrenantă, ipotezele și asocierile neașteptate, toate fuzionând într-un discurs elevat, își exercită farmecul în câteva volume: *Narcis și Hyperion* (1979); *Spre un nou Eminescu* (1993 – convorbiri cu eminescologi din toată lumea); *Căderea în sus a Luceafărului* (1993); *Sfinte firi vizionare* (1995) și în alte texte. De precizat că, în 1998, Mihai Cimpoi obținea titlul de „doctor habilitat” în baza unor studii remarcabile ducând global spre *Eminescu – Poet al ființei*. „Prin neliniște metafizică, semn doveditor al modernității de esență (afirmă

1999. Paris. Mihai Cimpoi, Alexandru Bantoș, Grigore Vieru, Ana Bantoș, Iulian Filip, Ion Hadârcă, ambasadorul Mihai Popov și Vasile Romanciuc la Zilele Literaturii Române în Franța.

Mihai Cimpoi), prin viziunile sale extrem de ontologizate, prin drumurile spre „sâmburul lumii”, spre Absolut, mereu întrerupte de incertitudini, Eminescu se impune ca un mare poet al Ființei, puternicul filon existențial al operei sale determinându-ne să-i interpretăm universalitatea prin afilierea nu doar romantismului, ci și tuturor formelor postromantice (simboliste, expresioniste, postmoderniste)”.

Din spațiul transilvan îl reține definitiv Blaga, căruia îi consacră un „poem critic” axat pe trei dominante: *Paradisiacul. Lucifericul. Mioriticul*. Transcendență verticalizantă eminesciană –, transcendență abisală la Blaga. „Cazul Eminescu-Blaga ilustrează anume o astfel de complementaritate organică la o distanță de numai câteva decenii, pe temeiul congenialității, nu al unui epigonism de duzină sau al unui eminescian de suprafață”. Un alt reper al organicității românești e olteanul Brâncuși – acesta *Poet al ne-sfârșirii* și promotor al unei arte a esențelor. „Copil al firii, cum putea să-și propună să definească Natura? El însuși era Natură și era convins că, perfecționându-se ca un sfânt – pe linia ascezei continue, a sacralului revelat

printr-o gnoză a sa” – ar ajunge la cunoașterea și dominarea naturii înseși.

Texte eseistice și studii sistematice învederează o cuprindere tot mai largă a fenomenului românesc, văzut din interior, raportat însă, programatic, la umanismul universal și urmărind ca Blaga (cel din *Orizont și stil*) spiritul românesc în coordonatele sale identitare. De menționat, totodată, eseurile din *Cumpăna cu două ciuturi (Carte despre ființa românească, 2000)*, pagini reluând, nuanțând și aprofundând concepte ca *Spațiul-fagure, Sacrul, Dorul, Miturile fundamentale*, neevitând anumite *Dimensiuni negative*. Comentatorul sagace pune între **cunoaștere și cumpănire** (echilibru) un semn de cvasiegalitate. Pe scurt, contemplativ și polemic, atent la modul în care sufletul românesc se automodelează, analist ingenios și propunător de sinteze, denunțând ferm exagerările nocive ale de-mitizării agresive și osândind „morbil subaprecierii” unor valori naționale, Mihai Cimpoi e o personalitate rotundă, demnă de toată audiența.

Să-i adresăm, la al șazecilea cerc al vieții sale, urarea străbună: „Ad multos felicesque annos!”

Fănuș BĂILEȘTEANU
București

UN GEORGE CĂLINESCU DINTRE PRUT ȘI NISTRU

Academicianul scriitor Mihai Cimpoi este un George Călinescu al zilelor noastre.

Fac această afirmație cu destulă prudență, dar hărnicia, dăruirea și talentul observației critice mă obligă să văd în Mihai Cimpoi – la frumoasa Sa vârstă de 60 de ani – o figură emblematică a culturii românești actuale.

Dacă MITUL criticului și istoricului literar (paharnicul antic Ganimede – cum a încercat să-l reabiliteze un profesor din Craiova – într-un roman) îl privește, în cultura românească (și nu numai), în primul rând pe G. Călinescu, apoi discipolul său **Mihai Cimpoi**, prin activitatea neobosită, prin harul și mesianismul său (nu numai) cultural se apropie asimptotic de acel vector, fiindu-i tangent în cel puțin trei puncte:

I. Mitul criticului care are ambiția să dea o **Istorie** a literaturii națiunii sale;

II. Mitul criticului care scrie mult, oriunde, oricând și despre „orice”, dar în primul rând, **despre Eminescu**;

III. Mitul criticului care are și curajul și darul să racordeze **literatura sa națională la parametrii literaturii universale**.

Cum o face atât de strălucit

în micuțul, dar densul volum **Mărul de aur** (1998) unde figurează câteva eseuri de filosofia culturii despre Mihai Eminescu, Mihail Kogălniceanu, Liviu Rebreanu, Tristan Tzara, Ion Creangă, Lucian Blaga, Eugen Ionescu, George Bacovia, Constantin Noica, Mihai Ralea sau Mircea Eliade, Mateiu I. Caragiale și Petru Movilă (cu „vocația pionieratului cultural”).

Alături și pe urmele volumului **Personalitatea literaturii române** de Constantin Ciopraga (1976), această culegere de eseuri este poate cea mai valoroasă încercare de definire a specificului culturii românești de la scrierile lui C. Noica și E. Papu, din anii 1970 încoace.

În sfârșit, în ultimii 7-8 ani cred că n-a fost o manifestare mai importantă la Academia Română la care să nu participe și **prof. Mihai Cimpoi** și, mai ales, să nu aducă niște observații inedite, extraordinar de valoroase. (În afara lui Eminescu, mă opresc doar la alte trei: sesiunile omagiale **Brâncuși** – despre care avea să publice rapid și o carte; **Ion Heliade Rădulescu** și **I. L. Caragiale**.)

Prezență ubicuă și binefăcătoare, și la Chișinău, dar și la București, Iași, ca și la Cluj ori Sibiu, inimă de mare și talentat român, Academicianul Mihai Cimpoi este, de fapt, fericitul **aed** (critic) al tristelor zile prin care trece Țara noastră.

Alura sa sportivă și aerul său tonic ne mobilizează și pe noi.

La mulți ani și cât mai multe cărți!

10-12 august 2002

Dan MĂNUCĂ

MIHAI CIMPOI SAU ELOGIUL CUMPENEI CRITICE

Nu există prea multe modalități de a practica ceea ce se numește critică literară, deoarece fundamentală rămîne atitudinea ultimă, care se arată a fi și ultimativă. În funcție de modul de așezare de o parte sau alta a barierei care este judecata finală, criticii – desigur, îi am în vedere numai pe criticii foiletoniști – se împart în două categorii principale, a căror denumire o împrumut din terminologia pe care nord-americanul R. S. Crane a împrumutat-o, prin 1925, la rîndul lui, din Swift: “the Houyhnhnms” și “the Yahoos”. Cei dintîi (adică cei din categoria pe românește: “Hm!”) sînt raționali, logici, cumpăniți, aristotelieni, resping falsitatea. Ceilalți (adică cei din categoria pe românește: “Oho!”) se află la polul opus, fiind un fel de ființe iraționale, imprevizibile și se înflăcărează lesne. Amîndouă aceste ciudate creaturi au însă o calitate comună fundamentală: trăiesc viața, nu o mimează.

La fel li se întîmplă și criticilor: trăind textul, ei se împart în cei care îl trăiesc grijuliu și cei care îl trăiesc exuberant. Titu Maiorescu și Mihail Dragomirescu țin de cea dintîi categorie, George Călinescu și Eugen Lovinescu – de a doua. Între aceste extreme, cumpăna este dificilă și adesea primejdioasă, fiind văduvită de obișnuința pe care o creează exercițiul. Terenul neutru se arată expus pericolelor din ambele părți, numitorul comun fiind atît de neînsemnat ca avantaj, încît aproape că nu intră în discuție. Este terenul îngust, al analistului, care împrumută de la sceptici luciditatea și, de la epicureici, comunicativitatea.

Mihai Cimpoi s-a așezat de la bun început în această ultimă categorie, aceea a analiștilor perseverenți, care, cunoscînd riscurile, și le asumă. Unul din volume și l-a intitulat **Cicatricea lui Ulyse** (1982), un altul – **Duminica valorilor** (1989). Este limpede că criticul oscilează conștient între cele două ape, limpezindu-și preferințele la confluența lor. Aceste două volume confirmă în Mihai Cimpoi un critic reflexiv cu măsură, un analist deschis noutăților și un entuziast rezervat. Așa s-a și arătat de la bun început, primul volum intitulîndu-se, programatic și semnificativ, **Disocieri** (1969), cel de al doilea – **Alte disocieri** (1971) – călcîndu-i pe urme. Cu vremea, preferințele s-au îndreptat către accentuarea procesului de separare a apelor, adică spre acea funcție a criticii care presupune cîntărire neîncetată și gravă. Spiritul combativ din viața politică, chiar și din viața cotidiană, nu a atins, din fericire, axiologia discursului critic și Mihai Cimpoi se poate lăuda cu păstrarea corectitudinii aprecierilor. Scrisul său rămîne, în continuare, unul care urmărește valoarea literară și nu se lasă atras de falsele criterii ale așa-numiților post-moderni. **Mărul de aur**, volumul din 1998 (traducere franceză în 2001), cercetează valorile românești din perspectivă europeană, fructificînd preocupări mai vechi (prezente, de pildă, în **Duminica valorilor**) și îl înscriu pe autor în rîndul pușinilor comparațiști români de azi.

Echilibrul este, probabil, dificil de păstrat, fiind neconținut agresat de presiuni de tot felul: de la cele cotidiene, materiale, la cele legate de spiritualitate. Este motivul subiacent care explică apariția volumului **Cumpăna cu două ciuturi** (Timișoara, Editura Augusta, 2000). “Filosofia cumpenei”, pe care o propune Mihai Cimpoi, se înscrie printre numeroasele încercări românești de antropologie culturală. Criticul consideră preferința pentru echilibru a poporului nostru drept o însușire esențială și definitorie. Filosofia existențială a românilor ar sta sub

semnul unei "cumpene ontologice", care, axă a lumii fiind, se centrează între transcendent și contingent.

Mihai Cimpoi s-a arătat prudent față de ultimele două din miturile esențiale de G. Călinescu și așază în locul lor hyperionismul, ca expresie sublimată a unor năzuințe etnice profunde. Cum despre acest lucru vom discuta mai jos, ne oprim acum asupra altei afirmații a criticului: "românul este cu precădere în Lume, nu în afara ei, precum e în Natură, nu în afara acesteia". Ceea ce ar însemna prezența unei spiritualități perfect integrate cosmosului, trăsătură confirmată de atâtea din capodoperele artei și literaturii noastre. Înțeleg, poate în felul meu, și următoarea afirmație a criticului: "așadar, de golul din ființa sa se teme românul, nu de Golul din Ființa Lumii". Pricep, așadar, că românul ar fi un fel de egotist anxios și prăpăstios, preocupat foarte tare de sine, ceea ce nu ar fi prea departe de adevăr, cu deosebire în această epocă de nesfârșită tranziție.

Cred că și Mihai Cimpoi este de aceeași părere, subiacentă următoarei afirmații: "e în firea românului să nu intervină în cursul întâmplărilor, să modifice, fără a forța ceva, configurația peisajului". Expresia elocventă a acestei atitudini existențiale ar fi "cumpăna cu fîntînă". Mai simplu spus, "balanța". Însă eseistul nu se aventurează pe terenul atît de primejdios pe care a pășit, ci folosește, precaut, și sugestiile oferite de alți exegeți, precum Lucian Blaga, Dumitru Stăniloae, Ernest Bernea, Constantin Rădulescu-Motru, Mircea Eliade, Constantin Noica ș.a. Mihai Cimpoi nu trece mai niciodată dincolo de propria sa cumpănă, refuzînd extremele și uneori luînd înapoi cu o mîină ceea ce dăduse cu cealaltă. Precum în afirmația următoare, care se alătură perfect atitudinii echilibrate de ansamblu: "în comuniunea cu Dumnezeu, românul are nu doar conștiința acestui act religios înființator, ci și a sporului de personalitate". Desigur, un spor pe care îl pune pe

seama sa și mai puțin a cosmosului, lăsat să se descurce și singur.

O astfel de circumspecție aduce cu sine și contactul cu "dimensiunile negative". Un altul, mai puțin înzestrat cu simțul culturii, așa cum, din păcate, avem cîțiva și în acest deceniu, le-ar fi accentuat, cum s-a și întîmplat, numai pe acestea. Firește, asemenea ipochimene descind direct, și la modul grotesc de serios, din poala lui Cioran. Acesta avea însă farmecul lui, forjat la finețurile perfidiei galice șăgalnice.

Mihai Cimpoi așază trăsăturile pe care le consideră negative la locul lor, făcînd, din nou, o dreaptă cumpănă. Încît auto-negativismul național devine, în viziunea lui, nu un motiv de pamflet, ci de meditație: "Se pare că românul își pune ființa sub semnul unui **nu** autodesființator, conceput ca un dat generic prim, derivat din conștiința fatalismului". Ceea ce denotă că eseistul nu agreează improvizăția, ci se sprijină pe o gîndire solidă, pe un sistem de raționamente greu de clintit, atîta timp cît fac parte dintr-o înlănțuire concepută organic. Un asemenea echilibru poate provoca prejudicii, prin statism și monotonie. Este motivul pentru care Mihai Cimpoi recurge și la joaca de-a cuvîntul, parodiind modul de a raționa doar prin jocuri de cuvinte și semicuvinte al celor care se închipuiesc heideggerieni. Capitolul "**Ne**"-ul, **Nealtul**, **Neantul** este savuros prin capacitatea de a înlănțui cuvinte și ne-cuvinte, de a le relaționa uneori în false încrengături, ispitind seriozitatea glumei.

Din esul lui Mihai Cimpoi nu putea lipsi Eminescu. Mai întîi, pentru că oricine abordează specificul spiritualității românești nu-l poate omite. În al doilea rînd, pentru că Mihai Cimpoi este unul din rafinații exegeți eminescieni. În afară de volumele monografice dedicate poetului, începînd cu **Narcis și Hyperion**, continuat de **Căderea în sus a Luceafărului** și de **Plînsul Demiurgului**, Mihai Cimpoi a alcătuit o antologie de interviuri cu unii dintre cei mai reputați cercetători ai operei lui Eminescu, atît din țară,

cît și din străinătate. **Spre un nou Eminescu**, apărut în 1993, a fost amplificat și republicat, recent, sub titlul **Eminescu – Mă topesc în flăcări** (Chișinău, Editura Litera; București, Editura David, 2000; apărut în 2001). Subtitlul este revelator pentru scopul urmărit: **Dialoguri cu eminescologi în perspectiva Mileniului III**. Cu alte cuvinte, este vorba de un bilanț al eminescologiei de la sfîrșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea, făcut, se poate spune, pe viu.

Interviurile luate exegeților se disting printr-o mare varietate a problematicii discutate. Faptul se datorează provenienței lor din generații și chiar din culturi diferite. De la Rosa del Conte și George Uscătescu la Constantin Noica și Constantin Popovici, de la Edgar Papu și Constantin Ciopraga la Dimitrie Vatamaniuc și Eugen Simion, de la Iuri Kojevnikov și Elena Loghinovschi la George Munteanu și Ilie Bădescu se înregistrează un număr impresionant de coincidențe axiologice, dar și de firești deosebiri. Cei mai mulți subliniază deschiderea poetului român către o cunoaștere totală. Este, desigur, un loc care poate părea comun, de vreme ce durează de cel puțin trei sferturi de secol. Dar nu este mai puțin adevărat că reluarea din unghiuri diferite este de natură să-i confere o legitimitate pe care vehicularea lui doar în spațiul nostru nu era de natură să îl facă totdeauna credibil.

Un punct de vedere original este acela exprimat de Ghe Baoquan, fost profesor și diplomat chinez, care îl consideră pe Eminescu drept unul din artiștii care au facilitat legăturile dintre Occident și Orient, provenite dintr-o profundă nevoie de cunoaștere reciprocă. Și, generalizînd, Baoquan se întrebă oarecum retoric: "M-am gîndit la nevoia Europei de Asia și la nevoia Asiei de Europa. Oare nu anume această necesitate intelectuală de prim ordin îl face pe Eminescu să privească nostalgic, cu scopuri vădit filosofice, spre cercurile vechi ale Indiei și Chinei?"

O altă problemă discutată de cei intervievați are în vedere romantismul

eminescian. Se distinge, printr-o atitudine tranșantă în această privință, Iuri Kojevnikov, autorul unui temeinic studiu apărut în 1963. Considerînd romantismul drept unul din curentele fundamentale din literatura universală, Kojevnikov susține că poetul român vine cu o perspectivă originală, diversificînd tabloul acestui curent în Europa și definind mai bine ceea ce exegeții numește "romantismul clasic". Putem aduce în discuție opiniile lui Virgil Nemoianu, în această direcție, dar afirmația exegețului rus nu poate fi omisă dintr-o discuție serioasă.

Păstrîndu-se în aceleași rame, profesorul albanez Kopi Kycyku scoate în evidență influența lui Eminescu asupra poetului albanez Lasgush Poradeci, exercitată sub patronajul aceluiași romantism care descoperea uriașul izvor filosofic al indianismului (poetul albanez a studiat la Viena și la Berlin, citind aceeași literatură ca și Eminescu).

Nu lipsesc nici fireștile referiri la dificultățile traducerii în diferite limbi, pe care le ridică numeroși intervievați, precum Jean-Louis Courriol, Brenda Walker, Michel Steriade, Xu Wende sau Libušé Valentova. În analiza unora dintre dificultăți și facilități, spre exemplu, profesorul turc İrfan Ünver Nastrattinoglu pleacă de la coincidențe de fond cultural balcanic, în special de la răsunetul folclorului în poezia cultă. Eminescu a putut fi tradus – și, totodată, receptat – mai ușor plecîndu-se de la această premisă. O parte a interviurilor cu traducătorii din Eminescu ridică așadar o sumă de probleme nu numai de ordin lingvistic, ci și de morfologie a culturii, mentalităților ș.a.m.d.

Pentru întregirea tabloului comparatismului legat de numele lui Eminescu, volumul realizat de Mihai Cimpoi rămîne indispensabil.

În interviurile din volumul amintit anterior, Mihai Cimpoi se arăta nu numai un pertinent anchetator, ci și un perspicace cunoscător al diferitelor ramuri ale criticii literare. Recent, și-a pus în valoare această însușire și

în volumul intitulat **Critice** (Craiova, Fundația "Scrisul românesc", 2001). Firește, un asemenea titlu poate provoca reacții contradictorii, dacă nu cumva de-a binelea negative: a fost utilizat de prea multe ori și de oameni de calibrul felurite, pentru a nu se fi demonetizat cu totul. Este motivul pentru care Mihai Cimpoi îl dublează cu un subtitlu oarecum parodic, împrumutat din Marin Preda: **Fierăria lui locan**. Adresa polemică este confirmată în prefață, unde se susține, nici mai mult, nici mai puțin, că volumul se înscrie în ansamblul de voci izolate, în "bablonia atitudinilor personaliste, patetice, cu titlul de adevăruri absolute, intolerante față de atitudinile și adevărurile altora". Tenta ludică și polemică se oprește însă aici, deoarece volumul cuprinde o sumă de portrete de critici și teoreticieni literari realizate cu un impecabil simț al valorilor. Chiar paginile de radiografiere a culturii noastre contemporane vădesc echilibru și spirit disociativ pronunțat. O afirmație este elocventă în acest sens: "Important este că, prin dreapta cumpănire românească, participăm la procesul general de europenizare a Europei prin noi înșine". Iar "noi înșine" reprezintă o sumă de adevăruri elementare, uitate adesea cu bună știință de noua generație de cominterniști. Mihai Cimpoi nu folosește acest termen. Îl folosește însă subsemnatul, spre a-i defini pe cei care nu conțin să-și lustruiască sîrguincioși subcultura fi-roasă și, ca orice subcultură, agresivă prin absența discernămîntului.

Mihai Cimpoi atacă probleme spinoase, precum "complexul european", politizarea, tranziția, revizuirile, postmodernismul, atitudinea sa fiind aceea a unui lucid îndurerat de spectacolul nu o dată grotesc la care asistă și la care, de voie-de nevoie, participă.

Un refugiu salutar află exegetul în privirea aruncată unor precursori de talia lui Maiorescu, Vianu, Călinescu, Lovinescu, oprindu-se și asupra unor condeie de mai târziu, precum Adrian Marino, Eugen Simion, Constantin Ciopraga. Definițiile sînt exacte, concise și pertinente.

Cred că, în portretul pe care i-l face lui Eugen Simion, criticul surprinde trăsături definitorii, cu o mîină sigură, cu o capacitate puțin obișnuită de a realiza un portret de profesionist. Citez doar cîteva din aprecierile care pot părea dure, dacă nu ar proveni de la un observator moralist, uneori chiar amar-moralist: "Deloc insensibil la circumstanțe și facilități, criticul încearcă să alunge stafiile imediatului, arătîndu-se totuși obsedat de ele, ca de o practică magică electrizantă (a se vedea serialul **Cultură și politică**). Apoi își vede de treburile curente, gospodărești, lectura fiind în cele din urmă pentru el *un cîmp transcendent*, în care depășește momentanul, contingentul acaparant, schimbînd postura de om al scriiturii publice pe aceea de om al scriiturii taciturne securizatoare și recuperatoare".

Sînt rînduri potrivite lui Mihai Cimpoi însuși, care, cînd a crezut că interesele majore ale cetății se află în pericol, a lăsat la o parte scrisul și s-a avîntat în înfruntări dramatice, alături de ceilalți colegi de la Chișinău. Cînd zăngănitul armelor s-a mai domolit, Mihai Cimpoi a luat condeiu și a trecut, din nou, la cîntărirea scrisului literar. Între cele două laturi ale activității sale, civismul militant și critica literară, există o nedezmințită continuitate. Motiv pentru care putem considera că întreaga activitate a lui Mihai Cimpoi, cu deosebire **O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia**, reprezintă o armă de calibrul greu în apărarea identității naționale din acest străvechi ținut românesc. Remarc, de asemenea, deschiderea sa largă și comprehensivă către întreaga spiritualitate românească, refuzul constant și categoric de a se limita la păgubitorul și belicosul "moldovenism".

În numele cercetătorilor din Institutul de Filologie Română "Alexandru Philippide" al Academiei Române, al cadrelor didactice de la Facultatea de Litere a Universității "Al. I. Cuza" și al redactorilor și colaboratorilor revistei "Convorbiri literare" îi doresc ani îndelungați și rodnici, pentru propășirea literaturii române.

**Prof. Dumitru TIUTIUCA
Galați**

PODUL DE CĂRȚI NUMIT MIHAI CIMPOI

De multe ori mă gândesc la Mihai Cimpoi cu reală admirație. Am mereu în memorie mirarea găzduiului lui G.Călinescu, evocată într-o tabletă, care-l tot întreba pe tânărul absolvent de facultate: „Tot mai ci-tești, maică?!”

În câteva dăți l-am întrebat și eu pe Mihai Cimpoi: „Când citești și mai ales când scrieți atâta?” Mi-a răspuns direct, cu râsu-i caracteristic: „Simplu: citesc la biblioteca din Chișinău și scriu noaptea”.

Într-adevăr, articolele publicate de Mihai Cimpoi, numai în revistele din România (pentru că la fel de multe a scris și în cele din Chișinău ori Cernăuți), sunt impresionante ca număr și ca diversitate.

lubește cartea ca pe o femeie, știe ce înseamnă ea, ce bucurii poate dăru, de ce forță persuasivă extraordinară este capabilă.

Îmi povestea ce a simțit când, în peisajul culturii moldovene, au început să apară cărți tipărite în alfabet latin.

A fost un miracol. Îmi zise: „Știu că adunați cărți și le trimiteți în școlile Moldovei. Duceți și în satul meu natal câteva. Acolo sunt doar 2-3 cărți în limba română la bibliotecă și sunt făcute praf. Copiii nu au ce citi și le tot iau pe acelea și le răscitesc până aproape nu rămâne nimic din ele. Merită să le vedeți”.

Am trimis, dar mi se pare că unele le-am văzut pe „piața Gorbaciov” a Galațiului expuse la vânzare! l-am spus și s-a întristat.

Mihai Cimpoi nu este numai un istoric literar, cum zic unii.

E drept că a dat patrimoniului cultural românesc prima sinteză,

aproape exhaustivă, a literaturii din Basarabia.

El este și un la fel de profund și subtil critic literar, situat deopotrivă în marginea esteticului și a filosoficului.

Scriitura lui are un farmec inconfundabil.

Mihai Cimpoi are mai multe căi “ontologice” prin care pătrunde și limpezește fenomenul literar. Dacă ar fi să le rezum, le-aș zice: „Mihai Eminescu”.

Cunoaște atâtea despre Eminescu, a citit atâtea cărți despre el și mai ales a scris atâtea cărți și articole despre scriitorul nostru național încât, cred, numai cu paginile lor ar putea clădi cel mai temeinic „pod de cărți” peste Prut, **Podul Eminescu**.

Puțini autori îl pot ajunge; i-am numără poate pe degetele unei mâini.

Și a mai făcut ceva **cu și pentru Eminescu**.

Mai întâi, l-a făcut atât de cunoscut românilor de pretutindeni, pentru ca aceștia, atât de dezbinați, cum îi știm, să fie determinați să se unească și să se recunoască măcar **întru Eminescu**. Și, cred, că a reușit.

În al doilea rând, i-a invitat pe eminescologi să se cunoască și mai ales să se recunoască citindu-se între ei.

Nu cred că ați fost prea atenți la această realitate: cei ce scriu despre Eminescu în România nu numai că nu se citează unul pe altul, cum ar fi firesc. Mai la îndemână le e să se respingă, să se conteste. Uitați-vă la indicii de autori ai cărților eminescologilor noștri și vedeți câte nume românești sunt citate?! Aproape nici unul! Citiți-l și pe Mihai Cimpoi!

Mai mult, el a dedicat câteva cărți exemplare dialogului cu cei din România și străinătate care au scris despre Eminescu, dând astfel eminescologilor o lecție înaltă de moralitate științifică, de o deontologie profesională din ce în ce mai rară pentru criticii noștri “post-revoluționari”.

Dar Mihai Cimpoi nu este numai un profund și strălucit om de cultură, un istoric și un critic literar ce s-a

impus întregului spațiu românesc; el este și **o conștiință românească**.

Cunoaștem că după 1990 foarte mulți intelectuali din Moldova, scriitorii mai ales, au venit în România, au ajutat la cunoașterea reciprocă a realităților de pe cele două maluri ale Prutului. Unii au făcut-o pe tribunii, au imaginat poduri de flori și de speranțe și așa mai departe.

Numai că „podul de flori” s-a dărâmat, l-a luat apa și l-a sfârâmat, iar unii au venit și nu s-au mai întors în Moldova. Au rămas aici, în România, în București (majoritatea), încât despre mulți dintre ei nici nu mai aud.

De atunci m-am întreat deseori dacă locul lor n-ar fi trebuit să fie acolo, lângă oamenii unde s-au format și față de care au mari răspunderi.

Nu același lucru s-a întâmplat și cu Mihai Cimpoi. Ar fi putut să rămână și el în București când ar fi dorit, sau oriunde. N-a făcut-o. A înțeles că locul lui era la Chișinău.

Am fost de mai multe ori în capitala Moldovei – la Universitate, la Uniunea Scriitorilor, la Casa Limbii Române etc. – și mereu l-am întâlnit pe Mihai Cimpoi înconjurat de scriitori, artiști, ziariști, oficialități administrative și politice și atunci am înțeles de ce n-a plecat.

Poate nu atât că nu a vrut el, ci că nu l-au lăsat ceilalți, rădăcinile. Chișinăul intelectual fără Cimpoi n-ar exista sau ar exista cu greutate.

L-am citit și auzit cum a fost prezent activ, luând cuvântul la toate manifestațiile importante ale conaționalilor. În timp, l-am asemănat cu marele Marin Preda, conștiința intelectualilor români cât a trăit și exprimată mai ales de două momente din biografia acestuia. Primul se referă la o ședință, convocată de Ceaușescu, și când el a avut curajul să protesteze la o intenție a acestuia de a introduce “realismul socialist”, zicând: „Dacă reintroduceți realismul socialist, eu mă sinucid”. Al doilea moment privește chiar moartea sa, când întrebarea cu adevărat tragică a scriitorilor români, atunci, (evident,

a unora, dar cei mai importanți!) era: „Ce ne facem fără Preda?”.

Aceasta-i menirea unui mare scriitor. Același sentiment îl au și prietenii lui Mihai Cimpoi, scriitorii, care îl mențin Președinte al Uniunii Scriitorilor de la Chișinău de mulți ani. Ei au nevoie de Mihai Cimpoi, iar Mihai Cimpoi are nevoie de ei.

Altfel, el este prezent în mai toate orașele României unde are loc vreo întâmplare literară; în orașe mari sau mai mici. Nu contează; eveniment cultural să fie.

Mihai Cimpoi este și un prieten de calitate. Am tot repetat-o. După evenimentele din decembrie 1989 cea mai gravă mutație s-a produs în domeniul relațiilor interumane. Prietenii, ce păreau de-o viață, s-au spulberat într-o clipă, cu grave consecințe, nu numai pe planul psihic, ci și sociopolitic. N-am prea evoluat până astăzi, precum speram, și din această cauză. Eu însumi am avut astfel de experiențe, dar pe toate le-am răzbunat și prin relația cu Mihai Cimpoi. Nu ne-am văzut prea des, nici de câte ori aș/am fi dorit, dar l-am simțit tot timpul aproape.

Eram în biroul regretatului prieten comun, Ion Chiric, când își face apariția masiv și exuberant pe ușă Mihai Cimpoi. Cu știutul său răs hâtru, calm, moldovenesc ne-a spus: „Prietenii! Sunt cu câțiva mari artiști de la Chișinău și murim de foame. Doar nu veți asista indiferenți la o asemenea tragedie!”.

Ne-am îmbrățișat și “am benchetuit”, după aceea, la Brăila. Am pus ghilimele pentru că, într-adevăr, orice ospăț cu Mihai Cimpoi este o bucurie spirituală în primul rând. Nu conta ce mâncai, ce se bea etc., mult mai important era ce și cum se discuta: totdeauna cu profunzime, cu degetul pe rană, dar și cu inteligență, adică, cu ironia de rigoare. De aceea, oriunde se află, Mihai Cimpoi este la el acasă.

La mulți ani, Mihai Cimpoi, și la încă alte multe poduri de cărți care te așteaptă.

Grigore C. BOSTAN,
membru de onoare
al Academiei Române
Cernăuți

PERSONALITATE PROEMINENTĂ A VIEȚII NOASTRE SPIRITUALE

Acum aproape patru decenii, când eram încă student la Universitatea din Cernăuți, am fost invitat prima oară la Chișinău pentru a participa la o ședință a cenaclului literar „Miorița” condus de Mihai Cimpoi, student la Universitatea de Stat din Moldova, căruia deja începuse să-i meargă vestea de critic literar cu aptitudini excepționale („Ziua bună de dimineață se cunoaște”, spune un proverb românesc). Trecând pe la „gazda” junelui dirigitor de cenaclu, i-am admirat biblioteca românească (cu volume cumpărate în mare parte la librăria din Cernăuți, care, din păcate, nu mai există), dar și portretul din preajma biroului. „George Călinescu”, a ținut să accentueze M. Cimpoi. Așadar, spiritul tutelar al tânărului critic era, încă în anii de studenție, marele conațional care a afirmat și a demonstrat magistral în lucrările sale fundamentale că „Literatura română e una și indivizibilă”.

Călăuzit de acest adevăr, Mihai Cimpoi (născut la 3 septembrie 1942 în comuna Larga, județul Hotin) n-a uitat niciodată de confrății români din Bucovina (ca și de cei de peste celelalte hotare ale Basarabiei). Ori de câte ori a avut prilejul, a participat la întâlniri cu scriitorii din Cernăuți, cu studenții Universității cernăuțene, iar de pe la finele anilor '80 ai sec. al XX-lea – la manifestările culturale tradiționale, cum sunt sărbătoarea „Limba noastră cea română”, festivalul literar „Mihai Eminescu” ș.a. De prin anii '60 și până în zilele noastre distinsul critic literar a urmărit cu atenție sus-

ținută procesul (sau „microprocesul”) literar din Țara Fagilor, a sprijinit și a promovat orice „scânteie de talent” (vorba lui N. Iorga) apărută pe acest meleag înstrăinat, spunându-și cu autoritate cuvântul despre poeții de aici (Vasile Levițchi, „basarabean-bucovineanul” Ion Vatamanu, Arcadie Suceveanu, Ilie Motrescu, Mihai Prepelită, Vasile Tărășteanu, Ilie T. Zegrea, Ștefan Hostiuc, Arcadie Opaț, subsemnatul ș.a.). Intenția dintotdeauna a marelui confrate basarabean a fost de a nu-i lăsa pe bucovinenii (reg. Cernăuți) în afara circuitului de valori spirituale românești, de a-i apropia de sânul patriei istorice și culturale. Ne referim, desigur, în primul rând, la opera sa de mare anvergură **O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia** (1996, 1997), dar și la multe eseuri, consemnări, recenzii, discursuri în cadrul Congreselor și al altor manifestări ale Uniunii Scriitorilor din Moldova, pe care academicianul Mihai Cimpoi o conduce timp de cincisprezece ani.

Dar, firește, nu numai motive de ordin sentimental ne determină să scriem aceste rânduri omagiale; îndemnul principal îl constituie importanța supremă a operei sale, în totalitatea ei.

Calificativul de „critic literar” se potrivește (fiind suficient) doar pentru faza incipientă a activității intelectuale a lui M. Cimpoi. Pe parcursul anilor imaginea sa inițială s-a amplificat substanțial, astfel încât astăzi trebuie să vorbim despre o personalitate complexă, plurivalentă, în opera căreia se sincronizează virtuțile criticului, esteticianului, filozofului culturii, istoricului literar etc. Nu putem trece cu vederea nici calitățile artistice ale scrierilor sale (fapt menționat deja, pe alocuri). Eseurile lui M. Cimpoi, în majoritatea lor, sunt o proză densă, de idei; ele denotă o distincție elegantă a stilului, o pătrunzătoare sensibilitate, o puternică individualitate artistică.

Încă prin anii '70-'80 ai secolului trecut, acele memorabile „eseuri duminicale” l-au consacrat în mod decisiv pe M. Cimpoi acestei arte care stă la interferența literaturii cu știința (filozofia). Poate mai mult

Ion C. Ciobanu și Mihai Cimpoi într-un moment decisiv pentru adoptarea legislației lingvistice.

decât oricare alt critic român contemporan el mizează pe forța asociativă a cuvântului, reușind să-l apropie pe cititor de subiectul discutat – nu numai cu gândul, ci și cu sufletul. S-a remarcat, pe bună dreptate, că „M. Cimpoi este înaintea de toate un critic-artist prin gândire și expresie, prin viziune și metaforă, prin paradoxuri și calambururi, prin ironii și aluzii fine” (M. Dolgan). Or, Mihai Cimpoi este și un critic-savant, critic-exeget

(estetician, filozof, istoric al culturii), un erudit explorator și excelent interpret de semnificații filozofice ale operei literare.

În ansamblul ei, dar și în anumite ipostaze concrete, opera critică a lui M. Cimpoi (fie eseistică, fie exegetică, hermeneutică) este „comparabilă” pe linie maioreșciană (un volum recent al său preia titlul cercetărilor lui T. Maiorescu și analizează „starea literaturii noastre și

direcția spiritului public” – **Critice, 1, Fierăria lui locan**, 2001). Deși nu-i lipsește aparentul „impresionism” lovinescian al judecăților (posedând un excepțional „simț al valorii”, un gust cultivat) și, după cum s-a mai observat, nici – drept călăuză – conceptul călinescian de creație prin cultură (artistică, estetică, filozofică). Nu-i este deloc străină nici psihanaliza literară modernă (Gaston Bachelard ș.a.), mai cu seamă în eseurile despre poetica eminesciană. Cu toate acestea, nefiind eclectic, M. Cimpoi este „inconfundabil” nu numai sub aspect stilistic, ci și prin modul original de interpretare complexă a fenomenelor artistice românești și universale, prin tehnica sa „de mozaic” aplicată în procesul de reconstituire a imaginilor marilor personalități ale culturii românești (Eminescu, Blaga, Brâncuși ș.a.), de relevare a mecanismelor poetice ale gândirii lor.

Este imposibil să ne referim la toate (sau aproape toate) lucrările acad. M. Cimpoi (circa 20 de volume); ar trebui să conturăm, cel puțin, o istorie a criticii și a esteticii românești din Basarabia pe parcurs de patru decenii. Primele sale articole, recenzii, consemnări, eseuri au marcat deja o cotitură radicală, decisivă (în aspect estetic) în gândirea critică din Moldova, prin respingerea categorică a sociologismului vulgar, a dogmatismului tematologic și ideologic, a simplismului, o descătușare, deșablonizare a actului critic datorită orientării spre tradițiile naționale clasice și experiențele moderne.

În biografia „criticului disident” M. Cimpoi anii '60-'70 ai secolului al XX-lea se află sub semnul unor febrile căutări de valori autentice în scrisul basarabean. Avem în vedere cărțile sale: **Mirajul copilăriei** (1968), **Disocieri** (1969), **Alte disocieri** (1971), apoi **Focul sacru** (1975), **Întoarcerea la izvoare** (eseuri despre Gr. Vieru apărute în volum mai târziu, 1985) ș.a.

Spre finele anilor '70 ai sec. al XX-lea începe marele urcuș eminescian al lui M. Cimpoi cu volumele: **Narcis și Hyperion**, 1979 (reluat în 1985, 1994 – în colecția „Eminesciana” la

lași); îi urmează mai târziu alte volume deosebit de originale – **Căderea în sus a Lucefărului** (eseuri), Galați, 1993; **Spre un nou Eminescu** (dialoguri cu eminescologi din lume), Chișinău, 1993, București, 1995; **Plânsul demiurgului. Noi eseuri despre Eminescu**, colecția „Eminesciana”, Iași, 1999 ș.a., devenite lucrări de referință în eminescologia modernă.

Exegețul depășește în mare măsură limitele și modelele tradiționale care, după cum menționează Domnia sa, „desprindeau fațetele disparate ale personalității Poetului, nu imaginea ei organică”. În studiul **Narcis și Hyperion**, precum și în alte lucrări ale acad. M. Cimpoi, universul poetic eminescian este explorat dintr-o perspectivă ontologică extinsă în mod considerabil; se conturează pregnant imaginea sintetică a Marelui Poet al ființei, a unui *homo eminescianus* complex cu dominantele existențiale, dar și cu multiple faze intermediare ale trăirii sale în „lumea cea mică”, efemeră. În acest sens, sunt relevate cu subtilitate toposurile eminesciene mai puțin sesizabile și mai puțin sesizate anterior în nuanțele lor interferențiale.

Deosebit de revelatoare sunt și aspectele comparate ale studiilor exegetului coborâte în substraturile mito-poetice ale miracolului eminescian și apoi receptate prin grila modernității și a postmodernității. Unele traduceri (ce-i drept, încă fragmentare) ale acestor și altor lucrări ale acad. M. Cimpoi în limbi de circulație universală contribuie, realmente, la o cunoaștere mai bună în lume a operei lui M. Eminescu ca sinteză a sufletului românesc. Încercările de a-l „demola” pe Eminescu, întreprinse în ultimul timp, înseamnă, deci, o renunțare la propriul suflet, la propria ființă (a se vedea remarcabilul articol al acad. M. Cimpoi „Eminescu și bolile culturii românești”, în vol. **Critice, 1, Fierăria lui locan**, 2001).

Calea luminată de Lucefăr îl duce pe exeget spre labirinturile creației altor scriitori și oameni de artă care reprezintă conștiința noastră etnică: Lucian Blaga (vol. **Lucian Blaga: Paradisiacul. Lucifericul. Mioriticul,**

Cluj-Napoca, 1997), Constantin Brâncuși (**Brâncuși, poet al ne-sfârșirii**, Chișinău, 2001 – cu rezumate în cinci limbi: franceză, engleză, germană, spaniolă, rusă). Acad. M. Cimpoi este captivat, și în cazul de față, de poezia și arta esențelor, ale ființei românești. Dar nu numai atât. El își dă seama că Poetul ne-sfârșirii, al ființei (ca și Eminescu), C. Brâncuși poate fi înțeles mai bine dacă îi privim opera miraculoasă prin perspectiva poeziei moderne universale și românești (Blaga, Arghezi, Barbu, Bacovia ș.a.).

Caracteristicile originale („matricea stilistică” românească) se proiectează pregnant pe fundalul paralelismelor de diverse dimensiuni (europene, universale). E o metodă aplicată cu mult discernământ de către M. Cimpoi. Susținute de o cultură enciclopedică, de un ascuțit spirit de observație, aspectele comparate ale eseurilor și studiilor sale conțin (uneori în subtext) valoroase sugestii privind universalitatea și originalitatea multor scriitori. Fiindcă, după cum subliniază cercetătorul acum douăzeci de ani (în vol. **Cicatricea lui Ulysse**, 1982), „comparatismul s-a transformat într-un principiu intrinsec oricărei analize a valorii unui mare scriitor. Ca niciodată ne gândim azi la Marele Context, la situarea valorică a unui sau a altui scriitor în unicul organism al literaturii universale”. Or, spre deosebire de alți comparațiști ai timpului, M. Cimpoi e tentat nu atât de paralelisme de suprafață, la nivelul temelor, al subiectelor și al problematicii, cât de analogiile caracterologice, de înrudirile spirituale între scriitori (adică de acele „familii de spirite” despre care vorbea încă Sainte-Beuve), ale tipurilor de sensibilitate și formație estetică, de tangențele uneori infailibile (dar totuși perceptibile – a se vedea și volumul **Duminica valorilor**, 1989). Prin depășirea canoanelor metodologice de acum câteva decenii, M. Cimpoi reușește (ceea ce nu au reușit alți „astronomi” ai spiritului) să-l întrevadă pe Eminescu în constelația poezilor sec. XX.

Un volum mai recent de eseuri ale acad. M. Cimpoi – **Mărul de aur** (București, 1998) e subintitulat „Valori românești în perspectivă europeană”.

Reluând în discuție ideea europeană, autorul scrie: „Nu vom exagera spunând că toate momentele afirmării de vârf ale culturii române au fost momente ale afirmării ei europene”. Autorul, prin excelență filozof al culturii, în cazul dat, relevă unele dimensiuni europene ale spiritualității românești, demonstrând că „ideea românească” se vrea mereu organică (păstrându-și, în același timp, originalitatea) în deschiderea ei firească spre ideea europeană.

În ceea ce privește literatura română din Basarabia (ca și cea din nordul Bucovinei), „ea abia se deschide din tăcerile ei” seculare, căutându-și locul (cuvânt) în contextul literaturii naționale „unice și indivizibile”. De aceea masiva lucrare **O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia** își are o dublă menire istorică și culturală: să demoleze zidurile tăcerii crescute împrejur și să reconstituie din fragmente dispartate, uneori îngropate în moloz, un impunător complex arhitectural.

Este locul, în această ordine de idei, să ne referim și la publicistica lui M. Cimpoi din volumul **Basarabia sub steaua exilului** (București, 1994), la reflecțiile sale privind exilul basarabean ca exil interior (valabile și pentru nordul Bucovinei), precum și în sens mai extins – la recenta sa carte despre ființa românească, volum ce poartă un titlu deosebit de sugestiv: **Cumpăna cu două ciuturi...** (2000).

Personalitatea prominentă a lui M. Cimpoi, critic și istoric literar, scriitor, filozof al culturii cu renume mondial, membru de onoare al Academiei Române (1991), membru titular al AȘ a Moldovei (1992), doctor habilitat în filologie, membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Organizației Mondiale a Scriitorilor (PEN-Club), „susținător de frunte al cauzei naționale” (acad. C. Ciopraga), „stâlp al vieții culturale din Basarabia” (acad. Eugen Simion, Președintele Academiei Române), e demnă de un amplu portret monografic ce ar pune în lumină mult mai diverse ipostaze ale vieții și operei acestui modern „ostaș al propășirii” (Alecu Russo) Neamului românesc.

Prof. dr. Victor CRĂCIUN
București

O CONȘTIINȚĂ MATURĂ

Am fost cel dintâi cititor al destăinuirilor lui Mihai Cimpoi, dintr-un *Curriculum vitae* de care, într-un fel, sunt „vinovat” că a fost elaborat. Dorind să nu înșiruie o samă de fapte serbede, s-a întrebat, la începutul acestuia și în maniera proprie de lămurire a câmpului de bătaie, ce ar trebui să fie acest înscris, decis după opinia noastră spre o *destăinuire* organică, de conștiință, a acțiunii sale intelectuale, lăsând biograficul, atât de necesar într-un *Curriculum vitae*, pentru alte dăți sau pentru alții.

Astfel încât, cronologizarea înseamnă traversarea unei *vieți de om care este* cum a spus Iorga, alegând momentele ei semnificative legate de mentori (și modele) și de lucrările elaborate. Și ele sunt alese dintr-o acțiune întinsă, interesat în principal de ceea ce socoate a fi pilonii de rezistență ai spiritului său constructivist. Căci, după ce jalonează acest efort istoric-cultural, își definește apartenența la tipologia Meșterului Manole, benefică în înălțarea ei fără prihană.

Viața lui Mihai Cimpoi se identifică cu însăși Viața Basarabiei. S-a născut în România Mare, la 3 septembrie 1942, și a trăit tragedia raptului, începând cu 1950, făcându-și studiile primare, liceale, universitare pe pământul natal în care se simțea, pe măsura „spaimelor”, cum ar fi spus Marin Preda, un exilat în propria românităte. Trezirea din amorțeala provocată s-a produs, firește, la 45 de ani, o dată cu fiorul eliberării conștiinței naționale din Basarabia și a descinderii la lumina adevăratului specific de neam.

O conștiință matură și decisivă după acumulări trudnice, tainice și hotărâte. Ursul din el purta dorul mierii știind unde o găsește. Pasul spre obârșii era asigurat de Ilie Ro-

mânul – cum era poreclit tatăl lui în sat, nu numai din cauza neamurilor de dincoace de Prut, dar și pentru comportament și gândire, ceea ce îl face pe actualul academician să se socoată un „moromețian”. Dedulcit deci la miera neamului – limbă, tradiție, datini, obiceiuri – Mihai Cimpoi s-a așezat cu forța tălpăligelor existenței sale, dăruindu-se prelungirii acestor înțelesuri.

A făcut-o în mii de articole, conferințe, intervenții, declarații, rapoarte, unele pătrunse în cărți, altele de natură dinamică a acțiunii culturale și sociale în acea înțeleaptă politică națională pe care o desfășoară de atunci fără încetare.

Am deslușit vreme de paisprezece ani de când îl cunosc, în persoana lui Mihai Cimpoi, intelectualul cel mai desăvârșit al pământului dintre Prut și Nistru caracterizându-l militantismul culturii naționale, spiritul ordonat filosofic și capacitatea integratoare a specificului basarabean în ansamblul cultural românesc. Urmărind cu atenție fenomenul contemporan dintre Prut și puțin peste Nistru, îmi permit să afirm că există numeroși savanți, până la energeticieni nucleari și cosmici, geofizicieni, matematicieni, artiști de valoare mondială.

Cu riscul de a formula un tabel personal mendeleevian al galaxiei basarabene, ne permitem să înscrim în căsuțele de valori ale răstimpului contemporan câteva nume definitive pentru cultura națională și mondială de la Eugen Doga, Emil Loteanu, Petru Soltan, Eugen Grebenicov, Mihai Cimpoi la Anatol Codru, Maria Bieșu, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, celelalte locuri fiind acaparate de alții sau așteptându-și inscripția cutezătoare în cel mai apropiat timp. Dar cel care reprezintă spiritul istoric și cutezanța în acțiune rămâne, indubitabil, Mihai Cimpoi. Nu întâmplător este membru al Academiei de la Chișinău și al celei de la București, și dacă în *Curriculum vitae* sunt menționate doar cărțile pe care le socoate fundamentale, zece la număr, bibliografia lor reală urcă acest obol adus culturii naționale cu încă douăzeci. Cariera criticului și istoricului literar începe cu analizele creațiilor lui Grigore Vieru și Ion Druță, dar și cu

tenația de a efectua *disocieri*, deci contribuții proprii privind mari scriitori români (toate între 1968-1975). În 1979 publică *Narcis și Hyperion* („eseu despre poetică”), deschizătoare de drum a unei profunde și constante cercetări, cu reeditări și îmbogățiri, adăugând la aceasta *Căderea în sus a Lucefărului*, *Eminescu, poet al ființei*, *Plânsul demiurgului* și o viziune asupra universalizării eminescianismului, *Spre un nou Eminescu*, dialoguri cu eminescologi și traducători din întreaga lume, carte completată în volumul succesiv (al VIII-lea) din *Corpus Eminescu*. Cel mai mare creator al românității, pilon al întregii noastre spiritualități, nu rămâne unicul destin cercetat. I se alătură alte nume, Lucian Blaga văzut ca *Paradisiac*, *Luciferic*, *Mioritic* (1997) și *Brâncuși, poet al nefârșirii* (2001).

Călinescianul care se dorește, trăgând-și osâzna din conceptul și modalitatea critică a mentorului, își dezvăluie deplin aceste însușiri în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (apărută în trei ediții, 1996, 1997 și din nou revăzută în 2002), prima viziune integratoare a culturii dintre Prut și Nistru în ansamblul spiritualității românești. Fără acest edificiu este imposibil de formulat, de acum înainte, acea istorie a literaturii românilor, atât de necesară și așteptată. Ceea ce caracterizează întreaga operă a lui Mihai Cimpoi este mai întâi detașarea de localismul basarabean, oricât de creator ar fi el, spre concurența cu valorile naționale românești, din a doua jumătate a veacului XX. Izbânda este incontestabilă, situarea cercetătorului de la Chișinău devenind, indiscutabil, de talia distinctelor personalități din țară, uneori depășindu-le prin varietatea perspectivei care colorează specificul național, ades uitat, îndeosebi în ultimul deceniu. Adăugăm „căderea în sus”, pentru a-i folosi propria expresie, în locul unui termen obișnuit, evoluția proprie, urcând în trepte, fiecare volum aducând noul orizont descoperit, acea împletire a fiorului basarabean cu matricea unică a românității. Și, dar nu în sfârșit, adâncimea filosofică a excursului cultural și literar, și ea definită arhetipal, dar

adecvată la modernitate cum se definește în *Cumpăna cu două ciuturi*.

Conștiință românească deplină, opera lui Mihai Cimpoi nu se înfăptuiește doar la masa de scris, fi-resc cea mai dragă și îmbietoare, ci și în încăierarea socială și culturală, în veșnic și neîncheiat război împotriva dușmanilor limbii și literaturii române în care își poartă nu fața toiașului de comandant, cât iluminarea strategică atât de necesară într-o înfrângere prin strategie a inamicilor.

Vreme de paisprezece ani ne-am aflat alături și în timp ce mulți bărbați ai Basarabiei „și-au luat valea”, s-au resemnat în fața mancurtis-mului, ba chiar au renunțat, tăgăduind neputința, Mihai Cimpoi continuă să apere limba română, să-și sprijine confracții, ca președinte al Uniunii Scriitorilor, să descopere resurse pentru a promova cărțile de valoare și legăturile cu România și Europa.

Ca vicepreședinte al Ligii Culturale pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni și al Congresului Spiritualității Românești și președinte al Ligii Culturale din Basarabia rămâne neobosit în aplicarea programului statornic de susținere a culturii unice, contribuind la organizarea podurilor de verb și construirea unor monumente de conștiință, la sedimentarea idealurilor comune ale românității. Toate acestea scriem că reprezintă cealaltă latură, venind din Nicolae Iorga, a personalității sale.

Și iată că, fără să observăm aproape, Mihai Cimpoi își dezvăluie vârsta de 60 de ani.

Frumoasa vârstă a muncii criticului, cu proiecte numeroase de viitor. G. Călinescu crea *Istoria literaturii* la 40 de ani. Mihai Cimpoi a înfăptuit-o la 55 de ani. Scopul era același. Drumul diferit. Într-o Basarabie încătușată, oprimată lingvistic și cultural, timpul s-a eliberat mai greu, dar viteza impusă de începutul noului mileniu are efecte asupra mișcării în perspectiva elaborărilor viitoare. Trăind încă viața *Cumpenei cu două ciuturi*, truda nu este deloc ușoară. Miracolul, acel miracol unic este fântâna, aceeași pentru ambele ciuturi. Ea este izvorul tămăduinței românității fără de moarte.

Victor DUMBRĂVEANU Chișinău

OMUL CĂRȚII

L-am cunoscut pe Mihai Cimpoi (mi-i și teamă să recunosc câți ani au trecut de atunci!) cu exact patruzeci de ani în urmă, într-o toamnă nepus de frumoasă, când devenisem student la litere. Mai erau studenți, împreună cu același Mihai Cimpoi, Ion Vieru, Gheorghe Ciocoi, Aurel Ciocanu, Iulian Nicuță, Victor Prohin și alții. Ajunși la anul trei, publicau prin ziare și reviste poezii, proze, așa încât eu, care venisem de prin părțile Bălților la anul întâi, îi cunoșteam pe toți din presă și îi admiram.

Într-o seară am fost surprins să-i văd discutând pe Mihai Cimpoi și pe Anatol Codru, în curtea căminului studențesc, care se afla mai la vale de Parcul Catedralei. Pe semne că ceva mai înainte Codru îi dăruise lui Cimpoi prima sa plachetă "Nopti albastre" și acesta îi vorbea despre versurile citite. Se mai adunaseră tineri, astfel că printre ei, anonimul de mine, nu deranja pe nimeni. Cei doi dialogau aprins, iar noi ascultam și luam aminte.

Nu voi uita niciodată impresiunile ședințe ale cenaclului literar "Eminescu", care în acel an, 1962, era condus de Anatol Codru, iar din anul următor avea să fie dirigit de Mihai Cimpoi. Ceva mai târziu mi-am citit aici primele încercări de proză.

Încă în anii studenției Mihai Cimpoi devenise o personalitate, a cărei opinie era luată în considerare la cenaclurile literare, dar și la Uniunea Scriitorilor. Iată de ce părerea lui conta foarte mult, în special pentru începători. Edificatoare în acest sens sunt pentru mine observațiile lui Cimpoi referitoare la "Oameni de zăpadă", lucrare publicată în revista *Moldova*. Analiza făcută de critic era dură, aspră, însă pertinentă, civilizată și binevoitoare. Ți se acorda un credit de încredere, un avans pentru viitoarea "îndeletnicire literară". Mai

apoi, nuvela "criticată" de Cimpoi a cunoscut câteva ediții, ajungând să fie tradusă în limbile rusă, bulgară, iar mai târziu și în bielorusă. Cu alte cuvinte, m-am convins personal că nu-i rău să-ți "disocieze" creația un Cimpoi. Ulterior poți avea succes și ai șanse reale să culegi și lauri.

Deși trebuie să adaug că nici Cimpoi nu-i întotdeauna o loterie câștigătoare. Voi aduce un exemplu de altă natură. Pe la mijlocul anilor '80 scriesem o carte pentru copii. Se numea "Vornicel la nunta badei". Țineam mult la ea și la ingeniosul erou de șapte ani, Onuț. O concepeam ca o replică la numeroasele lucrări pentru copii fără sare și piper, care apăreau în acele timpuri. Erau pline rafturile de cărțuții despre cățeii și pisici, despre copii ce acționau aidoma unor marionete. Citeai o pagină sau un catren și ți se făcea dulce în gură de atâtea vorbe siropoase. Majoritatea cărților aveau conținut didacticist, erau niște plicticoase condici ale bunelor maniere. Desigur, într-un fel, simplific starea lucrurilor, căci tot pe atunci apăreau volumele pentru copii semnate de Grigore Vieru, Spiridon Vangheli s.a. Și iată eu, care scriam doar pentru adolescenți și maturi, mi-am permis "să comit" și o carte pentru copii – un antidot la literatura siropoasă ce inundase universul micilor cititori. Am scris-o dintr-o respirație, într-o primăvară, la Ialta. Majoritatea istorioarelor le-am publicat în presa vremii, iar manuscrisul își aștepta rândul la Editura Literatură Artistică.

Cimpoi se afla atunci în dizgrație, era tratat cu suspiciune. Numele său aproape că era interzis, criticul fiind obligat să-și câștige pâinea cea de toate zilele din traduceri și recenzii interne la diverse manuscrise. Editura i-l dădu și pe al meu. Nu zăbavă, am fost chemat pentru a citi notele viitorului academician. Era o recenzie favorabilă, în care se afirma cu certitudine că manuscrisul cu pricina poate constitui temelia celei mai bune cărți a mele. Acest lucru mă încuraja, mă înaripa. Îmi imaginam deja cartea tipărită și succesul asigurat.

Dar n-a fost să fie așa. S-a cam întins de timp la pregătirea desenelelor color, apoi tipografia a târăgănat

Chișinău, 1998. Mihai Cimpoi într-o zi fastă pentru prof. Valeriu Rusu din Aix-en-Provence: conferirea titlului de *Doctor Honoris Causa* al ULIM.

imprimarea textului și, în fine, cartea "Vornicel..." a văzut lumina tiparului la sfârșitul anului '88. Peste un an a fost introdusă grafia latină, așa că "Vornicelul..." a rămas... neobservat. Cei drept, fără ca Mihai Cimpoi să aibă vreo vină.

...Mai mult de un deceniu se află Domnia sa în fruntea Uniunii Scriitorilor. După plecarea din acest post a minunatului om și scriitor Ion C. Ciobanu, o altă candidatură mai potrivită ca a lui Cimpoi nu se află. Este o personalitate care împacă toată lumea: și pe cei înfocați, și pe cei prea temperați, și pe veterani, și pe tineri... Multe sunt preocupările unui președinte, care, se pare, lasă puțin timp pentru propria operă. Or, aceasta e, în cazul omagiatului nostru, pe drept cuvânt, demnă de invidiat. Studiile lui despre Eminescu – "Narcis și Hyperion", "Căderea în sus a Luceafărului", "Spre un nou Eminescu" – constituie valori inestimabile ale procesului de valorificare a marelui nostru poet. Un câștig cert pentru cultura română sunt volumele "Focul sacru", "Duminica valorilor", "Cicatricea lui Ulyse" și, în special,

"O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia" care a suportat deja câteva ediții.

Participant activ și organizator nemijlocit a numeroase acțiuni culturale desfășurate la Chișinău, Iași, București etc., Cimpoi continuă să scrie și să editeze. Face impresia că este inepuizabil. În mai multe rânduri am călătorit cu Mihai Cimpoi și de fiecare dată m-a surprins faptul că Domnia Sa se așază pe bancheta din față, își pune ochelarii și o bună parte din drum lucrează fără să acorde atenție celor din jur. La Uniunea Scriitorilor, acasă sau la drum fiind, Domnul academician lucrează fără răgaz. În pofida multiplelor sale activități, e generos cu toată lumea: semnează prefețe, recomandă noi cărți pentru publicare, ia atitudine în presă, scrie exegeze...

Ceea ce a reușit academicianul Mihai Cimpoi să facă până la acest prag de vârstă, unii nu reușesc nici în șapte vieți.

Așa este el, Mihai Cimpoi, omul cărții. Și așa va rămâne mereu!

Dr. Petru ȚARANU
Vatra Dornei

MIHAI CIMPOI ȘI DORNELE

În anul 1993, ocrotit de aripa unui seducător sfârșit de vară, academicianul Mihai Cimpoi a poposit un timp în vatra frumuseților fără seamăn a Dornelor din acele vremuri. A revenit apoi ani la rând pentru a-și înălța sufletul către crestele azurului etern și pur al munților din jur. Aici a surprins în fireasca lor desfășurare diversele imagini ale unei lumi cu alte viziuni și dimensiuni. Primele sale impresii au fost generate de călătoriile întreprinse prin undulațiunile spațiului mioritic, acolo unde cerbii și căpriorii se adapă în vaduri cu mirifice gâlgâiri de ape cristaline, și s-au cantonat într-o suită de imagini cu caracter de emblemă. „Lumea pitorească a Dornelor – spune el – binecuvântată de Dumnezeu și străjuită de eternitatea muntelui, apare în mentalitatea comunitară de aici ca un adevărat *axis mundi*”. Mihai Cimpoi, omul care a văzut și a studiat atâtea evenimente, fapte și destine, a observat că „prin configurația lor geografică, de alternanță contrastantă între munte și câmpie și apropiere intimă între cer și pământ, cerul fiind un proto-cer plin și blând, imediat circumscris terestruului, Dornele își revendică prin excelență un spațiu sacru și un timp sacru propriu”. În continuare – invocându-l pe Mircea Eliade – s-a oprit asupra unor atribute care fascinează prin profunzimea gândirii sale. „Totul în Dorne – observă el – poartă amintirea vremii începuturilor, a purității primordiale, omul din zonă având o comportare mitică prin excelență, amintind de ceea ce s-a întâmplat în *illo tempore*. Spre deosebire de alți români – conchide Domnia sa – dorneanul vine parcă din acest tărâm auroral”.

Mihai Cimpoi a avut șansa să asculte strania simfonie a freamătului

de codri, un imn al pădurii cu tonalități mirifice și misterioase în același timp. „Munții – constată eruditul om de litere basarabean – sunt, în veșmântul lor verde maiestuos, care e verdele organic al firii, verdele-verde, niște munți blânzi, pașnici, casnici chiar, fără aplomb sălbatic și aspect geologic straniu de roci străvechi cu stratificare ce ascund erele”. A fost contextul în care academicianul român a relaționat identitatea spațiului montan din Dorne cu incandescența mitului mioritic. „Datorăm munților – constată el – balada *Miorița*, creație simbol pentru spiritualitatea cu caracter montan și nu numai”.

După câteva zile de sejur în Vatra Dornei, Mihai Cimpoi și-a diversificat spectrul motivațional al călătoriilor sale. Poposind în localitatea cu casele risipite prin labirintul gârlilor din lunci sau pe povârnișuri de costișe, Mihai Cimpoi a surprins nuanțele particularităților arhitecturale ale gospodăriilor din Dorne, un geometrism generator de echilibru, de liniște și siguranță. Linia, cercul, crucea, jocul simetriilor și al decorurilor izvoadelor populare, armonizarea cu diversitatea peisajului din jur, generează nu numai o încărcătură semantică, inedită în felul său, ci și o simbolistică de profunzime. Călătoria savantului basarabean prin Dornele acelor timpuri s-a articulat cu diversitatea unui sistem dat. Demersul său a fost, de fapt, un recurs declarat la literatura populară din aria teritorială a zonei, o largă deschidere spre viața spirituală a Dornelor de la sfârșitul secolului al XX-lea. Aici, constată el, „riturile cosmogonice și calendaristice ale tuturor practicilor magico-mitice, materializate în cântece de leagăn și bocete, balade și doine, colinde și urături, descântece și strigături în joc, orații și invocații, au, prin definiția lor, o semnificație ontologică, reprezintă o suită de întrebări neliniștitoare asupra destinului omului, a existenței în genere”. În viziunea sa, orizonturile spirituale ale comunităților umane de aici se integrează armonios în funcția denominativă a Bucovinei, unde privilegiile de un seducător pitoresc sunt înnobilate discret cu bisericile și mă-

Chișinău, 2001. Mihai Cimpoi împreună cu soții Georgeta și Petru Țaranu (Vatra Dornei).

năstirile ctitorite de marii voievozi ai neamului, astăzi monumente istorice, de arhitectură și de artă medievală, cu anumită unicitate în lume.

Mihai Cimpoi, o voce distinctă în literatura și cultura românească, un mare prețuitor al valorilor spirituale, a coagulat în jurul său acțiuni literar-culturale, cu valențe bine definite pe coordonatele vieții spirituale din Dornele acelor timpuri. Întâlnirile de cuget și de simțire românească, cu diversele categorii ale populației, lansările de carte, călătoriile de documentare în aria teritorială a Dornelor, s-au înscris în memoria Dornelor sub emblematicul semn al neuitării, au constituit, de fapt, o punte de legătură între dorneni și românii de peste Prut. Prin mijlocirea sa, mai multe delegații ale Primăriei din Vatra Dornei au participat la festivitățile

ocasionate de sărbătoarea națională **Limba noastră cea română**, care se organizează în fiecare an, în ziua de 31 august, la Chișinău. Pe lângă cunoașterea unor obiective de mare interes istoric, delegațiile din Vatra Dornei au avut șansa de a cunoaște nemijlocit realitățile din Basarabia.

Oaza paradisiacă a Dornelor îl așteaptă pe savantul basarabean pentru a-și împlini destinul cu noi investigații în sistemul tradiției populare, al culturii și civilizației din această *aură nordică a țării*. Cinstind valoarea operei și a activității sale, în moment aniversar, adresăm omagiatului urarea izvorâtă din calde și curate sentimente sufletești: **SĂ NŢ TRĂIŢI CĂT MAREA ŞI CARPAŢII!**

3 septembrie 2002

Mihai CIMPOI

LABIRINTURILE LIMBAJELOR

Limbajul prezintă adevărate imperii heideggeriene ale luminilor și umbrelor care se anihilează reciproc, astfel încât nu ne rămâne decât slaba certitudine a Luminișului, a *Lichtungului*, adică doar a unor sensuri lunate mai intens.

Ne ajută în a obține aceste iluminări „misticismul” platonician, logica binară aristotelică, *cogito*-ul cartezian, antropologia levi-straussiană, dialectica hegeliană, criticismul kantian, *energeia* lui Chomsky, demersurile formato-structuraliste, logica dinamică a contradictoriului propusă de Ștefan Lupașcu?

Croce spune în mod decis că încercările de a explica înțelegerea reciprocă a oamenilor sunt insuficiente și că e cazul să apelăm totuși la doctrina despre *Communicatio idiomatum* prin Opera și Cuvântul Creator și unificator al lui Dumnezeu. Totul începe și sfârșește prin acest cuvânt inefabil.

Trecând prin toate teoriile, ne dăm seama că nu putem depăși „obstacolele epistemologice”, de care vorbește Bachelard, deși am trecut de la modelul mecanicist la cel electronic. Cibernetica, informatica și teoria comunicării au sporit impasurile, în loc să le înlăture.

Constatăm, nedumeriți, că de fapt *homo linguisticus* modern fuge de sens prin demersuri structuraliste agnostice și prin obișnuința de a concepe existența limbajului în relații formale sau în conținutul istoric. Se ajunge la concluzia că o *comunicare absolută* impune dictatura limbii (a limbajului), căci numai cuvintele și frazele pot fi purtătoare de sens, pot fi „figuri nucleare” (Greimas), „seme”. Or, formele lingvistice nu au capacitatea de a transmite prin ele însele un semnificat și de a realiza un raport între *dictum* și *dicere*. Pe parcurs, informația se pierde și comunicarea absolută nu are loc. Discursul devine un unicum (în sensul lui Heidegger și Croce) și limba apare doar ca o știință lingvistică posibilă.

Limbajul se încheie asupra lui însuși, se vrea sistem, ansamblu bine ordonat; „limba considerată în sine și pentru sine” devine, după Saussure, singurul obiect al lingvisticii. *Homo linguisticus* se încheie și el fatal „în cercul lingvistic”, căutând febril sistemul, iar închiderea sistematică duce la „omogenizarea superficială” (Chomsky).

În felul acesta, se purcede la căutarea liniilor tematice actanțiale, a nivelurilor semantice, a „palierelor”, „clivajelor”, „structurilor profunde”, la închiderea în cercul semantic, la delimitarea între semnificat și semnificant, la confundarea limbajului natural cu cel artificial al mașinilor, științelor, artelor și la absolutizarea contextului, a rețelei formale.

Sensurile caută să se desprindă de fundamentul lor lingvistic inițial, din limba-obiect și se proiectează în metalimbaj sau în metalimbaje (metalimbaj descriptiv sau translativ, metalimbaj metodologic de ordonare a conceptelor descriptive și metalimbaj epistemologic).

CUM SE ÎN-TEMEIAZĂ LIMBAJUL?

Punându-și această întrebare, lingviștii, epistemologii, psihologii operează cu noțiunile de *vid*, de *scobitură*, de cavitate care se umple cu semnificație, cu „figurativitate” (Durand), cu „construcții” (Chomsky).

Procesul de um-plere, de îm-plinire presupune, firește, și un nivel zero, un blagian zero-cunoaștere (plus-cunoaștere și minus-cunoaștere).

Teoreticienii limbajului caută să descifreze „construcțiile complexe”, „nucleele dure”, pe care se întemeiază atât „constructivismul” lui Piaget, cât și „generativismul” lui Chomsky. Modelul universal este recunoscut *cristalul* (de la R. J. Haüy încoace). Căci anume cristalul prezintă un (micro)univers algebric combinatoriu complex, bazat pe configurații moleculare capricioase, ce duce, prin diversitate și reguli fixe proprii, la o unitate armonioasă.

Problema-cheie este cum se con-figurează limbajul, cum se umple el cu o rețea întregă de figurativitate. Ordinea statică și reproductivă a cristalului cu formele fluctuante de ordine și dezordine nu poate fi aplicată vieții și nu poate servi ca principiu ontologic. De aceea, procesul umplerii interesează mai mult. Statuia lui Condillac, cutia cu porumbel a lui Skinner, programul lui Locke au cedat construcțiilor mai flexibile de felul „teoriei găleții goale” (The empty bucket theory of mind) a lui Popper sau al logicii dinamice a contradictoriului a lui Lupașcu.

Piaget propune abordarea vieții ca autoreglare bazată pe bucla retroacțiunii cibernetice și fluxurile informaționale: „Cunoașterea nu ar fi decât un subdomeniu, în sensul strict al domeniului autoreglării” (*Teorii ale limbajului. Teorii ale învățării*, dezbateră dintre Jean Piaget și Noam Chomsky, București, 1988, p. 84).

Principiului sistematic vitalist al lui Piaget i se opune principiul sistematic „cartezian” al lui Chomsky. Principiul din urmă ne spune clar că, deși cunoștințele noastre enciclopedice sporesc la nesfârșit și învățăm din ce în ce mai multe cuvinte, aceasta nu face să schimbăm fundamental sistemul. Noi îi adăugăm doar informații.

Și continuăm, bineînțeles, să călătorim disperați prin labirintul contradicțiilor, al celor două contradicții neclasice cărora le corespund două noncontradicții antagoniste. „Pentru ca o energie să existe sau să se manifeste, trebuie ca anumite stări ale ei să implice stări antagoniste, iar actualizarea unora să provoace potențializarea celorlalte.” (Ștefan Lupașcu, *Universul psihic, sfârșitul psihanalizei*, Iași, 2000, p. 46-47.)

Același principiu se relevă în cadrul imaginarului creator, deci și al limbajului.

LIMBAJUL ÎNTRE ÎNCHIDERE ȘI DESCHIDERE

Homo linguisticus oscilează paradoxal între *închidere* și *deschidere*, între întreg și sistemul articulat din părți, între ordinul *sintactic*, *semantic* și *pragmatic*, între codurile sintactice și semantică („protosemantică”, precizează Greimas). Polisemia, ambivalența, închiderea în text îl face să oscileze în chipul arhetipal freudian între *imanent* (latent) și *manifest*, între niveluri, „universuri” și categorii. Filosofii comunicării sfârșesc prin a găsi semnificația metalingvistică supremă în limbajul artistic, metapo(i)etic care este, după Eugen Coșeriu, un limbaj absolut. Prin fantezie, prin puterea ilimitată a imaginarului poetic, se obține un proces dinamic de *transformaționalizare*, generalizată astfel de Durand: „Orice încercare de exprimare, lingvistică sau nu – adică orice încercare metalingvistică – este *transformatoare* nu numai a bazelor sale primare de pornire, ci deopotrivă transformatoare a «lumii» (concepute ca univers, mediu înconjurător, conținând desigur și subiectul uman). Semantica este așadar o praxeologie sau cel puțin o poetică” (*Ibidem*, p. 61).

Totul constă, astfel, în a aproxima ceea ce semnifică etimologic *meta*: după, pe lângă, cu. Limbajul este, esențialmente, un *meta-limbaj*.

VORBIRE ȘI CÂNTARE

Limba modelează felul nostru de a interpreta lumea: o înțelegem precum vorbim. F. Rossi-Landi e de părerea că și culorile le percepem în funcție de cuvintele cu care le denumim.

Oricât de ciudate ar apărea teoretizările, iată că și computerul ne încredințează că limbajul determină fragmentul de realitate pe care-l configurează și-l exprimă. Putem, chiar la această oră a științei, să deducem după structura limbii cum e structurat creierul nostru. Tadanobu Tsunoda din Tokio vorbea de o construcție deviată a creierului japonezilor care în mod obișnuit se știe că are două emisfere, cea dreaptă controlând emoțiile și înregistrând sunetele individuale, iar cea stângă realizând sinteza, articularea lor. Ei bine, emisfera stângă la japonezi preia funcțiile emisferei drepte, înregistrând sunetele complexe, cântecul păsărilor și acordurile muzicii culte ș.a. Vocale izolate exprimă noțiuni întregi la japonezi: „e”, bunăoară, înseamnă „hrană” și totodată „imagine”. Japonezii vorbesc o limbă naturală și această limbă ar determina emotiv și sentimental modul de a vedea lumea.

Firește că și noi, românii, suntem niște emotivi și sentimentali, niște „mirritic” și vorbim o limbă naturală, dacă nu chiar limba naturii. Numai că la noi sunt imposibile vocalele izolate. Noi vorbim cu sunuri asociate, care se îngână și se așază contrapunctiv în acorduri armonioase, în lungi trene muzicale. Noi ne exprimăm printr-un conținut melodic.

Așa cum totul se armonizează și devine curgător, în limba română, în prezentarea românească a lumii intervine de asemenea un principiu asociativ, armonizator, înlănțuitor, totul punându-se în mod firesc alături și constituind un întreg, un plin, un lanț de fapte și fenomene. Relativismul lingvistic este, în cazul nostru, absolutivism lingvistic în sensul că nu „noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră” (e o „heideggeriană” spusă a lui Eminescu).

ȘTEFĂNIREA VERBULUI ROMÂNESC

„Fost-au acest Ștefan-Vodă om...”

Intuiția cronicarului nostru este foarte sigură, pecetluind anume marea calitate de *a fi fost* și de a fi fost *om*, înaintea șirului de calități caracterologice.

Ștefan cel Mare este cel care ne dă, ca și Mihai Viteazul, certitudinea identității noastre, neclintită în calea vitregiilor istoriei. Ei au facultatea supremă de a *ștefăni* și *viteji* ființa românească.

De aici operăm o anamorfoză și ajungem în plan poetic la certitudinea identității scrisului românesc cu ființa românească, fiindcă – blagian vorbind – orizontul stilistic nu poate fi decât arhetipal, național. De la „cugetarea sacră” eminesciană la autoreferențialul postmodernist, demersul poetic intră în acest impact cu verbul care presupune *stăpânire*, *stăpânire a labirintului lingvistic*.

E o stăpânire ambiguă, căci nu numai poeții rostesc poezia (rostire de zeu heideggeriană), ci și poezia rostește poeții. E marele miracol dialectic al stăpânirii și libertății...

Imperativul po(i)etic se conturează prin această aliterare cu semnificație adâncă: *a ștefăni* și *a epifăni*, a stăpâni și a elibera (prin cântecul său propriu) verbul, în marea aventură modernă a construcției-deconstrucției, a gradului zero barthian al scriiturii.

Theodor CODREANU
Huși

GEORGE MUNTEANU ȘI FIINȚA HYPERIONICĂ

DATE PRELIMINARE. Prin această a doua ediție a cărții care l-a impus drept unul dintre cei mai importanți eminescologi din toate timpurile, George Munteanu se reîntoarce, totodată, în locurile de obârșie. S-a născut la Bravicea, Orhei, în 1924. Publicând în colecția „Opera aperta” a Editurii Știința din Chișinău **Hyperion, I. Viața lui Eminescu**, editorii fac un act de dreptate față de cititorul basarabean și față de excepționalul istoric și critic literar care a fost George Munteanu. După apariția cărții mele **Eminescu – Dialectica stilului**, 1984, m-am bucurat de admirabila lui prietenie, considerându-mă un vrednic continuator al

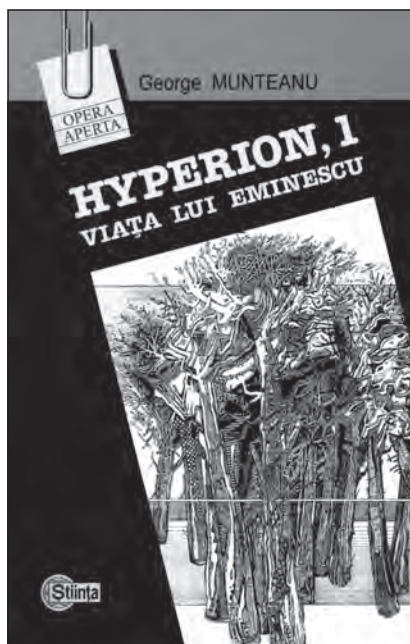
său. Știu, din convorbirile încinse cu prilejul unor drumuri în capitală, în primitoarea locuință din Poiana Cernei nr. 6, că se mândrea cu originea sa basarabeană. Împrejurările l-au adus la Cluj, unde a terminat liceul și școala normală, în 1946, după care a urmat cursurile Facultății de Litere din același prestigios centru spiritual al românismului, obținând licența în 1950. Au fost vremuri dintre cele mai ingrate pentru intrarea tinerilor în viața spirituală, cu atât mai mult, cu cât George Munteanu avusese norocul să se instruiască în vechiul liceu românesc și în anii când universitatea încă mai era o veritabilă *alma mater*. E suficient să spun că viitorul istoric literar a fost discipolul cunoscutului eminescolog Dimitrie Popovici, care i-a insuflat nu numai pasiunea pentru Eminescu, dar și rigoarea cărtură-rească universitară.

Încă din facultate, se simte atașat de mișcarea literară clujeană, debutând în *Almanahul literar*, organ al Uniunii Scriitorilor, editat din 1949 și devenit, din 1954, revista *Steaua*. Aici, va lucra el însuși ca redactor (1956-1960) sub șefia altui basarabean, poetul A. E. Baconsky, secretar general de redacție fiind Aurel Rău

În cadrul manifestărilor prilejuate de Sărbătoarea Națională **Limba Noastră cea Română**, la 2 septembrie curent, la Centrul Academic Internațional „Mihai Eminescu” din Chișinău, a avut loc lansarea volumului **Hyperion, I. Viața lui Eminescu** (ediția a doua), apărut la Editura Știința.

Scriitori, distinse personalități din domeniul științei și culturii, profesori și elevi au salutat „revenirea la baștină”, prin această lucrare de esență, a autorului, basarabeanul George Munteanu, care a înzestrat literatura română cu câteva cărți substanțiale.

Între participanții la prezentare s-a aflat și cunoscutul istoric literar de la Huși, eminescologul Theodor Codreanu, care, în paginile incluse „În loc de postfață”, a oferit importante date despre autor și volumul apărut în colecția „Opera aperta”.

(ulterior, redactor-șef). După un debut mai puțin semnificativ, este unul dintre cronicarii literari ai revistei și critic de „atitudine”, în sensul că alături de A. E. Baconsky, îndeobște, și de alți tineri ai grupării imprimă revistei ceva din temperamentul său de luptător, susținând depășirea canoanelor restrictive ale realismului socialist, în numele unei *modernizări* cu deschideri europene. Astfel, *Steaua* devine, în anii '50, o mișcare culturală atipică, fapt care nu a întârziat să producă reacția paznicilor ideologici ai partidului. E suficient să precizez că la *Steaua* se scria *altfel* decât în restul țării despre Eminescu sau despre G. Bacovia, încă nume tabu, pe atunci. Marian Popa, în monumentală sa **Istorie a literaturii române de azi pe mâine** (2001), consideră acei ani drept cei mai fructuoși și mai îndrăzneți din cariera lui George Munteanu, care îndrăzneală, însă, va duce la destrămarea grupării, prin măsuri represive, soldate cu mutarea indisciplinată din Cluj la revista *Contemporanul*. Chiar și când va îmbrățișa cariera universitară, „va fi unul dintre cei mai criticați atunci când se va ordona reînghețarea ideologică și i se va bloca practic accesul la actualitate, o dată cu mutarea la București” (Marian Popa, **Istorie...**, I, Fundația „Lucafeărul”, București, 2001, p. 1092). Al doilea volum al său, cu titlul semnificativ **Atitudini** (1966), este considerat de același aspru judecător al epocii comuniste, Marian Popa, ca fiind bilanțul „pentru perioada cea mai bună a vieții sale”. De altfel, „blocajul” de care vorbea Marian Popa îl va urmări întreaga viață, nu numai din partea ideologiei oficiale, dar și a unor colegi sus-puși, prin oportunism, în ierarhia universitară. A fost, peste trei decenii, titular strălucit al cursului despre marii clasici, experiență valorificată în cea de a doua lucrare fundamentală a sa – **Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici** (1980). Prima, dincolo de debut, este, desigur, **Hyperion, I. Viața lui Eminescu** (Editura Minerva, București, 1973), teză de doctorat. După un „stagiul de «marginalizare»”, cum va mărturisi într-un interviu acordat lui Nicolae Rotund (*Tomis*, 1991),

trimis, adică, să predea un curs de limbă și literatură română în China, la întoarcere, își găsește catedra ocupată, încât, dezgustat, își va cere pensionarea înainte de vreme, în februarie 1989. „După Decembrie '89 – zice ironic în pomenitul interviu – am fost rechemat într-un târziu, adică în vara lui 1990. Așa, într-o doară... Cică eram vrednic să conduc «doctorate» și să predau – plătit cu ora – un curs generalo-pirpiriu la proaspăt revopsita Facultate de ziaristică moștenită de la răposata Academie «Ștefan Gheorghiu». Pentru «marii clasici» se găsiseră de cu vreme *înlocuitori*. De! Am trăit de-o vreme sub zodia «înlocuitorilor»: de cafea, de priceperi etc. Am acceptat doar conducerea de doctorate, însă, băgând de seamă ce «onoare» se consideră că mi s-a făcut cu asta, nu voi întârzia să mă recuz”.

În ultimii ani ai vieții, George Munteanu a preferat să predea cursul despre marii clasici la Universitatea „Hyperion” din București, visând la realizarea mai vechiului său proiect: înființarea Institutului „Eminescu”, după modelul Institutului „Goethe” din Germania, cu editarea unei reviste de cercetare eminescologică. Ironie, desigur, fiindcă tocmai se dezlănțuise o nouă campanie anti-Eminescu, tot atât de bizară ca în anii ocupației sovietice. Ba poate chiar mai stranie și mai violentă. El a simțit cum cercul se închide printr-o ciudată simetrie a celor două zile „revoluționare” din istoria noastră modernă: 23 august 1944 și 22 decembrie 1989 (simetrie care fundează și marea **Istorie** a lui Marian Popa). În consecință, a început ca autor de **Atitudini** și a sfârșit ca autor de *atitudini*, descinzând cu aceeași verticalitate în arenă spre a apăra, atât împotriva apologetilor, cât și a denigratorilor, memoria lui Eminescu. E vorba de ultima lui carte încredințată tiparului: **Eminescu și antinomiile posterității** (Editura Albatros, București, 1998), veritabil testament spiritual.

Alte volume publicate: **B. P. Hasdeu** (Editura pentru Literatură, București, 1963), **Sub semnul lui Aristarc** (Editura Eminescu, Bucu-

rești, 1975), **Introducere în opera lui Ion Creangă** (Editura Minerva, București, 1976), **Eminescu și eminescianismul** (Editura Minerva, București, 1987), **Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici, I-II** (Editura Porto-Franco, Galați, 1994, ediție revăzută și adăugită).

S-a stins din viață la 15 noiembrie 2001. Fără zgomot. Încât, spre neputincioasă revoltă, am aflat despre moartea lui abia peste vreo lună. Dar știu că era „pregătit” s-o facă, așa, fără zgomot. Într-o scrisoare din 11 iulie 1999, comentând cartea mea **Dubla sacrificare a lui Eminescu**, se mărturisea în acest fel uimitor: „Subiectiv vorbind, m-a impresionat (în amintita carte, – n.n.) în chip particular discutarea tratamentului la care supunea Eminescu *cuvintele*. Și de ce s-a întâmplat așa? Fiindcă, de o vreme, eu experimentez – fără vrere anume – cum se poate gândi fără cuvinte ori alte elemente de semiotică omenească. Am momente când observ că mă țin în punctul genetic al gândirii, minunându-mă de puritatea ei, în comparație cu stadiul următor, când îmbracă «mantaua arvintească» a cuvintelor. Prin asemenea experiment, probabil nu diferit de gândirea yoghinilor, eu unul simt că mă pregătesc în cel mai natural mod de călătoria spre «dincolo», de trecerea de la terestricitate spre cosmicitate. Eminescu, atunci când pășea în anticamera scrisului, cu siguranță că un asemenea mod al gândirii practica”.

CONCEPTUL DE „BIOGRAFIE INTERIOARĂ”. Nu se putea înțelege originalitatea contribuțiilor de istorie și critică literară ale lui George Munteanu fără o scurtă prezentare a conceptului de *biografie interioară* creat de el și aplicat cu succes la scriitorii pe care i-a abordat. În anii '60-'70, s-au produs mutații importante în practica literară, urmare a unor dezbateri mai vechi, cu privire la raportul dintre operă și biografie. Unii au susținut o ruptură totală între *eul empiric* și *eul creator*, încât biografia a fost considerată un balast inutil în interpretarea operii. De la Mihail Dragomirescu,

Benedetto Croce, Marcel Proust sau Paul Valéry, această concepție biruise în critica literară europeană. Un Gaëtan Picon o consacra astfel: „Nici un scriitor nu scrie într-adevăr pentru a se zugrăvi; nici un scriitor nu scrie într-adevăr pentru a-și comunica adevărul”. (*L'écrivain et son ombre*, Gallimard, Paris, 1953; v. ed. românească la Univers, București, 1973, p. 8). Totuși, după 1960, s-a trecut la diverse forme de recuperare a biografiei scriitorilor, simțindu-se că mai vechea falie sărăcește personalitatea creatoare. Roland Barthes, de exemplu, a introdus conceptul de *biografem*, croit pe principiul „par lui-même”. Pe această cale, opera (re) creează biografia. Ar fi modalitatea de *întoarcere a autorului*, cum se va exprima Eugen Simion într-o carte din 1981 (cf. **Întoarcerea autorului**, Editura Cartea Românească, București, 1981). Dar, cu mult mai înainte, George Munteanu găsește o soluție intermediară, pe care o aplică la studierea marilor clasici, iar în ce-l privește pe Eminescu, în substanțiala carte din 1973. Tot într-un dialog cu Nicolae Rotund (cf. Nicolae Rotund, **Dialoguri indirecte**, Editura Pontica, Constanța, 1996, p. 69-70), profesorul preciza că „biografia interioară” e intermediară între „biografia intelectuală” (prea restrângătoare) și „biografia de personalitate” (prea rigidă). Cu alte cuvinte, e o ieșire din limitele factologiei tradiționale, dar nu și o reducere la biografemul barthesian. George Munteanu dădea exemplul lui Shakespeare sau al lui Leonardo da Vinci, care n-au „personalitatea” cuprinzător cristalizată biografic, din lipsa de documente. În schimb, ei au o „biografie interioară” imprevizibilă, polisemică. Cercetătorul recurge la o hermeneutică pe trei nivele: ne prezintă, mai întâi, o *cronologie* dezvoltată, echivalentul biografiei clasice; urmează „biografia interioară”, menită să surprindă factorul modelator ascuns al primei biografii, dar și al operei; în fine, urmează investigarea propriu-zisă a operei. Pe această *stratigrafiere triadică* își întemeiază George Munteanu opera de istoric și critic literar, ansamblul

Hyperion fiind, desigur, încununarea carierei sale științifice. Este, probabil, una dintre cele mai elocvente forme pe care a îmbrăcat-o, în cultura noastră, structuralismul modern. Din acest punct de vedere, George Munteanu s-a vrut un continuator al călinescianismului, în sensul cuprinderii unei critici „totale”. De aceea, el spunea, în dialogul cu Nicolae Rotund, că „biografia interioară” va putea fi fecundă în critica noastră abia atunci când se vor asimila organic (nu în focul modelor) cunoștințele de psihanaliză, antropologie, genetică, semiotică etc. El însuși se considera un perpetuu învățăcel.

EXISTENȚA HYPERIONICĂ.

Vorbeam, mai sus, de „ansamblul *Hyperion*” artikulat pe o cercetare stratigrafică în triadă. Trebuie spus că este unul dintre cele mai ambițioase proiecte culturale de la noi, care, din păcate, nu a fost finalizat editorial. (Despre proiectul *Hyperion*, a se vedea și postfața la vol. **Eminescu și eminescianismul.**) Să ne găsim oare în fața unui simptom al „complexului Hasdeu”? E vorba de acele proiecte ciclopice neduse la bun sfârșit, cu care ne-a obișnuit basarabeanul Hasdeu. Să-l fi moștenit George Munteanu, în atare privință? Bănuială doar parțial valabilă, întrucât, din mărturiile autorului, știu că și-a dus la capăt cele șase volume câte își propusese el pentru o cercetare „exhaustivă” a eminescianismului. Dar George Munteanu, practic, n-a încredințat tiparului decât două din cele șase cărți: pe prima – **Hyperion, I. Viața lui Eminescu și pe ultima – Eminescu și eminescianismul.** „Contaminat” a fost autorul, altfel zis, nu de „complexul Hasdeu”, ci de „complexul Eminescu”, fiindcă numai Eminescu a avut acest extraordinar scrupul editorial împins până la ultimele consecințe. De altfel, George Munteanu nici nu se considera „eminescolog”. Mi-a mărturisit-o într-un dialog pe care l-am publicat, înainte de 1989, în *Revista de istorie și teorie literară*, reținut de autor în **Eminescu și antinomiile posterității** (p. 295-310). Pentru George

Munteanu, eminescianismul a fost o *forma mentis* proprie, în sensul de a-i fi marcat existența la propriu, de unde și veșnica lui opoziție față de oportunitățile vieții cotidiene, dar și culturale. L-am „somat”, după 1989, nu numai eu, să-și publice volumele rămase în manuscris. Acum, era de invocat cenzura economică, dar și mai vechiul său scrupul: nu era mulțumit de stadiul atins, în formă și documentare. Ba în una dintre ultimele scrisori (citată deja) pe care mi le-a trimis și pe care am publicat-o, cu acordul său, în finalul celei de a treia ediții a cărții mele **Dubla sacrificare a lui Eminescu**, apărută la Chișinău, la Editura Civitas, în 1999, îmi mărturisise, cu amărăciune, că va renunța a mai publica ceva despre Eminescu: „...m-am decis să nu mai public nimic din ce apucasem să scriu despre augustul subiect. *Est modus in rebus!*” (11 iulie 1999).

Înainte de a face ultimele considerații despre ediția de față, voi încerca să surprind mecanismul interior al biografiei interioare eminesciene, așa cum l-a gândit George Munteanu. Realizarea aceasta este una de răscruce în istoria eminescologiei, care, din perspectivă biografică, se desfășoară în patru etape, interrelaționate: 1) De la moartea poetului (1889) până în 1932, o perioadă a tatonărilor, de prezență a unor „legende”, cu lucrări mai mult sau mai puțin secvențiale. Nu a existat o biografie demnă de personalitatea lui Eminescu; 2) Asemenea biografie vine în 1932, prin **Viața lui Mihai Eminescu** de G. Călinescu. Ea va marca eminescologia timp de alți 40 de ani, adică până la apariția „biografiei interioare” a lui George Munteanu, în 1973; 3) **Hyperion, I. Viața lui Eminescu**, jalonează a treia perioadă în biografismul eminescian, aducând „la zi” nu numai informație, dar propunând o nouă concepție biografică, după cum am arătat; 4) După 1989, a început să se contureze o a patra etapă, care, deocamdată, nu cunoaște o sinteză de anvergura celei a lui George Munteanu, dat fiind că se cristalizează a *rebours*, plecând de la reconsiderarea ultimilor ani ai vieții, ce constituiseră

pată oarbă a biografiei eminesciene. Această a patra etapă se încheagă, în ordine cronologică, din contribuțiile lui Ovidiu Vuia, Nicolae Georgescu, Theodor Codreanu, Dimitrie Vatamaniuc, Ion Filipciuc, Călin Cernăianu. Pornind de aici, va trebui să urmeze o nouă sinteză, care, cu siguranță, va restructura întregul vieții. În fața ultimului val, **Hyperion, I** rezistă și va continua să-și afle însemnătatea pe care i-a recunoscut-o, de pildă, Mircea Eliade, cel care vedea biografia hyperionică superioară **Vieții lui Mihai Eminescu** de G. Călinescu. Mai mult, trebuie respinse și acuzele lui Ovidiu Vuia care îl considera pe George Munteanu prea tributar lui Călinescu în ceea ce privește boala poetului, dar nu numai. Am făcut-o în **Dubla sacrificare...** O mărturie tulburătoare stă în scrisoarea din 11 iulie 1999. Peste toate, e vorba și de cenzura suportată de **Hyperion, I**, la data apariției. Cu atât mai mult, cu cât era în joc o teză de doctorat pe care „călinescianul” Al. Piru a încercat s-o demoleze, fiind huiduit de studenți. Cum ne aflăm într-un ceas al adevărului, iată mărturia autorului din scrisoarea invocată: „Ai dreptate în tot ce spui despre drama celor șase ani din urmă eminescieni. Nu ai dreptate când, în scrisoarea ce însoțește cartea, zici că «nu știu în ce măsură părerile noastre se vor întâlni relativ la perioada celor șase ani tragici ai lui Eminescu». Dar cum să nu se întâlnească? Eu (să nu iei asta drept trufie!), în **Hyperion, I**, spun destule lucruri despre ticăloșia maioreșciană, a altor junimiști, a masonilor de diferitele apartenențe din anii aceia. N-am spus tot ce știam, pentru că **Hyperion, I** era teză de doctorat și prevedeam că Șerban Cioculescu, conducătorul lucrării, Piru, alții, se vor scandaliza până acolo încât să-mi respingă lucrarea, la susținere (chiar așa au voit să facă, dar i-a dat peste cap masa de studenți care erau în sală și care i-au fluierat – pur și simplu)”.

Concluzia e că la o a doua ediție a lui **Hyperion, I**, revăzută și adăugită, oglindind voința autorului, cartea ar fi cunoscut restructurări care să-i

permită a fi chiar *sinteză* pe care o prevedeam în a patra etapă a revizuirii biografiei eminesciene. E inutil să discutăm aici *ambiguitatea* cu privire la diagnosticul bolii eminesciene, fiindcă nu el este important. Principalul e că, de timpuriu, poetul a avut conștiința fragilității moștenirii genetice în familia sa, ținând seamă de soarta celorlalți frați. Această conștiință se îngemăna cu uimitoarea luciditate a menirii sale într-o viață de om pe care o bănuia scurtă. E contextul în care George Munteanu descoperă *proiectul formativ* al biografiei interioare eminesciene. Astfel, meritul capital al acestei biografii stă în adecvarea la ontologia eminesciană a *arheului*. Poetul știa că fiecare lucru își are propria măsură, o „destinațiune internă”, așa cum în ghindă zace viitoarea pădure de stejari. Autorul ne relevă momentul descifrării „proiectului” existențial eminescian: „Am modificat planul inițial al lucrării și am pus în fruntea ei o **Viață a lui Eminescu** atunci când am înțeles între altele, ce a însemnat experiența bolii pentru demnitatea existențială a poetului” (Ediția princeps, p. 16). Este puntea de trecere spre consecințele „biografiei interioare” din celelalte volume, rămase, în cea mai mare parte, netipărite.

Trebuie să ne grăbim a preciza că George Munteanu nu-și propune a face un studiu psihanalitic sau somato-psihic precum anumiți medici (de la C. Vlad până la Ion Nica sau Ovidiu Vuia), nefiind specialitatea sa. Pentru el, damnațiunea Eminovicilor, de care poetul ia de timpuriu cunoștință, nu este o *cauză* a geniului, ci un *obstacol* pe care geniul a trebuit să-l convertească în fecundă creație ca semn al supremei izbânzii a sănătății acestuia. Faptul evocă *ontologia obstacolului* pe care va încerca s-o elaboreze Mihai Ralea, în care *absurdul* nu mai apare, ca la existențialiști, zidul frângerii ființei, ci dimpotrivă, o cale spre împlinire: „A nu mai fi mulțumit, a renunța la tihna care ți-o dă puțința de a trăi liniștit, conservator, idilic, comod, asigurat, pare absurd și totuși aici, în această fecundă demență, stă tot progresul omenirii” (Mihai Ralea, **De-**

finiția omului, 1928). *Amânarea* este drumul metamorfozei absurdului în creație. În viața Eminovicilor, rolul absurdului l-a jucat boala, semănătoare de victime. Singurul Mihai, înzestrat cu un *extraordinar simț al realului*, și-a pus în gând să răstoarne mersul lucrurilor, revizuiind – cum a spus G. Călinescu – legile existenței și returnându-le în temeiul lor. Din această unică încleștare s-a născut fenomenul Eminescu. Monografia lui George Munteanu este străbătută de la un cap la altul de strădania uriașă de a nu lăsa să-i scape nimic, de a strânge imensitatea faptelor biografice în nucleul arzător și coagulant, totodată, al impresionei confruntări eminesciene. Prima mare ciocnire de *obstacol* este ceea ce criticul numește a doua „experiență originală” – *moartea iubitei de la Ipotești*. Aceasta va fi apoi coroborată de poet cu stingerea iubitului său mentor Aron Pumnul și cu flagelul care seceră viețile fraților săi și care îi trimitea lui însuși semnele încă din primii ani de la Viena. De timpuriu, poetul era edificat: „Azi să ghicesc ce-i moartea?... Iată cemi mai rămâne”. „Dacă – observă criticul –, precum cred astăzi filozofii limbajului, *vorbirea suspendă trăirea*, atunci tot atât de adevărat că *scrierea* cu funcții creatoare suspendă și *trăirea* și *vorbirea*; cel puțin în cazul unor naturi prin excelență dionisiace, cum era Eminescu, la care frenezia bucuriei ori a durerii ar fi fost nimicitoare fără puțința unei derivări a lor înspre compensatoria rezultantă imaginară a scrisului. Cu zbciumata lui alcătuire lăuntrică, poetul s-ar fi stins și el în al cincisprezecelea an al vieții, de n-ar fi descoperit în sine posibilitatea mântuitoare a scrisului – fie și ca pe o mântuire agonică. Începând să scrie, romanticul înnașcut Eminescu începe să străbată, *ipso facto*, procesul de *apolinizare* a imanențelor sale *dionisiace*” (Ibidem, p. 36). Viața lui se va supune neîndurător unui exorcism necurmat, poetul va amâna mereu interesele stihiiice ale ființei lumești, luându-se la întrecere cu timpul. Ascetismul său e înalt creator, nu atât religios sau livresc, ceea ce înseamnă o profundă impli-

care a scrisului în existență. Faimosul său dezinteres practic este o superioară trăire a *utilului*. Poetul știa că *nu are timp* pentru tot *inutilul* din viață, pentru traiul „asigurat” de o diplomă de doctor pentru care a făcut atâtea eforturi Maiorescu, prin *Junimea*. Din aceleași pricini, s-ar părea că a refuzat un matrimoniu fericit cu Veronica. În lumina acestui „proiect existențial” se limpezesc multe din faptele biografice neînțelese de contemporani sau de comentatori, și de aceea, inevitabil, răstălmăcite. Să amintim doar mult controversata odisee a studiilor poetului. Prin 1872, la Viena, apăruseră unele semne fizice ale bolii, iar poetul luase deja “hotărârea” asupra viitorului: “eu ș-așa nu mai pot fi fericit în lume”. De fapt, pentru el fericirea începe să aibă un cu totul alt preț. El judecă apariția primelor semne ale bolii cu măsura a ceea ce Dürrenmatt va numi *întâmplarea gândită până la capăt*. Cum ar fi putut înțelege junimiștii logica uluitoare a „planului” după care studia poetul? Studiile se fac în vederea dobândirii unei profesii autentificate de acte. Dacă Eminescu ar fi avut slăbiciunea să îngurgiteze niște cursuri bune pentru examene, el ar fi slujit *inutilul*, iar manuscrisele i-ar fi fost incomparabil sărăcite. *Util* i-a fost timpul de la Viena și Berlin și de aceea a acceptat plecarea *acolo* și a recurs la acel duel al somărilor pecuniare adresate tatălui, la acela al amănărilor și tergiversărilor cu Maiorescu și cu *Junimea* cărora le-a promis marea cu sarea. El, de fapt, țintea altceva: să elaboreze o doctrină de interes practic pentru scoaterea României din subistorie. I-a scris-o textual lui Maiorescu, de la Charlottenbourg. Același substrat în toate așa-zisele „eșecuri” ale vieții puse, de regulă, pe seama *lipsei de voință*, când, de fapt, era semnul unei voințe supraomenești, pe care nici unul dintre contemporani n-a mai avut-o, nici chiar Maiorescu.

Aceasta este „legea” *existenței hyperionice* pe care o argumentează impunător cartea lui George Munteanu. Cu siguranță, la o nouă ediție, autorul ar fi adus corecturi importante, dar teza centrală ar fi rămas aceeași.

Din economie de spațiu, prezenta ediție renunță la bogatele comentarii bibliografice din final. Asta înseamnă că pentru specialist prima ediție rămâne obligatorie, fără ca utilizarea versiunii din colecția „Opera aperta” să sufere. De altfel omisiunea operată de editori ar fi fost admisă și de autor, care nota în ediția din 1973 (p. 371) următoarele: „Subliniem că atât textului propriu-zis, cât și capitolului de «Note bibliografice» le-am asigurat o anumită autonomie – și credem că lucrarea (cu excepția unor eventuale cazuri ce ar trezi curiozitatea) se poate citi făcând perfect abstracție de suveica «trimiterilor»”.

CUNOAȘTEREA HYPERIONICĂ. Imaginea eminescologiei lui George Munteanu ne-ar apărea ciuntită fără referințe la celelalte scrieri pe care s-a îndurat să le dea publicității: capitolul din **Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici**, solidul studiu **Eminescu și eminescianismul și Eminescu și antinomiile posterității**. În primul rând, unul dintre studiile reluate în ultima carte argumentează cu probe definitive asupra locului pe care îl ocupă Eminescu în spațiul dintre romantism și modernitate. Este vorba de cel intitulat *Triada precursoare: Poe, Baudelaire, Eminescu*. Se pune, astfel, capăt unei controverse sterile care i-a antrenat zeci de ani pe eminescologi în legătură cu categorisirea poetului ca „romantic întârziat”. Se dovedește în chip strălucitor că tocmai „întârzierea” constituie supremul avantaj în proiectarea poetului întru *modernitate*. Probele sunt luate chiar din Baudelaire și pornesc de la premisa că Poe și Baudelaire sunt considerați, de la Rimbaud și până la Hugo Friedrich sau Marcel Raymond încoace, precursorii cei mai iluștri ai liricii moderne. Într-un eseu din 1857 („*Doamna Bovary*” de *Gustave Flaubert*), Baudelaire distinge două categorii de artiști: *întârziați* și *profeți*. „Profeții” sunt inovatorii, cei nerăbdători să se afle în avangarda artelor, pe când „întârziații” sunt spirite *sintetizatoare*. Acum intervine, în judecata lui Baudelaire, un paradox fecund: surprinzător, tocmai „profeții”

se învechesc repede, fiind supuși gusturilor trecătoare ale modelor, pe când „întârziații”, având timp să sintetizeze tot ce-au găsit mai valoros în trecut, sunt adevărații novatori, de o modernitate sporitoare. Baudelaire se consideră pe sine un *întârziat*. De altfel, Rimbaud însuși observase că acest inegalabil precursor al simbolismului se declarase un „romantic”. Chiar aceasta, demonstrează George Munteanu, este situația lui Eminescu, cel ce se declară romantic în *Eu nu cred nici în Iehova...* Astfel, în chip cu totul firesc, faimoasa sintagmă „romantic întârziat”, atribuită poetului nostru, se convertește într-un merit suprem, în sprijinul *modernității eminesciene*, care-l transformă în al treilea mare precursor al liricii moderne. Cu aceasta, cred, trebuie încheiată definitiv controversa în legătură cu locul poetului în lirica universală. Respectivul studiu a fost publicat de George Munteanu în anul centenarului morții lui Eminescu.

Acum, afirmația lui George Munteanu din capitolul închinat poetului în **Istoria literaturii române** că Eminescu este *un Bacon al poeziei moderne*, nu ne mai apare ca „riscantă” și supusă derizivității criticii conservatoare, cum s-a întâmplat cu trei decenii în urmă. De asemenea, într-o temeinică analiză „stratigrafică”, autorul dovedește că poetica eminesciană stă sub semnul a trei invariante structurale: *sensibilul*, *reflexivul* și *imaginarul*, prefigurând paradigma modernității, așa cum va fi ea prezentată de un teoretician ca Dámaso Alonso. „Dorul nemărginit” eminescian, atât de românesc în substanța lui intimă, concordă cu universalismul sensibilității poetice moderne, constând într-o inefabilă *hyperionizare* a lumii și a cunoașterii. El e o rezultată a corelării organice dintre cele trei trepte ale ființei – sensibilul, reflexivul și imaginarul – ultima purtând rosturile sintetizatoare ale *fantasiei*, ca semn al genialității, după observația poetului însuși. În atare context, suprema expresie a gândului poetic eminescian o îmbracă *Luceafărul*, „cel mai greu penetrabil mit românesc modern” (**Eminescu și**

eminescianismul, p. 254), în care Eminescu a incifrat sinteza potențialităților cunoașterii omenești, în zorile literaturii moderne. George Munteanu vede în *Luceafărul* un incomparabil *mit al cunoașterii*, superior tuturor încercărilor de până la el. Desigur, și alți comentatori au abordat chestiunea, dincolo de alegoria geniului spre care ne-a îndrumat pașii o celebră însemnare de pe fila 56 a mss. 2275. Dar năzuința lui George Munteanu e de a duce gândul *până la capăt*, în maniera eminesciană, remarcată deja. În acest scop, criticul încearcă o sintetizare a fundamentelor cunoașterii din antichitatea grecească și până azi. Modelul cosmologic geocentric venea din punctul de plecare narcisiac, antropocentric, al cărui caracter eidetic l-a exprimat cu șase veacuri înainte de Ptolemeu, Protagoras, cu axioma „omul este măsura tuturor lucrurilor”. Eminescu concentrează starea lui *homo mensura* în metafora „cercului strâmt” sau al *micului eu*. Răsturnarea coperniciană a geocentrismului a însemnat, totodată, și baza revoluționării gnoseologiei, menită să ducă la ruptura cu antropocentrismul tradițional, echivalare, la Eminescu, cu o expansiune a *cercului cunoașterii*. Această schimbare de paradigmă cerea răsturnarea însăși a axiomei lui Protagoras. Interesant că Im. Kant, destinat să aducă inevitabila cotitură și căruia i se recunoaște revoluționarea gnoseologiei, nu a mers până la capăt, fiindcă ținta lui a fost să demonstreze posibilitatea de existență a *științei exacte*. Din atare pricină, Kant nu s-a atins decât parțial de imaginea omului ca „măsură a tuturor lucrurilor”. De aceea, la el, conștiința în genere devine creatoare a adevărului obiectiv (fenomenal) prin mijloace apriorice, neoglundindu-l în chip pasiv, cum credeau cei vechi, culminând cu Platon. Optimismul *conștiinței creatoare* a trecut și la Hegel, și la romantici, ducând, într-un fel, până la ultimele consecințe, paradigma gnoseologică a lui Protagoras. Continuându-i, aparent, pe Kant, pe Hegel, pe Schopenhauer și pe romanticii germani, Eminescu

desăvârșește, de fapt, pe calea totalizantă a *fantasiei*, revoluția modernă a cunoașterii, proclamând polemic răsturnarea vechii paradigme: *fiecare lucru își are propria sa măsură*. Asta o spune textual Eminescu pentru prima oară în istoria umanității. E o cotitură radicală, cu consecințe uriașe, care s-au făcut vizibile abia în secolul al XX-lea. E raportul dintre *cercul strâmt* și *nemărginirea hyperionică*, dintre parte și întreg. *Desentimentalizarea* și *dezideologizarea* pentru care optează poetul, subliniate insistent de exeget, cu multe argumente, înseamnă un salt decisiv în raport cu știința și poetica romanticilor. Altfel spus, ceea ce vor „descoperii” simbolizării, în viitorii ani, cu *descentralizarea eului* etc., Eminescu avea limpezit încă de pe la optsprezece ani. În *Luceafărul*, el a dus până la ultimele consecințe *drama cunoașterii*, formulată printr-un paradox: „*cunoașterea umană sporește în progresie aritmetică, pe când lucrurile ce le rămân oamenilor de cunoscut sporesc în progresie geometrică*” (*Ibidem*, p. 249).

Intuițiile critice ale lui George Munteanu privitoare la *gnoseologia poetică* eminesciană se confirmă și în planul *ontologiei poetice*, lucru pe care eu l-am abordat în *Modelul ontologic eminescian* (1992), o definitivare, de fapt, a unui amplu studiu tipărit în 1988-'89 în *Revista de istorie și teorie literară*, apreciat, la vremea lui, cu deosebire de eminescolog. Sunt, cred, suficiente probe pentru trăinicia și actualitatea scrierilor lui George Munteanu și nu pot decât să salut apariția acestei a doua ediții a lui **Hyperion**, I.

Aprilie 2002

Pr. lect. univ.
Viorel Dorel CHERCIU,
Universitatea de Vest
din Timișoara

DIMITRIE CANTEMIR – HOMO UNIVERSALIS

Probabil șocul produs de strămutarea în noosfera europenizată a Franței a declanșat acea furie oarbă în străfundurile ființei involburate a tânărului Emil Cioran, deplângând minoratul mioriticei culturi românești abia desprinsă de oralitatea nepersonalizată și non-transsubstanțiată auctorial.

Într-o formulare sintetică, dintru început trebuie să spunem că evoluția culturii române s-a consumat într-o combustie lentă, dar edificatoare din Evul Mediu, când în Europa se disociaseră două tipuri de civilizație. Prima era aria de cultură dominată confesional de Biserica Romano-Catolică, folosind ca principal mijloc de expresie latina, iar cealaltă *teritorialitate* culturală și civilizațională gravita în jurul Bizanțului, unificând într-un mod original ideea de stat romană și limba greacă drept instrument de osmoză culturologică.¹ Secolul IX a omologat *renașterea carolingiană* în Occident și *renașterea bizantină* sau așa-numita *schismă a lui Fotie* în Răsărit.²

Metodologic este imposibil să departajezi operativ-constructiv o tratare *morfologică* de o analiză „axiologică”³ a unui fapt cultural. Dubletul conceptual sincronism-protocronism de multe ori este inadvertent realităților culturale complexe, mai ales din cauza fenomenului universal de aculturație. Influențele au un rol însemnat de netăgăduit în accelerarea procesului de destrămare sau de constituire a unei paradigme culturale, dar în nici un caz nu le putem acorda acestora statutul de factor generator al unei noi direcții într-o cultură constituită.⁴

Secolul al XVII-lea românesc stă în întregime sub semnul unei largi deschideri spre umanismul renescentist care pătrunde prin trei filiere – Polonia, Ungaria și Italia – și spre barocul european, vehiculat de Contrareformă.⁵ Inflexiunile *cântecului de lume* grăbesc parcă sfârșitul procesului de alexandrinizare a literaturii culte ce trecuse prin retortele alambicate ale retorismului de sorginte bizantină.⁶

Ebuliția culturală românească a secolului XVII culminează în personalitatea și opera celui mai reprezentativ geniu pe care-l dăduse Răsăritul întreg de la căderea Constantinopolului – Dimitrie Cantemir. Viitorul domn al Moldovei și cărturar de seamă al timpului se naște într-o familie modestă. Numele de Cantemir nu era al său, ci a fost dat în amintirea unei vestite și temute căpetenii, celebru oștean tătar de la începutul veacului al XVII-lea, împotriva căruia luptaseră dârz codrenii din Fălciu.⁷ Actele atestă că familia sa este din satul Silișteni, de pe malul Elanului, în amintitul ținut.⁸ Fiul mai mic al lui Constantin Cantemir, Dimitrie, s-a născut la 26 octombrie 1673. Din copilărie, tatăl său îl încredințează preotului grec, originar din Creta, Ieremia Cacavelas, poliglot și erudit în materie de teologie, cu înalte studii la Lipsca și Viena, care venise în Moldova ca profesor la școala domnească din Iași, unde preda limba greacă.⁹ Cultura teologică impresionantă a învățătorului cretan a înrăurit sensibilitatea învățacelui într-o direcție mistică, la fel influența pozitivă a mamei sale, Ana Bantăș, originară dintr-o veche familie moldavă, femeie cu o instrucție de excepție.¹⁰

În anul 1688 este trimis la Constantinopol, unde ia contact cu cele mai înalte medii culturale, mai ales cu Marea Școală sau Academia Patriarhiei Ortodoxe, continuatoare a strălucitei Universități a Bizanțului. Patriarhul Chiril Lucaris, prelat învățat și emancipat de tutela rigidă a ortodoxismului, a imprimat acestei respectabile instituții de învățământ o accentuată orientare teologic-umanistă. În anul 1624, este numit în fruntea ei Theophil Coridaleu, om cu

orizont larg, filozof îndrăzneț, hermeneut desăvârșit al textelor teologice și filozofice, fost profesor la școala grecească din Veneția.¹¹ Aici, în fosta capitală a Bizanțului, Cantemir a cunoscut și cultura arabo-turcească, intrând în legătură cu învățați turci și deprinzând limbile: turcă, persană și arabă.¹² Mai târziu, în **Istoria Imperiului Otoman**, elogiază pe Saadi Effendi, matematician, căruia îi mulțumește pentru că l-a inițiat în limba turcă.

Constantin, tatăl său, simțindu-și sfârșitul apropiat, în primăvara anului 1693, întrunește divanul în scopul alegerii urmașului la domnie.¹³ Boierii țării îl aleg domnitor pe tânărul trimis la studii, Dimitrie, dar care nu domnește decât trei săptămâni, căci este înlocuit cu Constantin Duca, omul ajutat cu bani de Constantin Brâncoveanu. Într-o atare situație *disponibilizantă*, domnul de 19 ani se întoarce în capitala Imperiului Otoman la învățătură.

Cam prin jurul anului 1700 revine pentru scurt timp în Moldova și se căsătorește cu Casandra, fiica lui Șerban-Vodă Cantacuzino, cel care încercase o politică de eliberare de sub jugul turcesc. Zece ani așteaptă la Constantinopol împrejurarea favorabilă de redobândire a tronului domnesc, fapt întâmplat în anul 1710. Cunoscând din interior slăbiciunile politice și morale ale sultanilor și implicit ale imperiului acestora, Dimitrie Cantemir prevede eliberarea Moldovei de sub jugul semilunii cu sprijinul militar al lui Petru cel Mare al rușilor. Două erau obiectivele politice ale domnitorului moldovean: emanciparea față de turci și instaurarea unei monarhii ereditare. Meteorica domnie însă nu-i îngăduie împlinirea acestui vis conceptualizat mai târziu în opera sa **Descriptio Moldaviae** sub numele de statologie.¹⁴

După lupta de la Stănilești, conjuncturile istorice fac ca principele moldovean să părăsească, la 16 iulie 1711, definitiv Iașul, luând drumul exilului în Rusia. Trecu Jijia pe la Popricani, întâlnindu-se cu armata rusească la Zagarancea, pe Prut. Împreună cu aceasta, trecu râul pe la Ștefănești, însoțit de 24

boieri și 4.000 de soldați credincioși moldoveni.¹⁵

Țarul îi acordă titlul de principe al Rusiei, o pensie anuală de 6.000 de ruble, curți la Moscova și moșii lângă Harkov. În cei 12 ani de ședere în Rusia, în ciuda accidentelor biografice, Cantemir lucrează intens la elaborarea vastei sale opere, care l-a consacrat ca pe unul dintre marii umaniști ai lumii.

Istoria universală a culturii înfățișează **etapa umanistă** ca un punct turnant în diacronia mentalităților, mișcarea ideilor făcându-se într-un ritm natural, cultura asumându-și funcția de a forma un nou model universal de cunoaștere. Contactele culturale dintre Occident și Orient continuă în ciuda barierelor confessionale, a diversităților lingvistice și, desigur, a prejudecăților politice.

Cărturarii din Principate își procurau ediții erudite, cu prilejul călătoriilor în țările europene occidentale, de la străinii aflați în trecere pe aici sau prin emisarii trimiși în străinătate. Interferențele cu lumea neo-greacă se amplifică în a doua jumătate a secolului XVII, însă curentele înnoitoare pornesc mai puțin din Grecia continentală, intrată sub dominația otomană și mai mult din insulele ioniene, precum și din centrul culturalității europene constituit la Veneția.¹⁶

Asimilând famelic valori din diversele tradiții culturale, umanistul a preconizat un model universal, opus clericului și cavalerului, protagoniști ai unei astfel de universalități.¹⁷ În speță, Dimitrie Cantemir se formase intelectualicește după modelul cultural bazat pe antichitatea greco-latină și pe cultura orientală.¹⁸ Culturologii delimitează trei tipologii distincte configurate în spațiul sud-est european din punctul de vedere al formelor de comunicare: înțeleptul, cărturarul și omul de știință.¹⁹ Principele moldav reușește extraordinară performanță de a-și anexa și interioriza elemente din această întreită paletă de existență culturală.

Apartenența organică la un spațiu al creștinătății orientale a amprentat vizibil începuturile operei cantemiriene care emană reflexivitate metafizică și predispoziție contemplativă. Scrierile

din această perioadă combină evidențele surse orientale cu discretele irizări ale unui ezoterism occidental, indus desigur prin filiera livrescă și contactul direct cu membri notorii ai unor societăți secrete de tip rosicrucian.²⁰ Timpul reclusiunii din Rusia a fost intervalul care l-a consacrat pe Cantemir drept un cărturar și spirit științific de primă mărime.

Europa *veacurilor în cruce* – sec. XVII-XVIII – a suportat transferul paradigmatic de la Evul Mediu la Lumea Modernă. Știința, tehnica, filozofia, artele, medicina, jurisprudența beneficiază de un avans spectaculos. Francezii domină net literatura, olandezii – arta plastică, iar italienii – muzica. Spațiul românesc, conectat Orientului Apropiat și fostului Bizanț, rămâne productiv între aceste aliniamente epistemologice. El nu se singularizează și nici nu devine autist în acest tablou continental al efervescentelor creatoare disputative a întâietăților axiologice, ci se bucură de interesul alterității congenerere. Astfel, patriarhi ai Ierusalimului și Constantinopolului înființează tipografii la Iași și București: Matei, episcop al Mirelor, scrie despre Țările Române; George Palamed, cretan de origine, a scris o cronică despre Mihai Viteazul.²¹ Ortodocșii din Arabia, Siria și Liban își tipăreau la Iași, București sau Târgoviște lucrări menite să conserve spiritul bizantin viu ca unul dintre factorii distanțării față de lumea islamică. Legăturile cu Athosul, Sinaiul, Antiohia, Alexandria și Ierusalimul constituie o altă cale de păstrare a contactelor culturale și religioase dintre cele două geografii care alcătuiseră limitele de est și de nord ale Imperiului Roman de Răsărit.

Dimitrie Cantemir a fost unul dintre puținii care a reușit să străpungă cortina acestui complicat Ev Mediu românesc, întru cunoașterea plafonului înalt al problemelor europene și chiar transeuropene.

Arborescenta operă cantemiriană are neîndoiește contraforturi exogene, care nu-i știrbesc nicidecum originalitatea, ci, dimpotrivă, o amplifică și augmentează. Anastasie Condoidi, profesorul copiilor lui Cantemir, om cu studii în Italia,

emigrat cu el în Rusia, i-a mijlocit multă vreme relațiile cu istoriografia italiană; Anastasie Nausios, studiat la Oxford, recunoscut drept un lingvist de marcă, specialist în limba greacă, i-a întreținut cărturarului moldovean legătura cu mediile pietiste din Halle, în special cu lingvistul din America de Nord, Cotton Mahler, reprezentant al puritanismului anglican, erudit în limbi slave.²² Teologul Peter Müller îi prezintă lui Cantemir pe Johann Gotthilf Vockerodt, jurist și pedagog, care a educat progeniturile domnești și l-a ajutat pe autor la ordonarea uriașului material al **Istoriei Imperiului Otoman**.²³ Cu pasiune și meticulozitate, adună cronici slavone, rutenești, poloneze, maghiare, germane, surse primare, în vederea valorificării istoriografice, demers ce urmărea în subsidiar impunerea Țărilor Românești în conștiința europeană. Resortul adânc al fascinației Orientului global este, în cazul lui Cantemir, talentul și vocația de umanist european. Dorința sa de cunoaștere era devoratoare, de multe ori frizând un ridicol bine temperat. De exemplu, de la profesorul de muzică al seraiului Kiemani Ahmed, a învățat nu numai istoria muzicii turcești, ci și să cânte vocal și la unul din cele mai grele instrumente: tamburul cu două corzi duble și una simplă.²⁴ De asemenea Angeli, un grec turcit, l-a *dăscălit* nu numai în materie de muzică turcească, ci și în teoria muzicii modale grecești de tip religios. Devenit, conform ierarhiei din învățământul turcesc, maestru – „usta” – el este considerat unul dintre întemeietorii muzicii culte orientale. În această calitate de muzician, Cantemir a avut elevi care au deținut ranguri înalte la Curte, cum ar fi marele haznedar – „vistiernic” – Davul Ismail Effendi, care era și capuchehaie a hanului tătar Devlet Ghirai al II-lea, și Latif Celebi, ambii susținători politici, care și-au îndemnat mentorul să scrie tratatul de notație muzicală.²⁵ „Starea” politico-militară a Porții îi era cunoscută de la personaje importante din ierarhia statală. Ibrahim Pașa, haznedar, bun cunoscător al finanțelor și sistemului fiscal al imperiului, dar și al războaielor otomane cu creștinătatea, i-a furnizat prietenului

moldovean informații orale, care au fost apoi valorificate în lucrările sale.

Pătrunderea prin *amicizie* în serai i-a facilitat intrarea în legătură cu Levni, pictorul oficial al Curții, singurul care avea dezlegare să picteze portretele sultanilor, spre a le depune la biblioteca seraiului, unică în imperiu.²⁶ Alte două relații de majoră importanță pentru Cantemir au fost cele cu Ciorlul Ali Pașa și Rami Mehmed Pașa, care aveau o situație de excepție în imperiu.²⁷ O cunoștință deosebită a fost contele Piotr Alexeevici Tolstoi, pe care l-a întâlnit în 1701, când acesta era ambasador la Constantinopol.²⁸

Deschiderea europeană a lui Dimitrie Cantemir, cu osebire către țările germanice, era motivată de concepția sa politică, cum că Habsburgii și Prusia pot stăvilii penetrarea turcilor în Europa. Deși considerat vreme de secole ca cel mai bun orientalist al Europei, cărturarul moldav a fost esențialmente preocupat de Imperiul Otoman ca putere politică, militară, culturală și religioasă, nicidecum de orientalistă.²⁹

Creștinătatea europeană era înțeleasă ca unitate spirituală medievală, așa cum reiese din structura de ansamblu a **Istoriei Imperiului Otoman** care este fundamentată după principiul filozofiei istorice al creșterii și descreșterii de esență organicistă, considerată una din marile descoperiri ale lui Giambattista Vico.³⁰ Sistematizarea colosalului material faptic al acestei lucrări a fost făcută de autor cu ajutorul unor persoane cunoscute în circulația europeană a ideilor: Vockerodt și Hausios. Un asemenea substrat istorico-politic și nomenclatic a făcut ca această **Istorie** să aibă o *audiență* europeană maximă, considerată timp de un secol sursa cea mai autorizată și veridică pentru cunoașterea acestei *excreșcențe monstroase* – Imperiul Otoman. Scrisă în limba latină, chiar înainte de a fi tradusă în limbile occidentale, cartea aceasta i-a adus lui Cantemir faima de istoric european. Traducerea în limba engleză s-a făcut, în 1734-1735, de către pastorul Tindal, pe când fiul fostului domn moldovean, Antioh, era ambasadorul Rusiei la

Londra.³¹ Au urmat tălmăcirile în limba franceză, în 1743, de M. de Jonquières, pe când Antioh era ambasador al aceleiași puteri la Paris, și în limba germană, când, în 1745, Schmidt se folosește de textul englez. În semn de omagiu, țarul Petru I, pe când încă trăia D. Cantemir, poruncește lui Dimitrie Grozin să traducă această carte și în limba rusă, lucru săvârșit, însă tipărirea nu s-a făcut.³² Tradusă în cele trei limbi occidentale, s-a răspândit în toată Europa și a fost, până la apariția, în 1827, a lucrării lui Hammer Purgstall, izvorul nr. 1 de informare despre istoria turcilor. Ca o ironie a sorții, în limba română această lucrare s-a tradus și tipărit abia în anul 1876, în două volume, de dr. Iosif Hodoș.³³

Trebuie spus că, în bibliotecile publice din Statele Unite ale Americii, există în zeci de exemplare aproape toate edițiile operelor lui Cantemir, publicate în întreaga lume, în afara celor aflate în colecțiile particulare de cărți rare. Manuscrisul original în limba latină – ultima formă văzută de autor înainte de tipar – având ștersături, adăugiri, marginalii, adnotări, se găsește la una dintre cele 94 de biblioteci ale Universității Harvard din Cambridge Massachusetts.³⁴ Datele tehnice ale voluminosului manuscris sunt relevante în privința dimensiunii monumentale a acestei lucrări istoriografice: 1080 pagini mari – 54+532+286+208 – scris pe fascicule de câte 16 pagini notate jos cu seriile de litere A-Z, a-z, Aa, caligrafiate cu cerneală neagră și arareori roșie, *pigmentate* cu numeroase citate în arabă, persană și turcă, toate cu caractere arabe.³⁵ Volumul este legat în catifea roșie, iar copertile sunt prinse cu două panglici de mătase albastră. Sigiliul lucrat artizanal înfățișează trei cărți gravate cu silabele VE – HI – TAS și cuvintele „Christo Ecolesie”.³⁶

Cota de popularitate a acestei cărți nu înseamnă că înaintea ei nu au existat altele care tratau același subiect. Unele dintre ele sunt citate de învățatul principe moldovean: J. Leunclavius **Historiae Musulmanea Turcorum** – Frankfurt, 1596; Ph. Leonicerus **Chronicarum turciorum** – Frankfurt, 1598; P. Ricaut **Histoire de**

l'état présent de l'empire ottoman, Paris, 1695.³⁷ Lucrarea lui Cantemir se bucură de înaltă apreciere pentru că folosește izvoare primare, chiar dacă partea I este o prelucrare a **Sinopsei istorice** scrisă în limba turcă de Saadi Effendi din Larissa, care îi fusese dascăl în Constantinopol. Opera istoriografică a lui Cantemir, impresionantă, relevă o proiecție a Istoriei ca adâncime temporală în universul orizontal al politicii și mai puțin vizează verticalitatea metafizică și transcendentă. Desigur, scrierile istorice nu puteau face abstracție de realitățile geografice. Pentru a ilustra cartografic toată *fenomenologia* și evenimentialitatea istorică, Cantemir a întocmit hărți, unele anexându-le la lucrări de istorie. Hărțile cantemiriene fixează detalii pe care geografii vremii nu le înregistrau, de pildă reperele strategice.

Dimitrie Cantemir, autor și *model* întru culturalitate, și-a construit Opera într-un punct de intersecție a *marilor timpuri*³⁸ ai Culturii – medievalitate, renașcentism, baroc, iluminism – dar și în *culoarul* interferențelor unor *curenți* veniți din spații spirituale polare: Orient – Occident, Nord – Sud, Orient creștin – Orient islamic. Enciclopedismul său transpare printr-un *mixaj* interdisciplinar aplicat în mai toate creațiile, indiferent de domeniu. Astfel, etnografia și folclorul, mitologia, religia, filozofia, lingvistica, arheologia, numismatica, arhitectura, muzica, artele plastice, epigrafia, genealogia, heraldica ș.a. sunt uzitate în regim de auxiliaritate, pentru *compactarea* unui discurs polisemantic.

Capodopera principelui Cantemir este, neîndoielnic, **Istoria ieroglică**, care integrează organic *umorile* culturale ale personalității sale. Greu încadrabilă într-un anume gen literar, această scriere înmănușează câteva din trăsăturile modelului literar oriental în mod global³⁹:

- ◆ conceperea cuvântului ca instrument de revelare a invizibilului;
- ◆ acceptarea realului doar în măsura în care poate fi depășit de un supra-real;
- ◆ transgresarea realității istorice prin mit și alegorie ce trimite invariabil la *esență*;

- ◆ prodigalitatea ornamentală, luxurianța paroxistică a *forme* ce trimite invariabil la *esență*;

- ◆ tempo-ul specific literaturii orientale;

- ◆ preeminența poeticului asupra prozei.

Orientalismul lui Cantemir nu este doar un fenomen stilistic, ci o structură mentală dependentă strictamente de un vast spațiu cultural care a *gestat* un program interior: religios, filozofic, moral, estetic. Umanismul românesc și, implicit Cantemir, atestă culturologic modelul de universalitate sau *catolicitate* configurat de tradiția bizantină, care în ecumenicitatea-i funciară, așază în termenii unui dialog teologic și toate *striațiunile* tradiționalismului occidental de tip renașcentist. *Dubla cale* – a credinței și a *restului* (cultura, știința, istoria, arta, politica) – experiență fuzionist de Occident, își găsește în Bizanț un răspuns original: „*universalismul bizantin s-a orientat spre realitatea imediată pe o cale deosebită de cea occidentală și particularul a pătruns în conștiințe în urma unui proces favorizat, în special, de impactul politicului. Imperiul Otoman a apărut, pe de-o parte, ca un succes al Imperiului Bizantin, după cum, pe de altă parte, a provocat o reacție din partea conștiinței ortodoxe ...*”⁴⁰

Creația teologică românească veche, prin emulii Neagoe Basarab, Varlaam, Dosoftei, Dimitrie Cantemir, s-a menținut în forma ortodoxiei pure, *alimentându-se* copios din izvoarele patristicii primare, în vreme ce teologia greacă sau rusă au oscilat între influența catolică și cea protestantă – Meletie Sirigul și Dositei al Ierusalimului – ispitiri de tendința catolicizantă, iar Ciril Lucaris, Mitrofan Critopolus, Ioan Cariofil – de înclinația spre protestantism.⁴¹

Indiferent care ar fi *căile de atac*, strategiile de lectură ale unor texte de o asemenea concentrare de idei cu valoare universală, ca în cazul Cantemir, efortul în sine este salutar, pentru că orice Labirint își are *punctul mort* ariadnic prin care lectorul-Erou poate *levita* printre constelații de sensuri existențiale. Universalitatea *dobândită* de un spirit creator este o

stare de grație ce nu permite *cereri* revendicative anexioniste, limitatoare sau pretenții de apartenență exclusivistă, ci dimpotrivă, mijlocește nepărtinitor accesul neîngrădit în Câmpiile Elizee ale Cunoașterii.

Dimitrie Cantemir – **una** dintre *ieroglifele* hieratice ale alfabetului universal al Culturii.

NOTE

¹ Dan Zamfirescu, *Cultura Română, o mare cultură cu destin universal*, București, Editura Roza Vânturilor, 1996, p. 29.

² Idem.

³ Henri Stahl, *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 172.

⁴ Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 35.

⁵ Dan Zamfirescu, **op. cit.**, p. 36.

⁶ Mircea Muthu, *Alchimia milenului*, București, Editura Cartea Românească, 1989, p. 171.

⁷ I.D. Lăudat, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, Iași, Junimea, 1973, p. 10.

⁸ I. Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor*, Iași, 1930, p.3, apud I.D.Lăudat, **op. cit.**

⁹ C. Măciucă, *Dimitrie Cantemir*, București, Editura Tineretului, 1962, p.30.

¹⁰ D. Cantemir, *Viața lui Constantin-Vodă Cantemir*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, s.a., p. 68.

¹¹ P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, Editura Academiei, 1958, p. 40.

¹² Idem, p. 42.

¹³ C. Măciucă, **op. cit.**, p. 135.

¹⁴ Val. Al. Georgescu, *Rénovation de valeurs européennes et innovations roumaines chez D. Cantemir: Statistique descriptive...*, în *Revue des études européennes*, București, 1982, nr. 20, pp. 3-23, apud *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord. Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei Române, 1988.

¹⁵ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, Editura Minerva, 1982, p. 297.

¹⁶ Linos Politis, *A History of Modern Greek Literature*, Oxford: Clarendon Press, 1973, pp. 68-69, apud Al. Duțu,

Umaniștii români și cultura europeană, București, Minerva, 1974.

¹⁷ Al. Duțu, *Umaniștii români și cultura europeană*, București, Minerva, 1974, p. 174.

¹⁸ Ecaterina Țărălungă, *Dimitrie Cantemir. Contribuții documentare la un portret*, București, Minerva, 1989, p. 66.

¹⁹ Al. Duțu, *Cultura română și civilizația europeană modernă*, București, Minerva, 1978, p. 78.

²⁰ Adriana Babeți, *Bătăliile pierdute. Dimitrie Cantemir. Strategii de lectură*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998, p. 53.

²¹ Th. Dimaras, *Istoria literaturii neogrecești*, București, ELU, 1968, p. 172.

²² Ecaterina Țărălungă, **op. cit.**, p. 57.

²³ Paul Cernovodeanu, *Dimitrie Cantemir vu par ses contemporaines*, în *Revue des études sud-est européennes*, t. XI, 4, 1973, p. 64, apud Ecaterina Țărălungă, **op. cit.**

²⁴ Ecaterina Țărălungă, **op. cit.**, p. 59.

²⁵ Idem.

²⁶ Ibidem, p. 60.

²⁷ Ibidem, p. 61.

²⁸ Ibidem, p. 62.

²⁹ Emil Pop, *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în *Studii. Revistă de istorie*, t. 22, nr. 5, 1969, p. 17.

³⁰ Giambattista Vico, *Știința nouă*, trad. Nina Façon, București, Editura Univers, 1972, p. 209.

³¹ I.D. Lăudat, **op. cit.**, p. 127.

³² Idem.

³³ Ibidem, p. 130.

³⁴ Virgil Cândea, *Biografia unui manuscris: "Istoria Imperiului Otoman" de Dimitrie Cantemir*, Biblioteca Almanah, 1996, p. 33.

³⁵ Idem, p. 34.

³⁶ Ibidem, p. 35.

³⁷ D. Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și scăderea lui*, trad. Iosif Hodoș, București, 1976, p. 793.

³⁸ Adriana Babeți, **op. cit.**, p. 5.

³⁹ *Histoire des littératures, Encyclopédie de la Pléiade*, Gallimard, 1956, Prefața lui Raymond Scwob, apud Adriana Babeți, **op. cit.**

⁴⁰ Alexandru Duțu, **op. cit.**, p. 19.

⁴¹ Dumitru Stăniloae, *Din istoria isihasmului în ortodoxia română*, București, Editura Scripta, 1992, p.6.

In memoriam

Victor TELEUCĂ

19.01.1932 – 12.08.2002

Eu am să vin. Eu dacă-am spus că vin,
nimeni nicicând nu-mi schimbă hotărârea.
Eu trebuie să vin.
Eu nu pot să nu vin.
Eu vreau să vin.
Și dacă întârzii, nu singur mă rețin.
Simt unii-o prăbușire-a unui timp
ce s-a deprins cu multe.
Cu dragostea începem
și terminăm cu frica.
Încearcă de aici, încearcă, te ridică...
Eu trebuie să vin,
ba chiar mai mult – cum n-aș putea veni
cu-aceeași încercare de-a nu, de-a nu muri,
o șansă dintre șanse
cu foame de senin.
De aceea am să vin. Eu nu pot să nu vin!

PRIMELE POSTUME

* * *

Am fost un visător cu visele neizbândite,
cu fericite clipe-a Neizbânzii. E curios
tablou să vezi cum tu ca un ecou te pră-
bușești în beznă

și crești, ca uriașii crești,
cum în copilărie te visai căzând și mama

tălmăcea problema ca o creștere;

am fost un visător,
unul din oamenii înlănțuiți
din puterea
propusă de Platon
să văd ce am în față;

am fost un visător pierdut prin viață,
un visător târziu,
am fost un strigăt prin pustiu
la care mi-a răspuns ecoul viu ce se bă-
tea de maluri de nisipuri
și când vedea vreo oază, o ocolea,
la baza
teoriei mele
creștea sămânța intuiției, ambiția de-a

nu avea nici o ambiție,
cu strictul necesar al unui visător
care și el s-a prefăcut în vis
și-n față
visului mi s-a deschis
cea mai frumoasă panoramă – tot de vis –
un Paradis
împrejmuț
cu pomi ghimpoși
și-n fiecare ghimpe
rămas din mine – câte-un vis
mai semănând cu lacrima de pe obraz,
argonaut pornit spre lâna din Caucaz,

dar, drumul fiind greu,
când am ajuns, era târziu
și-n loc de lână l-am găsit pe Prometeu
înlănțuit
și-un vultur îi mânca ficatul
și l-am gonit atunci și eu,
dar el, înfuriat și nesătul,
porni să mi-l mănânce pe al meu.

SENTIMENT AUTUMNAL

Aștept să-mi descurc sentimentele de frunzele toamnei,
iubirea tragică – gândului fală – de argumentul ostil;
despărțit de-adevăr intrat în frumosul
natural ca un fulger prin somn visând că dispare

la un moment oportun al poziției intermediare a
culorii între ce nu-i și ce este; estetica performanței
de spirit, de siguranță că totu-i așa și nicidecum
într-o formă opusă;

distrusă de vânturi,

silaba nespusă

își decorează prezența
cu forma pretextului,
cea care decade ca semnele de punctuație din albia
textului exilat în osânda repunerii-n ritm cu arzândă
teroare-a deprinderii
spre dictatură, și clatină munții
în vremi de cutremur
când vin alți din urmă și-i împing,
vântul adie și frunzele devin dansatoa-
re pe ring emancipând din trecut noi rituri,
trompetele toamnei anunță noi
răsărituri întunericul să-l dezmință,
sângele nostru miroase toamna a mintă, dar cotropită

și ea de culoarea
subjugată de-amurguri, desenate pe-un mur găurit aparte
ce-așteaptă să se explice,
își mai revăd ambiguitatea
problemelor desconcentrate
de gândul continuu-n ambiguitatea expresiei ce-și
încearcă agresivitatea vocabulei iluzorii,

pe ce traiectorii în toamnă, goniți simultan de istorii,
ne-aflăm la pornirea opririi ca o prioritate a firii
împletită din fire, ca din razele soarelui cu chip inocent de copil,
o, cum ne simplifică
frumosul util
și fără sceptra iubirii,
prin fereastra de sus a toamnei a fulgerat o neidentificată privire,
privire aparte, fără ochi, fără om, fără moarte;

se joacă toamna cu-o floare ispititoare
cu fără-gândul din frumoasele arte ce se prezintă drept gând
uneori suntem chiar în circ și-aplaudăm
pe marii scamatori care scot săbii și fluturi pe gură.
Bilete la circ de mult nu se mai vând
Și toamna cu frumusețea parcă ne fură,
ne umple paharul-n care nu mai e must,
dar pe scenă-i lumină și drumul luminii – îngust

regăsește ideea sporadică-a accentelor
cu unduirea parabolică a sentimentelor anarhiste

de-a nu se supune plângând formelor ce nu vor să existe.
Și, totuși, toamna se lasă.
Dintre livezi cu frunze
trudite, Arghezi se-ncântă și-acum:
– Niciodată toamna nu fu mai frumoasă!
Și cadelnița soarelui asfințind lasă rotocoale
mirositoare de tămâioasă și fum...

* * *

În toate e o goană nemotivată sau motivată de motivul non+motivării
abstractului prin concret. E o fugă de sine spre sine prin sine pe circumferința
ecuatorială a sferei. Aici cercul se închide și în nisipul său broaștele țestoase
ale memoriei ies din Pacificul fierbinte să-și depună ouăle din care va ieși din
nou veșnicia.

Veș+ni+ci+a.

Oceanul încrunțat și veșnic.

Orgoliu și nuanțare.

Trimiteri și neajungeri la punctul vama al acesteia.

În timp ce eu și tu ca formă centripetă a fulgerului ieșit de pe orbita
circum+veșnică a întoarcerii spre mai departe.

QUO VADIS

Mai vin ca o ciudățenie să compar
crepuscularul cu culorile sale dispersate
într-un semicerc din care viteza se
compară cu sine;

E ceva din nesfârșitul semnului care
l-a trădat pe Saussure în amestecul de
idei; cine pe cine vrea să înțeleagă,
să memorizeze triumful căderii în sebumul uns
de obrăznicia dumneaei; pe semnul
măsurii este imprimat azbestul
decorativ: totul e decorație, totul
e joc de lumini, un salt calitativ din cantitativ...

În resemnarea aceasta cu toatele sale,
Mă visez la poalele unui munte
Care mereu se dărâmă, pe sub care
Tremuri de dimineață, ca o ramă
Colbăită ce-și adușmeacă depărtarea
Pe de lături dorm neguri plouate de soare.

Marea, dragoste netrecătoare.

* * *

Chiar dacă tac, îmi tac propria mea încercare de-a mă lega de cuvinte, de propria mea disperare de-a mă mai ține minte. Parcă aș fi un cimitir în trecere spre trecuturi. Prin nostalgia asta de foc

Ca un copac începi să te scuturi, dar nu de frunze, ci de cuvinte. O, când vorbim discontinua desfrunzire îmi arde aleanul și ție ispita, căci tu ești podoaba trecerii prin adormita durere

a unei ample tăceri. În azi îmi tac acel ieri și nu bucuria estetică a contemplării firidelor pline de umbre plantate în pereții unei conștiințe precare care vrea altceva: momentul desprinderii de fiecare

cu care vii în contact, scoțându-ți ochii, mixându-ți
buzele care acceptă gustul-dezgustul în aceeași
pauză dintre trecere-n trecere, luminosul antract
dintre scena care vorbește scaunelor că sunt umile

sau probe utile, pentru amintirea prin corp, or pro-
punerea spaimei se combină cu mângâierea tendinței

spre tot, spre neant. Sunt fericiți numai cei cu jocul
creдинței de-a se întregi prin tot optimismul

care-și mănâncă trecutul, bucuria din umbră îmi
caută timpul și mi-l strămută și mă resimt
zâmbind în întunericul lăuntric, din pomenitele
mele firide, refac muzica neagră

într-un allegro care se obligă, dar nu mă ucide.

* * *

Ești singur ca o lumânare de întuneric
în beznă albă a zilei. De singurătatea
ta are nevoie nu numai ne-singurătatea,
ci oportuna violență a furtunii pe-o mare

imaginată
de propria ta halucinație
la începutul lumii
când nu era lumina despărțită de întuneric și apele de uscat,

ești singur ca o comoară ascunsă, apoi
uitată și cel ce-a știut unde te afli
a murit demult,
încă înainte de a se naște, pe când timpul n-avea albie, ori

albia încă n-avea timp, dar nu ești
aceeași ce ai fi gândit că ești; ești

singur cu o curiozitate, ca un discernământ
al limitelor implicate-n distanțe absurde,
ești singur în propria ta singurătate
însingurat de tine, fără tine, spre tine,

bate vântul și aud porți, cineva încă nu vine.

* * *

Regim autentic de proză cu soare. Adâncul
eroic se cascadează-n adâncuri de crânguri
albastre

de neguri
și singuri
norii de pază cu-amiază rimează, iar oaza-n

pustiuri albastre veghează tăcerea-n nisipuri
intrată cu apă. Mereu cineva fântânile-și sapă

în propria vrere și-apoi izolează tăcerea
de oameni târzii prin absențe ce-și caută
tăcută omniprezența;

crochiuri fierbinți regăsite-n nisipuri vag
sângele-l caută
și umbrele umblă pe chipuri
de umbre cu pielea fierbinte de frig și arome,

explodează un nor
în pustiul de-amiază

și-un alb efemer în albastrul pustiu se destramă.

* * *

Restituie-mi forma, uniforma asta de zero,
Reforma de plus și de minus, pe Plinius
cel Tânăr, iar în el și pe Plinius cel Bătrân,
carnea mea miroase a fân, eu sunt credinciosul
cela păgân

care crede în iepuri
și șerpi – forme perpendiculare cu sine ducân-
du-se în pustiul

unui eu nesfârșit,
ca un factor de la sine greșit, cauza **sui**
cauză a sa, substanța cum o pot ști
doar Spinoza

și Descartes;
restituie-mi de ce am nevoie să am dreptul
și vremea de el să mă despart;
numai din poza aceasta nu mă mai sâcâie
adesea Spinoza, în etica lui nu stă getica
mea ordinară

cu bucuria aruncării de sine
în vârfurile dumbrăvii de sulite,
satul meu

doarme cu capul
pe propriile sale
diminețile
ulite ca să nu întârzie

să se întâlnească la
drum, drumuit și
drămăluit
ca o pârgie de care trage Dumnezeu
și motorul dimineții lasă neguri pe drumuri, cețuri albastre și reci –
așteptatele fumuri
cu unduiri prin care și azi mă constituî;
restituie-mi, dar am uitat, ce să-mi restitui?

* * *

Resimt mângâierea hârtiei. Mângâierea
ei albă pe care au plâns zorii cu roua lor
albastră și nouă ca o apă neînceptută
și tare
ca o bucată de gheață pe mare – o adiere
de sinceritate enormă; o! N-or mai
veni diminețile
să mă contemple
prin neziditele temple,

rămase roșii ca spuza dintr-o tava
cu jăratric,

irul tomnatic
al ierbilor
și al rândunelelor
de pe sârmele de telegraf;

Africa grav miroase în ele.

Pe albul cearșaf al cerului zorii scutură
auritul lor praf și plopii, cu verdele
sunet de toamnă duioasă
prin geamul deschis îmi intră în casă.

Și mă colindă
ca la Crăciun;
pe bulevardul Alexandru cel Bun
au ieșit casele cu lumânările arzânde cu
flăcări albastre

ca ochii copiilor din tinerețile noastre.

* * *

Dacă tu ești casă, dacă tu ești masă, dacă tu ești
în tine, prezentul, în același timp și trecutul;
de ce taci, sau dacă nu taci, de ce nu taci, aci
copacii se cresc pe sine și voi îi tăiați și îi rupeți;

ce-aveți voi cu copacii, lacrima albă de la
vocile albe-ale nopții
se pogoară ca întrebările neîntrebate. Bate și ți se
va deschide,

dar dacă bați,
cineva de dincolo de ușă întrebă
nu cine bate,

dar de ce bate,
parcă în asta constă esențialul;

dacă tu ești cel de dincolo, dacă ești masă și scaun
și stai ca un religios apocrif,
de ce te dezici de Sisif,
ori ai uitat că tu ești el, că Nichita Stănescu era
într-un eu tu; acum cine-o fi fiind Nichita
Stănescu? Ce mai scrie acum Eminescu,

de pe ce cruci de biserică mai împușcă din nou
Creangă iarăși ciorile, dacă tu poți să fii
în pofida logicii concomitent și da și nu,
de ce ești lipsit de darea să fii tu, numai tu?

* * *

În somnul de toamnă al meu resimt
 insistența de-a fi impasibil, ceasu-mi-i
 centru, depozit
 de fum explozibil;
 prin fumul acesta, cu mine și eu

răzbat cu asceza în non-zen-budismul
 infiltrat în oraculul
 cu tot vandalismul
 erorii
 și semnului
 plin de cuvinte
 ce singură sensul din sensuri și-l fură,

ciori verzi croncănesc
 pe-arătura obscură
 a polului nordic orfan
 ca o minte
 uitată-n prigoana programei ce-adoră

la iarnă venită în plin-premieră
 cuvânt cu cuvânt se exclud, nu se-mpacă,
 adorm și visez că-mi tai singura cracă
 și ora răsună a gol și rebel
 și-uitându-și revolta începe grabnic să tacă.

* * *

Regim sinistat de cuvinte. Pe Nistru sinistru
 înflorește ambiția apei ce curge spre mare,
 eroarea luminii își sapă-ntrebarea în apa
 murdară pe care-o filtrez prin mine
 și-o beau

și oasele mele trosnesc de atâta sălbatic calcar,

pe Nistru se scrie
 faimosul registru
 al setei ce curge cu apa de sus. La răscruci
 se aude cum tace Isus
 pe crucea de lemn însetat de-așteptare;

plouă la munte și apa curgândă spre mare
 moare treptat și-n valuri se-aprind năluciri,
 când curge prin goluri,

clopote negre trezesc mănăstirea ce-ar vrea să se vadă
 în oglinda neroadă cu valuri defuncte,
 și strigă târziu
 și vorba pe punte
 sub umbre cărunte se face dilemă.

Și clopote albe de vreme sună-n adânc anatema.

* * *

leșirea e unică. Zarea se-ntunecă. Lumina se stinge
și totuși mai merge contorul. Fântâni de petrol
între ele se bat, se devoră și-n negrul lor gol
se-aude strigând viitorul;

savanți fără nume, cu

nume suspecte

aleargă urcând prin formule pe-atomice trepte și-n

tot amalgamul,

cu zariștea unsă

de-amurguri târzii

stă clipa supremă în liniște-ascunsă și praguri de

piatră sub pași se condamnă

pe sine de sine

și-n larguri de aur se leagănă toamna pe

neguri și roșuri

intrate-n subsoluri

de humă în flăcări;

și strigă copiii – inocentele goluri –

prezența-și încearcă prin tot ce părinții,

frumoșii, cumiții,

iubirea – au tăcut-o-n tăcerea orală

trăită și plânsă în clipa de gală.

* * *

Preferința față de care culoare? Întrebarea e nulă, albul
domină albastrul, alb-albastrul văzut în deplina idee
urmată de dragostea ochiului față de-acest neștiut
cromozom al culorii obscure în general ca sus-pusa
culoare...

Există absențe,
inteligente bizare
care cată enigma
din paradigma inclusă-n uitare. Resorturi de poze și
enigme de paradigme, prototip, arhetip,
cântata renovare
a creșterii, adică a deplasării în sus.

Culori și cuvinte ce nu-s. Numai ochiul își continuă
forma vederii: metaforă fixă, impusă iarăși să fie
geografie idilică

a depărtării, sanctuar numerotat printr-un număr ce
nu se repetă voința culorii ce nu-i renaște prezumția –
etalon că albul e alb, iar negrul e negru, această cochetă
descompunere-a
albului care îmi hipnotizează prezența mea în cuvinte,

răzbate spre Freud
apoi până la Jung,
dar trenul iese din gară
și pornește prin golul fără de gări,
numai zări suspendate, numai vagi depărtări-formule
nesătute de goluri;

halucinante simboluri cu-albastre-alcooluri ce se includ
în prezența migratoare a aparențelor stilului plecând dintr-un
ieri, prin azi spre un mâine; goluri prin goluri și-n urmă
rămâne respectiv numai golul, constelația dublă a ochiului

care se-ntrece pe sine
și din urmă, dacă-i din urmă și nu-i dinainte, vine halucinația
asta fierbinte pe care o cauți totdeauna s-o spui...

Refă-mă albul părerii a unui idol ce este
chiar în momentul când nu-i.

* * *

Redă-mi iubirea, Doamne, și îți întorc credința,
redă-mi nemărginirea pe care mi-ai luat-o
din dreptul meu la viață ce astăzi se reduce
la umbra singulară ce-o port și n-o pot duce;

și resemnat de formă în sens parasimpatic
martirizarea-mi dulce de-aceleși om sălbatic

s-o cotropesc din sfera de câmp și de substanță,
s-o readuc la tine
pe alba ta balanță
ce-arată adevărul cum singură privirea
hipnotică o vede și-i știe convertirea;

redă-mi iubirea, Doamne, mai vreau să mă apropiu
de tot ce nu-i al nostru cu ochii mei improprii
ce-și regăsesc delirul halucinant și-adult
ca pe-o relicvă-a vieții și-a morților demult
ce se-ndoiesc de tine
și de-ndoiala lor,
redă-mi iubirea, Doamne, durerile ce-o dor;

ca într-un forum tandru de strigăt și scânteii
să-mi prind nemărginire și onomatopeii
cât mai conține sensul nonsensului abrupt

să mă cobor prin tine
în ce e dedesubt
și ca Arghezi-odată, gonit dintr-o poveste,
să știu că n-a fost umbră și să urlu: Este!

* * *

Sunt anumite restricții pe care nu le poate contramanda nici un Parlament din lume. Nu ești lăsat să iei cu tine nimic pe lumea cealaltă: vameșii de la vama supremă sunt incoruptibili. Ei și-au dat jurământul în fața nevinovăției lor nealterate. La vama asta ard nenumărate lumânări de ceară din care albinele metafizice o cară îndărăt prin flori. Dar alta e ceara și altele sunt florile. Același e numai sensul – nonsensul...

PLECAREA LUI TATA

le-a schimbat pe toate, lăsându-le pe toate neschimbate.

În biroul lui de lucru, liniștea încărcată odinioară de meditație existențială astăzi e pustie și devastator de străină. Lipsa lui tata, într-un fel, capătă aici ființare și încearcă să justifice niște lucruri care nu mai pot fi justificate. Pixul lăsat deschis cu intenția de a scrie este de acum în afara oricărei intenții. Foaia prinsă în mașina de scris la o jumătate de text a înmărmurit într-o interminabilă înșiruire de clipe cu pretenția de a se fi oprit la timpul prezent și care nicidecum nu se vor de domeniul trecutului.

Din când în când tăcerea e spartă în cioburi de tăceri de melodia unui ceasornic de buzunar care tot mai cântă la fiecare oră cu fidelitatea unui câine pentru stăpânul plecat. Intuiești aici o vagă sinonimie cu însăși noțiunea timpului care l-a preocupat mult pe tata în sensul ei metafizic și filosofic. Întrebarea „Cât e ora?”, regăsită și în versurile lui, l-a măcinat dincolo de dorința de a cunoaște cifra de pe cadran.

Cred că abia acum conștientizez că nu mai este printre noi. De prea mult timp lipsește.

Mi-e dor de discuțiile cu tata în nopțile târzii, reluate iarăși și iarăși în jurul unor simple, la prima vedere, enunțuri. În accepția lui toate lucrurile aveau un rost și se vroiau explicate. L-am conceput ca pe un purtător de adevăr în ultimă instanță.

Astăzi, împreună cu mama și cu sora, îi descifrez manuscrisele și uneori, mă surprind zâmbind – îi recunosc, atât de aproape, felul lui de a fi, de a medita, sau chiar de a râde în sinea lui de unele-i gânduri năstrușnice. Alteori descopăr că l-am cunoscut atât de puțin, aidoma unei planete depărtate ascunsă într-un con de umbră cosmică.

Am zăbovit asupra uneia din reflecțiile lui tata: „În fața mea este un abis în care marea, printre stânci, se întâlnește cu marea”. A fost un însingurat, căzut mereu pe gânduri în încercarea de a cunoaște lumea și pe sine însuși. Însă la intensitatea sublimării spirituale pe care a trăit-o a reușit să fie un familist, un tată și un bunel ca nimeni altul.

În casa noastră, în care poezia era o stare firească la nivel de comunicare cotidiană – se glumea în versuri, se făceau jocuri de cuvinte, dialoguri în versuri – nu știu dacă cineva vreodată va mai îndrăzni s-o facă în continuare fără el.

Rodica TELEUCĂ

LA PUTNA... FĂRĂ POET

Victor Teleucă a iubit cu toată ființa, cu tot adâncul spiritului său contradictoriu, tot ce ține de neam, țară, limbă, glie strămoșească. Cu o zi înaintea de a pleca, atunci când suferința-i devenise teribilă, simțindu-mă alături, mi-a zis:

– Dumitru, tare aș vrea să mai merg o dată la Putna. Ții minte cum se revărsa peste zidurile mănăstirii acea dumnezeiască melodie, cum ne străbătea și dispărea în văi și munți, ca apoi să renască iarăși cu o putere copleșitoare și un răsunet mai fremătător. Ce liniște, ce armonie am simțit atunci! Țsta e Frumosul!

În anul 2000 am făcut o călătorie de trei zile, împreună cu fiul meu Adrian și profesorul de la Liceul "Prometeu" Corneliu Juncu, la locurile sfinte: mănăstirile Putna, Sucevița, Voroneț, Agapia, Neamț, Sihăstria, Secu. Am vizitat conacul lui V. Alecsandri, bojdeuca lui I. Creangă, Pietrele Doamnei de pe Rarău, "Hanul Ancuței", care l-a inspirat pe M. Sadoveanu, cetatea Neamț. Cu toate că era pentru prima dată în România, cunoștea locurile în amănunte. Ne-a uimit.

– Le-a descris Sadoveanu, zise atunci.

În august curent, mi-am pus în gând să fac un pelerinaj la Putna, care l-a impresionat atât de mult pe Poet. Am plecat cu fiul meu Adrian și cu nepotul Ciprian într-o călătorie de trei zile. Ajungând seara la Putna, am căutat loc de cazare. Am bătut pe la trei-patru porți, dar o voce tainică îmi spunea să nu mă opresc. La casa domnului Gheorghe, la care am mas cu doi ani în urmă, m-am simțit împăcat...

Și doamna Rodica, gazda, s-a întristat că Poetul nu mai e printre cei vii. Ne-a așezat la aceeași masă, ne-a servit cu aceeași afinată, din același ulcior de sticlă.

Când am vrut să-l pomenim pe Poet, un păhăruț, de abia atins, s-a răsturnat. Dânsul era cu noi!

La mănăstire același părinte Onufrie care ne-a recunoscut, spunându-ne, că pelerinajul nostru pentru a aduce rugă Domnului de iertarea păcatelor și pentru odihna sufletului Poetului va fi primit în cer, pentru că dacă cei vii pot să schimbe lucrurile, cei adormiți sunt mântuiți doar prin rugăciunile celor vii. Părintele a făcut toate rânduielile convenite: a oficiat un parastas, rugând să se facă o colivă, a rânduit pomelnicele. În timpul aflării noastre la Putna ne-a însoțit peste tot, inclusiv la chilia Sf. Daniil Sihastrul, care se rugase acolo timp de 20 de ani. Am primit binecuvântarea pentru mezinul meu numit în cinstea Sfântului. În seara de sâmbătă și în dimineața de duminică la liturghie ne-am rugat din nou, Poetul fiind pomenit la Prescomedie. Și la următoarele 40 de slujbe urma să fie pomenit nu numai la Putna, dar și la alte cinci mănăstiri: Moldovița, Sucevița, Voroneț, Humor, Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, schitul Putna...

Poetul a fost și va rămâne un om cu sufletul mare, în care încăpea întreg Universul, chiar și o frunză căzută făcea parte din el. Avea un extraordinar har al frumosului, îl căuta, îl simțea, îl cerceta – în viață și în scrieri, atât în real, cât și în imaginar.

Dumitru GABURA,
ginerele Poetului

La 40 de zile de la plecarea în altă lume, atunci când sufletu-i urma să se înalțe spre Cer pentru a trece în altă dimensiune existențială, rudele, prietenii, confracții de condei, adunați la masa de pomenire, au simțit necesitatea de a spune despre Poetul și Omul Victor Teleucă adevăruri neexprimate în timpul vieții sale. Fără a răspunde la iminenta întrebare de ce rămaseră nerostite până atunci multe din gândurile și aprecierile pe care le-au meritat Poezia sa și demnele fapte ce au însoțit existența terestră a lui Victor Teleucă, cei veniți să-i aducă un omagiu au vorbit cu sinceritate și pietate.

Exprimându-le mulțumiri pentru că au reconstituit caldele cuvinte de înălțare și recunoștință pentru Poet, spre a le oferi tiparului, zicem și noi creștinescul: Dumnezeu să-l odihnească în pace și să-l așeze în Împărăția Sa alături cu toți dreptii!

Mihai CIMPOI

TELEUCĂ, LIROSOFUL

Printre basarabeni, Victor Teleucă este – azi – singurul care cultivă *lirosafia*, dacă-l exceptăm, bineînțeles, pe clujeanul Virgil Bulat (originar din Rădulenii Sorociei).

Părintele lirosofilor este indiscutabil Lucian Blaga, care a știut să îmbine poezia cu filosofia, *ratio* cu *emotio* într-o simbioză care nu lasă gândul în manifestarea sa glacială, pur-kantiană (de laborator), iar sentimentul în izbucnirea lui sentimentală dulce-emolientă. Blaga *lirosofează* cu adevărat, meditează pe marginea existenței, este un existențial(ist); filosofia apare, la el, ca o meditație existențială prin excelență.

Nu e vorba de o filiație blagiană directă, la Teleucă, dar poetul basarabean e străluminat oricum de autorul **Poemelor luminii**, scriind un monolog în flux, care se articulează stilistic *ad libitum*, în voia curgerii gândului cu meandrele sale capricioase,

ținând de o combustie interioară ce poate lua doar aspect polimetric sau piramidal.

De altfel, alegerea *piramidei* (singurătății) ca topos structural nu e întâmplătoare la Victor Teleucă. “Construcția” piramidală, în fond labirintică, dedalică, este absolut specifică *lirosafiei*, fiindcă lirosorul nu poate fi decât platonician și nu poate urmări decât un eșafodaj rațional, supus doar gândului care crește, se ramifică într-o arborescență barocă. Este gând care se naște din gând, care se desfășoară în sine și pentru sine (cum ar zice Hegel), deci într-un narcisism barbian (căci – iată – era să uit de acest alt părinte al lirosafiei) care sfârșește în contururile mercuriale (concentrice) ale figurilor spiritului.

Gândul se manifestă prin oglindire pură în el însuși, dându-ne, astfel, configurația piramidală a marii singurătăți a creației de sine.

Eliza BOTEZATU

CE MAI FACI LUME, DRAGOSTEA MEA?...

Lumea a fost, într-adevăr, dragostea poetului, dar și drama lui; taina, dar și revelația lui. Lumea își trăiește viața și noi – o dată cu ea. Iar poetul, ca parte a acestei lumi, rămâne cu noi. “De-asupra unui cântec / S-aprinde-o lumânare și arde ca un gând, / Lumină e în cântec, lumină în descântec, / În holda care-și coace tăcerile pe rând...”. Versurile acestea le spunea V. Teleucă în cartea din 1980 **Încercarea de a nu muri**. Azi deasupra cântecului său aprindem și noi, în gând, o lumânare, noi, cei care i-am cunoscut viața și scrisul.

Ne-a fost drag și aproape: pentru omenia lui negălgioasă, pentru capacitatea lui de a fi fidel în prietenie, pentru demnitate. Cu toată aparența de om firav, a fost un om puternic: a rezistat în fața timpului, a suportat marginalizarea nedreaptă din ultimul deceniu, s-a retras în lumea cărților și a creat. După mai bine de 40 de ani de la debut (**Răscruce**), după mai multe cărți care constituie niște trepte esențiale ale poeziei din Moldova (**Îmblânzirea focului, Încercarea de a nu muri, Întoarcerea dramaticului eu, Ciclul italian sau criza de timp**), poetul vine la judecata cititorului cu o nouă carte, **Piramida singurătății**, o adevărată performanță a poetului, o recuperare, o redobândire, o “întoarcere a dramaticului eu”. Urmărind dialectica interioară a poetului, vom putea constata că este o *evoluție spre maturitatea deplină*.

Poetul a sfârșit inertțiile, a evitat clișeele, a experimentat și, recalcitrant la formele stereotipe,

a rotunjit o carte originală, unică în contextul basarabean.

Privită în ansamblu, opera lui Teleucă este complexă, dificilă și organică: cu unele texte și direcții reluate, cu altele renovate și adăugate, cărțile s-au completat reciproc, formând treptat universul poetic al lui Teleucă, un univers de motive emblematice (neliniștile, tăcerile, focul, Triunghiul Ocniței), *complex* în sensul *multului* pe care îl cuprinde și îl exprimă. Complexitatea acestei opere se explică și prin complexitatea *eului liric*: în ipostaza de om social și istoric acesta este, în bună măsură, purtătorul *îndoii*, este un motiv, o stare, o atitudine: “M-am prins cu-ndoiala că știu totul, / Că fac totul, / Că pot totul. / Nu mă credeți, / Dacă vreți să nu mă credeți, / Vedeți-mă când vin obosit spre sară / Cu tot timpul în spate ce-l port”. Totodată poetul este purtător al setei de *cunoaștere*, al spiritului *zbuțum*. Acesta a evoluat de la tensiunile de conștiință ale anilor '70 până la deznădejdea cosmică, de la neîmplinirile zilnice (cotidiene) până la exacerbară nimicului ca motiv și sens. “Nu sunt cel de ieri”, mărturisește poetul încă în cartea **Ciclul italian...** (1987). “Poezia mi se părea vopsită ca oul de Paște”, dar “deodată m-a interesat ce se ascunde în ou...” – cunoașterea, căutarea negăsitului deveneau niște motive frecvente în poezia lui Teleucă, o lirică a cunoașterii. Materializarea acestor îndoii și tensiuni ale cunoașterii constituie interogația, dialogul cu sine, reflecția – toate – forme de căutare, de înțelegere și autocunoaștere, modalități de hamletizare.

Interogația este adresată omului, cerului, pământului, eternității, sieși. Poezia se încarcă de refuzul de a crede; refuzul de a se acomoda; respingerea absurdului din noi (**Drobul de sare**); “Noi n-am fi noi de n-am isca mereu absurdul”; “Există sus și jos?”. Conștiința morală e

întoarsă interogativ asupra condiției omului în lume: ce este omul? Care-i este rostul? Ultimul volum al poetului este expresia unei irepresibile nevoi *de a găsi și de a da răspunsuri*. Reflecțiile acestea tensionate devin un fel de conversație dintre două **euri**, “un dialog al tău cu tine / Ce crește pân-nu pot dormi vecinii”. Se accentuează latura conceptualizantă a poeziei, tensiunea inteligenței încarcă lirismul; confesiunile programatice devin un fel de *teoretizări* asupra poeziei, vieții, creației... Rezultă un discurs poetic frământat, un “moment al inimii”, a cărui *axă* este căutarea dramatică a cuvântului și a adevărului (a cuvântului-adevăr). Uneori patetic imperativ (“Ridică-te, omule, nu sta în genunchi”), alteori îndurerat și interiorizat, interogativ sau sceptic, poetul trăiește, în ultimul volum, existența, suferința și clipa ultimă, motivul singurătății, al nepătrunsului, neînțeleșului, misterului (motive blagiene) împletindu-se într-o rețea de sensuri.

Complexă ca motive și ca fond de idei, **Piramida singurătății** este una din cele mai încărcate de *dramatism*, o carte despre *ființă, timp, limită, suferință, gol, zădărnice, nimic*. Se resimt ecourile lui Emil Cioran, lecturile filozofice ale poetului mai multe și mai diverse: Platon, Kant, Heidegger, Noica... Încărcătura filozofică a cărții ilustrează intelectualismul rafinat și erudiția poetului. Întrebat, într-un interviu, *ce este viața*, scriitorul răspunde cu titlul unui poem: **Încercarea de a nu muri**. Iar această încercare înseamnă nu numai în sensul biologic de existență (rezistență), ci încercarea (în sensul lui Noica) de a *fi*, dar a *fi întru*, de a *fi și a rămâne*.

Să mai subliniem bogăția elementului *livresc* (nume de scriitori, trimiteri la opere concrete, citate și motive), a celui *mitologic* (aspect care cere o investigație specială) și să reținem constatarea că Victor

Teleucă a scris o poezie accentuat modernă – în elementele ei formale (construcțiile frastice, versurile fracturate, exhibiționismul grafic și jocurile geometrizate, grefele metaforice, dislocările sintactice), dar mai ales în modul de *gândire*.

Experimentul modern se cristalizează și în notele de *eseism*, în *tehnica montajului*, în *ermetism*, în polivalența *jocului* ca motiv și modalitate (**Un joc de-a joaca** se numește un poem), în exercițiile intertextualiste (“E-un flux al conștiinței, o temă-n altă temă...”).

Poetul și-a încheiat drumul pământesc, rotunjindu-și o operă care este un fel de *memento* – despre om, vârstă, trecere, frumos, viață, moarte... Să nu-l uităm. Avem multe forme și posibilități: să-l reedităm, să-l predăm, să scriem despre el... Cartea **Piramida singurătății** se încheie cu un răscolitor poem, **Ultima poezie**: “Ultima poezie neagă tot ce s-a scris / până la ea, apoi ultimul rând, ulți- / ma literă din ultimul rând, arzând, / se neagă pe sine, / (...) Apoi negarea prin negare prin afla- / rea-n relație între tot și nimic” – o amărăciune îmbibată de un dureros nihilism. Dar ultimul vers neagă și acest nihilism: “Ce minune e roua dimineții pe-un spic!”. Ce frumoasă este viața, citim noi. “Viața e culoarea bucuriei”, zice poetul altundeva. Căci toate “cresc mereu această coloană mereu nesfârșită. / Această coloană, această prigoană *împotriva uitării*”. Paginile de față sunt și ele un protest împotriva uitării.

Prof. univ. Mihail DOLGAN

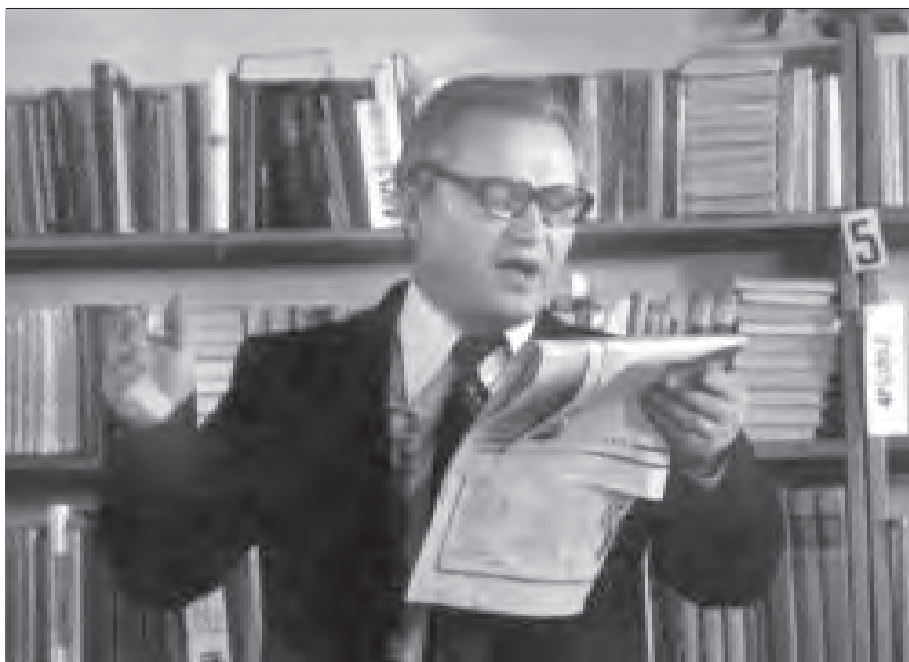
UN ÎMPĂCIUITOR AL CONTRARIILOR VIEȚII...

Din hățșurile păduratice ale Vieții și ale Poeziei, timp de mai bine de 40 de ani, se auzea necunten cum dalta magică a lui Victor Teleucă cioplea în cuvânt, în metaforă, în simbol, în mit. Cioplea cu greu, căci era un înaintemergător, cioplea cu greu, căci făurea o poezie *filozofică* cu totul aparte, lipsa căreia o simțea atât de acut încă Bogdan Petriceicu-Hasdeu, atunci când l-a prevestit pe Mihai Eminescu. În urma sa Poetul lăsa o întreață pădure de mituri personale: mitul Tăcerii, mitul Miriștilor, mitul Neliniștilor, mitul Îmblânzirii Focului, mitul Momentului Inimii, mitul Clipei de

Vârf, mitul Dramaticului Eu, Mitul Horelor, mitul Triunghiului Ocnitei, mitul Crizei de Timp, mitul Stelei Polare, mitul Piramidei Singurătații. Cam tot atâtea mituri arhetipale câte cărți de versuri a reușit să editeze.

Ca nimeni altul, Victor Teleucă a căutat să descopere și să îmblânzească contrariile dialectice ale vieții, secundate de neliniștile metafizice; ca nimeni altul, Victor Teleucă a explorat la maximum aparențele și paradoxurile existențiale, dincolo de care a intuit esențele primordiale ale Trecerii Noastre prin Timp.

De mare importanță pentru a înțelege modul de a fi în poezie al lui Victor Teleucă sunt mărturisirile autorului din **Laboratorul intim**: “Îmi place să cuvânt despre cuvânt că se cuvântă, despre vreme că se vremuește, despre gând că se gândește, despre dor că se dorește și se călătorește”. Nicăieri altundeva nu vom întâlni o împletire atât de sinestezică de senzații dintre cele mai

“ciudate” și, aparent, mai ilogice ca la autorul **Piramidei singurătății**. Iată câteva spicuiuri făcute aproape la întâmplare: “Eu sunt cel care nu sunt”; “Mă încercă o plăcere sălbatică să constat propria mea absență în mine însumi”; “Cineva ne mână din urmă. Cineva ne strigă din față”; “Spusul e de ochii lumii, spui una și taci alta și totdeauna taci principalul, ori ți-i frică să-l spui, ori el nu se lasă spus din considerentele pe care nu le vom ști niciodată”; “Am senzația că cineva lucrează în cariera de piatră a timpului. Poate că Michelangelo Buonarroti în carierele de la Carrara își taie blocuri din marmură albă din care n-o să-și mai poată face sculpturile, din teama ca nu cumva să mai vină un japonez cu un ciocan special tocmai din Japonia pentru a i le distruge, cum i-a distrus o Pietă cu mai mulți ani în urmă”; “Am înțeles abia acum că toată viața am mers împotriva vieții mele, dar am înțeles că altă variantă nu a fost posibilă”...

Până și în cele mai la îndemână expresii frazeologice ale poporului poetul știe să intuiască dialectici ontologice de toată profunzimea și noutatea: “De câte ori viața m-a dat cu capul de pereți și vedeam stele verzi, de atâtea ori, în primul rând, m-am minunat – cât de verzi erau stelele. O predilecție spre colțuros și neînduplecare... Și totuși verdele cea din stele! Irepetabil! Îl poți vedea numai cu capul de pereți”.

În viziunea lui Victor Teleucă, care “auzea cum trece timpul peste timpurile moarte”, înseși mormintele din cimitire “înfloresc”, și “înfloresc” nu oricum, ci, neapărat, “albastru”: “...Uneori, și noaptea e soare / și nimeni nu știe de ce / albastru-

nfloresc prin cimitire mormintele. / De ce *albastru*? / În fiecare seară, / în partea stângă a cerului / înfloresc veșnic *verdele* unui astru”. Mormintele de pe pământ “înfloresc albastru” pentru că pe cer “înfloresc verde” un astru?! Nu cumva e acel “verde” din stele pe care îl poți vedea numai atunci când viața/moartea te dă cu capul de pereți?! Oricum, dacă și înfloresc “albastru” vreun mormânt, acela trebuie să fie neapărat mormântul proaspăt al Poetului Victor Teleucă.

Se zice că după 40 de zile sufletul celui răposat care, până atunci, a tot zăbovit, zburând nevăzut, în preajma celor dragi, urmează să se desprindă definitiv de lumea noastră și să se călătorească pentru totdeauna pe alte tărâmuri. Greu, extrem de greu va fi să se desprindă sufletul de Poet al lui Victor Teleucă zidit în atâtea cărți și cu atâta temeinicie. Am putea spune chiar – imposibil!

Să-l cinstim pe Victor Teleucă-Poetul “cu cuvântul cel bun, nu cu lauda”, așa cum și-o dorea el însuși. După care, poetul de o modestie rar întâlnită, avea să mai adauge: “Omul poate fi onorat și cu o tăcere demnă”. Să-l onorăm și cu una, și cu alta, adică și cu cuvântul bun așternut pe hârtie, și cu tăcerea demnă întipărită adânc în inima apreciatorilor de Frumos Artistic!

Teodor ZGUREANU

**“FIECARE ÎȘI ARE
DECEBALUL SĂU...”**

Începând cu anii '90, în rândurile muzicienilor tot mai frecvent se vorbea despre lipsa la teatrul liric național a unei opere naționale. După lansarea operei “A. Lăpușeanu” de Gh. Mustea anii 1985-'86, nimeni nu îndrăznește să-și încerce potențialul componistic în acest gen.

Mai mulți colegi și prieteni – basul Ion Paulencu, dirijorii Nicolae Dohotaru, Boris Cobasnian (Constanța, România) – mă îndemneau cu insistență să abordez o pânză de mari proporții, invocând argumentul, că în creația mea persistă “stofă de operă”. Chiar dacă le respingeam sfaturile, bineînțeles că în sinea mea acest gând nu mă lăsa în pace.

Pentru oamenii de creație este importantă Ideea... Și în momentul când am fost luminat de numele lui Decebal, toate au căpătat o viziune clară și bine conturată. De aici am pornit noi, de la confruntarea Traian-Decebal – de la originea neamului nostru.

O vară întregă am răsfoit prin biblioteci tot ce găseam referitor la temă, ca mai apoi, într-o discuție cu Gr. Vieru, S. Saka, N. Dabija, să-i întreb: Cine ar putea să scrie libretul pentru opera “Decebal”? Răspunsul a fost unul: Mergi la Victor Teleucă.

Cu poetul Victor Teleucă am găsit ușor tangențe, probabil, din considerentul că firea lui era “îmbibată” de acest subiect, care se potrivește de minune pentru teatrul muzical.

Au urmat nenumărate întâlniri în parcul Catedralei (1997-'98). Eu îi spuneam despre cele ce-am reușit deja și ce trebuie să urmeze... Nu am

respectat anumite clișee tradiționale, ci m-am condus mai mult de propria intuiție și de dorința de a face o muzică pe înțelesul tuturor, cu o dezvoltare dramatică bine determinată, care are dezlegare în finalul operei cu:

**Din tragica luptă
Pe viață și moarte
Aici, pe pământul**

carpatic bătrân

**Se nascu o baladă –
Poporul român.
Care porni prin furtuni**

mai departe

**Fie să-și fie de soartă stăpân
Pe-un picior de plai
Pe-o gură de rai...**

**Asta ni-i istoria-n zbor
E scrisă cu lacrimi și dor
Cu vârful de sabie-aprins
Un cântec prea trist
Prea trist și aprins**

Frumos și numai al nostru...

**Pe-un picior de plai
Pe-o gură de rai...**

Norocul meu și reușita a fost conlucrarea cu Victor Teleucă. Dacă n-ar fi fost Poetul cu versul său de mare forță artistică, n-ar fi apărut opera “Decebal”. Mi-a fost foarte ușor să lucrez cu acest Mare talent – Victor Teleucă. Uneori îl grăbeam:

– Maestre, să mergem mai departe!

– Cum? Parcă săptămâna trecută ți-am dat două scene?

– Gata, “le-am înghițit”!

Încerc o consolare sufletească pentru faptul că în august 2001 Poetul a ascultat integral înregistrarea radiofonică a operei, care i-a plăcut foarte mult. Îmi pare foarte rău și sunt întristat că Victor Teleucă nu a ajuns să fie prezent la premiera din 10 septembrie 2002 pentru a se bucura de acest mare eveniment. De aproape o lună plecase în altă lume...

A rămas însă mesajul filozofic pe care ni l-a lăsat maestrul și care a fost publicat în revista “Univers muzical”, nr. 2, înainte de premieră.

Ideea de a scrie această operă aparține în întregime maestrului Tudor Zgureanu, eu n-am făcut altceva decât să materializez în cuvinte ceea ce l-a frământat pe compozitor un timp îndelungat. Ce a vrut, ce continuă să vrea dansul de la acest mare nume al istoriei noastre, o va spune spectatorul, fiindcă fiecare își are Decebalul său văzut pe fundalul zbuciumat al destinului celor care s-au născut să țină, cât a fost posibil, libere vărfurile Carpaților împăduriți sub partea noastră de cer ce ne aparține de când ne știm pe aceste meleaguri și la bine și la rău.

Sensul spusei lui Constantin Noica – dreptul la partea de cer – e mult mai nemăsurat de cum ni-l imaginăm. E vorba de nesfârșirea cerului în care ni se manifestă nemărginirea gândirii într-o nouă formă după ce Traian a venit de la Roma ca să nu-l poată supune pe Decebal și, ca semn de adâncă stimă față de adversarii săi nesupuși, împăratul a smuls fragmente din marea bătălie și i-a dus pe daci să-i imortalizeze așezându-i în Columna Traiană, prin ei imortalizându-se și pe sine.

Odată, fiind la Roma, am întârziat în fața dacilor din columnă, care nu se dau supuși nici acum. În zgomotul marelui oraș, am încercat să surprind imaginar sunetele metalice ale încrucișărilor de arme de pe urma cărora ne-am născut noi, neamul nostru de oameni crescuți în spiritul dreptului la partea noastră de cer.

Opera “Decebal” vine, dacă nu să aducă evenimentele în acest prezent, cel puțin să trezească în spectator ideea ce se află într-o stare de somnolență nu se știe pentru cât timp, că noi nu suntem veniți de undeva de pe alte meleaguri și în suflet nu purtăm imensități de stepe, ci spiritul montan al devenirii noastre pe niște scări făcute din oasele strămoșilor noștri. În rest, iubitorul de operă istorică va înțelege și va interpreta evenimentele după bunul său gust, aflându-se în lumea unei muzici de o rară alegere spirituală cum este a maestrului Tudor Zgureanu, autorul operei.

Iacob BURGHIU

INTRARE ÎN MIT

Oare chiar vânturile grăiesc despre ființă că-i zămislită din vis pentru vis?...

Oare chiar pitpalacul e un timp în care vreau să mă rețin și-n care nu mă gândesc la iarba disperării?...

Oare chiar hora e un destin vechi al neamului, atunci când cineva dintre noi, ieșind din casă și din cântare, reia jocul de silabe de la început printr-o floare de mac sau printr-un contrast dintre nou și trecutul ce lasă urme de foc?...

Oare e precept și pentru ziua de azi că nimic nu ne înșală mai mult decât însăși mintea noastră, atunci când e vorba să judece ce-am făcut?...

Oare cum să ieșim din impas, atunci când în jur scenele pentru viață sunt schițate, iar întunericul e o lumină ca lumina zilei?...

Întrebările n-au capăt, ca și bucuriile. Întrebările spre cele trăite, și bucuriile spre cele care le mai am de trăit în **Momentul inimii** – carte cercând și izbutind să trăiască prin noi imagini descotorosite de-o concurență stingheritoare, imagini în avânt continuu și în cea mai dulce prăbușire sau înălțare din lume; carte de-a stârni și de-a mări deșteptăciunea pentru felurite închipuiri, închipuiri sfinte nu pentru a lăcrima sau de-a te desfăta cu lacrima, dar pentru a face un sondaj spre noi înțelesuri despre ființă, suflet și lume, spre acel adânc al lucrurilor, când începi să călătorești spre tine ca înspre fulgerul nesfârșit al iubirii, ca înspre aspirația ta, fără să urmărești zeificarea patimii sau a bucuriei...

*“Mă urc din adâncuri prin vița
de vie, înfloresc primăvara
și toamna mă coc...”*

Versul lui Victor Teleucă vine spre mine ca o destăinuire. Mai mult a mea decât a lui. O destăinuire de recursiuni, de relief și de mișcare a simplei bucurii. O destăinuire a gândului vorbit limpede, că-i gând, și lucrurile din jurul lui sunt luminate cât se cuvine, ca să nu-și schimbe locurile...

*“Pot fi născocite multe pe lume,
numai nu patriile, fiindcă ele
totdeauna-s dureroase și sfinte,
mari și ne-nfrânte.
pot fi învinse țări, nu patrii.”*

Adevărul existenței și persistenței poetice prinde curaj pe atât pe cât suferă poetul durerea, pe atât pe cât nu se știe că o poate suferi, pe atât pe cât sufletul lui e o lucire și o mireasmă de câmpuri arate, câmpuri fără sfârșit, când nici un drum și nici o cărare nu e în stare să le cuprindă, și nici chiar privirea. De privești spre stânga, nu vezi dreapta. De privești în urmă, uiți ce ai lăsat înaintea, uiți.

*“Vorbim cu-nverșunare de uitare,
uitarea ni-i regină pentru inimi;
uitarea și cu moartea sunt vecine
în neagra lor continuare
din care bucurios e numai Nimeni –
acest temut vrăjmaș al tuturor,
o semiumbră veninoasă și rigidă,
care din noapte râde și așteaptă,
stând în loja sa ca la coridă –
corida dintre om și moarte,
ca și corida dintre om și timp,
din orice moarte-și face parte,
din orice neputință – râde tâmp.
Ci noi pornim din sfere anonime,
ale unui mare Anonim,
din care știm să fim
și azi cu viața noastră sinonime.
Pornim dintr-un adânc neluminat –
efigii vii de vreri multicolore
și ne numim pre limba asta hore,*

*pre alte limbi
altfel ne-au botezat,
dar sensurile toate ni-s majore.”*

Poezia lui Victor Teleucă nu se cere trâmbițată la plăceri de auz sau de uz sufletesc. Ea-i tăcută. De inimă, de gând. Se zbate în piept fără să-ți dea de știre că se zbate, că uite! numai ea-i poezie adevărată. Și de o silești să intre în canoanele priceperii tale, ea e în stare să te supere și cere să o părăsești pe un timp, până atunci când ești în stare să o iubești sau să o critici. Uneori ține locul inimii, alteori al sufletului, fiind materie, aer, piedică la grabă, o recreare a lumii, unde cuvintele își împrumută reciproc focurile și formează o scriere care e atât de proaspătă și de-a noastră, încât mă tem să spun că nu e de-a noastră, fiindcă lui Teleucă îi place poate, îi convine... e poate chiar mai mult și sortit să fie în literatura noastră cel ce n-a cunoscut nici el, cel care, distrugând moda de cântare obișnuită, cântă, cel ce e poate un punct sau o virgulă la toată circulația verbului grațit. Și nu numai virgulă, și nu numai punct, ci mai mult o punte de trecere, o punte spre omenescul omenesc, spre ceea ce unii dintre noi, și cei de lângă noi, am uitat că mai pot fi punți de trecere spre o proaspătă gândire. Azi până și cei care nu pot să înoate înoată și trec fără punte, fără sens, fără seninătate. Repet “înoată”, nu pentru a fi numai verb, dar și iarăși verb, chiar și atunci când cumnatul sau finul mă păzește să nu înot eu, să înoate el! Și când eu îi zic de aripi, el îmi dă rest aripiolare... Și de eu cânt, el găsește tovarăși și mă cântă. Și de eu dansez, el se dansează, lăsându-mă la o simplă horă – să-i caut sensul...

*„Dar el obosit privi înc-o dată,
a vrut să se vadă pe sine
și iar tresări:
din afund îl privea
o cruce de mesteacăn, strâmbată.
De pe crucea albă cu cască în vârf*

*doi ochi îl priveau, doi ochi nu străini
și crucea-i strigase:*

*– Acesta ești tu!
– Acesta sunt eu?
– Acesta ești tu!
– Dar eu n-am murit ?
– Totuna ești tu!
– Dar poate e altul?
– Și altul, și tu!
– Dar poate că aceștia sunt alții?
– Și alții, și tu!
– Dar tu cine ești? Spune-mi, te rog!
– Sunt jocul tău de-acasă.
Când tu te-ai născut,
eu eram lângă tine,
am vrut de pe-atunci să te apăr de
multe,
dar nimeni n-a vrut să m-asculte.
– Jocul de-acasă?
– Da, jocul de-acasă.
– Dar te-am uitat în atâta prăpăd...”*

Rândurile de mai sus sunt un monolog și al meu, și al poetului, și al eului de lângă noi, care-i de-o vârstă cu vârsta cea fără de vârstă, un monolog de-a ne privi unul pe altul în ochi chiar de suntem prea tineri și vrem ușă de trecere dintr-un suflet în altul, și suntem gata de-a da cu toporul în viu, numai de-a trece... Zic, a ne uita, măcar câte-un pic, și de-a fi tineri, nu pentru a te minți, cititorule, dar pentru a nu mă minți că citești toate, până și ceea ce ți-ar trebui ca să te știi...

*„Eu sunt hora și mă pot asemui
cu vântul acesta care curge
lin ca o liniște,
numai că pe dânsul îl pot învrăjbi
duhurile rele,
să se schimbe în uragane nebune,
să rupă acoperișuri,
să reverse râuri,
să înece pescarii în mare,
ca apoi să se întoarcă pe țârm
și să plângă cu văduvele rămase,
cu copiii rămași,
să se răzbune pe ape, iubindu-le,
plecând mai târziu
în clocotul necuprins al mărilor.”*

Aici un punct de sprijin al poetului l-a căutat pe alt punct de sprijin, l-a căutat până s-au găsit iarăși prieteni, că iarăși e soare, că iarăși e cer senin, că iarăși nu vor vedea prietenii sensul adâncului, nu-l vor vedea, dar îl vor simți, că-i undeva aproape, aproape de inimă, dincolo de vale și de deal, acolo unde mândria unui suflet iarăși e floare de mac și câmpuri arate, fără sfârșit, unde până și cerul e tot arătură și unde n-aș vrea să ar și nici să semăn, dacă tu, fire care vii dintre cei vii, nu mă recunoști că stau la intrarea în mit...

„Stau totdeauna, în umbră, numai în umbră, urmărind nesupusa

refacere,

Dacă aș avea sentimentele voastre, aș plânge plecarea celor duși cu toate ploile mohorâte

de toamnă,

iar venirea aș cânta-o înalt, cu toate ciocârlile,

Dar eu sunt Hora, caut să vă refac aripa, să v-o usuc

la partea mea de lumină,

pentru ca voi să vă puteți înălța senini ca o izbucnire de primăvară.”

Fără să vreau intru în horă. Am simțit inima poetului și intru, intru cu verbul lui amplu, alungit ca nervul... intru ca tot ceea ce vom numi, să atingem cu mâna... Ca în tot ceea ce am și nu am voința să zămislească eternitatea... Intru ca să-mi știu începutul, care va fi în putere să vindece orișice boală!... Dar asta oare e puțin pentru o carte? Mă întreb și-mi răspund. Nu e nici mult și nici puțin, fiindcă n-avem unitate de măsură la destin. E atât cât inima și privirea pot cuprinde, e atât cât îmi trebuie ca să nu mă deprind cu preamăririle, e atât cât e necesar de-a mai respira, de-a mai contacta, de-a mai lupta pentru o puritate a sentimentelor, pentru a nu părăsi lumea, dar a o avea ciocârlie și floare de salcâm, și carte de mâine, și cântec, și descântec... Și horă! Horă

din tată-n fiu, horă și ritual al unei vieți pe pământ, horă cu tot pământul și cu tot omul bun... Horă strămoșească. Cu frunza, cu steaua care se vede și cu cea ascunsă în iarna mea, în iarna fiului, în iarna nepotului, iarnă și stea care mă provoacă, uneori chiar și noaptea, să o găsec și să o ronțai... Poate rămâne cu mine, poate rămân cu ea, cu ea care făgăduiește o pasăre mult mai vrăjită decât cunoașterea simplului sens, sens și fulger al primei iubiri, fulger târziu... că așa-i intrarea în mit, cu stea care te face să miști... să mișcăm lumea din loc... Uneori între pumnale, alteori între cuvinte.

1980, septembrie

Și iată că s-au scurs douăzeci și doi de ani de când am scris tableta de mai sus... Și iată că am numărat și patruzeci de zile, zile de grea cumpănă, de cum fratele nostru de condei, poetul Victor Teleucă, a pășit pragul marilor treceri, trecând toate vămile sub piramida singurătății. S-a dus la vechii lui prieteni de gând și de suferință. La Liviu Damian și Nichita Stănescu... La Vlad Ioviță și la Marin Sorescu... La Nicolae Labiș, la George Meniuc... La toți acei pe care i-a cunoscut și cărora le-a savurat creația... La toți acei oameni de valoare care s-au călătorit și care, acum, azi, în timpurile când peștele vorbește de aripi, că vrea să zboare, iar pasărea devineomidă incoloră, nu ei au nevoie de noi, dar noi avem nevoie de ei. Avem nevoie pentru a dialoga, pentru a ne dumeri.

În cărțile și manuscrisele lui Victor Teleucă dăinuie continuitatea dialogului dorit și necesar nouă, acea lumină și căldură care ne poate sprijini în viața noastră de mai departe, acel adevăr care ne-ar opri de la fapte rele, acea credință a poetului că totuși actul creației magnetizează și etajează în profunzime lucrurile, ce de-abia se întrezăresc, cu imagini răsturnate, dedublate și iluzorii, cu prețioase simboluri ale izvoarelor reveriei co-

tidiene oglindite în apa sălbatică a Universului, prin care, dacă te ridici și treci, îți sporește frumusețea lăuntrică și te întâlnești cu trecutul, cu viitorul, cu visul și cu amintirile.

L-am cunoscut pe Victor Teleucă din spusele lui Vlad Ioviță. Pe când lucram la scenariul "Vocație", după o nuvelă de a mea "Soră lume". La baștina lui Vlad, în satul Cocieri.

– E un poet mare. Acesta o să ne scoată în lume... Dacă vom avea noroc să fim citiți și de lumea mare.

Așa zise Vlad despre Victor. Și după o pauză, cu privirea ațintită spre asfințitul soarelui ce se oglindea în apa Nistrului, adăugă:

– Nu știi ce-i poezia, nu știi cum s-o explic... Uneori e dor, e cântec... Cuvinte-ființe ce împac alte ființe-cuvinte... Alteori numeroase peisaje pline de murmurul apelor de toate felurile și de toate culorile, labirinturi-gânduri care se încrucișează, bazine, cascade, stânci de apă, de piatră, fântâni... Dar poezia lui Victor e ceva mai mult... Mai e și cerurile înalte, norii... Prin anii șazezici lucram la televiziune. Victor ca redactor, eu ca regizor... Și-n clipele de repaus sau în ora pe când toți luau masa, noi treceam drumul și ne întindeam pe iarbă... Iarbă, năgară creșteau acolo unde astăzi se înalță noile clădiri ale Studioului "Moldova-Film"... Ne întindeam pe iarbă cu fața spre cer... Și Victor îmi citea versuri. Nu țin minte despre ce și cum, dar... Cerul, cu norii în mișcare, cobora până la noi... Aproape, aproape... Îmi atingea pieptul, fața... și trecea dincolo de ochi... În inimă, în suflet, în creier... Cu sute și sute de torente de subiecte, de forme și figuri imaginabile... peste adevărata pace, peste săvârșirea liniștită unde glasul de copil al ierbii înconjură moartea și tot cotidianul ce trâmbea în jurul nostru.

O altă întâlnire cu Victor Teleucă a avut loc ceva mai târziu, pe la sfârșitul anilor optzeci. În prima decadă a lunii august. Eram fără lucru. După o

ceartă cu șefii de la Comitetul de Stat pentru Cinematografie plecasem de la studio. M-a sfătuit un om de bunăcredință și m-am retras pe un timp. Oponenții mei puseseră la cale un plan diabolic ca să mă "liniștească". Un accident. Pe terenul de filmare. După care să fiu tras la răspundere și să îmfund pușcăria. Cam așa se proceda cu cei care nu se supuneau ideologiei de atunci... Și iată că, stând de vreun an și jumătate fără lucru, fără bani, noaptea, pe la unu și jumătate, primesc un telefon. Ridic – Teleucă!?

– Ești șomer sau liber-cugetător?

– Și una, și alta... Și a treia, pe care n-o știi că are stea de sprijin la Planetariu.

– O știi. Gură spartă!

Și după o pauză mi-a propus să vin a doua zi să mă angajez la revista "Literatura și Arta" pe care el o înființase și o dirija.

Da, nu s-a temut. M-a luat în echipa lui. Și pentru asta i-am rămas recunoscător. Deși i-am făcut și lui probleme.

Țin minte, lucrând la revistă, într-o zi m-am certat amarnic cu secretarul responsabil. Teleucă nu era în redacție. Avea un mic concediu și lucra acasă. Redactorul-șef adjunct i-a telefonat să vină de urgență. Arde redacția!... Burghiu i-a dat foc!...

Victor Teleucă vine val-vârtej. A scăpărat cu ochii spre secretar, spre "vicele" său și arătând spre ușa cu privirea, mi-a zis:

– Dumneata intră!

Am intrat. Cu gândul că acuși o să aud același monolog pe care îl auzisem din gura șefului meu de la cinematografie: "Măi, Burghiu, măi... Ai familie, ai trei copii... Trebuie hrăniți, îmbrăcați, încălțați... Dar tu tot de prostii te ții... Bine, bine... În partid n-ai vrut să intri... Treaba ta! Dar de ce scuipi în el?... Partidu-i poporul... Poporul care făurește totul... Ți-a dat casă, te-a învățat..."

Victor Teleucă a închis bine ușa,

s-a așezat pe scaunul lui de șef, a deschis o mapă – ori roșie, ori galbenă, ori albastră... Nu mai țin minte, dar mi se părea că-i și roșie, că-i și galbenă, că-i și albastră... Și după ce mă întrebă despre niște fleacuri, porni să-mi citească... Poezii... Vreo două ore în șir... Cea de la urmă nu avea sfârșit, poantă... Așa mi se păru. I-am spus. Și el, ridicând ochii spre ai mei, îmi surâse:

– E o chestie aici... Cu trei puncte, Burghiule.

– Dar nu pot fi puse... E necesar să-mi dai mie, cititorului de azi, cel puțin o aripă, o pană, dacă nu o scară... Un dialog, o replică să-mi dai ca să pot intra în hora trăirilor... Mă lași pe drum, în urma lui Ronsard cu opera lui calificată drept barocă, dar fără nici o confuzie și fără nici o aparență de continuitate...

– E o chestie... Ai și nu ai dreptate..., oftă el. M-a întrerupt, m-a susținut de la zbor, de la înălțare, “vicele” meu cu sunetul de telefon... și acum cearcă să te ridici...

Se ridică de la birou și se apropie de măsura de lângă fereastră pe care se afla mașina de scris.

– Ești liber! auzii.

– Cum?

– Liber... Lucrează mai departe.

– Dar?

– Dar fii mai... Ești șef de secție.

Numai atât îmi spuse și se întoarse spre lumea poeziei lui.

Cred că întâmplarea n-are nevoie de comentariu. Asta, ca și altele.

Patru ani în urmă am fost internat de urgență la spital. Din cauza ficatului cirotic plesnise o vână în stomac. Doi doctori tineri, Igor Mișin și Alexandru Danci, elevi ai lui Gheorghe Ghidirim, mi-au salvat viața fără a mă trece prin cuțite. O invenție a lor pe care n-o cunosc nici astăzi m-a salvat pe mine atunci, dar peste o zi l-a salvat și pe Victor Teleucă, care a fost adus noaptea cu aceeași afecțiune.

Aici, la spital, am avut timp

pentru multe de gândit și de vorbit. În toate discuțiile noastre Victor Teleucă dialoga precum Socrate... Cu mare interes pentru partener și mereu schimbând unghiul de-a privi și de-a cântări adevărul... Până astăzi port o brumă rece pe suflet că n-am prea făcut față lucrurilor și nu m-am încadrat în cele spre care urcase poetul. Am vorbit de filozofia veche indiană, de Socrate, de Buddha, de Confucius, de Hristos... L-am ascultat cum medita despre Spinoza, despre natura și originea sufletului, despre libertatea umană... despre John Locke, despre idei în general și despre originea lor... despre George Berkeley și despre faptul că nu există idei generale abstracte și că nici materie nu există...

Cum simțea că am eșuat de la gândurile lui, mă ruga să-i citesc din poeziile mele. Îi citeam și el amesteca versurile mele cu ziceri din David Hume, enumerând îndoieli sceptice cu privire la operațiile intelectului... Și adăugă, parcă citind din carte: “Pentru a cunoaște complet ideea de putere sau de conexiune a poeziei, a gândirii în metafore și simboluri e necesar să examinăm impresia din care ea derivă... Și pentru a găsi impresia cu o mai mare certitudine, e de dorit să o căutăm în toate izvoarele din care ar putea să provină... Noi am rămas încă pe mal de prăpastie... Malul nostru de sănătate abia se mai ține... Și cât se mai ține simțim libertatea... Nu ne este frică nici de trecut, nici de prezent, nici de viitor... Și poate anume de asta în poezia ta iei contact cu orișice detaliu, cu orișice ființă... fie ea în trecut... sau în prezent, sau în viitor... Toate-s aici, lângă tine. Și tu lângă ele...”

Parcă era o rugăciune, parcă era o chemare... Așa vorbea, medita el, cel pe care până atunci nu-l prea văzusem atât de descătușat, atât de deschis nu numai pentru mine, dar și pentru sine. Prefața scrisă de dânsul la cartea mea de versuri, **Cifre roma-**

ne pe lespezi de calvar, completează convorbirile ce le-a purtat poetul cu mine în acele zile de grea încercare.

Tot atunci, la spital, mi-a mărturisit că l-a ajutat pe compozitorul Tudor Zgureanu să întreprindă opera "Decebal". A scris libretul după ideea maestrului.

N-a avut norocul să fie la premieră. Treizeci de zile nu i-au ajuns. Apele negre l-au furat. Spre existența unei conștiințe cosmice. Și întrebările sălbatice l-au furat. Ce-i dincolo de viața pe care a trăit-o?... Vers, zbulcium?... Paradigma copilăriei sau a maturității?... Și care-i codul moral universal de a vedea lipsa armoniei și de a-și căuta neapărat un echilibru, o intrare spre Marele Duh sau o ieșire înapoi spre cei vii, spre cei dragi...

Da, s-a dus cu abundența de gânduri adunate de ani și ani de zile, de el și de tot neamul lui de poeți și filozofi, gânduri privind organizarea conștiinței ca sistem în propriul său sistem... S-a dus... Dar a rămas în cărțile sale, în ființa spectacolului "Decebal" din seara de 10 septembrie a.c. A rămas în pânza muzicală cu versul lui, cu metafora lui, cu omenia și cu modestia lui întâlnite numai la unii dintre țărani noștri și la intelectualii de mare cultură și de un bun simț creștinesc. Cât am fost împreună la spital i-am tot dat ghionturi să-l fac mai avan, să deschidă ochii spre el, spre avutul lui, să nu rămână un mare anonim.

– Dumneata ai poezie ca nimeni alții, cărora le-am citit creația... Și crede-mă că ai putea cu ea să răzbați departe, să ne scoți în lume...

– Și ce să fac?...

– Să dai din coate... Vezi cum alții dau și se vâra în prim-plan... Apucă microfonul de pe tribună, se aștern covorașe sub tălpile celor de la putere, întrețin dialoguri cu străinii, beau vin și coniac cu toți compozitorii, fac texte pentru cântece... Cântă și pentru cei vii, și pentru cei morți, și se impun...

– Eu nu pot... Eu sunt eu...

De unde se adunase în firea lui această modestie?... Dintr-o frică?... Nu cred. Dintr-o înțelepciune?... Poate că da, poate că nu... Dar așa a fost el. Închis și pentru sine... Și nu vroia să piardă vremea cu microfonul, cu tălpile și cântările altora. Contacta numai cu cei care îi cereau ajutorul. Scrisoarea pe care a lăsat-o poetul pentru programul premierei operei "Decebal" confirmă această conduită a lui, felul său de a fi cu oamenii...

Și totuși, spre marea mea surprindere, această modestie a omului, a poetului Victor Teleucă se încunună în acest splendid și neordinar spectacol "Decebal" cu o esență mult mai grăitoare despre viața omului și despre lumina și puterea lui, care dăinuie spre noi și după trecerea în neființă.

M-au bucurat multe în seara de premieră. Și spectatorul rafinat, și muzica ce are varietăți de-o armonie cuceritoare, și tinerii soliști, și corul, și orchestra care au demonstrat cu pregnanță și cu aptitudine că fiecare este o parte a marelui întreg. Dar privirea mi-a rămas ațintită asupra lui Ion Paulencu, bucovineanul, actorul și cântărețul nostru preferat de la Opera Națională.

Ieșit în scenă, parcă din stradă, în fața orchestrei, alb-alb la față, ici-colo pe la ochi și pe frunte cu vițe vinete de fier, fier dacic care nu ruginește, cu voce care la început abia-abia răzbătea parcă de după noianul de ani și care spre sfârșit răsuna sobră, pe prim-plan, în toată plinătatea melodiei, cu putere și cu încredere întru viitorimea neamului său, – Ion Paulencu era și Decebal, era și Teleucă... Monument viu. Din muzică și poezie cu valență universală, din demnitate, suflet și har ceresc al tuturor aceluia care au conceput și au realizat această operă de artă cu venire din istorie și cu intrare în mit.

Și pentru aceasta mă închin și le mulțumesc.

2002, septembrie

Mihail Gh. CIBOTARU

MEREU LA TIMPUL PREZENT

Iată că s-au scurs patruzeci de zile fără Victor Teleucă. Vroiam să zic, de fapt, nu fără Victor Teleucă, fiindcă dânsul va rămâne mereu alături de noi și cu noi, va rămâne aici, "între ai săi" încă multe decenii și, cred cu toată convingerea, chiar secole – dacă nu cumva ne va dispărea graiul atât de hăituit și de ostracizat azi. S-au scurs deja patruzeci de zile de când Victor Teleucă a făcut prescrisul său salt spre înalțuri, ca să ne privească și să se privească și pe sine aici, unde a rămas cu toată zestrea pe care a trudit-o zi de zi și noapte

de noapte, de când s-a înfrățit cu condeii și până la ultima pâlpare a sufletului său.

Această masă de pomenire, grație grijii familiei îndurerate și, îndeosebi, a dragului său ginere Dumitru, nu e o obișnuită masă de pomenire, un obișnuit praznic creștin. E mai curând o serată literară unde s-au adunat rudele, prietenii, colegii de condei și-i vorbesc probabil pentru întâia oară cu atâta sinceritate și suflet, atât de așezat și de omenește, atât de atent și de profund. Mirosul plin de mister al lumânărilor aprinse se îngeamănă, se contopește cu blânda, dar și densa aromă a verbului teleucean încărcat atât de sensuri, cât și de tainițe ce-și așteaptă încă descifrarea.

Poetul, de Sus, privea la toate acestea în tăcere. Așa cum întreaga sa viață mai mult a tăcut decât a

vorbit. Mai mult i-a dat voie condeiului să vorovească. Dar nu fără ca acesta să fi fost strunit și hărțuit cu asprime neîndurătoare. Acum tăcea. Îi lăsa pe toți să spună ceea ce vor. Și vorbitorii spuneau – atât de sufletește – ceea ce simțeau, ceea ce trăiau cu întreaga făptură, ceea ce ar fi dorit, poate, să-i spună când poetul era alături, dar ori nu îndrăzneau, ori nu găseau prilejul potrivit. Acum erau și unul, și altul: și curajul, și prilejul. Păcat că și acestea ne vin nouă, moldovenilor, cu întârziere, ca și mintea cea de pe urmă... dar bine că, totuși, ne vin.

L-am cunoscut, probabil mai mult (și poate mai bine) decât mulți alții nu numai ca poet, ci și ca publicist și ca redactor care nu semăna deloc cu omologii ai săi. Mulți ani am fost în funcția respectivă în aceeași perioadă de timp și ne destăinuiam adesea din cele ce nici colegilor de redacție nu aveam dreptul să le spunem. Dânsul a scos din paragina săptămânalul "Cultura". Apoi tot el a pus temelie *Literaturii și Artei* de azi, fiindu-i primul redactor și orientând-o nu așa cum dictau cei de la c.c., ci precum găsea dânsul de cuviință că trebuie să fie o publicație de felul acesta. I se făceau, desigur, multe cucuie. După care se prefăcea că "a înțeles", că "se supune", "se corectează", dar în adevăr continua linia sa, ideile sale. A știut să-și selecteze un colectiv bun și să-l apere în măsura puterilor. Țin minte cât a suferit atunci când adjunctul său, un bun poet și un bun publicist, la care ținea mult, a fost eliberat din post pentru nu se știe ce "greșeli ideologice", despre care

"greșeli" cel puțin nu se permitea să se vorbească deschis, deoarece era ridicol să le consideri ca atare. Intrase în biroul meu și, așa tăcut cum îl știm, a oftat adânc și doar atât a rostit: "N-am putut să-l apăr, să-l păstrez. Nici n-au vrut să mă asculte". Și și-a înghițit amărăciunea și durerea pe care, probabil, nu și le-a mai destăinuit nimănui, nici chiar pătimitului.

Am citit cu mult interes, ba, aș zice, cu sufletul la gură, splendidul eseu al poetului **Car frumos cu patru boi**, publicat în numărul din 5 septembrie a.c. al săptămânalului *Literatura și Arta*, și m-am bucurat în sinea mea că redacția se străduiește (și-i șade bine astfel) să acopere o anume scăpare admisă, desigur, nu special, dar totuși admisă, față de primul redactor al săptămânalului, la momentul când acesta pleca spre tărâmul celor veșnice. E omenește să greșim. Și greșim cu toții. Dar tot atât de omenește, ba poate și mai omenește e să ne recunoaștem, în sine, greșelile și să le reparăm.

Victor Teleucă totdeauna s-a străduit să-și acopere ocazionalele greșeli, ba chiar și greșelile nefăcute, neîntâmplăte și, îndeosebi, greșelile altora. Ale noastre. Căci așa-i era firea, așa-i era menirea, așa-i era destinul. Și talentul. De aceea și e Victor Teleucă. Mereu la timpul prezent. Mereu aici, cu ai săi. Cu noi toți. Cu neamul său.

Să avem și noi grijă de el. Să-i purtăm respectul și memoria.

Victor PROHIN

UN VIS PE CARE L-A URMAT MEREU

Mai bine de un deceniu și jumătate, Victor Teleucă a fost redactor-șef la săptămânalul "Cultura". Alături de revista "Moldova", era cea mai apreciată publicație de la Chișinău. Pentru poezia, proza, cronică de carte care nu ți-o publicau, din considerente de ordin ideologic, la "Nistru", "Tinerimea Moldovei", "Femeia Moldovei", se găsea spațiu la "Cultura". Din echipa redacțională a săptămânalului au făcut parte fostul meu coleg de facultate, prozatorul Iulian Nicuță, fostul coleg de birou la "Moldova Suverană", poetul Serafim Belicov, actualul coleg din presa pentru copii, redactor-șef la "Florile dalbe", poetul Ion Anton. De la fiecare dintre ei am auzit de multe ori cuvinte de înaltă apreciere pentru Victor Teleucă – redactorul, poetul și omul.

Timp de nouă ani, am lucrat cot la cot cu autorul enigmaticului poem

Sensul horelor la revista „Nistru” (din 1990, „Basarabia”). Plasat mai la marginea procesului literar de câțiva funcționari de partid, prin acordul tăcut al conducerii de atunci a Uniunii Scriitorilor din Moldova, Victor Teleucă îngrijea sectorul poezie. Sub aspectul acumulării marilor valori spirituale, a fost o perioadă benefică pentru el: dispunând de ceva mai mult timp liber, a citit masiv din estetica și filozofia secolelor XIX-XX. Fire simțitoare, care se ferește să rănească sensibilitatea celui de alături, recomanda tinerilor poeți, care îi aduceau “kilograme” de versuri crude, să citească **Estetica** lui Nikolai Hartmann, **Trilogia culturii** de Lucian Blaga, scrieri de Ortega y Gasset. După aceasta, unii dintre aspiranții la gloria de poet nu prezentau versuri câte doi-trei ani. Când aduceau, însă, un grupaj nou, poeziile erau mai profunde, mai expresive.

Odată mi-a mărturisit, cu privirea ațintită spre un copac de după geam, că, fiind elev, visa să-și facă studiile la o prestigioasă facultate de filozofie. Nu știu de ce nu a reușit să-și realizeze acest vis, dar a fost obsedat mereu de pătrunderea concepțiilor filozofice despre lume și viață.

La „Cultura”, între colegi.

Corneliu JUNCU,
profesor de matematică
la Liceul “Prometeu”

CEASUL LUI VICTOR TELEUCĂ

Am abordat cu poetul multe teme de viață. Cele care aveau un subiect filozofic îl atrăgeau cel mai mult. Primeam telefon de la el, fixam ora întâlnirii, iar discuțiile erau fără sfârșit.

I-am adus cartea **Poetica matematică** a lui Solomon Marcus, pe care a citit-o, apoi am comentat-o împreună.

neeucideană. Am realizat împreună o emisiune la radio cu un subiect care a avut la bază cele scrise mai sus. Poate nu a fost ceva ieșit din comun, dar mulți au apreciat-o.

Am ajuns la aceeași idee privind spațiul material, care este total și unic. A fost interesat de spațiile cu mai multe dimensiuni, înțelegând noțiuni abstracte de primă categorie, manifestând dorința unui copil să le pătrundă.

Noțiunile primare ale vieții și existenței au rămas de fiecare dată nelămurite.

Cel mai des am discutat despre timp. Poetul nu a crezut în posibilitatea omului de a măsura timpul. Nu a crezut în ceas și nici în alte instrumente de măsurare a

Cu nepotul Adrian și profesorul Corneliu Juncu.

Concluzia a fost una singură: era necesară mai de mult. Abordam teme de matematică, cum ar fi cele legate de număr și cifră, sferă, relația de paralelism, dreapta

acestui. Considera că segmentul de timp măsurat de om este prea mic ca să poată fi luat în seamă.

Era noaptea târziu. La telefon poetul: “Domnule director,

poate fi unit printr-o dreaptă **atunci** cu **aici**?”. Adresarea m-a trezit și așa am rămas câteva zile datorită profunzimii întrebării lui. Au urmat săptămâni întregi de raționamente. La un rezultat nu prea am ajuns noi, dar am fost de acord că Timpul este mai bătrân decât Spațiul și că acesta poate ieși din dimensiunile lui.

Mi-a povestit că are un ceas de buzunar “pus pe undeva...”, pe care nu l-a folosit niciodată. Am aflat de la fiica sa mai mică, Rodica, precum că l-a pornit cu câteva zile înainte de a pleca. Ba mai mult, l-a ținut aproape de el, având grijă să nu se oprească. Întreba destul de des “cât este ceasul?”. Dădea nuanța că este un om grăbit. Un comportament curios și plin de enigme.

Oare poetul a vrut să ne arate că ceasul poate măsura numai ultimele clipe ale omenirii? Ceasul a rămas mergând, folosind energia celui plecat, măsurând deja cele patruzeci de zile mai grele pentru spiritul poetului.

Un alt subiect care a neli- niștit poetul a fost infinitul. L-am

avertizat că această noțiune nu este prea aproape de noi, pă- mântenii. Se considera aproape de miracol, dând explicații pla- uzibile despre cunoașterea lui. Am siguranța că este acum mai aproape de infinit, decât oricare dintre noi.

În cadrul relației om-infinit, l-am întrebat dacă moartea apar- ține vieții. Nu a vorbit cu mine o săptămână, ba chiar m-a evitat. A răspuns la început că da, apoi s-a îndoit, ca la urmă să spună că nu. A motivat că timpul nu lasă omul să moară trăind. Sufletul pă- răsește trupul doar dacă viața nu mai există. Ceasul poetului poate lămuri multe dintre aceste lucruri, deoarece el merge.

Opera scrisă și publicată în timpul vieții, precum și cea pe care ne-a lăsat-o în manuscrise, va întoarce acest ceas.

Operele lui vor fi “fagure de miere” pentru limba română și lite- ratura universală. Cred că ceasul va hotărî introducerea, din nou, în manualele școlare a operei lui.

Toată dragostea prietenului care a fost, Victor Teleucă.

Victor DUMBRĂVEANU

„TARAKOI”

Așa îi ziceam noi – eu și Serafim Belicov, prietenul meu de studenție, care după un stagiu la Radio, la renumitul “Luceafăr” al lui Nicolae Lupan, fusese angajat în secția literară a săptămânalului “Cultura”, al cărui redactor-șef era Victor Teleucă. Deși aparțineam diferitor generații, nu știu cum ne apropiaserăm, ne plimbam după lucru, mai treceam prin Grădina Publică la o halbă de bere, și ilustrul scriitor ni se deschidea, povestindu-ne numeroase istorii din viața literară. Anume într-o asemenea întrevedere ne vorbi despre un coleg estonian, scriitor de mare talent, care i se adresa, cu pronunția specifică lor, “Tarakoi Fiktor!” (Dragă Victor). Astfel, pentru tot restul vieții el a rămas pentru noi “Tarakoi”. Așa îi ziceam în față, când ne întâlneam, și el nu se supăra, ci o lua drept titlu de noblețe, fiindcă venea de la un om de cultură.

Mai târziu aveam să mă conving că maestrul Teleucă nu prea admitea multora să intre în viața sa intimă. Chiar având o fire blândă, el își ținea ușa sufletului închisă mereu. Nu în zadar și-a intitulat cea mai reprezentativă carte a sa **Piramida singurătății**. O viață întreagă și-a durat cu răbdare și mîgală această Piramidă, ca pe un monument al său. Poate că în profunde meditații solitare, fără a avea pe cineva în preajmă, își trăia adevărata fericire.

În singurătatea sa Victor Teleucă era un mare statornic. Mi se creează impresia că era robul unor deprinderi și obligații numai de dânsul știute. Timp de mai bine de zece ani, cât am locuit în centrul orașului, îl întâlneam mereu pe același drum, îndreptându-

se sau întorcându-se de la piață. Își purta sacoșele pline – aceleași se pare de fiecare dată – fără să le fi simțit povara – doar singur să fie, cu frământările lui. Nu știu de ce natură erau aceste frământări, deoarece salutându-l și întrebându-l: “Ce mai faci, Tarakoi?”, răspundea binevoitor, cu zâmbet pe buze: “Am mai fost pe la piață...”. Apoi găsea de cuviință să povestească ceva, vreun caz de viață, vreo întâmplare ce conținea o poantă sau un miez de înțelepciune.

Aici vreau să constat cu toată certitudinea, că poetul poseda un acut simț al detaliului artistic și acum regret întârziat că nu a scris proză. Calitatea aceasta de mînuire iscusită a detaliului se vede și în poezie, în publicistica și eseistica sa, iar proza, îmbinată cu simțul filozofic deosebit de nuanțat ce-l poseda, ar fi putut să-i aducă împliniri nebănuite.

Timp de mai mulți ani am fost vecini de palier cu fiica sa Mariana și ginerele Dumitru Gabura. Vara, când aceștia plecau în vacanță, maestrul venea să stea în casa lor. Citea și scria, noi nici nu simțeam că este cineva acasă. Doar în amurg ieșea ca să-și procure ceva de la magazinul din preajmă. Aflând, la un moment dat, dintr-o discuție că mezina noastră, Dumitrița, face filozofia la București, a vrut să vadă “biblioteca” ei și a împrumutat câteva cărți. A citit, de asemenea, teza ei de licență, iar când a fost nevoie de o scrisoare de susținere pentru o bursă în Franța, n-a trebuit să-l rog prea mult, i-a scris-o îndată.

Am fost martor cum se întreținea poetul cu nepoțelul Adrian, cât era mic, și speram să-l văd cum îi însoțește primii pași și ai lui Daniel, care deocamdată mai e în cărucior. Dar așa a vrut soarta ca acest al treilea nepot să afle despre renumitul său bunic din povestirile părinților și ale noastre...

Spiridon VANGHELI

CA SĂ NE VADĂ DE APROAPE...

Cu o săptămâna înainte de moarte, Victor îmi spune la telefon:

– Spiridon, se încheie povestea mea.

– Nu, Victore, mai ai treabă, nu te grăbi.

– Tu crezi că n-am avut și alt motiv când am sărbătorit eu 70 de ani?, îmi răspunde el.

Mi s-a tăiat respirația, eu bănuiam lucrul ăsta. Știindu-l bolnav, îl tot sfătuiam să nu se încurce cu jubileul, el nu m-a ascultat. Când imediat după jubileu a ajuns la spital, mă sună de acolo și îmi spune:

– Tu ai avut dreptate...

E bine că această seară de pomenire are loc în aceeași sală unde a fost jubileul. Se vede că el ne-a strâns atunci în jurul său, ca să ne vadă de aproape și... să se ierte cu noi în gând.

Cu sinceritate, ca între prieteni.

Masa e bogată, dar Victor nu-i. Atâția oameni frumoși s-au adunat lângă îndurerata sa familie. Îl auzeam pe Victor nu o dată:

– Cui îi trebuie astăzi poezie?!

Și i se părea că e singur de tot. De-ar fi să deschidă acum ușa și să vadă câți prieteni a avut el ca om și

ca poet! De una sunt absolut sigur: că aici au venit cu adevărat prietenii săi de suflet, doar nu e o adunare de partid sau dintr-acelea unde îți faci carieră. Suntem mulți, ba încă unii n-au putut să vină – Serafim Belicov e la spital, Grigore Vieru – în deplasare. Când a fost să închidă ochii Victor Teleucă, Vieru abia sosise la București, dar aflând trista veste, chiar în seara aceea s-a urcat în tren, a mers toată noaptea și s-a întors la Chișinău ca să-l petreacă în ultimul drum. E un gest care îl caracterizează pe Vieru, dar îl dezvăluie și pe Teleucă.

V-am ascultat cu mult interes trei ore în șir, de aceea și vorbesc ultimul. E o masă de pomenire și, totodată, o excepțională serată literară în lipsa autorului. Oare chiar trebuia să dispară omul ca să ne adunăm și să vorbim atât de sufletește, temeinic și constructiv?! Fără a vă repeta, ați dezvăluit, cred eu, portretul omului și personalitatea poetului la care a contribuit și ciclul de poezii postume rostite cu emoție de doamna Paulina Zavtoni.

Așa e, a fost un om dintr-o bucată, de o modestie rară. De zeci de ori am vorbit cu el la telefon, același număr de telefon neschimbat

cu deceniile, așa cum era și Victor, și abia la serata jubiliară aflu (de pe scenă) că el a scris libretul la opera „Decebal”. A fost o noutate nu numai pentru mine.

Într-o seară, tot pe atunci, îi spun:

– Victore, te-am văzut la televizor, ia seama, ești cam obosit.

– N-am dormit toată noaptea...

– De ce?

– Înțelegei care e chestia, avea el obiceiul să zică așa, prea mă laudă toți, tu te-ai uitat prin ziare?!

Iată așa, unii se supără dacă nu-s lăudați în toată ziua, pe Teleucă îl laudă ziarele o dată în 70 de ani și atunci nu doarme!

Am absolvit același institut. Localul unde învățasem noi la Institutul Pedagogic (Bănulescu Bodoni - 31 August) aparține astăzi parțial Bibliotecii Naționale. S-au împlinit zilele astea o sută de ani de la înălțarea acestui edificiu și Biblioteca a sfințit localul, înnobilându-l cu o prestigioasă galerie a personalităților care au învățat aici – printre ele, desigur, este și poetul Victor Teleucă. Galeria e opera inimoasei doamne Nina Negru, pe care o ascultam cu răsuflarea oprită. Ne miram cu Grigore Vieru cum de n-am aflat până acum că aici, în acest local, și-au făcut studiile la Seminarul Teologic Pan Halippa, Ion Pelivan, Ion Inculeț, Alexei Mateevici, a predat teologia Gala Galaction, fiindu-le decan, și alte personalități care dau pondere galeriei.

Am vorbit la inaugurarea galeriei și de studentul Victor Teleucă, de cenaclul nostru și *Foaia Literară* care s-a înviorat mult o dată cu venirea lui la facultate. Am avut ocazia să-l ajut să intre la institut (iarna lui 1953) și m-am bucurat că nu era unul din aceia care, dacă îi faci un bine, îți dă apoi cu piatra în cap.

I-am fost redactor la trei cărți. De altfel, nu aveai ce redacta la Teleucă. Problema era că abia scoteai de la dânsul manuscrisul și a doua zi venea să-l ia înapoi. „Mai am de lucru”, zicea el. Unii poeți nu știau cum să-l șmecherească pe redactor, Victor însă, dimpotrivă, odată îmi spune ca un copil:

– Uite, poezia asta am prezentat-o la mai multe ziare, nimeni n-a vrut s-o tipărească.

O citesc, era pe atunci o curajoasă poezie consacrată limbii române: „O altă limbă mai frumoasă nu-i”.

– Știi, Victore, i-am spus, fără poezia asta nici nu-ți editez cartea.

– la seama să nu zbori tu de la editură cu poezie cu tot.

Timpurile, într-adevăr, erau grele, limba maternă era obraznic scoasă din propria ei casă, ba și insultată încă.

...Când spune unul că-i săracă,
Sărac îi el, nu-s limbi sărace!
Lui poate limba să nu-i placă,
Dar mie orice limbă-mi place.
Și pentru mine limba mea
E-n lumea cerului o stea!

.....

E limba mea pe care mama
Mi-a pus-o-n suflet pentru drum,
E-așa de nouă și bogată
Că n-o știu bine nici acum.

N-am avut nici o problemă, poezia a trecut cenzura și a devenit una dintre cele mai cunoscute, îndemnându-i și pe alți poeți să-și spună cuvântul. Nu eu am fost curajos cu tipăritul, ceilalți au fost lași.

Așa se făceau multe pe atunci și astfel ne-am pomenit pe fundul prăpastiei naționale. Uitasem de cazul asta, dar și l-a amintit Victor într-un interviu tipărit nu demult în *Luceafărul*.

Nu întâmplător revine la această temă în cutremurătoarea nuvelă **Car frumos cu patru boi**, tipărită post-mortem în *Literatura și arta* din 5 septembrie. E tragedia acelor autohtoni care și-au trădat limba, dar o face cu atâta subtilitate și dramatism că o citești cu răsuflarea oprită. Am descoperit în Victor Teleucă și un prozator de forță.

Adus-o greu în ultimii ani, nu era omul care să se plângă, dar mizeria materială îl strângea de gât. Așa bolnav, a muncit enorm, lăsând o avere literară încă needitată.

Nu de flori de măr s-a dus să predea filozofia și estetica la elevi și studenți. A vrut să facă și un manual de filozofie și estetică, dar nu l-au susținut la minister. Păcat. Dacă s-ar preda aceste obiecte temeinic în școală, altul ar fi gradul de dezvoltare, oamenii ar fi preocupați de probleme esențiale și nu s-ar mai mânca unul cu altul, plini de invidie și răutate.

Obosit și necăjit l-am văzut pe Teleucă, dar răutăcios niciodată, și nici invidios cum e moda pe la noi. De-l înghimpau alții, de-l ignorau, răbda și trudea.

E un poet de rezistență și, într-adevăr, cum s-a mai spus aici, unic în poezia noastră prin structura sa filozofică. Întrucât astăzi avem un cititor mai puțin pregătit, o dată cu trecerea anilor, Victor Teleucă, sunt sigur, va avea tot mai mulți admiratori.

Și iar mă întorc la omul Teleucă. Vă aduceți aminte frumoasa Serată de omagiere din Sala cu orgă? Care dintre noi, cei adunați aici, ar fi spus cum a zis-o el atunci, în cuvântul său de încheiere: „Dacă am scris poezii bune sunt ale noastre, dacă am scris poezii proaste sunt ale mele”?!

SUNT...

Lui Victor Teleucă

Sunt robul credincios
al iubirii pentru țară.
Robul iubirii pentru mama.
Robul iubirii pentru femeie.
Robul iubirii pentru stele.
Bicele ploii în câmp
îmi șfichiuite pieptul,
spatele gol –
mi-i dragă această robie.
În fața mamei cad în genunchi
și-i sărut mâinile împărătești –
mi-i dragă această robie.
Brațele mele sunt curmate
de sângeriul lanț de mărgele –
mi-i dragă această robie.
În fiecare zi
îmi sângeră palmele
cărând pietrele cereștilor stele.
O, numai
de n-am ridica piramide
din ele!

Grigore VIERU

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ “ALEXANDRU PHILIPPIDE” LA 75 DE ANI DE LA ÎNTEMEIERE

Pagini de istorie și actualitate

Oraș cu îndelungată tradiție culturală și științifică, Iașul și-a propus să o resusciteze și să o amplifice îndată după realizarea Unirii din 1918, adică după surmontarea celor mai multe din dificultățile create de anii de război și de refugiu. Aflați, încă de la fundarea, în 1860, a Universității “Al. I. Cuza”, printre protagoniștii vieții academice românești, filologii ieșeni s-au gândit să înființeze un institut specializat, care să fie atașat de Alma Mater lasiensis. Astfel, în 1926, profesorul universitar G. Pascu, un bun organizator, a început să agite ideea înființării unui institut de filologie, echivalentul unor instituții asemănătoare din București și Cluj. A fost susținut de colegul său, profesorul Iorgu Iordan, precum și de acela care era considerat șeful școlii filologice ieșene, profesorul Alexandru Philippide. Demersurile făcute, în acel an, pe lângă ministrul de profil au dat roade, astfel încât, în 1928, sunt consemnate cele dintâi activități ale nou înființatului Institut de Filologie Română. Un buget, firav, oferit de Ministerul Instrucțiunii Publice, susținea cu dificultate tentativele de întretinere a unui climat orientat îndeosebi către probleme de filologie, înțeleasă ca studiul gramaticii și al romanisticii. În 1932, G. Pascu demisionează din funcția de director, în locul lui consiliul profesoral al Facultății de Litere și Filosofie numindu-l pe Iorgu Iordan. În semn de omagiu față de personalitatea științifică a lui Alexandru

Philippide, mort la 12 august 1933, Facultatea de Litere și Filosofie decide, la 6 decembrie 1933, ca Institutul de Filologie Română să îi poarte numele. Iorgu Iordan redactează și un proiect de **Statut**, aprobat de consiliul profesoral în anul următor.

Institutul își propunea să coaguleze activitatea filologică ieșeană, cu deosebire pe aceea universitară. Întrunirile aveau loc la sediul Institutului, aflat, mai întâi, în spațiul Seminarului de limba română. I s-a repartizat, ulterior, o încăpere proprie, tot în clădirea Universității “Al. I. Cuza”. La întrunirile științifice, unde se dezbăteau chestiuni de filologie română, de onomastică și de romanistică, apoi de literatură română și de folclor, participau nu numai cadre didactice universitare, ci și studenți. Activitatea era consemnată în “Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, apărut din 1934.

Începutul celui de al doilea război mondial a întrerupt activitatea institutului, până în 1945. Circumstanțele sociale tot atât de tulburi de după încheierea războiului, apoi instaurarea regimului dictatorial bolșevic au dus la întreruperea activității Institutului de Filologie Română “Alexandru Philippide”.

Dar, la Universitatea ieșeană, preocupările de filologie nu au fost abandonate, în pofida vicisitudinilor și a persecuțiilor politice la care erau supuși cei mai mulți din foștii membri. De aceea, când,

În 1949, Academia Română a înființat, în cadrul Filialei ieșene, Institutul de Istorie și Filologie, acesta a preluat, tacit, și o parte a preocupărilor dispărutului Institut "A. Philippide". Secțiile erau conduse de Nicolae I. Popa (istorie literară) și Gavril Istrate (lingvistică), ambii profesori la Facultatea de Litere. Profesorul Gavril Istrate fusese, la finele anilor '30, și membru al Institutului "Philippide".

Noul institut era conceput ca o unitate de cercetare a Academiei Române, legătura cu facultatea de profil fiind menținută prin câteva cadre didactice care cumulau și funcția de cercetător. Treptat, au fost angajați tineri absolvenți, cele două departamente, unul de lingvistică și altul de istorie literară, lărgindu-și componența și diversificându-și preocupările. Din 1956, a început să apară "Studii și cercetări științifice", publicație a Filialei ieșene a Academiei, cu o serie specializată de Filologie. În 1963, prin separare de Secția de istorie, a luat ființă, condus de profesorul universitar Alexandru Dima, membru corespondent al Academiei Române, Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, cu trei departamente distincte și cu un număr crescut de cercetători, cărora li s-au adăugat, cu timpul, numeroși alții. Acest fapt a creat un climat de stabilitate profesională, mai ales după 1967, când, director fiind cercetătorul științific principal doctor Neculai A. Ursu, a avut loc o reșezare a departamentelor Centrului în conformitate cu proiectele prioritare de cercetare ale Academiei Române: **Dicționarul limbii române, Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina, Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, Tezaurul toponimic al României. Moldova, Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei.**

Tot din 1963, publicația Centrului și-a modificat numele în "Anuar de lingvistică și istorie literară". Trimisă în mai toate centrele specializate de renume din toată lumea, aduce la schimb numeroase publicații de profil. I s-a adăugat, din 2000, o nouă serie din "Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", cu apariție trimestrială, destinat să-i informeze periodic pe specialiștii din țară și din străinătate asupra activității desfășurate de cercetători.

Între 1974 și 1990, Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor a trecut sub tutela Ministerului Învățământului, iar din martie 1990, a revenit printre instituturile coordonate de Academia Română. Din 1963 până în 1976, institutul a funcționat în imobilul construit, în 1842, de Mihail Kogălniceanu și care, între 1918 și 1950, a fost proprietatea lui Mihail Sadoveanu. În 1976, s-a mutat în imobilul construit, între 1835 și 1840, de Gheorghe Asachi, căruia i s-a adăugat o foarte încăpătoare aripă nouă.

Institutul a fost condus de următorii directori: Gorge Pascu (1927-1932), Iorgu Iordan (1932-1946), Alexandru Dima (1949-1966), Nicolae I. Popa (1966-1967), Neculai A. Ursu (1967-1970), Alexandru Teodorescu (1970-1975), Vasile Arvinte (1975-1976), Silvia Buțureanu (1976-1984), Stelian Dumistrăcel (director adjunct, 1975-1984), Alexandru Andriescu (1984-1990) și Dan Mănuță (din 1990). În anul 1994, prof. univ. dr. doc. Constantin Ciopraga, membru de onoare al Academiei Române, a fost numit director onorific.

Interesat, în perioada 1927-1947, îndeosebi de relația didactică și formativă, Institutul de Filologie Română "Alexandru Philippide" a publicat relativ puține

cercetări proprii, cele mai multe fiind incluse în "Buletinul" amintit. Aici au apărut, între altele, studiul fundamental al lui Gh. Ivănescu intitulat **Problemele capitale ale vechii române literare**, precum și numeroase articole și recenzii semnate de tineri colaboratori.

Din 1963, proiectele de cercetare au avut în vedere exclusiv realizarea marilor lucrări prioritare ale Academiei Române, unele dintre acestea în colaborare cu institutele similare din București, Cluj-Napoca și Timișoara. Elaborarea lucrărilor a fost precedată de alcătuirea unor chestionare specializate, precum: **Chestionar dialectal** (în 1968, de Ion A. Florea, Zamfira Mihail, Dragoș Moldovanu și Ion Nuță); **Chestionar folcloric și etnografic general** (în 1970, de Ion H. Ciubotaru); **Chestionar toponimic și entopic general**, cu un **Glosar de entopice onomasiologic** (în 1976, de Dragoș Moldovanu); **Ancheta toponimică** (în 1976, de Dragoș Moldovanu).

Primele rezultate nu au întârziat să se producă, astfel încât, în 1978, a apărut **Dicționarul limbii române**, Serie nouă, tomul XI, partea I, *Litera Ș* (București, Editura Academiei Române). A fost urmat, în 1997, de tomul XIII, partea 1, *Litera V (v – veni)* (București, Editura Academiei). Sub tipar se află tomul XIII, partea a doua (*venial – vizurină*). În curs de finalizare se află tomul XIII, partea a III-a, *Literele V, W, X, Y (vîclă – yucca)*. Tot în curs de finalizare se află și tomurile corespunzătoare din *Literele L și E*.

În 1979, a apărut **Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900** (București, Editura Academiei Române); reeditat în 2002, cu același titlu (București, Editura Academiei Române – Chișinău, Editura Gunivas). Din lucrările la proiectul **Dicționarul**

literaturii române de la 1900 la 1950 s-a realizat numai volumul I (*Literele A – B*), pregătit parțial pentru tipar. Din anul 1997, s-a trecut la colaborarea (prin operații de redactare și revizie) la **Dicționarul general al literaturii române**, ale cărui prime două volume se află sub tipar.

În 1987, a apărut **Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina**, volum introductiv, *Date despre localități și informatori*, și vol. I de hărți și material necartografiat (București, Editura Academiei Române); a fost urmat, în 1997, de vol. II, hărți și material necartografiat (Iași, Editura Academiei Române); în 1993 și 1995, de **Texte dialectale**, vol. I, părțile 1 și 2 (București și Iași, Editura Academiei Române); în 2002, de **Texte dialectale**, partea 1 (Iași, Editura Academiei Române). De asemenea, în 1997, a apărut volumul **Ancheta dialectală ca formă de comunicare** (Iași, Editura Academiei Române).

În 1991 și 1992, a apărut **Tezaurul toponimic al României. Moldova**. Volumul I. *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale*. Partea 1. *A. Unități simple (Localități și moșii), A – O*; partea a 2-a, *P – 30 Decembrie*; *B. Unități complexe* (București, Editura Academiei Române). Sub tipar se află **Tezaurul toponimic al României. Moldova**. Volumul I. Partea a 3-a: *Toponimia Moldovei în documente scrise în limbi străine (exclusiv slavona). 1332-1850*. Se află în curs de finalizare **Tezaurul toponimic al României. Moldova**. Volumul I. Partea a 4-a: *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (sec. XIV – 1790)*, precum și Partea a 5-a: *Introducere în cercetarea toponimiei românești*.

În 1979, a apărut primul volum din seria intitulată **Caietele Arhivei de folclor a Moldovei și Bucovinei**. Timp de peste un

deceniu au văzut, pe rând, lumina tiparului studii și culegeri etnofolclorice despre **“Bătrâneasca”**. **Doine, bocete, cântece și jocuri din ținutul Rădăuților**, despre **Descânțece din Moldova**, despre **Strigături din Moldova**, despre **Colinde din Moldova**, despre **Balade din Moldova**, despre **Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova (Marea Trecere)**, despre **Ornamente populare tradiționale din Moldova (Cusături, țesături)**, despre **Melodii de joc din Moldova**, despre **Valea Șomuzului Mare (Monografie folclorică)**. Sub tipar sau în curs de finalizare se află studii despre **Folclorul medical din Moldova**, despre **Zona Tecuciului (Monografie folclorică)**, despre **Obiceiuri și ceremoniale calendaristice din ciclul riturilor de trecere**.

Au fost distinse cu premii academice lucrările **Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900** (Premiul “Timotei Cipariu”, 1979) și **Tezaurul toponimic al României. Moldova**, vol. I (Premiul “Timotei Cipariu”).

Pentru lucrări individuale au fost distinși cu premii academice Alexandru Dima (Premiul “Bogdan Petriceicu Hasdeu”, 1956), Neculai A. Ursu (Premiul “Timotei Cipariu”, 1962), Dan Mănuță (Premiul “Bogdan Petriceicu Hasdeu”, 1975), Stelian Dumistrăcel (Premiul “Timotei Cipariu”, 1978) și Ioan Oprea (Premiul “Timotei Cipariu”, 1996).

Alți numeroși cercetători au primit premii acordate de Uniunea Scriitorilor din România, de Asociația Internațională a Criticilor de Teatru, de diferite publicații prestigioase de specialitate.

Institutul de Filologie Română “A. Philippide” organizează, de peste un sfert de secol, ședințe de comunicări lunare și sesiuni științifice anuale, la care participă ca invitați, de regulă,

și colegi de la Facultatea de Litere. Institutul a organizat, de asemenea, câteva simpozioane internaționale, precum **Interferențe româno-germane** (1992), **B. Fundoianu – Benjamin Fondane** (1994 și 1998), **Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării** (2002), la care au participat specialiști din Anglia, Austria, Franța, Germania, Israel, Italia, Iugoslavia, Republica Moldova, Statele Unite, Ucraina. În mod curent, institutul a efectuat schimburi de specialiști cu centrele de profil ale Academiei de Științe din Republica Moldova și cu Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, din Tübingen, cu care a încheiat și un protocol de colaborare.

Numeroși cercetători au prezentat intervenții la congrese din Austria, Belgia, Franța, Germania, Italia, Republica Moldova, Ucraina și publică în revistele din aceleași țări, precum și din Statele Unite sau Cehia.

În afara angajării în elaborarea proiectelor de cercetare ale Academiei Române, cei mai mulți cercetători au semnat, individual, aproape o sută de volume de specialitate, în domeniile lexicografiei, istoriei limbii, istoriei limbii literare, stilisticii, dialectologiei, toponimiei, etnolingvisticii, antroponimiei, istoriei literare, literaturii comparate, criticii dramatice și de text, naratologiei, poeziei, semioticii, editării de texte vechi, hermeneuticii, folcloristicii și etnologiei.

Formată în decursul celor trei sferturi de secol de la înființare, biblioteca numără peste 60.000 de volume (cărți și periodice), printre care se află multe rarități bibliografice (începând cu secolul al XVII-lea), ediții princeps, volume cu *ex libris* sau cu autografe.

ORIENTĂRI SPRE NOI PERFORMANȚE

*Interviu cu prof. univ. dr. DAN MĂNUCĂ,
director al Institutului de Filologie Română de la Iași*

– Domnule profesor, paginile de istorie și actualitate ale Institutului pe care-l conduceți dezvăluie căutărilor continue ale oamenilor care s-au consacrat activității științifice. Ghidați de ideea unor performanțe, ei lucrează, totuși, în anumite condiții ce le influențează în mod iminent rezultatele?

– Întrebarea Dumneavoastră atinge, mai întâi, o chestiune fundamentală, fără a cărei rezolvare nu se vor putea pune în aplicare principii profesionale de bază. Este vorba despre fondurile bănești necesare activităților de cercetare. Atâta vreme cât acestea fie că sunt mult sub necesar, fie că lipsesc cu desăvârșire, nu se vor putea cere și performanțe. Un exemplu, din multe altele. Institutul “A. Philippide” are acces la rețeaua Internet și are adresă electronică abia de câteva luni. Unii cercetători, cei norocoși, se foloseau de posibilitățile oferite de Universitatea “Al. I. Cuza”, deoarece sunt coopțați la câteva granturi. Un alt exemplu. Unul din departamentele Institutului “Philippide” este specializat în toponimie. Câteva bune zeci de ani, cercetătorii de acolo au făcut anchete toponimice în sute de localități din zonele repartizate. În ultimul deceniu, acest lucru s-a dovedit imposibil. Un al treilea exemplu. Proiectul comun al dialectologilor Institutului “A. Philippide” și al omologilor lor de la Academia de Științe de la Chișinău nu se poate materializa tot din lipsa fondurilor pentru anchetele de teren. În atare condiții mai puțin decât precare, specializarea unui tânăr cercetător se arată un vis urât. O concluzie se impune de la sine: cercetare

fundamentală pe principiile pieței nu se poate face. Cu vreo cincisprezece ani în urmă, cineva mi-a servit următoarea replică: “Cercetarea voastră cere spirit de sacrificiu. Trebuie să uiți de tine și să te consacri total acestei munci”. Vorbea unul care tocmai ieșea, cu sacoșa plină, de la bufetul județenei de partid. Zilele trecute, am auzit o replică identică, servită (O, tempora!...) de unul din “tunarii” de partid. Dar să mă întorc la lucruri mai puțin triste.

– Oricum, prin acest spirit de sacrificiu cercetările își urmează cursul firesc. Care sunt în prezent cele mai importante proiecte științifice la care se lucrează?

– Institutul “A. Philippide”, un institut pluridisciplinar, cu profil larg filologic, lucrează, de aproape patruzeci de ani, la câteva proiecte de cercetare fie fundamentală, fie prioritară ale Academiei Române. După ce, în 1979, a publicat **Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900**, distins cu Premiul “T. Cipariu” al Academiei Române, departamentul de istorie literară și-a propus, ulterior, să elaboreze **Dicționarul literaturii române din secolul al XX-lea**, din care a și încheiat primul volum (A – B). Operațiile legate de acest proiect au fost întrerupte timp de câțiva ani, pentru a se lucra la **Dicționarul general al literaturii române** (coordonat de acad. Eugen Simion), atât în ceea ce privește redactarea, cât și în ceea ce privește revizia.

Departamentul de lexicografie – lexicologie lucrează la **Dicționarul**

limbii române (nota red.: volumele editate în cadrul acestui proiect de cercetare sunt menționate în „cartea de vizită” a Institutului, ce precedă acest interviu). Lexicografii de la “Philippide” și-au oferit ajutorul pentru documentarea necesară unor articole din **Micul Dicționar Academic**.

Departamentul de toponimie este angrenat în tipărirea **Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina**, din care au apărut volumele I (în 1987) și II (în 1997) cu hărți și material necartografiat, precum și trei volume de **Texte dialectale** (în 1993, 1995 și 2002). În 1997, s-a tipărit, de asemenea, volumul **Ancheta dialectală ca formă de comunicare**. Volumul al treilea de hărți și material necartografiat, un volum de texte dialectale și un glosar regional (sudul Moldovei) se află într-un stadiu avansat de finalizare.

Departamentul de toponimie participă la realizarea unui amplu proiect intitulat **Tezaurul toponimic al României**, din care s-au tipărit două masive tomuri cuprinzând **Repertoriul istoric al unităților teritorial administrative** (unități simple și unități complexe), în 1991 și 1992. Lucrarea a primit Premiul “T. Cipariu” al Academiei Române. A fost încheiată și înaintată Editurii Academiei Române și partea a treia, **Toponimia Moldovei în documente scrise în limbi străine (exclusiv slavona)**, iar partea a patra va fi predată peste puțin.

Departamentul de etnografie și folclor lucrează la proiectele **Arhiva de folclor a Moldovei și Bucovinei și Monografiile tematice**. Într-o cadență impresionantă, au apărut unsprezece volume din seria “Caielele Arhivei de folclor a Moldovei și Bucovinei”.

– **În pofida frumoaselor tradiții de activitate în cadrul Insti-**

tutului „A. Philippide”, munca de cercetare nu este încă între cele solicitate. Cum depășiți această situație, obiectiv existentă, în organizarea procesului de cercetare?

– Pentru a răspunde corect la această întrebare, trebuie, mai întâi, să amintesc de consecințele celor două nefericite decenii care s-au succedat după 1980. Într-o primă etapă, cercetarea academică a fost decapitată prin oprirea promovării oamenilor de valoare. Aceasta a făcut-o activiștii lui Ceaușescu. Așa se face că, în Institutul “Philippide”, cercetători care puteau accede fără ezitare la gradul întâi abia dacă îl aveau pe al treilea. Într-o a doua etapă, a venit rândul activiștilor post-revoluționari să continue cu zel aceleași strategii catastrofale, la care au adăugat înghețarea salarizării. Abia de curând această anomalie a fost îndreptată. Dar răul a fost făcut: numeroși specialiști de prestigiu din Institutul “Philippide” au plecat la diferite universități (din Iași, Bacău, Galați, Suceava), iar tinerii nu s-au grăbit să se înscrie la concursuri. Cei care s-au prezentat, și au reușit, au dat dovadă de îndrăzneală, de voință și de tărie. Din păcate, câțiva, și încă dintre cei foarte buni, au părăsit institutul la câteva luni după încadrare. Compromisul la care am recurs – i-am reangajat, cu câte o jumătate de normă, pe unii din specialiștii de vârf care plecaseră – a reușit să stopeze oarecum efectele dezastrului, deși pe termen scurt. Un interes în creștere observ abia în ultimii doi ani, când la concursuri s-au prezentat câte trei-patru candidați, din care cel puțin unul foarte bine pregătit. Perspectiva este, dacă îndrăznesc să o gândesc, una prudent optimistă. Există însă discipline care au puțină căutare, precum toponimia sau etno-folcloristica. În asemenea

cazuri, nu mă pot hazarda în pronosticuri.

După cum s-a putut, sper, remarca, toate proiectele Institutului "Philippide" se bazează pe activitatea în echipă. Ceea ce reduce, oarecum, inițiativa individuală, dar crește simțul răspunderii față de propria performanță. Inițiativa individuală are, totuși, un larg câmp de manifestare cu deosebire în lucrările publicate pe cont propriu. Dintre acestea, sunt destule care au fost distinse, de-a lungul anilor, cu premii academice. Putem număra 27 de cercetători ai Institutului "A. Philippide" (din cei aproape 40, câți există în prezent) care au primit fie Premiul "T. Cipariu", fie Premiul "B.P. Hasdeu". Ca să nu mai amintesc decât în treacăt de numeroase premii ale Uniunii Scriitorilor, ale Uniunii Internaționale a Criticilor de Teatru, ale diverselor reviste de specialitate.

Plec de la convingerea că Academia Română a făcut un mare pas pe calea eficientizării activității de cercetare prin introducerea evaluărilor individuale. În Institutul "Philippide" funcționează, pe baza acestui criteriu, o diferențiere a remunerării uneori chiar drastică (la nivelul aceluiași grad profesional).

– Puteți să-i amintiți pe câțiva dintre cei care au lucrat în Institutul condus de Dumneavoastră?

– Dintre cei care au lucrat, mai de mult, în Institutul "Philippide", îi voi aminti pe Iorgu Iordan, George Pascu, Gheorghe Ivănescu, Haralambie Mihăescu, Petru Caraman, August Scriban, Dan Simonescu, Grigore Scorpan, Alexandru Dima, N. I. Popa, N. A. Ursu, Liviu Leonte.

– Un moment aniversar este și prilejul unor aprecieri de an-

samblu. Care ar fi ele cu referire la activitatea Institutului „Alexandru Philippide”?

– Prin însuși specificul proiectelor în care este implicat, Institutul "A. Philippide" nu desfășoară o activitate spectaculoasă, ci una pe care aș caracteriza-o drept sânguincioasă. Lucrările colective tipărite de-a lungul anilor stau mărturie în acest sens, ceea ce mă determină să apreciez că institute precum "A. Philippide" constituie nucleul dur al cercetării academice românești. Dar și că unele criterii de evaluare a institutelor academice trebuie revăzute. Cel puțin în domeniul filologiei, unul din puținele care au justificat, după cum se cunoaște, înființarea Academiei Române. Nu pot înțelege motivul pentru care un institut angrenat în elaborarea unora din lucrările prioritare sau fundamentale ale Academiei, care cer (nu-i așa?!) nu numai "spirit de sacrificiu", dar și ani lungi până la finalizare, să fie cotate mai jos decât un institut care tipărește anual o lucrărică de două paginuțe pe cap de cercetător. Și nu cred că numărul de Einstein-i pe cap de cercetător academic, deși apreciabil, este totuși foarte mare.

Pe de altă parte, în pofida eforturilor reclamate de finalizarea proiectelor ample de care am amintit, numeroși cercetători s-au remarcat prin lucrările individuale pe care le-au semnat. Îi amintesc doar pe câțiva și într-o ordine care ține seama, pe cât se poate, de specializare: Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel și Ion Horia Bârleanu (în dialectologie), Dragoș Moldovanu și Mircea Ciubotaru (în toponimie), Eugenia Dima, Cristina Florescu, Ioan Oprea și Carmen-Gabriela Pamfil (în lexicografie), Ion H. Ciubotaru (în etnologie și folclor), Florin Faifer, Ioan Holban, Leon Volovici, Remus Zăstroiu, Victor Durnea (în istorie literară).

– **După câte cunoaștem, deși este centrat pe probleme de româ-nistică, Institutul “A. Philippide” este deschis și spre alte discipline.**

– Cu toate că și-a concentrat forțele în jurul unor proiecte stricte de româ-nistică, Institutul “A. Philippide” a fost dintotdeauna deschis tuturor celorlalte discipline, atât teoretice, cât și aplicative. De aceea, a organizat, în ultimul deceniu, și câteva simpozioane internaționale, la care au participat numeroși specialiști din Anglia, Franța, Germania, Italia, Statele Unite, Austria, Republica Moldova, Israel, Ucraina, Iugoslavia. Amintesc ultima manifestare de acest fel, desfășurată în zilele de 17 și 18 mai 2002, intitulată **Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării**. Pe de altă parte, trebuie ținut cont și de faptul că un institut academic de filologie **română** are specificul lui. Tocmai pentru că acest specific reclamă, la rândul lui, o amplă deschidere, cercetătorii din institut practică, de multă vreme și pe cont propriu, cercetări interdisciplinare. Așa se explică, între altele, prezența lor la manifestări profesionale și în reviste de specialitate din țară și de peste hotare (Germania, Italia, Austria, Franța, Rusia, Republica Moldova, Cehia, Statele Unite, Anglia). Dar, din cauza dificultăților financiare, numărul lor este în descreștere evidentă. Greutatea profesională explică și prezența institutului în diferite compendii ale cercetării filologice, apărute în Anglia sau în Japonia. Așa se explică și alegerea institutului ca membru în forumuri științifice prestigioase, precum World Cultural Council, din Mexic, care acordă distincția World Awards of Arts “Leonardo da Vinci”, precum și prezența celor aproape o sută de instituții străine cu care Institutul “Philippide” face schimb de publicații, trimițându-le revista proprie “Anuar

de lingvistică și istorie literară” (aflată la al treizeci și optulea an de apariție).

Ținând pasul cu noile metode de investigare, cercetătorii din departamentul de dialectologie au reușit o notabilă performanță în domeniul studiilor interdisciplinare. În colaborare cu specialiști de la Institutul de Informatică Teoretică, tot al Filialei ieșene a Academiei Române, ei au elaborat un program, unicat la noi în țară, de culegere asistată de calculator a hărților necesare **Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni**. Performanța merită subliniată, cu atât mai mult cu cât o singură țară europeană, Italia, mai aplică un astfel de program, pe care l-aș numi de ultimă generație, fiecare având însă specificul și dificultățile lui, care au trebuit surmontate. Colaborarea cu același institut ieșean de informatică se derulează în continuare, tot pe baza unui grant. Alți cercetători din institut frecventează cercuri de lingvistică computațională, din cadrul Universității “Al. I. Cuza”.

Cercetătorii din departamentul de istorie literară, posesori ai unei bogate experiențe în materie de lexicografie literară, și-au propus, la rândul lor, să materializeze un proiect privitor la alcătuirea unei baze cuprinzătoare de date referitoare la mișcarea literară (scriitori, reviste, edituri) din toate județele Moldovei, precum și din ținuturile învecinate acesteia, unde există manifestări de literatură română, deci și din Republica Moldova și din Ucraina.

Sunt ferm convins că, prin proiectele sale, Institutul “A. Philippide” continuă cu succes o tradiție venerabilă și, totodată, se înscrie în strategia de cercetare promovată actualmente de Academia Română, cu deosebire prin concentrarea potențialului de cercetare în jurul proiectelor de interes major.

Consemnare: cor. „L.R.”

Vlad POHILĂ
Chișinău

**“CINE ZICE
MARIUS SALA,
ZICE ȘI ROMANIST
ÎN SENSUL
CEL MAI LARG
AL CUVÂNTULUI”**

Parcă mai deunăzi, într-un articol dedicat dlui prof. dr. Marius Sala, dna dr. Ioana Vintilă-Rădulescu, discipolă, apoi colegă a omagiatului, își exprima surprinderea că, iată, cel considerat *“veșnic tânăr”* (chiar dacă nu întotdeauna *“și fericit”*), împlinește 60 de ani de viață și peste 40 de ani de activitate științifică! Dar, asta e: *“Trec anii, trec lunile-n goană/Și-n zbor săptămânile trec...”* și M. Sala a mai înscris un deceniu pe răbojul vieții, respectiv, al muncii de cercetător și propagator al științei despre limba maternă și alte limbi-surori. Astfel a venit încă un început de toamnă, care e și un prilej cum nu se poate mai potrivit pentru a ne reaminti de meritele deosebite, pe tărâmul lingvisticii, ale dlui Marius Sala – doctor profesor universitar, membru al Academiei Române, directorul Institutului de Lingvistică “Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București al Academiei Române, specialist de vază în domeniul romanisticii, cu deosebire al limbii române ca idiom neolatin. Încercând o sintetizare a atâtor împliniri ale unui savant, am dat preferință acestei aprecieri – pe cât de plastică, pe atât de “matematică”, în același timp –, formulată tot de către dna Ioana Vintilă-Rădulescu: *“Cine zice Marius Sala, zice și romanist în sensul cel mai larg al cuvântului”*.

Nepot de fiu al preotului și cărturarului Vasile Sala (1862-1942, cunoscut în epocă și ca un asiduu

folclorist), Marius Sala s-a născut la 8 septembrie 1932, la Vașcău, județul Bihor. Face studii liceale în alt oraș din județul Bihor – Beiuș de pe Crișul Negru, în chiar faimoasa instituție de învățământ fundată încă la 1828 de către Samuil Vulcan. Întrezărim și peste ani un atașament aparte al lui M. Sala pentru *“patria mică”*, zona Bihorului: primele sale lucrări științifice au fost consacrate vocabularului regional și unor fenomene toponimice bihorene.

În anii 1951-1955 urmează Facultatea de Filologie a Universității din București, la specialitatea limba și literatura română. Debutează în activitatea de cercetător încă din anii de studenție: colaborează la publicații de specialitate, prezintă comunicări la conferințe ale tinerilor studioși, participă la expediții dialectologice.

În 1967 își ia doctoratul în filologie, avându-l conducător științific pe acad. Iorgu Iordan. Urmează stagii de specializare la institutele de fonetică din Grenoble, Franța (1964), și Lund, Suedia (1965); de asemenea – la Institutul de Limbă și Literatură din Havana, Cuba (1966).

Din 1955 este angajat al Institutului de Lingvistică al Academiei Române, parcurgând toate treptele existente în domeniu: cercetător științific (1955), cercetător științific principal (1962), șef de sector (din 1967). Revolta anticomunistă din decembrie 1989 l-a găsit cercetător principal I, șef al sectorului de limbi romanice din cadrul Institutului de Lingvistică al Academiei Române. Din 1990 este director adjunct, iar din 1994 până în prezent – director al acestui prestigios for academic.

Doctor docent (1974), a predat, cu intermitențe, cursuri și seminarii în învățământul superior din Țară – la Universitatea din București și la cea din Timișoara; din 1993 este profesor la Universitatea Creștină “Dimitrie Cantemir” din capitala română. Ca profesor invitat, a ținut mai multe cicluri de prelegeri în străinătate: la universitățile din Heidelberg, Köln, Frankfurt pe Main (Germania, 1971,

1984, 1992-93), Malaga, Madrid și Oviedo (Spania, 1968, 1970, 1973, 1978, 1979, 1981, 1994), Ciudad de Mexico (Mexic).

A participat la numeroase congrese, colocvii și alte manifestări științifice internaționale: în Germania (1963, 1967, 1971, 1981, 1986, 1988, 1993), Suedia (1965), Cuba (1966), Austria (1968, 1990), S.U.A. și Canada (1969, 1991), Israel (1969 și în repetate rânduri după 1990), Franța (1971, 1998), Elveția (1971), Venezuela, Peru și Columbia (1975), Mexic (1981), Spania (1981, 1983, 1985, 1989, 1991, 1992, 1994), Finlanda (1988), Portugalia (1994), Italia (1995), Grecia (1997, 1998), Iugoslavia (2000) ș.a. Raportor în ședință plenară la primul Congres de spaniolă americană (Puerto Rico, 1983), la Congresul AEPE (Cambridge, 1994), la Congresul Internațional de Studii Hispanice (Birmingham, 1995). A prezentat comunicări și/sau a fost moderator la simpozioane, colocvii, conferințe ale lingviștilor – la rang național sau internațional – care s-au ținut în ultimele patru decenii la București, Iași, Cluj-Napoca, Chișinău, în alte centre științifice și culturale românești.

Deține funcții de conducere în unele societăți lingvistice și filologice, a unor reviste și proiecte de specialitate: vicepreședinte (din 1974), apoi președinte (din 1991) al Societății Române de Lingvistică Romanică; director al Biroului din România al Uniunii Latine, coordonator pentru România al Proiectului PATROM; redactor responsabil (din 1972) al revistei *Studii și cercetări lingvistice*, redactor-șef al revistei *Limba română* (din 1990); membru în consiliile de conducere ale publicațiilor internaționale *Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane*, *Iberoromantica* (Tübingen, Germania), *Anuario de Linguística Hispanica* (Valladolid, Spania), *Beiträge zur Romanischen Philologie* (Berlin). Membru al unor foruri științifice internaționale: Comitetul Internațional al Atlasului Lingvistic

Mediterranean (1960), Comitetul Internațional de Studii Onomastice (1969), Junta Directiva a Asociației Internaționale a Hispaniștilor (1974-1980), Comitetul Societății de Lingvistică Romanică (1974-1980; din 1989 până în prezent), Comitetul Permanent al Lingviștilor (1987-1992), Comitetul ALFAL (din 1985), Comitetul Atlasului Lingvistic Romanic etc. Director al Pavilionului României la EXPO-1992 (Sevilla, Spania), comisar general al Pavilionului României la EXPO-1998 (Lisabona, Portugalia).

Marius Sala își spune precece cuvântul în diverse domenii de cercetare: lingvistica romanică comparată, limba română (dialectologia, istoria limbii), spaniola americană, iudeospaniola, lingvistica generală (limbi în contact, clasificarea limbilor), onomastică. Este autorul a circa 350 de lucrări în domeniu, inclusiv aproape 20 de volume (unele realizate în colaborare), tipărite în Țară sau dincolo de hotarele ei (unele traduse, altele scrise de autor în limbi străine).

Limbiile române îi consacără mai multe articole și studii în revistele de specialitate, comunicări la colocvii, conferințe și congrese naționale și internaționale, alte forme de cercetare, efectuate deosebit de rodnic în anii '60-'90 ai secolului trecut și în primii ani ai noului veac. Se impune plenar în lingvistica română cu monografia *Contribuții la fonetica istorică a limbii române* (București, 1970, trad. în fr. – Paris, 1976), anticipată de capitolul "Fonologia românei comune" din ediția academică a *Istoriei limbii române* (vol. II, București, 1969). Tipărește și alte studii a căror valoare a fost dovedită și de transpunerea lor în alte limbi: *Etimologia și limba română. Principii – probleme* (în colaborare, București, 1987); *De la latină la română* (București, 1998, traducere în fr. – Paris, 1999, în japoneză – Osaka, 2001), *Introducere în etimologia limbii române* (București, 1999). În anul 2000, la București, apare în engleză cartea *May We Introduce the Romanian Language to You?* (coautor – prof.

univ. dr. Mioara Avram), “o prezentare a limbii române celor care vor să afle ce este ea”; în 2001, la Cluj-Napoca, vede lumina tiparului originalul lucrării date – *Faceți cunoștință cu limba română*, aflându-se în curs de apariție și versiunea franceză a acestei “cărți de vizită” a limbii noastre, destinată, în primul rând, străinilor. Marius Sala este unul dintre autorii și coordonatorii *Dicționarului limbii române* (București, 2002), o cuprinzătoare panoramă a fenomenului lingvistic românesc, prezentat în stil enciclopedic, cu o apreciabilă rigurozitate academică. Este coordonator și al altei lucrări lexicografice fundamentale – *Dicționarul etimologic al limbii române*, la care se lucrează de mai mulți ani în cadrul Institutului de Lingvistică “Iorgu Iordan” de la București.

Tipărește în străinătate, aproape concomitent, două monografii cu un subiect comun – studierea limbii sefarzilor, a evreilor originari din Pen-la Iberică: *Estudios sobre el judeo-español de Bucarest* (Mexico, 1970) și *Phonétique et phonologie du judeo-espagnol de Bucarest* (Haga – Paris, 1971). Revine la acest subiect prin monografia *Le judeo-espagnol* (Haga, 1976).

Au fost mult apreciate în lumea savantă volumele în care autorul tratează varii probleme de hispanistică, cu deosebire limba spaniolă din America Latină: *El léxico indígena del español de América. Apreciaciones sobre su vitalidad* (în colaborare, Mexic, 1977), *El español de América. Léxico* (în colaborare, Bogota, 1982). Sunt valoroase contribuțiile lui M. Sala la cercetarea contactelor dintre limbi (cu precădere – romanice și balcanice) și la clasificarea limbilor vorbite pe glob: *Limbile lumii. Mică enciclopedie* (în colaborare, București, 1981; Chișinău, 1994; trad. în fr. – Paris, 1984); *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice* (în colaborare, București, 1988), *El problema de las lenguas en contacto* (Mexico, 1988), *Enciclopedia limbilor romanice* (în colaborare, București, 1989), *L'unité des langues*

romanes (București, 1996), *Limbi în contact* (București, 1997; trad. în spaniolă – Madrid, 1998). Coautor al valoroasei *Crestomații romanice* (vol. III, partea a III-a, 1974; capitolele “Spaniola americană”, “Iudeospaniola”, “Portugheza peninsulară”, “Portugheza din Brazilia”).

Monografiile și studiile lui Marius Sala au beneficiat de numeroase recenzii favorabile ori chiar elogioase în presa de specialitate din România și din multe alte state, în special în cele cu populații neolatine, dar și în țări cu vechi și solide tradiții de studiere a limbilor romanice.

La rândul-i, M. Sala a publicat zeci de recenzii la apariția unor importante lucrări de lingvistică, filologie și folclor, atât în România, cât și în întreg spațiul neolatin, cu deosebire în cel ibero-hispanic și americano-spaniol. A semnat numeroase articole consacrate unor personalități emnente ale lingvisticii române din trecut și de azi (B.P. Hasdeu, T. Cipariu, L. Șăineanu, Th. Capidan, O. Densusianu, S. Pușcariu, I.A. Candrea, Al. Rosetti, Al. Philippide, I. Iordan, Al. Graur, C. Maneca, I. Coteanu, E. Coșeriu, M. Avram ș.a.) fiind și unul dintre autorii volumului *Istoria lingvisticii românești* (București, 1978). Cu diverse ocazii, s-a referit în scris și la activitatea unor romaniști străini (W. Meyer-Lübke, Alf Lombard, C. Tagliavini, M. Alvar, Kiss Sandor, J.P. Martin, H. Meier, G.B. Pellegrini, H. Vidal Sephiha, M.L. Wagner, S. da Silva Neto, Zamora Vicente etc.).

Românii receptivi la corectitudinea și subtilitățile limbii materne au cules fapte curioase, dar și instructive citind articolele de cultivare a limbii și de popularizare a cunoștințelor lingvistice (de exemplu, numeroase note lingvistice-de toponimie referitoare la mai multe județe ale țării), semnate de M. Sala și publicate în reviste destinate unui cerc larg de cititori ca *Flacăra*, *Contemporanul*, *Familia*, *Magazin*, *Scânteia*, sau *Tribuna României*, difuzată printre românii din afara frontierelor țării.

Ca propagator, dincolo de hotelele Țării, al limbii și culturii românești în ansamblu, de la altitudinea unui incontestabil prestigiu de savant și a înaltelor funcții deținute în forurile științifice, "era firesc ca M. Sala să se numere și printre inițiatorii colaborării româno-române postrevoluționare cu lingviștii din Basarabia, în vederea reîntregirii unei simbolice "uniuni lingvistice" (Ioana Vintilă-Rădulescu). De altfel, încă în anii '70-'80, întocmind Bibliografiile ale onomasticii românești, pentru revista internațională de specialitate *Onoma*, M. Sala (inițial, în colaborare cu acad. I. Iordan) includea în ele și studiile sau cărțile în domeniul tipărite la Chișinău. În anii '90 ai sec. XX, alături de alți lingviști de seamă din România, a contribuit prin articole și comunicări, prin semnarea diverselor declarații și moțiuni, la restabilirea adevărului despre denumirea corectă – română – a limbii vorbite în spațiul est-romanic din stânga Prutului; colaborează la publicațiile de specialitate din Chișinău *Revista de lingvistică și știință literară* (RLȘL) și *Limba Română*. În semn de prețuire și recunoștință, RLȘL (nr. 5, noiembrie-dec. 1992) a publicat la aniversarea savantului câteva materiale omagiale și o Bibliografie cât se poate de completă a lucrărilor științifice ale lui M. Sala. În același an, prestigioasa revistă *Studii și cercetări lingvistice* din București a scos un număr omagial (nr. 4, iul.-aug. 1992): "Lui Marius Sala, la a 60-a aniversare". În nota Consiliului de redacție, se dă o apreciere înaltă activității și personalității sale: "... cercetător neobosit și întreprinzător, cu multe și importante contribuții în domeniul lingvisticii romanice, în special al limbii române ca limbă romanică. Sub îndrumarea și prin străduințele sale, colaboratorii din sectorul pe care-l conduce au elaborat studii de o valoare unanim recunoscută în lumea specialiștilor". Această recunoaștere s-a materializat și prin acordarea lui M. Sala a titlului de membru corespondent al Academiei Române (1993), al Academiei Regale Spaniole (1978), al Academiei de Li-

tere din Uruguay (1994), al Institutului Mexican de Cultură (1981); alegerea sa ca Doctor Honoris Causa al universităților din Timișoara, Oradea și Arad. Academia Română i-a acordat în mai multe rânduri premii pentru cercetare științifică (1970, 1981, 1989). M. Sala este, de asemenea, deținător al Premiului Centenarului Academiei Mexicane (1975).

În ediția pentru anul 2002 – aniversar și pentru Marius Sala –, *Calendarul Național*, editat de Biblioteca Națională din Chișinău, a inserat o schiță biobibliografică despre distinsul cercetător de la București, astfel trecându-l o dată în plus în lista personalităților marcante ale științei și culturii naționale și universale. Și acest articol omagial din revista *Limba Română* de la Chișinău constituie un gest de prețuire și de grațitudine făcut din partea stângă a Prutului – savantului Marius Sala, directorului Institutului de Lingvistică "Iorgu Iordan - Al. Rosetti" de la București, întregului colectiv de cercetători pe care dl academician îl conduce –, pentru neobosită "slujire limbii române și a Patriei cinstire".

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

a) Volume de autor în română

SALA, MARIUS. **Contribuții la fonetica istorică a limbii române.** - București: Ed. Academiei, 1970. - 193 p.

SALA, MARIUS. **De la latină la română.** - București: Ed. Academiei, 1998.

SALA, MARIUS. **Enciclopedia limbilor romanice**/Mioara Avram, Jana Balacciu-Matei, Alexandra Cuniță...; coord. (și coaut.) Marius Sala. - București: Ed. Șt. și Encicl., 1989. - 335 p.

SALA, MARIUS. **Etimologia și limba română. Principii - probleme.** - București: Ed. Academiei, 1987. - 160 p.

SALA, MARIUS. **Introducere în etimologia limbii române.** - București, 1999. - 228 p.

SALA, MARIUS. **Limbi în contact.** - București: Ed. Șt. și Encicl., 1997. - 287 p.

SALA, MARIUS. **Limbile lumii: mică enciclopedie**/Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu. - București: Ed. Șt. și Encicl., 1981. - 373 p.; idem: Chișinău: Știința, 1994. - 373 p.

SALA, MARIUS. **Faceți cunoștință cu limba română**/Mioara Avram, Marius Sala. - Cluj-Napoca: Exinox, 2001 - 192 p. - (Studium).

SALA, MARIUS. **Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice**/M. Bârlădeanu, M. Iliescu, L. Macarie,...; coord. (și coaut.) Marius Sala. - București: Ed. Șt. și Encicl., 1988. - 629 p.

b) Volume în limbi străine

SALA, MARIUS. **Contributions à la phonétique historique du roumain**. Paris: Klincksieck; București: Ed. Academiei, 1976. - 296 p.

SALA, MARIUS. **El español de América. T. I. Lexico**/Dan Munteanu, Valeria Neagu, Tudora Șandru-Olteanu; coord. (și coaut.). Marius Sala. - Bogota, 1982.

Partea 1 - XXIII - 623 p.;

Partea 2 - 497 p.

SALA, MARIUS. **El léxico indigena del español de América: Apreciaciones sobre su vitalidad**/Dan Munteanu, Valeria Neagu, Tudora Șandru-Olteanu; coord. (și coaut.) Marius Sala. - México: Academia Mexicana; București: Ed. Academiei, 1977. - 197 p.

SALA, MARIUS. **El problema de las lenguas en contacto**. - México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1988. - 233 p.

SALA, MARIUS. **Estudios sobre el judéo-español de Bucarest**. - México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1970. - 193 p.

SALA, MARIUS. **Le judéo-espagnol**. - Haga-Paris: Mouton XI, 1976. - 113 p.

SALA, MARIUS. **Les langues du monde: petite encyclopédie**/Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu. - București: Ed. Șt. și Encicl. - Paris: Les Belles Lettres. - 1984. - 398 p.

SALA, MARIUS. **Phonétique et phonologie du judéo-espagnol de Bucarest**. - Haga-Paris: Mouton, 1971. - 224 p. - (Janua Linguarum, Séries Practica, 142).

SALA, MARIUS. **L'unité des langues romanes**. - București, 1996. - 217 p.

SALA, MARIUS. **May We Introduce the Romanian Language To You?** /Mioara Avram, Marius Sala. - București: The Romanian Cultural Foundation. - 2000.

c) Articole, studii, recenzii în română

SALA, MARIUS. **Cu privire la terminologia marinărească**//Limba română. - 1960. - Nr. 5. - p. 27-33.

SALA, MARIUS. **Cuvinte panromanice și vocabularul fundamental (al limbii române)**// Șt. și cercet. lingvistice. - 1980. - Nr. 4. - p. 469-474.

SALA, MARIUS. **Elemente balcanice în iudeospaniolă**//Șt. și cercet. lingvistice. - 1966. - Nr. 2. - p. 219-224.

SALA, MARIUS. **Evoluția grupurilor latinești ct și cs în română**// Studii și cercetări lingvistice. - 1973. - Nr. 4. - p. 343-356.

SALA, MARIUS. **Folosirea limbii române la posturile de radio și televiziune**//Academica. - 2002. Anul XII (serie nouă). - Nr. 2-3 (mai-iun.). - p. 9.

SALA, MARIUS. **Fondul lexical panroman**//Șt. și cercet. lingvistice. - 1983. - Nr. 5. - p. 454-456.

SALA, MARIUS. **Fonologia românei comune**//Istoria limbii române. Vol. II. - București: Ed. Academiei, 1969. - p. 189-211.

SALA, MARIUS. **Iorgu Iordan (1888 - 1986)**//Șt. și cercet. lingvistice. - 1986. - Nr. 5. - P. 455-457; Viața Românească. - Nr. 10. - p. 79-81.

SALA, MARIUS. **Iudeofranceză; Iudeoitaliană; Iudeoromanice; Iudeoportugheză; Iudeospaniolă: (variante de limbă)**//Enciclopedia limbilor romanice. - București: Ed. Șt. și Encicl. - București, 1989. - p. 166-167.

SALA, MARIUS. **Latinitatea limbii române**//Tribuna României. - 1989. - Nr. 384. - p. 11.

SALA, MARIUS. **Observații despre dispariția limbilor**//Probleme de lingvistică generală. - București, 1961. - p. 107-124.

SALA, MARIUS. **Romanitate**

și românitare// Academica. - 1991. - Nr. 10. - p. 10.

SALA, MARIUS. **Spaniolă (castiliană), limba; Spaniolă, influență; spaniolă americană, variantă lingvistică**// Enciclopedia limbilor romanice. - București: Ed. Șt. și Encicl., 1989. - p. 291-294.

SALA, MARIUS. **Traco-dac, substratul**// Enciclopedia limbilor romanice. - București: Ed. Șt. și Encicl., 1989. - p. 311 - 312.

SALA, MARIUS. **Unitatea limbii române**// Familia. - 1986. - Nr. 4. - p. 8.

SALA, MARIUS. **Unitatea și varietațile limbii române din perspectivă geografică**// Limba Română (Chișinău). - 1995. - Nr. 4 (22). - P. 56-58; Limba Română este Patria mea. Studii, comunicări, documente. - Chișinău, 1996. - p. 239-242.

SALA, MARIUS. **Vocabularul reprezentativ și limba română**// Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane. Vol. 16. - București, 1989. - p. 261-265.

d) Articole, studii, recenzii în limbi străine

SALA, MARIUS. **Disparition des langues et contact des langues**// Proceedings of the Forteenth International Congress of Linguists, Berlin, 1987. - Berlin, 1991. - Vol. II. - p. 1738-1741.

SALA, MARIUS. **El rumano y el español, areas laterales de la Rumania**// Lengua. Literatura. Folklore. - (Santiago de Chile). - 1967. - p. 439-447.

SALA, MARIUS. **Les relations entre les mots latins et ceux d'autres origines dans le roumain commun**// Revue roumaine de linguistique. - 1980. - Nr. 5. - p. 595-597.

SALA, MARIUS. **Sobre las normas del español de America**// Logos linguistica in honorem Eugenio Coseriu. Vol. V. - Berlin, New York, Madrid, 1981. - p. 465-469.

SALA, MARIUS. **Sur la disparition d'un type morphologique roumain**// Revue roumaine de linguistique romane. - 1974. - Nr. 149 - 152. - p. 467-470.

SALA, MARIUS. **Sur les mots conservés uniquement en roumain**//

Scritti linguistici. Vol. II. - (Pisa, Italia), 1983. - p. 1393-1398.

SALA, MARIUS. **L'univers de la linguistique**// Wege in der Sprachwissenschaft. Vierundvierzig autobiographische Berichte. Festschrift für Mario Wandruszka. - Tübingen, 1991. - p. 199-213.

e) Despre Marius Sala

BALACCIU, JANA. **Sala, Marius**/ Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu. Dicționar de lingviști și filologi români. - București, 1978. - p. 222. - (Dicționarele "Albatros").

BLAJOVICI, TRAIAN. **De vorbă cu Marius Sala: (despre viața și activitatea lui M. Sala)**// Familia. - 1982. - Nr. 12. - p. 5-6.

Lui Marius Sala, la a 60-a aniversare// St. și cercet. lingvistice. - 1992. - Nr. 4 (iul.-aug.): (număr omagial consacrat activității științifice a lui M. Sala).

MUNTEANU, DAN. **Cinci minute cu lingvistul Marius Sala: (dialog despre activitatea curentă a cercetătorului)**// Tribuna României. - 1978. - Nr. 138. - p. 4.

POHILĂ, VLAD. **Marius Sala**// Calendar Național-2002. - Chișinău, Ed. Bibliotecii Naționale. - 2001. - p. 242-244.

RUSU, DORINA. **Sala, Marius**// Membrii Academiei Române. - București, 1999. - p. 469.

Sala, Marius. **Bibliografia lucrărilor lui M. Sala, profesor, doctor docent. 1951 - 1991**. / întocmită de A. Dumitriu-Stăncioiu, Cr. Mujdei, Cr. Socol, Ioana Vintilă-Rădulescu// Revistă de lingvistică și șt. literară. - 1992. - Nr. 5. - p. 77-89.

Sala, Marius// Dicționar enciclopedic ilustrat (DEI). - Chișinău: Ed. Cartier, 1999. - p. 1668.

Sala, Marius// Nemuritorii: Academicieni români. - București, 1994. - p. 270-271. - (Personalitățile României contemporane).

VINTILĂ-RĂDULESCU, IOANA. **Marius Sala. La 60 de ani**// Revistă de lingvistică și șt. literară. - 1992. - Nr. 5. - p. 76-89.

Dr. Albina DUMBRĂVEANU,
director al Centrului
Național de Terminologie
Chișinău

CNT – INSTITUȚIE METODICO- CONSULTATIVĂ ÎN PROBLEME DE TERMINOLOGIE

Înființarea în Republica Moldova a unei instituții științifico-metodice și informativ-consultative în probleme de terminologie a fost o necesitate stringentă. În anul 1989, Comisia de Terminologie Tehnico-Științifică de pe lângă Prezidiul Academiei de Științe a fost transformată în Centrul Republican de Terminologie, care a funcționat cu această denumire până în 1992, când, cu titulatura: Centrul Național pentru Standarde de Limbă, a fost transferat în subordinea Departamentului de Stat al Limbilor, nou creat. După desființarea Departamentului de Stat al Limbilor, Centrul denumit Centrul Național de Terminologie (C.N.T.) va funcționa în cadrul Ministerului Învățământului. Conform Hotărârii nr. 998 a Guvernului Republicii Moldova din 28 septembrie 1998, Centrul Național de Terminologie trece în subordinea Departamentului Relații Naționale și

Funcționarea Limbilor, actualmente Departamentul Relații Interetnice, în conformitate cu Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 940 din 7 septembrie 2001.

În structura sa C.N.T. are trei subdiviziuni: Serviciul standarde de limbă în comunicarea oficială, condus de Maria Mocanu, specialist în domeniul economiei, finanțelor; Serviciul de unificare și standardizare a terminologiilor sectoriale, în fruntea căruia este Teodora Gorceac, specialist în domeniul tehnicii, transporturilor, construcțiilor și Serviciul de informatizare a fondului terminologic, condus de Silvia Starciuc, specialist în informatică.

În conformitate cu regulamentul C.N.T., subdiviziunile menționate realizează următoarele sarcini: unificarea și adaptarea terminologică a standardelor pentru economia națională a Republicii Moldova; studierea, unificarea și standardizarea terminologiilor sectoriale și clasificarea lor pe domenii de activitate umană; coordonarea punerii în uz a documentației oficiale și a formularelor tipizate în limba română din domeniul lucrărilor de secretariat, al finanțelor, comerțului, telecomunicațiilor etc.; asigurarea corectitudinii textelor publicitare, denumirilor de instituții, organizații, întreprinderi etc.; popularizarea terminologiilor uzuale prin intermediul mass-media ș.a.

Specialiștii de la C.N.T. acordă consultații în probleme de terminologie, de onomastică, de cultivare a limbii prin intermediul unui telefon instalat în biroul „Serviciul limbii”. Formând numărul de telefon 24.64.92, orice persoană poate afla echivalentul unui termen în/din limba română din/în limba rusă, i se vor propune soluții privind selectarea corectă a unui termen din șirul de sinonime incluse în vreun dicționar sau privind sensul unui termen pe care beneficiarul l-a extras dintr-un text de specialitate.

Conform Regulamentului, C.N.T. are sarcina de elaborare, unificare, corectare și autorizare a denumirilor de instituții, întreprinderi, organizații, asociații, societăți comer-

ciale, unități agricole, localități, străzi, nume de persoane ș.a.

Prin deciziile Primăriei municipiului Chișinău și în baza Legii cu privire la publicitate, agenții economici sunt obligați să vizeze la C.N.T. textele publicitare, anunțurile, afișele și alte texte de informare vizuală.

La C.N.T. vin toți acei care vor să redreseze cu adevărat situația lingvistică din instituția în care activează.

Chiar din primii ani de existență Centrul de Terminologie, în conformitate cu Programul de Stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, și-a pus drept sarcină editarea unei serii de mici dicționare de terminologie din diverse domenii. Astfel a fost inaugurată „Biblioteca profesiei”, primele lucrări ale căreia sunt: *Termeni pentru părinți și educatori ai grădinițelor* (1990), *Termeni administrativi-cănelărești* (1990), *Dicționar de transport auto rus-român* (1991).

Implementarea limbajului românesc de specialitate în organele administrative locale este însoțită de normarea terminologiei în domeniu. În baza termenilor uzuali fișați și apoi stocați în Banca de Date Terminologice, C.N.T., în colaborare cu Asociația Națională de Terminologie “TermRom Moldova”, a tipărit *Dicționarul funcționarului public* (ed. I-a – 1996, ed. a II-a – 1997). Această lucrare lexicografică se înscrie în categoria dicționarilor bilingve de specialitate și înregistrează termeni și sintagme de mare importanță pentru afirmarea limbii oficiale în administrație. El poate fi util tuturor persoanelor care doresc să cunoască terminologia administrativă națională.

În vederea realizării legislației lingvistice, s-a impus și redactarea unei alte lucrări, *Ghidul funcționarului public*. Corespondența și tehnica secretariatului (edițiile 1996, 1997 și 2001), care include materiale de ordin teoretico-practic referitoare la corespondența administrativă, cereri oficiale și personale, acte oficiale, îndrumări vizând redactarea corespondenței și tehnica secretariatului. În anul 1999

Ghidul nominalizat a fost reeditat cu sprijinul Departamentului Relații Naționale și Funcționarea Limbilor, ediție care s-a epuizat totalmente, iar lucrarea continuă să fie solicitată.

Câteva mii de formulare tipizate stocate constituie baza computerizată a băncii de imprimate tipizate a C.N.T.A văzut lumina tiparului ediția a doua a *Catalogului de acte oficiale din administrația publică* (1996) pentru uz obligatoriu în primăriile și consiliile județene, o nouă ediție, revăzută și completată, fiind editată în 2000.

În anul 1996 a apărut *Dicționarul rus-român al lucrătorului din alimentația publică*, care cuprinde circa 3000 de termeni din domeniu: denumiri de produse alimentare, ambalaje, mașini, procese tehnologice etc. și care are drept scop punerea în uz în Republica Moldova a terminologiei din industria alimentară.

La sfârșitul anului 1998, numărul de lucrări editate de C.N.T. a fost completat cu *ABC-ul funcționarului serviciului de personal*. Credem că această carte are un important rol instructiv-practic, devenind un instrument de lucru pentru funcționarii din serviciul de personal, din secretariate. În *ABC-ul funcționarului serviciului de personal* au fost inserate modele de ordine (de angajare, de concediere, de transfer etc.), de înscrieri, recomandări privind scrierea corectă a numelor de persoane în carnetele de muncă, precum și modele de vize și rezoluții ce se aplică în actele oficiale, modele de adevărțițe, cereri, delegații etc. În linii generale, lucrările menționate vor constitui instrumentul indispensabil pentru extinderea utilizării sociale a limbii române în domeniile respective.

În seria „Biblioteca profesiei” a văzut lumina tiparului *Dicționarul lucrătorului din construcții și gospodăria locativă*, care include termeni din mai multe sfere: întreținerea clădirilor, instalații sanitare, canalizare, salubritate, lucrări de reparație, serviciul de exploatare a locuințelor etc. Lucrarea este adresată în primul

rând angajaților din SEL-uri, direcțiile locale, dar și tuturor celor care vor să însușească terminologia din domeniul nominalizat.

Cu sprijinul financiar al Departamentului Relații Naționale și Funcționarea Limbilor, au apărut *Dicționarul de termeni financiar-bancari și de bursă*, care cuprinde terminologia respectivă în patru limbi: română, rusă, franceză, engleză și *Dicționarul profesiilor și ocupațiilor*. Ultimul va fi de un real folos serviciilor de personal, unde se completează carnetele de muncă. Se știe că până nu de mult carnetele se completau doar în limba rusă, iar denumirile românești de profesii, specialități, îndeletniciri nu sunt cunoscute nici pe departe de toți funcționarii din domeniu.

În anul 2000 a văzut lumina tiparului un nou dicționar terminologic, de această dată din domeniul artei frizurii, coafurii, styling-ului, machiajului, cosmeticii, manichiurii. Dicționarul inventariază circa 4600 de termeni și sintagme și este adresat atât personalului din saloanele de coafură și frizerii, cât și tuturor celor interesați de exprimarea corectă.

Dicționarul silviculturului, editat de asemenea în 2000, cuprinde 3400 de termeni și sintagme uzuale din domeniile: botanică, zoologie, ornitologie, lemn, hârtie, cherestea, micologie, fitopatologie, cinegetică etc. Cercul destinatarilor acestui dicționar îl depășește pe cel al specialiștilor din silvicultură.

C.N.T. desfășoară și alte activități în scopul promovării și implementării terminologiei naționale. La 17 decembrie 1998, în colaborare cu Academia de Studii Economice din Moldova, a fost organizată prima conferință științifico-practică cu genericul „Terminologie și limbaje specializate”. Până în prezent au avut loc trei conferințe cu acest generic, cu o periodicitate de doi ani. Ediția a II-a, din 12 noiembrie 1999, a fost organizată în colaborare cu A.R.T. „TermRom”, București, Departamentul Relații Naționale și Funcționarea Limbilor, Uniunea Latină.

La 1 iunie 2001, cu concursul Universității Tehnice din Moldova, și-a desfășurat lucrările cea de a III-a ediție a conferinței „Terminologie și limbaje specializate”, la care au participat savanți din instituțiile științifice și de învățământ din Republica Moldova și România.

La 27 august 1999, cu prilejul împlinirii a 10 ani de la adoptarea legislației lingvistice, Centrul Național de Terminologie împreună cu Universitatea Real-Umanistică din Cahul a organizat Conferința științifico-didactică „Mult e dulce și frumoasă...”. Materialele acestor conferințe au fost însumate în ediții speciale.

În anul curent, cu sprijinul logistic al Uniunii Latine, a apărut primul CD-Rom cu resursele terminologice ale Asociației Române de Terminologie „TermRom” și ale Asociației Naționale de Terminologie „TermRom Moldova” formată pe lângă C.N.T. Acest eveniment reprezentând o continuitate a relațiilor noastre de cooperare cu Uniunea Latină și cu diverse instituții specializate din România, este și un răspuns la cererea utilizatorilor de informație terminologică pe suport electronic.

În baza proiectului selectat în cadrul concursului lansat de Uniunea Latină, Centrul Național de Terminologie a organizat, între 26-31 mai 2002, Colocviul și seminarul de formare în traducere și terminologie, la care au participat cercetători științifici de la C.N.T. și Academia de Științe, cadre didactice de la Universități din Chișinău, Timișoara, Iași. A fost editată culegerea de materiale „Probleme actuale de traducere și terminologie”.

Specialiștii C.N.T. sunt prezenți cu comunicări, prelegeri la seminar, stagii, mese rotunde, organizate de preturi, întreprinderi, instituții departamentale din republică, unde sunt puse în discuție probleme stringente de funcționare a limbii de stat, de perfectare a actelor de identitate, utilizare a terminologiei științifice conform standardelor naționale, aprobare a denumirilor de întreprinderi și a textelor publicitare.

Pe lângă Centrul Național de Terminologie, în 1993, a fost creată Asociația Națională de Terminologie „TermRom Moldova” care reunește specialiști în domeniu din Republica Moldova și are drept scop constituirea Băncii de Date Terminologice, schimbul de resurse terminologice cu Asociația „TermRom”, București, și cu alte centre de terminologie din țările Uniunii Latine, contribuind și în acest mod la promovarea terminologiilor naționale întru afirmarea limbii române ca limbă oficială în Republica Moldova.

Cu concursul Departamentului Standarde, Metrologie și Supraveghere Tehnică, la C.N.T. a fost organizat Comitetul Tehnic nr. 7 *Terminologie*, abilitat să elaboreze și să recomande pentru înregistrarea de stat standardele naționale de terminologie. Din comitet fac parte specialiști de la instituții de cercetare, de proiectări tehnologice, de la instituții de învățământ superior, de la ministere și departamente. În colaborare cu instituțiile respective, au fost puse în circulație peste 50 de standarde de terminologie.

Între preocupările curente, se impune necesitatea unei revizuirii urgente a standardelor interstatale GOST, declarate standarde naționale pe teritoriul Republicii Moldova (pentru grupuri de produse concrete) și completarea acestora cu informații, instrucțiuni etc. autohtone prin care să se stabilească sortimentul și denumirile produselor în limba română. Ca rezultat al discuțiilor purtate în acest scop cu „Moldova-Standard”, a fost emisă Hotărârea nr. 494-SM din 10.12.1998 a Departamentului menționat, ale cărei prevederi trebuie să fie executate.

Uniunea Latină, organizație interguvernamentală a țărilor cu limbi neolatine, a lansat un concurs special de terminologie tehnico-științifică pentru România și Republica Moldova. În anul 1999 concurenții din Republica Moldova au ocupat două locuri premiante în cadrul ediției de la București.

Centrul Național de Terminologie a participat la organizarea concursului

Premiul Uniunii Latine pentru Terminologie Științifică și Tehnică în limba română (ediția Chișinău, 2002), în al cărui cadru au fost decernate premii și concurenților din Republica Moldova.

Cercetătorii C.N.T., între care fizicieni, biologi, ziariști, filologi, colaborează în permanență cu experți din diverse domenii, inclusiv din comitetele de standardizare. C.N.T. dispune de un fond de literatură tehnico-științifică, didactică, de dicționare, cataloage de formulare tipizate, editate în România, ceea ce constituie un suport metodic și informativ pentru activitatea curentă. Specialiștii de la C.N.T. participă activ la constituirea Băncii de Date Terminologice, care se completează mereu.

Suntem deschiși pentru colaborare cu instituțiile competente din republică întru a soluționa una din problemele stringente: excluderea denumirilor rusești de culturi agricole, de produse alimentare și Nealimentare și introducerea în uz, respectiv, a denumirilor românești. Până la ora actuală, de exemplu, avem caise de tipul Krasnoșceki, Chișiniovski Rani, Moldavski olimpieț, Raduga etc., care figurează în SM 59:199 sau piersici Urojainyi joltyi, Iulski, Socinii, Moldavski joltyi, Uspeh, Moldavski pozdnii etc. – denumiri din SM 60:1999. Aceeași situație se constată și în cazul altor produse agricole, alimentare, Nealimentare, cf. o etichetă de la „Bucuria” S. A.: bomboane „Deceluș”; mai sus, pe aceeași etichetă, este scris în rusește: конфеты „Школьная”. Deci Школьная sau Deceluș?

Pe pachetul de țigări „Leana”, produse de F.E.T. „Orhei” S. A., textul e plin de greșeli, iar denumirea este scrisă cu litere rusești. La întrebarea de ce nu ar face un ambalaj cu denumirea și note în română, ni s-a răspuns: „С латиницей сигареты не имеют товарный вид” (!?).

Am evidențiat doar câteva aspecte ale preocupărilor C.N.T., probleme pentru a căror soluționare este necesară implicarea întregii societăți întru a promova în toate domeniile de activitate limba română literară.

Dr. Alexei PALII
Chișinău

UN DICȚIONAR ORTOGRAFIC PENTRU TOȚI

*La Editura Arc este în curs de apariție **Dicționarul ortografic pentru toți**, semnat de Alexei Paliu, doctor în filologie. După ce acest harnic autor a bucurat publicul cititor, dar mai ales pe elevi și studenți, cu un manual de cultură a comunicării și cu un dicționar explicativ, apărute la Editura Epigraf, iată că vine cu încă o lucrare lexicografică necesară în procesul de cultivare a limbii române literare. În prefața dicționarului respectiv, intitulată Argument, pe care o publicăm în continuare, autorul elucidează o serie de probleme privind ortografia limbii române.*

Toată lumea știe că dicționarul ortografic ne este de folos când dorim să scriem corect formele unor cuvinte. Bunăoară, din el vom afla că e corectă forma *a umple*, dar nu *a umplea*, *uzurpă*, dar nu *uzurpează*, *vinovați*, dar nu *vinoveți*, *voluptuos*, dar nu *voluptos* etc. Evident, vom consulta dicționarul doar în cazurile în care ne vom confrunta cu probleme de scriere a unor cuvinte, adică

dacă acestea vor suscita dificultăți de scriere. Dar care cuvinte provoacă asemenea dificultăți? De exemplu, la scrierea cuvintelor *mamă*, *casă*, *pește*, *a naște*, *a săruta* nu întâmpinăm dificultăți, pentru că toate formele lor ne sunt bine cunoscute: *mamei*, *mamelor*, *peștelui*, *naștem* etc. Și dacă o bună parte din cuvinte nu ne creează dificultăți la scriere, nu ar fi oare rațional să elaborăm o variantă de dicționar ortografic fără cuvintele respective? Adică, **n-am putea oare să-i oferim vorbitorului un dicționar ortografic practic, foarte redus ca volum, ușor de purtat în geantă sau chiar în buzunar și... necostisitor? Desigur că am putea! Tocmai această idee a stat la baza prezentului lexicon.**

Firește, dicționarul de față nu poate da alte norme ortografice decât cele deja existente, modificări pot face doar organele științifice abilitate. De aceea, chiar dacă unele recomandări ortografice ale limbii române cer imperios să fie revăzute, ele sunt considerate drept normă. **Iar prezentul dicționar este elaborat în strictă conformitate cu normele ortografice**, prezentate în mai multe lucrări publicate atât la București, Cluj, Iași, Craiova etc., cât și la Chișinău, dintre care ne-au servit ca bază: *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1989; *Dicționar ortografic cu elemente de ortoepie și morfologie*, Chișinău, 1991.

Ce este totuși nou în prezentul dicționar? Ce avantaje are el față de alte lucrări similare?

În primul rând, în urma unei examinări riguroase, vocabularul limbii române a fost împărțit în trei clase de cuvinte.

Prima clasă cuprinde cuvintele care nu suscită dificultăți la scriere

(de ex., *mamă, pește, a săruta* etc.).

A doua clasă include cuvintele care ar putea suscita pentru unii vorbitori dificultăți de scriere (de exemplu, *pursânge, coada-calului* etc.).

A treia clasă cuprinde cuvintele care, din anumite motive, creează dificultăți la scriere pentru o mare parte de vorbitori. Motivele sunt diverse. Unul din ele ar fi acela că elementele lexicale respective se ortografiază nu ca în românește, conform principiului fonematic, dar ca în limbile din care au fost împrumutate, conform principiului etimologic (de exemplu, *design, junta, stewardesă, rendez-vous, a cappella, strip-tease, business* etc.). Alt motiv ar consta în faptul că sistemul limbii române permite unor cuvinte să aibă două forme paralele, ca normă fiind acceptată, de regulă, numai una (de exemplu, *abordează*, dar nu *abordă*; *abrogă*, dar nu *abroghează*; *rezervă*, dar nu *rezervează*; *abțibilduri*, dar nu *abțibilde*; *a curăța*, dar nu *a curăți* etc.).

Din cele trei clase de cuvinte, arătate mai sus, în dicționar au fost incluse doar ultimele două, astfel ajungându-se la un registru redus și, în consecință, la un volum mic al cărții (ceea ce înseamnă comoditate în utilizare și micșorare a costului).

Clasificarea și selectarea cuvintelor s-a făcut nu doar intuitiv, ci și în baza unor cercetări statistice pe teren.

În al doilea rând, în cazul multor cuvinte, mai ales din clasa a treia, când greșelile de ortografie sunt foarte frecvente, vorbitorului i se atrage atenția în mod special printr-o formulă de tipul: *abordează* (nu *abordă*); *acotiledone* (nu *acotiledoane*); *acuratețe* (nu *acurateță*) etc. Aceasta se face, de regulă, în două cazuri.

Primul caz: pentru a nu confun-

dar potențiale, adică admise de sistemul limbii. De exemplu: *baltag* – *baltage* (nu *baltaguri*); *barbă* – *bărbi* (nu *barbe*); *bardă* – *bărzi* (nu *berzi* și nici *barde*); *birui* (nu *biruiesc*); *atestă* (nu *atestează*); *contestă* (nu *contestează*); *încleiază* (nu *încleie*).

Al doilea caz: pentru a nu confunda formele literare cu cele regionale. De exemplu: *arvună* (nu *arvonă*); *arțag* (nu *harțag*); *boroană* (nu *boronă*); *bortă* – *borte* (nu *borți*).

Un dicționar ortografic trebuie să aibă caracter normativ sub două aspecte: registrul său să cuprindă **numai** cuvintele recomandate de norma literară (primul aspect) și fiecare cuvânt din registru să fie prezentat **numai** în formele literare (al doilea). Sub primul aspect, prezentul dicționar nu este normativ, pentru că, după cum s-a arătat mai sus, are un registru selectiv, incomplet. În același timp, s-ar putea afirma că, spre deosebire de dicționarele care i-au stat la bază, el este anume normativ, pentru că include numai cuvinte literare. Este suficient în acest sens să arătăm că dicționarele menționate dau foarte multe cuvinte populare, regionale sau, pur și simplu, existente doar ca posibilitate, dar nu și ca fapte de limbă reală. De exemplu: *băiețime, băjeni, bătrânet, bătrâtime, bogățate, flăcăime, fieșcare, fieștecare, filologă, filozoafă, fitecare, fitecine, fluștura, iacă, iacătă, mânăștergură, papă (mâncare), papucă (bunic), roată (unitate militară), ruscă, a stupi, șip, taman* etc. Din punctul nostru de vedere, aceste cuvinte sunt neliterare.

Sub al doilea aspect, dicționarul de față de asemenea este normativ, pentru că toate formele cuvintelor date în el sunt literare.

Când discutăm dacă un cuvânt este sau nu literar, îl raportăm, fireș-

te, la norma literară. Însă aici apar o sumedenie de probleme, pentru că înseși normele ortografice actuale ale limbii române sunt caracterizate prin multe inconsecvențe, inexactități sau chiar erori. Vom nota, din fuga condeiului, doar o serie de inconsecvențe, depistate din dicționarele amintite mai sus, fără a le supune unei analize științifice.

INCONSECVENȚE PRIVIND CONȚINUTUL REGISTRULUI.

Acestea țin de două probleme. Prima: trebuie sau nu trebuie date în dicționar anumite cuvinte? A doua: unele perechi de cuvinte trebuie date într-un singur articol sau în articole separate? Ne vom referi mai întâi la inconsecvențele care țin de prima problemă.

S-a menționat deja că dicționarul conține cuvinte neliterare (populare, regionale etc.) de tipul *iaca*, *taman*, *a stupi*, *ruscă* etc., fapt care îi pune la îndoială caracterul normativ. În afară de aceasta, registrul dă o serie de substantive feminine pentru a numi specialități, profesii, funcții etc., care sunt mai mult virtuale decât reale, pentru că ele de fapt nu au frecvență în uz și, prin urmare, nu sunt fapte de limbă. De exemplu: *filologă*, *filozoafă*, *fiziologă*, *astrologă*, *biologă* etc.

Pe de altă parte, în multe cazuri variantele feminine de substantive nu sunt înregistrate. De exemplu, *calcinator*, *veterinar*, *astronaut* au atestate doar formele masculine.

Registrul dă adjectivul *dezlocu- it* (conversionat din participiul verbului *a dezlocui*), dar, curios lucru, nu dă verbul *a dezlocui* care există în uz, utilizându-se bunăoară în manualele de chimie. Situația este comparabilă cu cea a adjectivului *dezmiriștit*, însă în acest caz dicționarul înregistrează

și verbul *a dezmiriști*. Un caz similar îl avem și cu adjectivul *adăugit* (conversionat din participiul verbului *a adăugi*), însă dicționarul nu atestă verbul *a adăugi*, dar în schimb înregistrează verbul *a adăuga*.

Nu e clar de ce sunt date asemenea numerale cum ar fi *două mii*. Cu ce e mai rău numeralul *două mii trei sute patruzeci și șase* de nu este înregistrat?

Constatăm o inconsecvență privind înregistrarea unor pronume scrise prin cratimă cu verbele. Bunăoară, nu e clar de ce este dată forma *ad-o*, dar nu este *adu-l* (sau *adă-l*), *liniștește-o*, *măsoară-i* etc.

Substantivul *meșter-strică* este înregistrat, dar *meșter-faur* nu este. Nu este dat în registru nici *viță-de-vie*, fapt de limbă răspândit pe întregul areal al limbii române și considerat literar. Cuvântul *șopruț* (diminutiv de la *șopru*) este înregistrat, dar *șopru* nu este.

Cuvântul *mălăiaș* (diminutiv de la *mălăi*) este înregistrat, dar *mălăieș*, întâlnit la Ion Creangă în "Capra cu trei iezi", nu este.

Oricine ar zice că adjectivul *aiurit* derivă de la verbul *a aiuri*, însă, curios lucru, registrul dă adjectivul *aiurit*, dar nu dă verbul *a aiuri*, în schimb îl dă pe *a aiura*.

Inconsecvențele care țin de problema a doua de asemenea sunt numeroase. De pildă, substantivele-perechi *veteran* – *veterană* sunt date separat, adică în două articole, iar *chiabur* – *chiabură*, *diluvial* – *diluvială*, *dipsoman* – *dipsomană* ș.a. figurează într-un singur articol, deși sunt cuvinte diferite cum ar fi, bunăoară, *învățător* și *învățătoare*, *elev* și *elevă*.

E destul de problematică și înregistrarea omonimelor. Cea mai mare parte dintre ele este dată separat (de exemplu, *cap*, *termen*). Însă

există și cazuri când acestea sunt înregistrate, în mod nejustificat, într-un singur cuvânt-titlu. De exemplu, nu există nici o îndoială că substantivul *mistreț* (porc sălbatic) și adjectivul *mistreț* (acrișor) sunt cuvinte diferite, însă dicționarul le unește într-un singur termen. Tot într-un singur articol apar, în mod nejustificat, substantivul *istoric* (*fiul meu este istoric*) și adjectivul *istoric* (*eveniment istoric*).

O totală inconsecvență constatăm și la înregistrarea substantivelor-perechi care exprimă denumiri de locuitori. În unele cazuri variantele feminine sunt date, iar în altele nu. De exemplu, registrul dă *abaclian – abacliană, botoșănean – botoșăneancă* etc., dar *abisinian, abhazian, venezuelian, venețian* etc. nu au înregistrate corespondentele feminine, de parcă sistemul limbii le-ar exclude. În aceeași ordine de idei constatăm că unele perechi de substantive din această categorie sunt trecute într-un singur articol (de exemplu, *camerunez – cameruneză, vietnamez – vietnameză, ceylonez – ceyloneză, budapestan – budapestană*), iar altele – în articole separate (de exemplu, *bucureștean – bucureșteancă, budeștean – budeșteancă, chișinăuian – chișinăuiancă* etc.).

INCONSECVENȚE PRIVIND NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR. O serie de substantive sunt date, pe nedrept, numai în forma singularului sau a pluralului. De exemplu, forma de singular a cuvântului *cateligă* nu este înregistrată, de parcă în realitate nu ar putea exista o *cateligă*, după cum există bunăoară o *patină*.

Forma de plural a substantivului *căpuș* (instrument muzical) nu este înregistrată (nici *căpuși*, nici *căpușe*), de parcă un asemenea obiect ar exista doar într-un singur exem-

plar. Aceeași constatare o facem și în cazul cuvintelor *cârmâz* (insectă, plantă), *șput* (aparat), *acvilon* (vânt de miazănoapte), *acvaplan* etc. De ce nu am putea spune *acviloane*, după cum spunem *vânturi* sau de pildă *alizee*? Sau: de ce nu am stabili ca normă *acvaplane*, după cum s-a adoptat bunăoară *deltaplane*?

Deși s-ar putea găsi probabil o explicație a faptului că dicționarul nu dă forma de plural a substantivului *areal*, aceasta nu ar fi o justificare, pentru că, în primul rând, vorbitorul simte necesitatea formei respective, iar în al doilea rând, pluralul *arealuri* (precum și *areale*) există în uz cu o frecvență normală și este în totală concordanță cu sistemul limbii.

Cuvântul *aerolit* e înregistrat cu pluralul *aerolite*, însă probabil ar fi mai potrivită forma *aeroliți* (după modelul *meteorit – meteorii*), după cum, între altele, recomandă DEX.

INCONSECVENȚE PRIVIND UTILIZAREA CRATIMEI. Și acestea se întâlnesc în tot cuprinsul dicționarului, fapt care vorbește despre persistența problemei în cauză, nu despre unele cazuri izolate. De exemplu, *apă-albă, apă-grea, apă-neagră* ș.a. sunt ortografiate prin cratimă, iar *apă-acră, apă-tare* etc. – fără cratimă. Fără cratimă sunt și *apă de Colonia, apă de flori, apă de plumb* etc. Discrepanțele în utilizarea sau neutilizarea cratimei (în cazurile respective) sunt cauzate nu numai de gradul real al sudurii apărute între părțile componente ale termenilor discutați, ceea ce ar fi un factor obiectiv, dar și de intuiția sau, mai exact, de modul în care fiecare lexicograf simte gradul în care s-au sudat părțile respective, ceea ce ar fi un factor subiectiv.

Starea respectivă de lucruri

nu numai că nu contribuie la memorizarea normelor de utilizare a cratimei în compunerea cuvintelor, dar îi și derutează pe vorbitori. De exemplu, ne dăm seama că termenii *bine crescut* și *bine cunoscut* sunt incluși în registru, iar *bine educat* și *bine știut* nu sunt incluși, pentru că *bine crescut* și *bine cunoscut* sunt pe cale de a se contopi și a forma cuvinte compuse (datorită sudurii dintre componente), iar *bine educat* și *bine cunoscut* nu sunt pe această cale. Tocmai de aceea *bine crescut* și *bine cunoscut* ar trebui ortografiate prin cratimă. Evoluția reală a acestor fapte de limbă ar fi următoarea: *bine crescut* (îmbinare liberă) → *bine-crescut* (cuvânt pe cale de formare având un anumit grad de sudură între formanți) → *binecrescut* (cuvânt compus). În dicționar ar trebui date, credem, doar cuvintele pe cale de formare (scrise prin cratimă) și cele deja formate (scrise împreună), dar nu și îmbinările libere.

INCONSECVENȚE ÎN APLICAREA PRINCIPIILOR ORTOGRAFICE. Acestea constituie probabil cea mai gravă problemă în ortografia limbii române.

La ortografierea unor cuvinte împrumutate (de exemplu, *șlagăr*, *șnec*, *șlep*, *șnițel*, *șofer*, *șomer*, *manager*, *șprait* etc.) se aplică principiul fonologic, iar la ortografierea altora (de exemplu, *boss*, *en-gros*, *bodyguard*, *week-end*, *design*, *breakdance*, *business*, *bushel*, *rendez-vous* etc.) – principiul etimologic. Explicațiile care se dau în legătură cu aceste inconsecvențe (de tipul: neologism recent, tradiție veche, neconformat sistemului etc.) nu sunt convingătoare și, în general, nu rezistă. De unde să știe vorbitorul român, în fiecare caz dificil, cărui din cele două principii

buclucașe i-au dat prioritate la elaborarea normelor? Și dacă nu cunoaște prioritatea respectivă (pentru că ea nu este suficient de fundamentată), nu-i rămâne decât să învețe pe de rost scrierea tuturor cuvintelor împrumutate. De pildă, să memorizeze, fără să înțeleagă motivarea, că *design* se scrie ca în limba engleză, iar *spicher* este acceptat așa cum se aude, dar și ca în engleză *speaker*.

Să presupunem însă că printr-o minune vorbitorul a intuit că specialiștii au preferat principiul etimologic, care ne obligă să scriem și să pronunțăm cuvintele împrumutate ca în limba de origine. Să urmărim pe baza câtorva exemple acest lucru nefiresc: ca să scrii corect în română cuvântul *business*, trebuie să cunoști ortografia limbii engleze, ca să scrii corect în română cuvântul *junta*, trebuie să cunoști ortografia limbii spaniole, ca să scrii corect în română cuvântul *rendez-vous*, trebuie să cunoști ortografia limbii franceze. Într-un cuvânt, dacă vrei să scrii corect românește, trebuie să fii... poliglot. E normal oare să pretinzi aceasta de la toți vorbitorii? Sunt oare în stare toți vorbitorii să facă față acestei cerințe? Ca să avem răspuns la această întrebare, ar fi bine să-i testăm pe o serie de cercetători (nefilologi) de la Academia din București, ca să nu mai vorbim de cei de la Chișinău sau, în general, de alte categorii ale populației.

Normele ortografice ale limbii române trebuie nu numai să-l oblige pe fiecare vorbitor să scrie corect, dar să-l și ajute a realiza acest deziderat. De aceea ele trebuie elaborate în strictă conformitate cu sistemul limbii române, dar nu cu ortografiile altor limbi. Fiecare vorbitor însușește sistemul limbii din fragedă copilărie, de la cei din jur, și îl aplică fără a învăța la școală grama-

tica și ortografia. De exemplu, orice copil care cunoaște bunăoară cuvântul *haină*, intuiește corect formele acestuia (*haine, hainei, hainelor*) nu de aceea că le-ar fi învățat pe de rost, ci pentru că a însușit sistemul limbii. Pentru a ne convinge de acest fapt, am putea să-i propunem unui copil de trei-patru ani să formeze pluralul sau diminutive de la o serie de cuvinte. O va face fără mari eforturi, pentru că a însușit sistemul limbii. Tocmai de aceea cuvintele împrumutate trebuie "obligate" să se conformeze sistemului, așa cum o fac foarte mulți vorbitori, însă ortografia îi oprește. **Un cuvânt care trece dintr-o limbă în alta se aseamănă cu un cetățean care trece dintr-o țară în alta și este obligat să respecte legile țării care l-a primit.** Așa s-a întâmplat bunăoară cu substantivul francez *fermoir* care, intrând în arealul limbii române, s-a pomenit a se ortografia *fermoar* (așa cum se pronunță) și a îmbrăcat forme specifice sistemului limbii române (*fermoare, fermoarul* etc.). Același lucru s-a întâmplat și cu alte cuvinte cum ar fi *spicher, acaju* etc., dar mai ales cu cele împrumutate pe tot parcursul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, de aceea ortografierea lor nu suscită dificultăți. Prin urmare, se crease deja o tradiție care trebuia și trebuie respectată.

Gravitatea problemei elucidate aici mai este determinată și de numărul impunător de cuvinte împrumutate care nu se supun adaptării. Dar să vedem cum procedează în asemenea situații alte popoare. De pildă, cum se simt cuvintele românești când nimeresc în alte limbi.

A găsi în franceză, în germană sau, bunăoară, în engleză cuvinte de proveniență românească nu e atât de ușor, de aceea vom da ca exemplu

doar câteva nume proprii românești, pe care le-am excerptat dintr-un prestigios dicționar enciclopedic francez (Hachette), editat la Paris în 1997. Vedem mai întâi că Chișinăul nostru așezat pe Bâc, afluent al Nistrului, este dat cam așa: "**Chisinau** (anc. **Kichinev**) cap. de la **Moldavie**, sur le **Bicu**, affl. du **Dniestr**". Am subliniat numele proprii pentru a vedea mai bine cum și le-au ortografiat francezii și în ce măsură au ținut cont de originea numelor respective. Nu stă cu mult mai bine nici Iașul, pentru că alături de numele românesc este dată și varianta veche, cunoscută mai de mult francezilor – *Jassi* ori *Jassy*.

Situația numelor noastre de persoane, ajunse în străinătate, de asemenea este de compătimit. Iată câteva exemple. Deși în dicționarul citat numele lui Eugen Coșeriu nu este înregistrat, e cazul totuși să ne amintim că marele lingvist a intrat în circulație universală nu cu numele autentic, de-acasă, dar cu numele Coseriu (a se vedea orice bibliografie științifică în limbi străine). Iar George Enescu și Eugen Ionescu au ajuns să fie Georges Enesco și respectiv Eugène Ionesco. Pe Constantin Brâncuși abia îl mai recunoaștem, pentru că francezii îl ortografiază Brancusi, pronunțându-l Branchiuzi.

Firește, această problemă ar putea fi discutată, în contradictoriu, la nesfârșit, însă oricare ar fi concluziile, ele nu vor infirma un adevăr și anume: ortografia limbii noastre, în special în ce privește principiul etimologic, necesită însemnate modificări.

Iulian FILIP
Chișinău

VORBE ȘI CUVINTE

Evangelistul Ioan cu *la început a fost cuvântul* ne-a oferit tema mereu pentru acasă, iar acasă adeseori ne iau *vorbele*, care pun capac și *sfârșesc ceea ce nici nu a început* – nimic bun nu pornește din vorbe. Deși omul devine, jucându-se – *la început* – în vorbe, uneori chiar numai gângurite.

Vedele zic că omul e ceea ce gândește. Cimpoi precizează că omul e ceea ce realizează din câte le gândește și cum apare, cum e între dorință (gândire cu vrere împreună!) și realizare.

Quarcul gândirii e cuvântul, nu vorba. În cele mai ne-academice companii, sindrofii toate se mișcă în jurul *vorbitorului dăruit* – dăruit să vorbească (nu vorbe!) cuvinte, suveici pline între cutia proprie *rezonatorie*, dar și emițătoare, și cutiile de rezonanță ale ascultătorilor, între care se întâmplă și *auzitorii*.

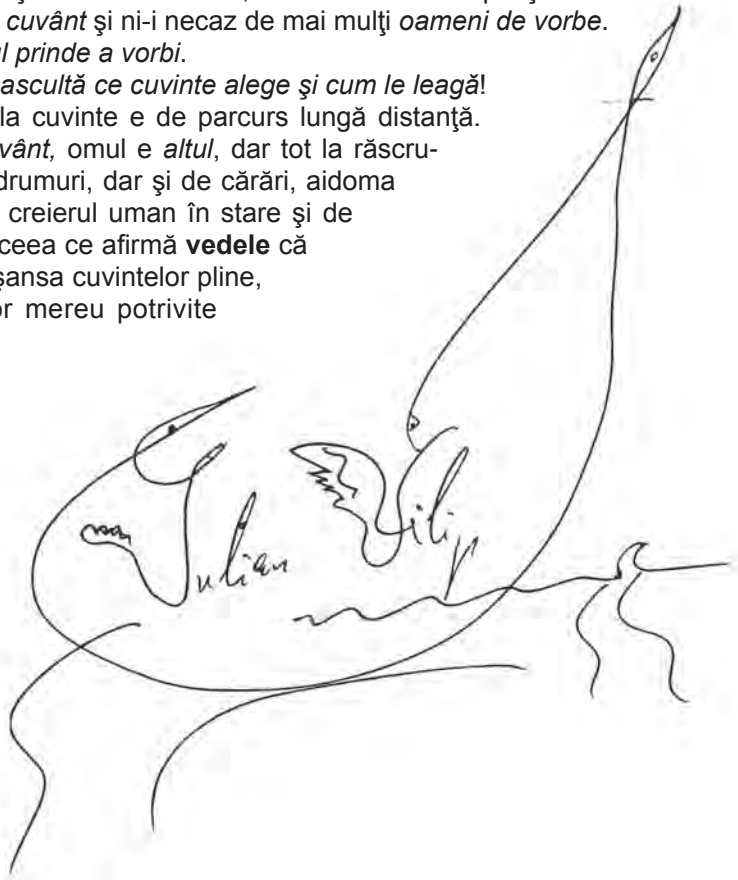
Zicem *om de cuvânt* și ni-i necaz de mai mulți *oameni de vorbe*.

Zicem: *copilul prinde a vorbi*.

Ne uimim: *ia ascultă ce cuvinte alege și cum le leagă!*

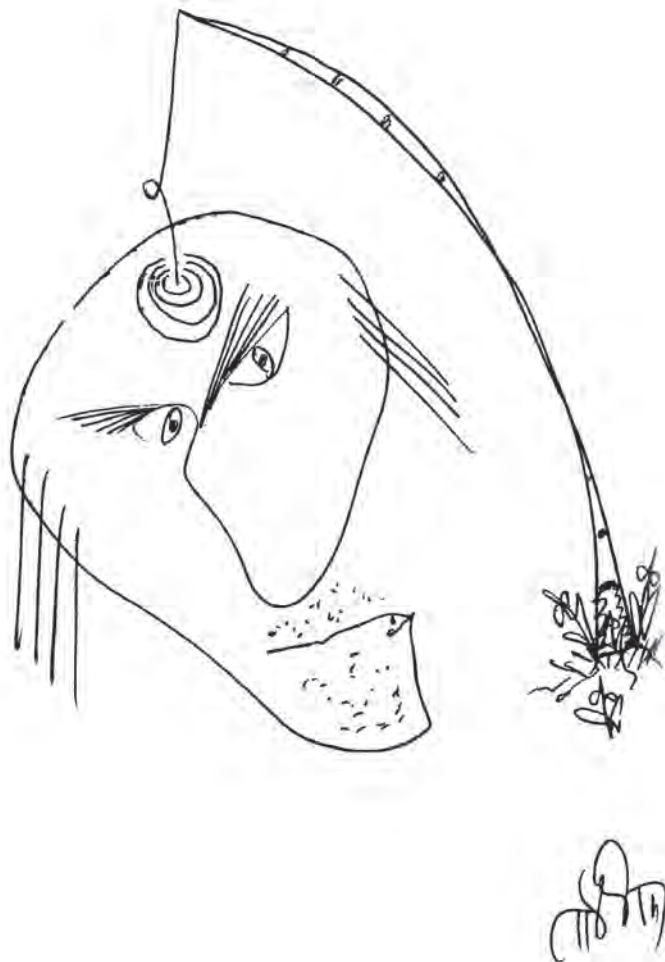
De la vorbe la cuvinte e de parcurs lungă distanță.

Odată ajuns la *cuvânt*, omul e *altul*, dar tot la răscruce – răscruce de drumuri, dar și de cărări, aidoma circumvoluțiilor pe creierul uman în stare și de *gânduri*. Pe aici e ceea ce afirmă **vedele** că e **omul**, pe aici e șansa cuvintelor pline, aidoma semințelor mereu potrivite *începuturilor*.

DOR SĂ MAI CRED

Aștept lumină-n vorba orișicui.
Mi-i dor să mă încred – vreau să te cred.
Ce ai de zis? mă tot căznesc să văd.
Încerc s-aud: ce-ai vrea – de fapt – să spui?

Adrian Dinu RACHIERU

LEONIDA LARI – UN „PLÂNS DE LUMINĂ”

O energie extatică, îngemănând gravitatea rostirii cu iluminarea vizionară, convertind liric – sub aura inflexiunilor mistice – împrejurările biografice, propune Leonida Lari, cea care pare născută de propria-i poezie, zidindu-și în vers viața și transferând textului (fluxului verbal) un militantism temperamental, deloc conjunctural, așadar. Viața mea – scrie poeta – „e mortală rană/izvorând râul vieții” (*Viața mea printre alții*). Nu e loc de purism liric aici. Deși femeia-tribun, trezind mulțimile prin ardența trăirilor, o Jeanne d’Arc a Basarabiei (cum, îndreptățit, s-a spus), cultivă, paradoxal, energismul și suavitatea, mesianismul și misticismul, vrea – într-o *Rugă*, de pătimire și disperare, cu inflamări și furii imprecative – „să se curețe de lume”, spiritualizându-se și, în același timp, ființa-i „hrănită cu foc”, dincolo de dulcea-i melancolie, vestejind – în numele unui „blestem frumos” – răul, minciuna, vanitatea risipește accente mănios-etice, dovedind fermitate și spirit justițiar. Efortul sacralizării, topit în versuri melodioase, și angajamentul civic, rostit tunător, conviețuiesc și oferă, astfel, o *cronică lirică* a procesului (miraculos!) de renaștere basarabeană (M. Cimpoi).

Suave și dure, deopotrivă, versurile Leonidei Lari se fac ecoul efervescenței unioniste, fiind câteodată memorabile, iar alteori neglijente. Oricum, chiar dacă „în fața viitorului e împletit cu lutul”, speranța – în pofida vitregiilor – nu se lasă decapitată: „Dragă Ilie, până

La prestigioasa Editură Augustina din Timișoara a apărut cartea de versuri a poetei Leonida Lari **Infinitul de aur**. Reproducem cuvântul criticului și istoricului literar Adrian Dinu Rachieru, care însoțește volumul respectiv.

la Unire/ Nu e drept să murim” (*Îngerii*).

Dar Leonida Lari, crezând fierbinte în această *Înviere* (întoarcerea la sine a neamului), poate spune, la rândul-i, pe urmele lui Nicolae Dabija: „nu-i pentru mine poezia pură”! Pricina pentru care sufletu-i „de crin” deplânge „potopul de ură” revărsat asupra poezilor, cei care – ca paznici ai cetății –, atinși de plânsoarea lumii, n-au loc în ea (*Poetul și Puterea*). E drept, cura lirică (recomandată stăruitor) „adie a eternitate”; vremurile sunt aspre, „firul sfânt de poezie” și „plânsul răstignit” o îndeamnă, inevitabil, să cultive *tribun-arta* (vorba lui Leo Butnaru), să creadă în „a doua venire” (la Țara-mumă), chiar dacă „mrejele diavolești”, pânda meschină, străinia ne împing pe „cărările minciunii”, a jocului duplicitar. Cruciada românismului avea nevoie

de această literatură, de ieșirea din echivoc. Furnicarul poetaștrilor, trăind sub obsesia sincronizărilor, a modelor și scrupulului prozodic ar putea acuza blocajele poporanist-pășuniste, estetica ofilită, febra mesianică. Dar se putea goli de tragism, putea renunța la modulațiile profetice, putea ocoli întristarea („care se preface în moarte”) această poezie amenințată de un viitor furat? Incendiară în poeziile-dedicații, Leonida Lari îl ceartă pe ilustrul prinț (*Scrisoare lui Cantemir*) pentru tratatele moscale, acuză vânzarea de țară și, suferind alături de frații poeți, deplânge destinul ingrat al iubitorilor de neam. Un „val de oboseală”, iată, se așterne peste o „lume programată”.

Este vajnica luptătoare o învinsă? C-un ochi durut, „de-amăgiri obosită”, așteptând *vântul cosmic* pentru buna-rânduială a acestei lumi, poeta respinge îmbietoarele chemări spre „țarmurile de huzur”. „Cerută” de corăbii, aplecată pe foaia albă, înstrunându-și coarda sub un „vânt iubitor”, ea se desprinde de mătza lumii, dar nu acceptă – în bătălia cu Pigmeniada, cu strămbătățiile, cu șirul de trădări și lașități – o dulce capitulare. „*Sunt cine am vrut*”, ne asigură, ferm, implacabil, poeta. În *matca cea latină* ea apără o „limbă bătrână” căreia îi păzește ființa prin cuvinte, chiar dacă *moldovenismul* dă în clocoț, chiar dacă e întâmpinată cu hulă și tăgadă. Dar poeta, firește, mâhnită, blamând „*târgul săvârșit*”, știe că „*Unirea nu se-așteaptă-n rând*” și că, peste timp, zgomotoșii contestatari se vor dumeri: „*veți înțelege cine v-a iubit*”.

Subliniem, chiar încercată de o adiere de tristețe (locuind pe „*o dungă de tristețe*”, scrie poeta), Leonida Lari n-a părăsit baricada. Dar ea acuză, apăsător, *întomnarea*. E „tot mai toamnă” (*Spleen*), pașii „nu mai curg pe poteci a risipă” (*S-a lăsat toamna*), „*lacrimi înghețate ard în aer*” (*Ninsoare*) iar iubirea (pierdută, scrumită, îndemnând la

un „*surplus de visare*”) se mută „*tristă pe cruce*”. O Andradă, fulgerată de un dor nepământesc pentru Ervis – „*un stâlp de văzduh*” și o sublimă stihie, închipuie – ca o posibilă replică la celebrul *Luceafăr eminescian* (*Neîngăduita iubire*) – o cosmogonie frisonată de o „tristețe de ere”, înțelegând iubirea ca un *dar ceresc*. Constatarea ne îngăduie să observăm că fibra luptătoare a poetei a estompat, nedrept, nucleul erotic al liricii sale. După cum se cuvine să apăsăm pe certa sa vocație mistică, poeta, încercată de iluminările divine, invitându-ne în *orizontul miracolelor*. De la debut, de altminteri, prin vocea controversatului A. Lupan, ea s-a înscris filonului „poeziei misticiste”, convertind blamul de-altădată în „fluiditatea rugăciunii” și împlinirea în meta-realitate. Conversând cu demiurgul, chiar dacă maleficul pândește la tot pasul, Leonida Lari nu și-a pierdut nădejdea. Plină de speranță și credință, poeta vorbește despre o „țară astrală” și e convinsă că acest neam va răzbi, având ca reazem un cod „de-o putere-aparte”, accesibil. Nici *Avatar*, volumul din 1999, nu așază în fața cititorilor „ecrane ezoterice”, nota un comentator.

Încrezătoare în cuvinte și condamnată la însingurare, poeta – o ființă de lut hrănită cu foc de taină – își „scrie pe aer” poemele. E drept, uneori cu lejeritate versificatorie, cu neglijențe surprinzătoare, oferind un relief axiologic accidentat. Ea este însă un uriaș „*strigăt de durere*” și reprezintă – cum frumos și drept scria Marin Sorescu (1993) – „un nume mare și luminos”. Să așteptăm, încrezători, volumele care vor veni; fiindcă Leonida Lari ne asigură: „*de vers sunt încă plină ca un stup*”.

LEONIDA LARI

SUNT UN PLÂNS DE LUMINĂ

Cai de aur pasc ceața,
Pe-o astrală coroană, –
Înspre moartea-ți cu viața
Mă deschid ca o rană.

Uite-așa ca și tine
Stau și eu într-o casă
Și la rău și la bine
Cu-a mea umbră la masă.

Ca și tine cu sete
Sorb cu gura văzduhul,
Din perete-n perete
Mi se zbuciumă duhul.

La un dor mai aparte
Va sări peste minte,
Mă va duce departe,
Mă va curge-n cuvinte.

Fi-voi tot mai adese
Ca și tine idee,
Și mai pe înțelese,
Decât poate-o femeie.

Căci din ochiul de tină
Pân-la steaua-ți sclipindă
Sunt un plâns de lumină
Într-o beznă răsândă.

ORAȘUL LUMINILOR

Nu mai e timpul
ca orice imagine să mă tulbure,
Corabia mea s-a împotmolit
în bălării,
între insule mici de alge și mâl,
aproape de țărni.
Am coborât în apele murdare
cu un ins alb și foarte străveziu.
Am înotat din greu
îndemnându-ne unul pe altul
spre Orașul Luminilor.
Se întindea imens, cuprinzând zările
dintr-un capăt în altul,
Chemându-ne.
Ziduri înalte îl străjuiau,
Și paznici fidel de străini
priveau din toate părțile.
Iar noi, ce aveam de adus,
Ce aveam noi de adus,
spre a împlânzi
aceste toate?...

Nu tu carne, nu tu alune, nu tu mirodenii.
În corabia noastră nu erau
decât cărți de limbă, istorie
hărți cu pământ românesc,
păstrat de moși strămoși.
Insul alb,
am înțeles că era un înger,
mi-a făcut semn din ochi
Să ne scufundăm sub oraș,
să alunecăm prin canalele
sale de scurgere,
să ne confundăm
cu vagabonzii, câinii, pisicile, păsările
lui pentru o vreme;
să ne înghită umilința și batjocura
să ne macine răspunderea
pentru greșelile fraților
noștri de sânge;
Să ne stoarcă de puteri
naivitatea neamului nostru
și insolența altor neamuri
ce l-au cotropit.
Dar nu întru totul.
În acest răstimp
îngerul alb
îmi tot arată canalele,
străzile, șoselele, casele, instituțiile,
nu m-a lăsat
nici pentru o clipă.
În răstimpul acest
mi-a tot arătat
că Orașul Luminilor
e deschis deocamdată numai

pentru politicieni de trei parale,
 pentru așa-ziși analiști politici,
 pentru scribi de bâlci,
 pentru top-modele și hoți.
 Pentru artiști – nu, nu sau nu încă.
 Cuvântul sacru
 lipsea în Orașul Luminilor.
 Cuvântul sacru, care
 le-a dat viață
 tuturor celor enumerați,
 era lipsă aici,
 încât oriunde ne aflam,
 îngerul și eu
 ne îngheța aburul suflării pe buze.
 Atunci îngerul declanșă un foc
 neobișnuit,
 în care ne învăluirăm amândoi
 să rezistăm.
 Zile și nopți
 anotimpuri, ani la rând
 ne-am încălzit cu focul acel
 hălăduind prin Orașul Luminilor,
 neavând nimic în comun
 cu aerul lui de fast
 și paradă.
 Până să se vadă lumina noastră.
 Pentru că totul fiind artificial,
 într-o existență virtuală,
 orașul, personajele, situațiile,
 nu erau de văzut.
 Abia în clipa,
 când s-a văzut lumina,
 când au pălit artificiele,
 când s-au prosternat
 în fața luminii
 oameni, câini, pisici, păsări,
 aleea atunci ni s-a deschis
 Orașul Luminilor,
 mie și îngerului alb.
 Dar nu ne-a mai interesat.
 Am mângâiat mâna lui de aur.
 Am plâns pe ochiul lui de lumină.
 Am plecat mai departe.

CORĂBII ASTRALE

Trec printr-o perdea de ceață,
 Cocori au lăsat cuiburi goale,
 Biserici sclipind a viață
 Par niște corăbii astrale.

Astralul mereu mă cheamă
 Dar este un loc, o casă,

În care mă-așteaptă o mamă
Și cei trei copii la masă.

M-aș duce, precum cocorul
Sau precum un fulger pe zare,
Dar vine judecătorul,
Și-mi spune: mai e o lucrare.

Trec printr-o perdea de ceață
Pe-un drum fără de culoare
Cu-o turmă de oi în față
Și-n lături c-un cârd de cioare.

Iar eu încă trec, oricine
Ar da îndărăt de la cale,
Dar între ce este și vine
Mă-așteaptă corăbii astrale.

INFINITUL DE AUR

Fratelui Leonard

Ninge, Leonard, curge floare din cer
Chiar în prima zi din al treilea mileniu.

Ninge bogat peste un pământ secătuit,
Pe care tu, fratele meu, nu mai ești.

Știu că ne vom revedea în univers,
Totuși, sufletul aruncă lacrimi în ochi.

Printr-o pânză de lacrimi privesc un omăt,
Căzut surprinzător peste noi, triștii.

De-atât dor de tine mi se face rău,
Un nod în gât îmi stăruie, să nu văd lumea.

În care spațiu îți vei fi continuând viața
Cu ce spirite ești tu, care-ai scris dinspre îngeri?

Pe zăpada asta, la alba lumină a ei
Privesc mâna-mi ce scrie și-mi spun: n-o mai ai.

Anume tu, care-ai fost un sol pe aici,
Însemnat de sus, primind moartea de tânăr.

Am rămas printre buni, răi, deștepți, proști,
Dar, pe-oriunde trec, las o gură de aer.

Îmi fulgeră-n memorie sacrificiul tău,
De stare, cuvânt către-nălțimi, fără limită.

Adeseori, mă sprijin în tot, sacrificatul,
De blândețea privirii și modestia-ți de geniu.

Ninge lin, sfânt, poate-această ninsoare
E daru-ți de Arheu din Infinitul de Aur.

SCRISOAREA UNUI DAC

Sunt un dac liber, dar încătușat
De-acei care cândva s-au închinat
În fața mea și-acum mă bat cu pietre,
Pe unde dacii își făcură vetre.

Da, sunt un dac din cei cu gândul greu
Din Cernăuți până la Chișinău,
De pe la Nistru, Bug și cât încape
Niomja, Rovul pe-ntinsori de ape.

Și, eu, un dac, am un priveghi acum –
Un frate al meu s-a prăpădit pe drum
Și nu de aceea că-adăstat-au spânii,
De aceea că se samănă românii.

Da, precum sameni grâul lot cu lot
Se samănă români cu neam cu tot,
Încât ai putea spune: toată glia
Nu e Sibir, e însăși România.

Ce fac ai mei de-acasă? Câți mai sunt?
Când tot ni s-a luat pe-acest pământ
Și nimeni nu își recunoaște vina
De Basarabia și Bucovina.

Puțini cât sunt, stau triști lângă sicriu
Și, eu, un dac, încă mă simt că-s viu
Și-mi pun eu mie însumi întrebare:
Au, locul mort, se-ntâmplă că mai doare?

Dar, ce loc mort e, când un viu popor
Are aceeași limbă, tricolor
Și fără frați, numai cu apă, pâine
Au căpătat și litere latine?

Stau la priveghi, un dac neprihănit,
Ce să mai fac? – un frate mi-a murit –
Stau lângă el, tăcut, în priveghere
Privesc un trup ce nu are durere.

Dar noi avem. Noi mai simțim acut,
Cum cade ploaia aspră peste lut,
Cum peste ploaie prinde și a ninge,
Când suntem contestați de frați de sânge.

Anume, noi, care de îngeri duși,
Am apărat hotarele de ruși,
Anume nouă ne-o făcură frații
Noi, luptătorii, noi – și contestații!

Sunt un dac liber, lângă un mormânt,
Copacii își sparg crengile de vânt,
Iar eu aștept, plecat în umilință
Un semn de sus, și nu recunoștință.

TIMPUL

Oricât ni-i măsura de mare,
Nu pot să-mi ajut nici de-un cot,
Doar timpul e singurul care
O face intrând peste tot

Și ceea ce nu se zărește
Înscrie îndată în sorți:
Cum tronul sub regi putrezește
Și solul se ține pe morți.

Și ceea ce e la vedere
Și, pare, e de neclintit,
El trece ușor sub tăcere,
De parcă nici s-a pomenit.

Ba scoate din umbră în lume
Pe vreun visător mai rebel
Ce nu vrea nici aur, nici nume,
Ci cată să sară din el.

Ba fără un pic de tristețe
Și fără-a se ști vinovat,
Războinice, falnice fețe
Îngroapă în anonim.

Nălțat-am din spirit o scară,
Ferită de pasul lui greu,
Iar timpul, cu-o grijă bizară,
Lucrează-n chiar spiritul meu.

POEȚII

Bate-un vânt de toamnă peste o cetate,
O cetate mare, plină de păcate.
Merg pe străzi ascunse, mai privind la stele,
În timp ce în juru-mi fojgăie lichele.
Merg și merg întruna, de ce-aș ține cale? –
Mai caut poeții printre animale.

De ce îi mai caut? Pentru că poeții
 În tot universul mai dau sens vieții.
 Soarele răsare pe țărâna, buna,
 Căutând poeții, merg și merg întruna,
 Soarele apune pe o apă-n spume,
 Căutând poeții, mă încurc în lume.
 Nu mai văd poeții, proștii cântă-n drâmbă
 Despre fericire într-o lume strâmbă.
 Cântă și la mare, cântă și la munte,
 Cântă orișunde dracul stă în frunte.
 Cântăreți cu ziua în video-clipuri
 Lunecă prin pietre, lunecă-n nisipuri.
 Lunecă aiurea, încât ți se pare
 Că întreaga Țară e-n alunecare.
 Merg prin o cetate, scufundată-n zgură,
 Cu luciri de lamă, cu zvâcniri de ură.
 Merg și merg întruna, într-o strâmbătate
 Și-n orice mișcare simt cuțitu-n spate.
 Dar eu merg și-i caut pe cei fără vină
 Cu-o iubire mare, cu-o lumină lină,
 E tot mai cerută starea lor în fire:
 Încredere oarbă, dor de nemurire.
 E tot mai dorită tandra lor stihie –
 Să refacă lumea cu o poezie.
 Bate-un vânt de toamnă, zguduie pereții
 În cetatea care și-a mâncat poeții.
 Trece ziuă, noapte, mintea se îndoie,
 Nu mai cade rouă, nu mai cade ploaie.
 Nu dă rod pământul, nu surâde steaua,
 Nu mai vine-un înger mai alb decât neaua.
 Merg și merg întruna, pân-la râul vieții
 Și-l întreb de Domnul: unde sunt poeții?! –
 Întoarce-ni-i, Doamne, cât mai bate vântul,
 Eu îți prind suflarea, ei îți duc Cuvântul!

SCRISOARE LUI CANTEMIR

Se vinde Țara, plata se întinde
 Pe teritorii zdrumicate bine,
 Se vinde Țara, la mezat se vinde
 Prin semnături de-acasă și străine.

Ah, Cantemir, la ce-ai stârnit această
 Suită de tratate pur moscale –
 Iluzia Siberiei, nefastă,
 Și astăzi ne plesnește prin greșale.

Nefericite prinț, cu pana dură,
 Și Eminescu s-a-ntristat cumplitu,
 Găsind a mâinii tale semnătură
 Mai grea decât o lamă de cuțitu.

E-ntristător, când îți păzești ființa
C-o semnătură delicată foarte,
Acum alți scribi semnatu-au sentința
Acestui neam năpăstuit de moarte.

Și-acum mai greu e în Moldova dulcea,
Căci pe petrol, pe gaz se pune miza
Și-n temple comuniștii ne țin crucea,
Și-n vame kaghebiștii ne pun viza.

Să trecem peste Prut la soră, frate,
E o problemă, prințule, coclită,
Și nimeni nu ne face o dreptate,
Căci lumea e grozav de împărțită.

Unii concep Moldova muscălească,
Unii concep o patrie bătrână,
Iar alții nici nu știu ce să dorească,
Voind prezidenția și pe-o stână.

Ilustre prinț, amic cu rusul Petru,
Gânditu-te-ai vreodată-n străinie
Că noi vom pierde-ncet, cu milimetru,
Moldova prin rusească-amiciție?

Ilustre cărturar din altă vreme,
În nostalgia ta tânguitoare,
Citit-ai printre cărți și teoreme
Și testamentul lui Ștefan cel Mare?

E cert că în tumultul din saloane
Destinul ne oferă-așa momente,
Când nu ne arde să citim romane,
Nu tocmai lăcimate testamente.

Și totuși, l-ai citit, altfel, părinte,
Nu te-arunca, nu te-nghițea stihia
S-ajungă descendenții prin morminte
Și trupu-ți fără cap în România.

Aceasta-i plata, alta nu există
Pentru o țară de pământ și ape –
Încolo, lumea-i veselă și tristă,
Semnează adresări și ia prosoape.

Dumitru TIUTIUCA
Galați

NARATOLOGIE CARAGALIANĂ

Chestiunea pusă în discuție aici nu este simplă și nici unanim acceptată ca rezolvare de către cercetători. Și de astă dată punctul de vedere naratologic se confruntă cu cel psiho-social. Problema problemelor este dacă se pot stabili relații între **creatorul** “în carne și oase” și **naratorul** “de hîrtie” al narațiunii.

Pornind de la prezența importantă a stilului indirect liber în proza scriitorului, Gabriel Dimisianu opera o identificare între **instanța auctorială** și cea **naratorială**. În lipsa unor scrieri autobiografice, se caută elementele definitorii pentru omul Caragiale în opera sa, prin punerea semnului egal între **autor** – **narator** – **personaj**. Și astfel, dincolo de replicile **personajelor** și de discursul **naratorului/naratorilor** se poate ghici personalitatea lui Caragiale: “Observam mai înainte că autorul însuși evoluează, ca personaj, pe scena **Momentelor**. O face sau direct sau prin interpuși, adică prin alte personaje cărora le împrumută replici, remarce, puncte de vedere evident ale sale. Am identificat o mulțime, dar mă opresc acum numai la acea formă de notificare a lui Costică Parigoridi că e orașan, că îi place orașul, din **Repausul dominical**. Cum să nu-l recunoaștem în ea pe Caragiale însuși?”.

Narațiunea la persoana întâi, apoi, specifică eului auctorial, este folosită frecvent de Caragiale. În mai multe schițe naratorul își declină chiar starea civilă și numele, angajîndu-l astfel pe autor: el este “**Nenea lancu**”, directorul *Moftului*, luptîndu-se, de exemplu, zadarnic cu diplomația doamnei Mița care-i smulge un abonament gratuit. Și astfel, între eul

narator și personajul “Caragiale” par să fie astfel unele relaționări. Acest **eu narator** a evoluat de la simpla indicație regizorală, ca în schița **Justiție**, pentru a marca tonul marțial sau iritat al judecătorului, volubilitatea și gesturile văduvei Leanca, ori zîmbetul bațjocoritor al parvenitului lancu Zugravu, atunci cînd face aluzie la “*Domn’ Mitică de la pricepție*”, la personajul însuși, încarnat în călătorul nevrinos din **Búbico...**, care se face că scapă cîinele unei cucoane pe fereastra compartimentului de tren, o învață apoi pe stăpîna isterizată să tragă semnalul de alarmă, pentru a o denunța imediat controlorului pentru ca, în cele din urmă, să-i șoptească la ureche, cu o satisfacție sadico-cinică: “*Cucoană! Eu l-am aruncat, mînca-i-ai coada!*”.

Personajul-narator este astfel asimilat în mod evident **povestitorului**, eului auctorial, adică tocmai martorului extern ce ar fi trebuit să fie, altfel, obiectiv, critic și mai ales moralizator. Or, implicarea acestuia printre actanții evenimentelor modifică grila comentării faptelor, amestecînd ironia cu autoironia care glisează astfel către șagă, anecdotoc, ludic, burlesc chiar; aici Caragiale se întîlnește cu Ion Creangă din **Moș Nichifor Coțcariul**, să zicem. Oricum, devine riscantă o operație de disociere între aceste două atitudini, **conviețuirea** lor creînd un fel de ambiguitate prin culpabilitate, ceea ce diminuează incontestabil accentul critic, sarcastic și îl promovează pe cel comic în formele lui mai umanizate. Iar aceasta, mai ales cînd povestitorul, eul auctorial, este un intim al multor familii și evenimente narate: el este invitat la sărbătorile acestora, își permite gesturi de intimitate, pare să fie și el, uneori, suspectat de a fi “amicul”, adică chiar amantul familiei etc.

Pentru Valeriu Cristea faptul că scriitorul se află “în scenă”, că “joacă”, ar fi desconspirat “un semnal discret”, concretizat în “exclamația tipic caragialiană, acel **A!** întotdeauna perfid, exprimînd o prefăcută mirare admirativă”: “**A!** Domnule ! e un băiat plin de frumoase sentimente morale;

niciodată n-ar fi în stare să gîndească măcar pe departe de o infamie. Și pe urmă, e înamorat de o jună modistă foarte frumușică, pe care e vorba să o ia în căsătorie și ea e o fată foarte cumsecade și meșteră. Are o mică economie și o s-o mai ajute și o mătușă ca să deschidă un magazin de mode... O să fie o căsnicie foarte potrivită. A! tocmai iat-o și pe ea” (Slăbiciune).

Oricum, **atitudinea naratorului față de cele povestite** este totdeauna a omului de bun-simț, modestie tipic socratică. Iată o astfel de **“auto-caracterizare” ironică**: “Eu stau într-un local ieftin la consumațiune, într-o berărie, și mă gîndesc: eu nu sînt un cine, eu nu sînt un ce; în masa omenirii, eu sînt un număr trecut în statistica populației, și poate chiar acolo trecut cu vederea, fiindcă, la ultimul recensămînt al populației Capitalei, mai ales la toți din mahalaua noastră au mers agenții cu catastifele, la mine n-au venit. Nu sînt vreun ambițios; dar gîndul acesta mă mîhneste... Să te vezi, să te înțelegi așa de mic, așa de neînsemnat!” (Amicul X...). “Discret într-un colț” de berărie stă și personajul-narator din **Atmosfera încărcată**. Nimic, așadar, din ceea ce știam despre omniscientul povestitor, demiurgicul creator romantic ori chiar realist, cel care dispunea la discreție de destinul personajelor sale. Acest eu auctorial caragialian este modest, privitor al lumii din colțul lui, vorba lui Eminescu, “ca la teatru”! E aproape un anonim, un neînsemnat, un individ banal; la prima vedere, bineînțeles.

În alte situații, **naratorul pare a se dedubla**, existînd un **narator evident** și unul **subsidiar**, care-l secondează pe primul subliniindu-i, completîndu-i sau chiar mimîndu-i gesturile. În schița **Congresul cooperativ român. Ședința de inaugurare**, naratorul evident este cel al introducerii și care intervine, mai apoi, de cîteva ori pe parcursul schiței: “Urmează de aci o discuție foarte vie, în care se schimbă o mulțime de replici destul de vidente. Dăm aci pe scurt pe cele mai importante [...] Prima ședință solemnă a congresului

se ridică”. De asemenea, tot lui par să-i aparțină, prin tonul aparent neutru, și majoritatea comentariilor din paranteze.

Cel pe care l-am numit **narator subsidiar** realizează “rezumatele” discursurilor oratorilor; el este răs-punzător de amalgamul de stiluri, de sublinierea, chiar și-n vorbirea directă, a cuvintelor care trimit direct la meseria vorbitorului, de observațiile ironic-malițioase. Tipul acesta de narator care interpretează replicile personajelor proiectîndu-le într-o anumită perspectivă, care le etalează anumite particularități de limbaj pentru a le face rizibile, care mizează pentru aceasta pe diverse jocuri verbale, pe omonimia semantică și gramaticală, pe transformările semantice ale sensului cuvintelor în context, este departe de a fi unul care oferă măcar aparența unei relatări neutre, obiective (simulată, cel puțin, în alte schițe-scenetă). Dar obiectivitatea celui dinții poate fi pusă și ea la îndoială. Neutralitatea lui în prezentarea faptelor nu este decît simulare a unei dări de seamă obiective, de proces-verbal. După parcurgerea textului, ironia sa este ușor de observat chiar și din ultima frază în care califică ședința ca “solemnă”, după vacarmul din final: “*Chef mare și tîmbălau* în toată adunarea. Oratorul se așază la loc *mahmur*. Zgomotul se potolește”.

Subtilitatea merge și mai departe. Printre “schițele-scenetă” există cîteva care **multiplică numărul naratorilor** introducînd o narațiune discontinuă, fragmentară, cu un narator **intradiegetic** în cadrul dialogului, narațiunea-cadru dispunînd, în general, și de un narator **extradiegetic**. Astfel, în schița **C.F.R.**, există un narator care-și asumă “punerea în scenă”, care notează cadrul și care afișează o anumită pretenție de obiectivitate în prezentarea “acțiunii” și totodată o viziune preponderent *du dehors* asupra personajelor. De altfel, **naratorul extradiegetic** pare a fi în înțelegere cu cel **intradiegetic** pentru a înșela cititorul, oferindu-i o pistă greșită.

Există și cazul **naratorului duplicitar**, al celui care, pe de o parte, funcționează ca element organizator al narațiunii, iar pe de alta, ca personaj evoluând în lumea fictivă (**narator homodiegetic**). La Caragiale, naratorul homodiegetic apare sau ca **martor**, sau ca **actant**, ceea ce îi influențează într-o anumită măsură funcția sa de interpretare. Astfel în **Slăbiciune** și **De închiriat** naratorul-personaj aderă la lumea fictivă, "poanta" din final (autentic anti-cliax) constând tocmai în această aderare, intrare în joc a naratorului și înscrierea lui într-un tipar comportamental altfel subtil ironizat până atunci.

Cînd el devine unul dintre locutori, atunci iese din condiția lui de observator, devenind participant efectiv la evenimentele. Comentariul ironic îl menține însă în aceeași ipostază "cuminte" a autoironistului, a autopersiflării în genul: "Mare neghiob mai sînt!" (**Două povețe**), sau: "Eu mă uit iar ca un imbecil..." (**Mici economii...**) și așa mai departe. Din punct de vedere stilistic, această "conduită" estetică a elului auctorial, care devine, deseori fără a se observa, și comentator, dar nu cu propriile sale cuvinte, ci în maniera de a vorbi a personajelor înseși, motivează subtil și expresiv **stilul indirect liber**.

Pentru alți comentatori însă, postura autobiografică a naratorului, într-o operă literară, e iluzorie. Nici distincția dintre autor – narator nu se menține peste tot. În **Grand Hôtel "Victoria română"**, de exemplu, **actant – narator – autor** formează o unitate. De aceea, aceștia nu pun problema unei relatări biografice propriu-zise, deși unele fapte din **Caut casă...**, dar și din alte schițe, au fost confirmate de martori contemporani, inclusiv de membri ai familiei. Și în aceste cazuri ar fi vorba doar despre convenții literare, de "**măști naratoriale**" ce permit raportarea ironică la realitate. Scriitorul folosește relatarea la persoana întâi, ca tehnică de autentificare a discursului, ceea ce presupune o asumare a narațiunii și o încercare de a da, "prin intermediul

dispozitivului narativ, **credibilitate incredibilului**".

Există, așadar, un joc permanent naratorial-textual, avînd ca mecanism de funcționare, printre altele, **ironia** (atît la adresa personajelor, cît și la adresa lectorului). Jocul acesta este cu atît mai derutant și mai "periculos" pentru lectorul neatent, cu cît se realizează o "emancipare spectaculoasă, în proza lui Caragiale, a naratorului de autor". În această condiție, este clar că nu mai poate intra în analiză o teorie privind "**seriozitatea**" totală a textelor caragialiene. Nu mai avem de-a face decît cu o **mimare a "seriozității"**, care se încadrează și ea în tehnicile de derutare a cititorului. "Opțiunea naratorului (din **Reforma...**), exprimată în preambul, nu e decît parțial o nadă pentru cititor. Nesinceritatea ei stă, în primul rînd, în seriozitate. Opoziția dintre autor și narator e minimă. Unul, îngăduitor la modul ludic, celălalt, reticent la modul serios. Evident, seriozitatea își are partea ei de joc, fiind mimată, trucată pentru a ține cumpăna între moralism și autosuficiență umorului anecdotic". Deși diferiți în text, **naratorul și autorul** par a colabora și complota împotriva lectorului.

Confundarea celor două "figuri" (narator și autor) a dus la aprecieri ale personalității lui Caragiale în funcție de opiniile, atitudinile și faptele naratorului. Relația autor – personaje, autor – text/lume ficțională a fost, de multe ori, suprapusă peste relația autor/persoană fizică – lume reală. Cum spunea odată Sartre, într-o scriere ficțională autorul **inventează** naratorul, fără ca cei doi să se suprapună. Și totuși, cum remarca cineva, "neutralitatea sub aspectul calificării celor relatate, afișată de narator, sau chiar simpatia [...] i-au creat lui Caragiale reputația de scriitor 'imoral'. Este cît se poate de limpede faptul că în privința mesajului moral, poziția lui Caragiale nu trebuie confundată cu cea a naratorilor frauduloși pe care îi inventează".

Caragiale dovedește un grad maxim al retragerii autorului în spatele textului, observa același

Papadima: "Caragiale este, cred, cel dintâi autor major al literaturii române care se ascunde impecabil în operă". Povestitorul e doar un narator, de obicei un fals ingenuu. Când pare mai volubil, monologhează și dialoghează cu cititorul înainte de a da cuvîntul personajelor și se introduce ironic în atmosferă.

În cadrul schițelor, distingem însă și texte care dovedesc o dizolvare a instanței naratoriale pînă la ceea ce s-a numit **naratorul zero**. Specifice sînt cele dramatice, unde instanța auctorială este prezentă, dar nu reprezentată, în indicațiile din paranteze. Există însă și schițe la care se verifică această situație. Evidențierea caracterului dramatic al acestora s-a bazat tocmai pe intervențiile "naratoriale" reduse la "puneri în scenă" prin scurte introduceri și la indicații de regie vizînd, în principal, mișcările personajelor și tonul vorbirii.

Naratorul zero poate fi ilustrat cel mai bine prin acele schițe construite din **însușiri de texte**. Se pot distinge și aici două categorii: schițe care nu au nici un fel de introducere, unde "narațiunea" secundă implicată a naratorului abstract poate fi intuită din semnalele paratextuale (titluri, subtitluri) sau indicații parantetice, ca în: **Temă cu variațiuni**, **Groaznica sinucidere din strada Fidelității**, **Telegrame**, **Proces-verbal**, **Variațiuni geografice**, **Urgent...** etc. Pe de altă parte, există texte care dispun de o adevărată introducere, de o punere în cadru, ca **1 Aprilie** sau **Antologie**. De cele mai multe ori este vorba de "discursuri paradigmatică" care reiau deformat un discurs primar pe motivul cunoscut al "temei cu variațiuni".

Tehnica devine mai evidentă atunci cînd comparăm două schițe asemănătoare, "în oglindă", cum se spune: **Justiție** și **Justiția română**. **Secția corecțională**. În prima se elimină total orice comentariu propriuzis naratorial, pe cînd în cea de a doua se reduc la minim indicațiile scenice în favoarea unor intervenții naratoriale directe. "În **Justiție**, remarca încă S. Iosifescu, naratorul dispăre, înlocuit,

ca în comedii, de indicațiile regizorale care marchează tonul marțial sau iritat al judecătorului. [...] Naratorul se ivește cu discreție în finalul **Justiției române**, anunțînd sentința care, în schița anterioară, fusese comunicată de o indicație regizorală".

În **Groaznica sinucidere din strada Fidelității**, de exemplu, colaj de articole apărute în gazete, se "simulează absența unei instanțe naratoriale, care să medieze între ficțiunea jurnalistică și cititorul textului literar." Se pare că, în acest caz, "autorul se amuză să transforme în parodie procedeul prin care mai mulți naratori/reporteri povestesc de mai multe ori, în forme diferite, același lucru". Deși numărul naratorilor se multiplică, cel care montează colajul de texte își reduce la minim intervențiile, rezumîndu-se doar la menținerea numelui gazetei și a numărului ediției în care este publicat articolul: "Subt acest titlu, citim în *Aurora* ediția de dimineață...", "Apoi, în ediția de seară...", "În aceeași seară, citim în *Lumina*...", "A treia zi, *Lumina*, ediția întîia, scrie...", "Peste cîteva zile, citim în *Universul*...", "În fine *Aurora* reproduce după *Lumina*..."

Și schița **Urgent...** este construită aproape în întregime din scrisori, cu excepția penultimului fragment care reproduce două replici dintr-o ședință în Camera Deputaților. Astfel naratorul dispăre total din nivelul de suprafață al textului, el simțîndu-și totuși prezența prin comicul rezultat din arta de constructor care realizează astfel și un real dramatism al textului, replicile fiind și un fel de variațiuni pe aceeași temă.

Un text foarte scurt, neinclus de Caragiale în vreun volum, **La poștă**, pare, la prima vedere, a justifica pe deplin ideea unui "narator zero". Este poate singurul text caragialian construit exclusiv din replici fără nici o frază naratorială care să-l deschidă sau să-l întrerupă. Sînt doar 19 replici, extrem de scurte și cîteva "indicații scenice" în următoarea succesiune "trasă la indigo":

Domnul: *Pleacă, întorcîndu-se, pleacă, întorcîndu-se;*

Impiegatul: *Scoțînd capul pe ferestruică, își retrage capul, scoțînd iar capul, își retrage capul.*

În spatele acestor două structuri aproape identice și al construcției schiței, în ansamblu, se poate ghici un text absent, adresat cititorului pus să dea un sens sau lăsat, pur și simplu, să se amuze de jocurile verbale. Se observă, mai întii, construcția simetrică a fiecărei structuri: două poziții finite cu verbe la prezent, situate la sfîrșitul unor replici, avînd menirea de a închide dialogul și două construcții gerunziale indicînd disponibilitatea pentru un nou schimb verbal. Disponibilitatea aceasta pare însă a se diminua pe măsură ce conversația „progresează”. Dacă replicile încadrate de prima structură propun două oferte de participare la dialog din partea impieगतului (“*Dar... unde ședeți dv... ?*”, “*Dar...cum vă cheamă pe dv.... ?*”, “*Fiți sigur că vă vom anunța îndată ce va sosi ceva*”), cele ce “înterup cea de-a doua structură de indicații scenice” se rezumă la o singură ofertă reducîndu-se ușor și numărul replicilor factice (formule de politețe); în primul caz: “*Mă rog...*”, “*Poftim...*”, “*Mersi*”, “*Pentru puțin*”, “*Îndatorat. Vă salut*”, “*Îmi pare bine*”; în cel de-al doilea: “*Mă rog*”, “*Poftim...*”, “*Mersi...*”, “*Pentru puțin. Salutare!*” Notația naratorială care marchează inițierea conversației pare a fi, în mod paradoxal, tocmai acel “pleacă” ce atrage după sine și următoarele două indicații și replicile ce stabilesc contactul între vorbitori. Acest dialog încheiat formal lasă loc unei posibile continuări, ceea ce nu înseamnă însă comunicare, cum s-ar crede, ci, paradoxal, echivalează cu ceea ce, în termeni pragmatici, numim *eșec al comunicării*.

Un text asemănător este **Cum să înțeleg țărani**. “Punerea-n scenă” aparține naratorului, motiv pentru care lipsesc cu desăvîrșire orice alte indicații, ceea ce face ca ambiguitatea dialogului să tindă spre absurd.

În unele schițe caragialiene, acolo unde discursul preponderent ar trebui, poate, să fie cel al naratorului, acesta pare a se retrage în planul se-

cund, reducîndu-se, de multe ori, la simple **didascalii**, cum s-a remarcat.

Însă și tinderea către zero a comentariului auctorial poate avea același efect, cum ar fi o anume distanțare polemică față de retorica clasică, cu efect devalorizator, remarcat și de Gérard Genette: “Este un comentariu de gradul zero, tocmai acel comentariu pe care retorica clasică îl recomandă pentru momentele *sublime*, cînd evenimentul vorbește de la sine mai bine decît ar putea s-o facă orice fel de vorbire”. Și în cazul schițelor caragialiene, evenimentele, prin lipsa comentariului, se pot compromite de la sine glisînd către comic. Într-un astfel de text, relatarea obiectivă în sine, proprie reproducerii unui dialog, se subiectivează prin intuirea în fundal a naratorului luînd peste picior cititorul.

Oricum, importanța acordată naratorului este susținută și de faptul că acesta ajunge să devină temă de sine stătătoare, în relație conflictuală cu o alta. În schița **Búbico...**, de exemplu, acestea sînt: tema **naratorului** (marcată de pronumele personal **Eu**) și tema **Búbico**. Interferența lor este generatoare de tensiuni, ceea ce duce în final la o opoziție ireconciliantă. Să le urmărim într-o scurtă secvență:

“**Búbico** se liniștește puțin, nu mai latră [...], dar tot mîrîie înfundat. **Eu**, foarte plictisit, mă lungesc pe canapeaua din fața cucoanei”.

“Acum **Búbico** scoate capul foarte sus și [...] începe să latre și mai grozav ca adineaori. **Eu** întind biletul meu conductorului”.

“**Búbico** se uită la mine și mîrîie-n surdină. **Eu**, apucat de groază la ideea că nenorocitul ar încerca să mă provoace, zic cucoanei”.

Alternarea planurilor devine foarte rapidă într-un moment care se vrea de “maximă tensiune”, ilustrînd o ultimă provocare din partea “adversarului”, decisivă poate pentru gestul final: “**Búbico** dă să se smucească din brațele mele; **eu** îl țin bine; **el** începe să latre îndîrjit cătră fereastră vagonului. Trenul pornește iar, și **Búbico**, întorcînd capul către partea

de unde s-aude depărtându-se cearta semenilor lui, latră mereu; **eu** îl mîngîi să-l potolesc; **el**, cînd nu se mai aude nimic, ridică botul spre tavan și începe, în brațele **mele**, să urle... în brațele mele!” Rezolvarea conflictului “tematic”? Întîlnirea lor în spațiul comun al “noptii negre” (ironie!) de afară ca și gîndurile povestitorului. Aruncat pe fereastră de povestitor, “Búbico dispăre ca un porumbel alb în noaptea neagră”; la fel, naratorul, “trecînd ca un domn prin mulțime, dispăre în noaptea neagră...”

În cele ce urmează ne vom ocupa de un aspect mai puțin discutat al chestiunii. S-a vorbit suficient, de pildă, despre pofta de a vorbi a personajelor lui Caragiale, numai că acest “mof” îi era specific atît **omului** Caragiale, cît și **autorului** și nu în ultimul rînd celui pe care îl numim **personaj narator**, altceva decît **eul auctorial**. Memorialiștii care l-au cunoscut pe scriitor, I. Slavici, P. Zari-fopol și alții, vorbesc insistent despre harul și pofta lui uriașă de a povesti. Nu se poate să nu fi funcționat și aici un transfer empatic dinspre autor către personaje! De aceea, credem că aceste “personaje” naratoare nu vorbesc totdeauna doar pentru a vorbi, pentru a-și satisface un mof, pentru a trîncăni, cum s-a spus. A vorbi constituie pentru unele dintre ele un lucru la fel de vital, ca și satisfacerea setei lor pe vreme de căldură “dropicală”, să zicem. Apoi, multe dintre ele sînt realmente niște **creatori**, niște personalități înzestrate cu talent narativ, pentru că, trebuie să recunoaștem, nu-i puțin lucru pentru cineva să știe a povesti interesant măcar ceea ce a văzut, dară mite să și mai inventeze întîmplări.

Înainte altor disocieri dorim să reamintim cîteva dintre elementele de definiție ale **discursului narativ**, valabile pentru oricare dintre instanțele numite narative. Credem că specificul clasic al epicului îl constituie **atitudinea de așteptare**, ca întrebări, expectații, curiozități etc., determinată de instinctul fundamental al cunoașterii și al interesului pentru nouitate, cuprins în întrebări de tipul:

“Care este adevărul? Cum a fost? Ce se întîmplă? Ce va urma?”. Acest lucru face ca, de multe ori, interesul să se centreze aproape exclusiv pe tramă, pe întîmplare și mai puțin pe alte determinante textual-estetice, cum ar fi discursul, frazarea, imaginile etc. Oricum, epicul este văzut ca un ansamblu de procedee, de convenții literare menite să provoace, să întrețină și să satisfacă permanenta curiozitate prin diverse tehnici de stimulare a interesului.

Una se numește **imprevizibilitate**, ca răspuns neașteptat, insolit deseori, la așteptări. Ea funcționează prin diverse modalități ale **întîrzierii**, amînării răspunsului, o altă strategie narativă eficientă. Aceasta presupune ignorarea prefăcută și calculată a continuării, totul desfășurîndu-se ca și cum naratorul descoperă o dată cu cititorul ce va urma. **Întîrzierea** conduce și la **încetinirea** narațiunii, a **vitezei narative**, în sensul **duratei bergsoniene**, motivate psihologic. Trebuie să facem însă o distincție între procedeele **amînării**, ca modalitate de pregătire a surprizei din final, și **încetinirea** narațiunii din alte motive, cum ar fi inserarea unor documente sau prin divagații de la firul epic, ca funcție parodică ori autoironică etc. Adăugăm tuturor acestora **frecvența**, o altă marcă a narativului, ca povestire iterativă ce este, la Caragiale, una de devalorizare, ironizare sau de subliniere a unei informații.

Personajul-narator se vedește un adevărat expert din aceste puncte de vedere. Am ținut să reamintim toate acestea pentru a se constitui în elemente de referință în aprecierea harului de povestitori al acestor personaje. În ceea ce privește strategiile narrative ale “**așteptării**”, chiar dacă ele sînt de multe ori înșelate, inclusiv acest lucru face ca narațiunea să progreseze și să se creeze un anumit suspans. Pe de altă parte, discursul comportă, prin opunere a unor “forțe” antagonice, inclusiv a unor texte care se neagă reciproc, o reală tensiune dramatică. Există, de exemplu, “o tensiune ce merge uneori pînă la flagranta opo-

ziție între verbal și gestual”, o alta între practic și teoretic, ipostază în care este surprins, să zicem, Marius Chicoș Rostogan ce se “situează la antipodul teoriei enunțate de orator în conferința sa” și așa mai departe.

Un alt procedeu narativ ar fi **simularea ignoranței** de către personajul-narator cu scopul de a face să progreseze narațiunea. Această strategie este adoptată în **Ultima oră!**...:

– Ei! Și?

– Ei! Și... a vrut el s-o întoarcă, s-o răsucească; s-a contrazis și l-au arestat.

– Și acuma, unde e?

– E închis la cazarma vînătorilor în deal”.

O strategie narativă (iar nu dramatică, în ciuda dialogului), bine pusă la punct, ne oferă schița **C.F.R.** Personajul-povestitor este aici **“Mușteriu”**, cel care cultivă curiozitatea celor doi comeseni în legătură cu o posibilă aventură galantă între seducătoarea sa nevastă și tînărul șef de gară. Ironic, sub masca inocenței, acesta le ațîță interesul, construind cu meșteșug de subtil narator un discurs ascendent, mizînd pe ambiguitate și chiar pe unele posibile aluzii indecente, creîndu-le astfel celor doi ascultători o permanentă stare de așteptare conflictuală.

Tensiunea comică se realizează, așadar, între scenariul imaginat de cei doi amici, scenariu tipic, fără nici un fel de originalitate, în spiritul comediei clasice dintotdeauna, cu un încornorat bătrîn ce are o nevastă tînără, căreia îi facilitează, în orgoliul lui de înamorat tomnatic, adulterul și realitatea care era cu totul alta. Această apetență pentru imoral este frecventă la personajul caragialian, ceea ce le dovedește o imaginație unilaterală și “viciată”. Cînd realitatea nu le confirmă bănuielile pe seama cărora se amuzaseră pînă atunci, deznodămîntul, în loc să le dea satisfacție, îi deprimă: “Nu mai ai nici un haz!”, este expresia aceluiași anticlimax comic.

Intrarea în rol de narator a personajului, de fapt intrarea în jocul

curiozității celor doi, se petrece atunci cînd el devine din Mușteriu, Amicul. Mușteriu numea pe consumatorul oarecare, Amicul – pe cel apropiat și complice, pe cel pe care poți să-ți permiți să-l iei chiar peste picior, ca fiindu-ți familiar. Și astfel Mușteriu – Amic le face jocul celorlalți amici:

“Niță: Frate, cine e Mița asta? Fă-mă să-nțeleg.

Amicul: Cum? nu știi?

N: Nu.

A: Nevastă-mea, frate. (Reținem formula de adresare reciprocă: “frate!”, expresie a citatei familiarității; la fel: “nene”.)

N: Bine, nene, nu ți-e frică s-o lași singură noaptea pe drum?

A: Păi nu ți-am spus că nu e singură?... e cu șeful...”.

Narațiunea, cum se vede, este construită după toate **regulile suspansului**. Înseși **punctele de suspensie** se constituie, formal, în tehnică a încetirii dar și a ambiguității discursului, ceea ce potențează și mai mult așteptarea. Aici, ele sugerează o suită de **aluzii**, conform scenariului imaginat de cei doi, Niță și Ghiță: “Bine-bine, înțelegem noi, dar... în sfîrșit, tocmai d-ai-a... parcă... de... o femeie singură...”, “Cupeu separat... Intri, închizi lumina, tragi perdelele și te-ncui pe dinăuntru: cupeu de servici, ca’ va-s’ zică sepa’at!”.

În cadrul ei, întrebările de tipul: “*Cîte ceasuri sînt?*”, cu variantele: “*O fi tîrziu?...*”, “*Cît ai zis că e?*”, “*Frate, e tîrziu? Cîte să fie?*”, “*Cîte sînt acuma?*”, “*Cîte ceasuri sînt?*”, “*Cîte ceasuri ai?*”, funcționează ca factori de **întîrziere** dar și de relansare a conversației, ca noi oferte de discuție.

Interesant e cum acești naratori nu duc povestirea pînă la capăt, adică nu-i spun și deznodămîntul pe care tot îl amîună. Se procedează astfel, de cele mai multe ori, dintr-o **strategie narativă**, cum i-am zice, specifică **serialelor** dintotdeauna, unde narațiunea principală este amînată de alte narațiuni adiacente, dar complementare, iar nu secundare. Aceste nuclee narative nedezvolta-

te au darul de a potența tensiunea dramatică, nicicum de a o diminua. Faptul se realizează prin multiplicarea centrelor de interes, ceea ce are menirea de a angaja **receptorul** în acțiune, punându-i fantezia la contribuție prin încercările lui de a-și imagina cum ar fi putut evolua întâmplările.

În sfârșit, Mușteriu intră în jocul celor doi **plusînd** ca la o adevărată licitație, dînd astfel apă la moara imaginației acestora: mai întîi, le arată fotografiile celor doi: “Se caută în buzunar, scoate portofelul și din portofel o poză, pe care o trece amicilor. Amicii privesc poza cu niște ochi plini de admirație”, “Scoate iar portofelul și din portofel o altă poză [...] Amicii iau poza și o privesc cu oarecare gelozie”. Apoi le confirmă verbal bănuielele: “Mița, nu ți-am spus?...”, “Păi nu ți-am spus că nu e singură?”, “N-ai grije! Cupeu separat...”, “Curățică! Mița, curățică! Ce vorbești, dom’le? Îmi pare rău... Frumoasă, dom’le!”.

Și schița **Amici**, din punct de vedere al genului, este **o scenetă** și totuși nu dialogul ori faptele reprezentate pe scenă îi sînt specifice, ci tot **povestea**, adică narațiunea imaginată de **Lache** despre Mache. Deși numele lor au aparența unei paronimii (se și spune: ce mi-i Lache, Mache, Sache, Tache etc.), Lache se deosebește esențial de Mache. Unul îl reprezintă pe flecar, pe cel căruia îi place să vorbească pentru a vorbi, pe cînd Lache este artistul, povestitorul. La curiozitatea pseudo-informațională incurabilă dovedită de Mache, Lache intră și el în jocul acestuia și-i dă o lecție de lecuire; cel puțin așa interpretăm noi lucrurile: îi prezintă un scenariu al unei reuniuni colegiale în care s-ar fi discutat despre el. Cele povestite de Lache nu s-au dovedit, în final, reale, ele fiind, în calificarea lui Mache, calomnii, dar acesta este **planul etic** al discuției. În cel **estetic**, lucrurile stau altfel. Orice narațiune este, în cele din urmă, **o minciună**, o invenție a autorului, iar chestiunea este rezolvată estetic prin relația dintre categoria adevărului și cea a verosimilului. Fiind, așadar, artistică, o minciună nu mai este o minciună, **ci**

o narațiune, or, talentul narativ al lui Lache nu poate fi pus la îndoială. El o face cu subtilitatea unor permanente ambiguități de sensuri, fiecare afirmație este aproape un punct culminant, curiozitatea enormă a lui Mache fiind astfel continuu provocată, pas cu pas, cu amînări de la subiectul principal și așa mai departe; oricum, conflictual, dramatizat:

“L: Mai întîi, nici nu știi ce a spus...”

M: Ce-a spus?...

L: Uite, ăsta e cusurul tău – ești curios.

M: Bine, frate, firește că sînt curios să aflu ce se spune pe socoteala mea, mai ales de amici, ca să știu cui să mă încrez, cum să mă apăr”.

Mai spuneam: “întrebarea [are rostul] să încetinească mersul conversației, conform cu bine cunoscuta și universală obișnuință ce ține de moravurile rustice, **de a nu răspunde direct la o întrebare**, de a-i opune o contraintrebare, sau de a ocoli răspunsul,” considera Mariana Șora. Urmează:

“L: Mai luăm cîte una mică?”

M: Da.

L: Băiete, două mici...” și așa mai departe.

Comanda repetată intră în regula băutorului, numai că personajele lui Caragiale nu au acest viciu, decît cu cîteva excepții. De aceea o interpretăm ca făcînd parte din aceeași strategie narativă a amînării deznoșdămîntului prin deturnarea discuției.

Un alt personaj-narator interesant este **Pristanda**. Încă de la începutul comediei **O scrisoare pierdută** acesta îi povestește lui Tipătescu cum a încercat el să spioneze întîlnirea conspirativă din casa lui Cațavencu și cum, tocmai cînd trebuia să se spună cele mai importante lucruri, pomenind cuvîntul “scrisoare”, popa Pripici aruncă chibritul aprins pe fereastră, care nimerește drept în ochii lui Pristanda. Ceea ce urmează, se știe.

Strategia aceasta narativă a lui Pristanda este foarte bine gîndită și multiplu motivată. Mai întîi, el are grijă să-i arate șefului său cum își face

el datorită, "misia", chiar și în timpul său liber, când ar fi trebuit să stea acasă cu familia-î numeroasă, motiv pentru care aduce vorba despre greutatea sa materială ("renumerarea mică, după buget"), în comparație cu munca lui, evident. Mai vrea să spună că misia de polițai își are riscurile ei. De asemenea, prin povestirea sa voia să deplaseze interesul lui Tipătescu de la chestiunea cu steagurile, pentru care tocmai fusese tras la socoteală, către scrisoarea celui numit de către prietenii lui Cațavencu "bampirul". Or, despre cine era acest "bampir", tocmai citise Tipătescu în articolul publicat de ziarul lui Cațavencu și despre care Pristanda, gâfînd, repetase automat: "Curat bampir!". În această situație, povestirea lui este subtil insinuantă dar și provocatoare, reușind să-i trezească curiozitatea: "Da' să vedeți ce s-a-ntîmplat... coane Fănică...". Se pare astfel că el știa despre ce era vorba, numai că nu îndrăznea să-i spună acest lucru în mod direct, să nu provoace vreun conflict din care el să fi ieșit prost, cum i se mai întîmplase.

Să mai observăm, din modul în care povestește, talentul actualizării întîmplării, procedeu narativ pe care Pristanda însuși îl asemuiește cu o piesă de teatru: "Auzeam și vedeam cum v-auz și m-auziți, coane Fănică, **știți ca la teatru**", ceea ce înseamnă că acest Pristanda știa foarte bine ce este o piesă de teatru, pe ce reguli artistice se sprijină dramaticul, ce este disimularea și așa mai departe.

În reproducerea faptelor, aceste personaje naratoare folosesc frecvent așa-zisele verbe **dicendi**: *zic, zice, spune* etc., ceea ce accentuează dramaticitatea discursului. În același timp însă, lipsa acestora poate produce același efect, ceea ce înseamnă că esențialitatea dramatică ori narativă a discursului nu se află în aceste procedee mai mult formale. Ea decurge fundamental din talentul narativ al personajului povestitor. Un exemplu care ilustrează ambele ipostaze:

"**Zic**: "Ce ai?" **Zice**: "Închipuiește-ți ce mi s-a întîmplat! Am pierdut piatra de la inelul lui nea Andrei".

Și:

"Cînd?"

"Acuma."

"Unde?"

"Pîn' tîrg..." etc.

"Întîrzierea" numirii elementului de conflict potențează și ea dramatismul scrierii. În schița **Diplomație...** abia într-un tîrziu aflăm cine era "ăla", în **CFR**, cine era "șeful", în **Petițiune...**, ce se solicita în cerere și așa mai departe.

Tot cu povestirea unei întîmplări "ca la teatru" începe și farsa **O noapte furtunoasă**, în relatarea lui **Jupîn Dumitrache**. Și așa se face că el tot povestește și povestește mai mereu: "În sfîrșit, se isprăvește comédia. Ne sculăm să plecăm; coate-goale se scoală și dumnealui. Plecăm noi, pleacă și dumnealui după noi..." etc. Abia în actul al doilea (farsa are numai două acte!), către sfîrșit, comedia reintră în drepturile ei fiindu-ne reprezentate pe scenă, și nu povestite deci, niște întîmplări. La fel, **Rică Venturiano**, după mai multe peripeții, revine în scenă și povestește la rîndu-i ce i s-a întîmplat între timp: "Les pe fereastră și pornesc pe dibuite pe schele! mă țiu binîșor de zid și ajung la capătul binelui... Destinul mă persecută implacabil... Schelele se-nfundă etc".

Cel mai interesant și mai subtil personaj-narator este, după părerea noastră, **Nae Girimea** din **D'ale carnavalului**. Și el conștientizează situația conflictuală drept una demnă de o piesă de teatru, deci de artistic, registrul dramaticului conținând mai puțin în această ordine a ideilor. În sensul acestei idei vom sublinia cuvintele-cheie. El îi scrie Didinei Mazu că: "Trebuie să ne vedem deseară ca să-ți spui cum decurge în defavor toată **intriga** asupra **romanțului** nostru, să juri **că devine ca la teatru**". Numirea modelului melodramatic contemporan și parodiat de însuși Caragiale este cît se poate de clară. "**Romanțul**" ce se juca pe unele scene bucureștene răspundea nevoii de

confirmare a sa în realitatea relațiilor interumane, de unde și popularitatea lui ca gen. Ce altceva erau și piesele jucate pe scena **lunionului**, acele *mofturi nemțești* care se prelungeau firesc defulant, prin cele două dame, Veta și Zița, și în casa lui Jupîn Dumitrache, un fel de **love-story** actual.

Realizînd gravitatea încurcăturilor în care intrase, ca amant a două femei și încornorînd în același timp doi bărbați geloși, Girimea se oferă să le “isplice” cu “filosofie” celorlalți, ceea ce se întîmplase; evident, nu ce se petrecuse în realitate, ci așa cum îi convenea lui: “Se înțelege c-a fost o încurcătură, **cum se-ntîmplă totdeauna în carnaval... Ei, d-ale carnavalului!** Să-mi dați voie, conitelor, să vă ispic eu încurcătura pe larg la masă”.

Sîntem convinși că “isplicația” lui Girimea a fost o minciună, o invenție, pentru că cei mai mulți știau evoluția adevărată a evenimentelor, adică cele prezentate și pe scenă. Și atunci, ceea ce va povesti va fi de fapt **un alt scenariu**, o altă piesă **D’ale carnavalului** scrisă de data aceasta de Nae Girimea... pe o idee de I.L.Caragiale, cum s-ar spune. Fără să bănuim, ni se sugerează astfel că am fi asistat la un fel de **teatru în teatru**. Aceeași referențialitate o numește, la un moment dat, și Tipătescu: “Ce Dumnezeu! ești femeie în toată firea, nu mai ești copil. Atîta neglijență nu se pomenește **nici în romane, nici într-o piesă de teatru**”.

Constatarea noastră este cît se poate de serioasă și ea ilustrează conceptul de **final deschis**; piesa nu se încheie o dată cu lăsarea cortinei. El implică activ, incită complice **fantezia spectatorului**, lăsîndu-l acum pe acesta să-și imagineze ceea ce i-ar fi spus Nae Girimea referitor la cele întîmplare. În acest moment fiecare spectator devine, la rîndu-i, un scenarist, de astă dată după o idee de... Nae Girimea!

Solicitînd însă colaborarea spectatorilor la scenariu, acest Don Juan, Barbă-Albastră, Casanova etc. ne pune pe fiecare în postură de încornorat, pentru că acțiunea

se cerea în așa fel concepută, încît “trădații în amor”, Pampon și Crăcănel, să-l creadă verosimil, spre liniștirea lor. Trebuie să recunoaștem subtilitatea ironică a unui astfel de procedeu menit să ne invite de a ne revedea într-un fel comportamentul, ceea ce reprezintă un mod insolit de funcționalitate a vechiului **katharsis**. Prin aceasta, ceea ce părea doar o încurcătură pasageră, de conjunctură, ajunge să sugereze permanența, eternitatea.

Ar mai fi de discutat capacitatea reală a lui Nae Girimea de a crea o altă comedie “la concurență”, să-i zicem, cu cea a cărui autor a fost Caragiale. Răspunsul ni-l dă, de data aceasta explicit, total transparent, însuși scriitorul într-o schiță intitulată **Un artist**, unde frizerii sînt asimilați categoriei artiștilor. Ce altceva era, de exemplu, bărbierul din Sevilla al lui Beaumarchais? Amintim că Nae Girimea era “frizer și subchirurg”. Spune Caragiale: “**Briciul** e rudă cu dalta, cu penelul, cu conturnul, arcușul, condeiul – mai știi eu cu ce! De aci, neînvinsa pornire către artele frumoase caracteristică la toți bărbierii”. Și acum urmează afirmația decisivă: “**O sumă dintre dînșii, împinși de patima lor pentru teatru, s-au făcut artiști dramatici...**”. Reamintim, de asemenea, că atunci cînd cele două amante, Mița și Didina, “cad de-a-ndăratelea pe scaun și leșină”, exclamînd nervoase același “**A! A! A!**”, Nae, pentru a le liniști, apelează la același argument deosebit de eficient persuasiv al artei: “Aide să punem la cale încheierea **comédiei** ăștia...”, autocaracterizîndu-și astfel “romanțul lui” drept **comédie**.

Așadar, chiar în dramaturgia lui Caragiale, modern, aproape fiecare personaj vine pe scenă cu “povestea” lui. Ele nu sînt atît caractere formate, așa cum se întîmplau lucrurile în teatrul clasicist, ci sînt mai mult niște destine, niște vieți cărora li se actualizează, prin reprezentativitatea dramatic-teatrală, doar o secvență din “povestea vieții lor”; de aici nevoia lor stringentă – și terapeutică – de a se confesa, ori de a povesti. Dramaticul,

la Caragiale, este astfel doar **un moment al narativului**, o secvență reactualizată, adusă în prezent dintr-o înșiruire de alte întâmplări. De aceea, noi nu interpretăm această caracteristică a discursului caragialian ca pe o insuficiență a dramaticului, a cărui specificitate stă, e drept, în tensionalitatea conflictului, ci ca pe un alt mod *sui generis* de a fi al acestuia.

În ciuda judecății generale a dramaticității caragialiene, interesant este și cum dramaticul conviețuiește la Caragiale cu narațiunea, dar altfel decât în **teatrul epic** de mai târziu al lui B. Brecht, și că, în ciuda unei astfel de conviețuiri, dramaticul devine specific, intrinsec chiar epicului. Nu avem în vedere doar simpla, dar abundenta prezență a dialogului în discursul epic ci, mai ales, aceste insule narrative din discursul dramatic, care ne determină să ne schimbăm puțin perspectiva interpretării vocației fundamentale scriitoricești a lui Caragiale, orientînd-o **către epic**. El este povestitor și în teatru, așa cum G. Călinescu, să zicem, a fost povestitor în a sa **Istorie a literaturii române**. Se descoperă astfel, oricum, **imaginea unui alt Caragiale** decât cel clasic, adică a dramaturgului prin excelență.

Revenind la discuția inițială, în textul caragialian nu avem de-a face cu o dramatizare propriu-zisă a schițelor, naratorul nu este niciodată exclus cu desăvîrșire, importanța intervențiilor sale în text, importanța modului de organizare a schițelor de către naratorul abstract tind să egaleze ponderea dialogului, a discursului celorlalte personaje. Mai mult, **personajul-narator** poate fi considerat un alt factor structurant al volumului **Momente** (1901), decât cel tematic. Chiar dacă acesta este sau nu unul și același în toate schițele lui Caragiale, ne aflăm oricum în situația compozițională a **"povestirii în ramă"**, ca în **O mie și una de nopți** (grupaj narativ cu un singur povestitor), ori ca în **Decameronul** sau **Hanul Ancuței** (grupaj narativ cu mai mulți povestitori). Procedeele acestea nepreaobservat își are subtili-

tatea lui estetic-creativă și contribuie și el la susținerea coerenței de *Weltanschauung* a operei.

În altă ordine de idei, dar în legătură cu cele dezvoltate pînă aici, identificăm și la Caragiale, ca la toți marii povestitori, sintagme, propoziții sau fraze care cuprind în ele adevărate **nuclee narrative**. În aparență ele sînt descriptive, dar în gestul, în trăsătura, în secvența de viață surprinse se află adunate tensional o întreagă serie de întâmplări. Prezența unor astfel de sintagme, să le spunem **"embrion"**, demonstrează relația presupusă dintre o schiță, un moment și o povestire ori o nuvelă. Oricînd, o astfel de schiță ar putea fi extinsă, dezvoltată la o narațiune mult mai întinsă, așa cum, gramatical, o frază se poate conține într-o propoziție simplă, iar o propoziție simplă se poate dezvolta într-o frază. Cînd Caragiale notează, în schița **Căldură mare**, despre sergentul de stradă, că **"s-a descălțat de cizme, să-și mai răcorească picioarele"**, evocă o adevărată "mică epopee" a suferinței din cauza căldurii verii, mersului mult pe jos, uniforme incomode și așa mai departe. Tot astfel, întregul conflict narativ din **La hanul lui Mînjoală** este anunțat de următoarea remarcă a vizitatorului, ce avea de gînd să facă doar un scurt popas: "Ce pat!... ce perdele!... ce pereți!... ce tavan! toate albe ca laptele. Și abajurul și toate cele lucrate cu iglița în fel de fel de fețe... și cald ca subțoara de cloșcă... și un miros de mere și de gutui...", de nu-ți mai da inima ghes să pleci de aici, adăugăm noi. Și exemplele de acest fel pot continua. Astfel de notații contribuie, evident, la crearea unei atmosfere, își au, apoi, o semnificație raportată la context, dar își oferă și propria lor disponibilitate narativă, putîndu-se constitui în adevărate paragrafe, capitole etc. de povestiri independente.

Veronica POSTOLACHI
Liceul Academic
Român-Englez
“Mircea Eliade”
Chișinău

SUFLETUL CA MIRACOL: MOTIVE ȘI ASOCIERI LA L. BLAGA ȘI GR. VIERU

Doi mari maeștri ai cuvântului s-au întâlnit pe aceleași coordonate ale sensibilității și gândirii poetice, datorită unor linii paralele ale destinului, apartenenței la un spațiu geografic și spiritual similar. Desigur, nu putem exclude probabilitatea unei influențe bliagene concrete asupra formării lui Gr. Vieru ca poet, asupra performanțelor lirismului său. Singularizându-se prin formația culturală și, mai ales, poetică, L. Blaga a devenit un model artistic pentru un număr mare de poeți din anii 1960-1970. Valoarea incontestabilă a templului liric, la care poetul a trudit, inovând în tăcere, a fost apreciată, la justa valoare, de posteritate. Nici tăcerea editorială n-a putut constitui un impediment decisiv în recunoașterea lui Blaga, alături de Argezi și Barbu, drept clasic al modernismului românesc. Era firească

“forța dinamizatoare” (M. Scarlat), exercitată de suflul expresionist al poeziei lui L. Blaga. Preluând termenii din **Trilogia culturii**, M. Scarlat consemnează influența “modelatoare” și “catalitică” a liricii lui L. Blaga asupra devenirii ulterioare a poeziei românești, “ecoul major asupra urmașilor”.¹ Creația lui L. Blaga a stimulat reîmprospătarea poeziei românești din deceniile imediat următoare, dar și dezvoltarea poeziei de astăzi. Deși amploarea prestigiului lui L. Blaga duce uneori la epigonism, tendința de receptare a poetului deschide noi orizonturi spiritelor creatoare și constituie un izvor inepuizabil de prospețime, de îmbogățire sufletească, de vitalitate. Era și firesc: formele de expresie tradiționale s-au perimat. Desigur, a te orienta după un model, a ținde spre el nu înseamnă a imita. În caz contrar, asemenea influențe nu depășesc nivelul unor simple mimetisme. Marin Mincu vorbește despre clasicizarea bliagianismului, indicând căile de manifestare a influenței artistului. Criticul menționează că lirismul de profunzime al lui Blaga a născut și epigoni, și continuatori adevărați, care “au preluat... „lecția” primului Blaga, încercând s-o continue. Dar mai sunt unii poeți care n-au înțeles structura abstractă a poezicii bliagene, asimilându-l pe poet în latura sa cea mai puțin importantă, aceea a coordonatei cvasifolclorizante, transformând bliagianismul în tot atâtea evazionisme de conținut sau formă”.² Gr. Vieru, cu certitudine, este în afara oricărui epigonism. Cercetarea înrăuririlor exercitate de creația lui L. Blaga asupra poeziei românești contemporane a fost făcută de Șt. Augustin Doinaș în volumul **Lampa lui Diogene**. În 1940, Constantin Fântâneru examinează câmpul de iradiere a influenței bliagene în cartea sa **Poezia lui L. Blaga și gândirea mitică**. La noi, M. Cimpoi consem-

nează etapele receptării lui L. Blaga în Basarabia, începând din anii '30 până la sfârșitul anilor '80, în studiul **Lumini modelatoare: Lucian Blaga și Basarabia**. Criticul menționează: "Impactul pe care l-a avut Blaga asupra poezilor români de diferită orientare stilistică și în diferite perioade ilustrează anume caracterul închis, autarhic al universului său poetic".³ În Basarabia, L. Blaga pătrunde o dată cu schimbările social-politice din anii '80, cu mișcarea de eliberare națională și cu regăsirea rădăcinilor ființei românești. M. Cimpoi vorbește despre "trei Blaga în Basarabia": primul aparține generației poetice a anilor '30, "cel de-al doilea Blaga" corespunde generației lui Gr. Vieru, care în anii '60 descoperă „satul ca tipar al veșniciei și principiul matern al universului”, iar „al treilea Blaga” poate fi raportat la procesul de „Re-naștere națională basarabeană” de la sfârșitul anilor '80. Este cert faptul că Gr. Vieru nu putea evita "cenzura transcendentă" a misterului poetic blagian. Formula liberă și curgerea calmă a versului, universul liric, stăpânit de tăcere, taină, mirare și cunoaștere nu contraveneau simplității și sincerității vierene. Simplitate nu în sensul accesibilității, ci "refuzul permanent al artificului și ipocriziei literare, adâncă sinceritate", după cum constată Andrei Țurcanu⁴. De aceea, modelul liric Blaga a prins rădăcini în programul estetic al lui Vieru. În studiul amintit, criticul M. Cimpoi interpretează aspectele fundamentale de interferență Blaga – Vieru: satul ca centru al universului, dragostea ca stare de suflet, ce se configurează undulat, tiparele eterne ale dorului, împlânzirea cosmicului, mama ca generator de sacru etc.⁵

La momentul când apare volumul **Numele tău** (1968), Gr. Vieru era deja molipsit de fiorul sensibilității bliagiene. Îi consacră un poem, în

care își racordează cuvântul poetic tehnicii și ritmului marelui poet român, atingând câteva coarde esențiale ale lirismului bliagian: "Numele-acest / are ceva în el / care sună nespuse de frumos – / e ca și cum boabele copiilor, / semănându-ne de Anul Nou, / s-ar lovi de trupul unei viori. / Numele-acest / are ceva nespuse de limpede-n el – / e ca și cum te-ai uita la o stea / prin altă stea. / Numele-acest / are în el ceva tulpure de adânc – / e ca și cum / te-ai uita în oglinda unei fântâni / prin altă fântână. / Numele-acest / e ca streășina casei noastre – / pe fiecare literă-a lui / rânduicile își pot clădi / cuiburi de lut. / Lucian Blaga" (*Numele acest*). Este o poezie-definiție, în care poetul-critic intertextualizează motive bliagiene (boabele, fântâna...), consemnează particularități ale creației celui evocat (profunzimea, sonoritatea specifică) și, în ultimă instanță, elogiază indirect și apreciază opera unui poet, sub „streășina” căruia ne aflăm. Dorind să evidențieze conotații reverberate de latură fonică a numelui (prin vintele-cheie "sună", "boabele... s-ar lovi", "viori"), dar și profunzimea, puritatea unui imperiu al cunoașterii (prin "limpede", "stea", "fântână", "adânc"), Gr. Vieru amplifică ecoul magic al numelui prin spațiul alb, care distanțează numele de restul textului. Este un detaliu din arhitectura versurilor lui L. Blaga. Prin această pauză, Gr. Vieru prelungește și multiplică ecurile, le diversifică la hotarul dintre tăcere și cuvânt. În acest mod, cuvântul, izolat prin spațiu alb, devine "centru de iradiții semantice".⁶ De-a lungul deceniilor, Gr. Vieru mizează frecvent pe relevanța estetică a spațiului alb, folosindu-l în volumul de debut de 10 ori, iar în **Rădăcina de foc** – de 13 ori, ceea ce ne face să conchidem că procedeul rămâne o constantă tectonică în creația poetului basarabean. Încă de la volumul

Numele tău, putem observa alteranța ritmurilor folclorice și a versului clasic cu versul liber decupat prin ingambament, care devine o modalitate de exprimare a plenitudinii emoției. Apar tot mai multe semne ale apropierii de tectonica versului blagian:

– linia de pauză, grafemul ”–“: “Jucam prost – / am pierdut aproape / toate cuvintele” (*Abecedar*, similar în *Aer verde, matern, Amara lumină, Reazem, Pământule* ș.a.). Linia de pauză, vorbind în termeni blagieni, instituie “locul misterului”;⁷

– utilizarea punctelor de suspensie, cu intenții artistice, la sfârșitul versurilor (*Mamă, tu ești, Măinile mamei, Așteptând, Cămășile, Unde ești, mamă?*, *Mică baladă, Izvoare*). La începutul versurilor, le atestăm doar într-o poezie din volumul nominalizat (*Cântec cu acul*);

– inaugurarea rostirii poetice cu pronumele “eu”, cum procedează L. Blaga în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii, Descrierea lacrimii, Eu cred că ..., În fața mamei, De la tine, Legământ, Creșteam mare*.

“Pragul liric” (A. Indrieș), poartă prin care se pătrunde în lumea fascinantă a interiorului sufletesc, este anunțat prin plasarea eului în spațiul lumii, al universului în care planează atât forțe benigne, cât și forțe maligne. Eul poetului ne oferă un moment “de deschidere sufletească largă”, își anunță “prezența de creator autoritar”.⁸ Iată câteva exemple: “Eu înaintea mamei / am suflet inovat” (*În fața mamei*); “Eu toate / Le deprind de la tine, Moldovă” (*De la tine*); “Eu sunt ploaie” (*Străbune inele*) – poetul își declară identitatea dintre eu și elementele cosmosului: “Eu am vrut să fiu ca nime” (*Cântec popular*). Sau, dacă renunță la rostirea directă a eu-lui, primul pas spre pragul liric este efectuat prin verbul la persoana întâi, care decide tonalitatea emoțională: “m-am încins” (*Poem*), “Aș veni”

(*Mamei*), “Știu” (*Legământ*), “Pășesc” (*Copaci desperecheați*) ș. a. Pe alocuri, pronumele eu are, în prepoziție, adversativul ci sau dar, configurând mecanismul opoziției adversative de factură blagiană, care “sugerează coexistența celor două atitudini fundamentale față de misterul existenței”.⁹ Or, L. Blaga era convins că “fără polaritate opera își pierde calitatea estetică”.¹⁰ Vieru conștientizează rolul și valoarea eului în adversitățile existenței. În felul acesta, adversativul devine “modalitate de realizare a tensiunii lirice”¹¹, procedeu prezent anterior și în poezia lui Eminescu. Oferim câteva exemple din poezia lui Gr. Vieru: “Ci eu, gădilat de ierburi și ploi” (*Creșteam mare*), “dar eu fără tine mă usuc / ca foaia” (*Aer verde, matern*). Adversativul apare și pe lângă alte pronume, păstrând aceeași valență stilistică: “iar lui...” (*Copilul înălbit*), “ci ei” (*Iezii lui Creangă*), “ci-n noaptea pletei tale / tu să mă-nfășuri ghem.” (*Blestem de dragoste*).

Pentru L. Blaga, lumea și sufletul sunt un miracol. El ocrotește misterul prin fuziunea extatică a sufletului cu lumea.¹² Aceasta este, de fapt, tendința dominantă a poetului, tendință tipic expresionistă: “O, sufletul! / Să mi-l ascund mai bine-n piept / și mai adânc, / să nu-l ajungă nici o rază de lumină: s-ar prăbuși. / E toamnă” (*Amurg în toamnă*). Sufletul său se simte strâmtorat, el își dorește contopirea cu universul (*Dați-mi un trup...*). Excesul de sensibilitate descoperă miracolele lumii, tainele ei. Evident, supraîncărcarea sufletească, neliniștea sunt trăsături adecvate integrității poetului liric. Trăirea lirică e o stare chinuitoare, “e o suferință sui generis a eului în care se adâncește”.¹³ Aceasta ar fi interpretarea versurilor lui L. Blaga: “Eram așa de obosit / Și sufeream. / Eu cred că sufeream de prea mult suflet.” (*Leagănul*). Puterea sufletului

intensifică trăirea lirică, prisosul de suflet poate provoca o revărsare. Astfel, „sufletul nu are în esența sa nici o lucrare decât puterile cu care el lucrează. Acestea curg din adâncul esenței sale, dar în adâncul sufletului se află mijlocul: tăcerea”.¹⁴ Vibrațiile emotive sunt puternice, dar nu rămân văduvite de gând. Reflexivitatea îmbracă veșminte pe energiile interioare ale sufletului. Inima se înzestrează cu rațiune, ea rămâne expresia fidelă a ceea ce Pascal a numit „la raison du coeur”. L. Blaga s-a simțit întotdeauna atras de lumea fascinantă a sufletului, iar fiecare poezie este un ecou al trăirilor interioare, dar care nu renunță la rațiune, caută „ideea emoțională”.¹⁵ O meditație similară despre energiile sufletești depistăm în eseul lui G. Meniuc *Energii*: „Frumusețea lumii se deschide în miracole; și dedesubtul fiecărui fenomen mocnește o energie, pe care noi o descoperim. Viața apare interesantă și plină de belșug. Sufletul freamătă în căutarea sensurilor”.¹⁶ E ceea ce îl caracterizează și pe Gr. Vieru, poet al cărui suflet vibrează mereu, „în căutarea sensurilor”; prin aerul de spovedanie și de litanie, cu forța magică a cuvântului sincer și răvășitor, ne țintuiește în zona sufletului. Poetul, îngrijorat că temeliiile sufletului sunt zdruncinate de războaie și cataclisme, se cutremură la gândul că omul se înstrăinează de natură, de esența sa, are frică de golurile sufletești. De aceea o soluție de salvare a sufletului este întoarcerea în copilărie. Convingerea lui Gr. Vieru de a nu lăsa să moară sufletul din noi poate fi omologată celei a lui T. Arghezi, care propune maturilor abandonarea convențiilor cotidiene și reintrarea în regimul inocenței. Gr. Vieru își intitulează un ciclu de versuri pentru copii **Moșul din leagăn** (ne trimite la imaginea lui L. Blaga din *Leagănul*: „Mă căutam în leagănul bătrân / cu mâinile pe mine

însumi – ca prunc”). Volumul are un motto din Brâncuși: „În clipa în care am încetat a mai fi copii, am murit”. T. Arghezi își intitulează un volum **Fă-te, suflete, copil**, rămânând în aria aceluiași îndemn: „Reveniți în spațiul candorilor!”.

Pentru Gr. Vieru, misiunea poetului e de a ocroti „integritatea sufletului uman”.¹⁷ Este convins că stilul se află în directă concordanță cu sensibilitatea, cu sufletul creatorului: „...am putea numi stil literar încordarea până la plesnire a profund simțitorului arc sufletesc. Atunci când se produce plesnirea, atunci se produce și stilul, și pe cât de adâncă-i sensibilitatea creatorului, pe atât de vibrant va fi și stilul său”.¹⁸ Emoțiile sale, timide de la început, se metamorfozează în poezia ulterioară, se încarcă de trăiri interioare palpitate și se orientează către reflexivitate, în căutarea gândului profund. Exteriorizarea surplusului sau a „preaplinului” sufletesc (M. Cimpoi), asemeni unei lave vulcanice, erupe din interior spre exterior, prin intermediul interjecțiilor și al adresărilor retorice, care sunt o expresie a unor sentimente, a unor stări de suflet. Am efectuat o comparație care ne permite să constatăm intensitatea energiilor sufletești la acești doi poeți. La L. Blaga, interjecțiile („o”, „ah”, „vai”) ating un număr de circa 47, la Gr. Vieru interjecțiile similare („o”, „oh”, „ah”, „vai”) se întâlnesc în număr de circa 49. Interjecțiile sunt o redare a strigătului expresionist în momentul revelării misterelor. Setea de absolut care răpește sufletului liniștea și astâmpărul izbucnește prin strigăt. Se pot delimita și adresări retorice comune de tipul: „pământule”, „Doamne”, „mamă”, „satule” – „sat al meu”, „lume” – „oameni buni” ș.a. Aria invocațiilor e largă: ființe, elemente ale universului vegetal („floarea-mărului”, „cireșul”) la L. Blaga, „trandafirul”, „iarba” la Gr. Vieru), elemente ale cos-

micului, divinitate, suflet. Marin Mincu observă că „strigătul expresionist este asociat cu vocative, cu valoarea de invocație a unor ființe și obiecte, adică a unor elemente devenite axe universale”.¹⁹ E un argument în susținerea ideii că poezia lui Gr. Vieru s-a molipsit, chiar dacă parțial, de un aer expresionist prin poezia lui L. Blaga. Frecvența adresărilor, a invocațiilor și a interogațiilor retorice în poezia lui Gr. Vieru denotă permanenta stare de zbucium, trăirea interioară intensă. Figurile retorice se răsfâng într-o închinare în fața baștinii care întrunește conturul unui centru, al unei lthaka, (al unei vetre-inel a mamei), spre care revine, asemeni unui Ulysse modern. E o expresie a unui dor chinuitor, care îl cheamă “în sat / Lângă grijile humei”. Dacă am stabili o anumită ordine în șirul invocațiilor selectate din poezia lui Gr. Vieru, am sesiza o ascensiune spre cer, tenacitatea cu care aspiră spre înălțimi (spirituale, desigur): “izvorule”, “firule de iarbă”, “pomule”, “valule”, “munte”, “ploaie”, “steaua”, “Doamne”. Inserarea lor în structura textului denotă starea de zvâcnire, strigăt, sfâșiere, exuberanță emotivă, stihie lăuntrică. Revenirile insistente la pronumele personal “tu” aduc o rezonanță folclorică. Pe lângă efectul fonologic (și psihologic), pronumele personal „tu” posedă multiple valențe stilistice și e prezent alături de variate invocații. Această modalitate de a invoca, pe care Artur Gorovei o numește “formula poruncii directe”²⁰, își găsește echivalent în descântecele noastre populare și în descântecele altor popoare (indieni, francezi, egipteni). Unele descântece de-ale lor întrebuițau “formula poruncii directe” cu valoare magică.²¹ Egiptenii aveau o sumedenie de imnuri închinare zeilor, în care invocația conținea un “tu” analogic. Poeziile ce includ, în structura lor, acest “tu” cu rezonanță de descântec și imn pot fi

numite imnuri-adresări “divinităților” din panteonul iubirii și al naturii, din cel al neamului și al poeziei.

Modalitățile apropierei de sensibilitatea poetică a lui L. Blaga nu se epuizează aici. Merită să evidențiem și predilecția tot mai frecventă a lui Gr. Vieru față de versul liber – încă o treaptă de urcuș spre noosul blagian.

Se știe că Blaga sparge ritmurile tradiționale. Libertatea prozodică îi permite mai mult să-și adapteze ritmul la gând. E o versificație care permite împăcarea filosofiei cu poezia. O temă gravă nu poate fi acoperită de simpla muzicalitate a versului cu rimă. Atunci, apar “fisuri” noi, prin care pătrunde gândul. *Poemele luminii* au fost, într-adevăr, o explozie de lumină în poezia tradițională. Publicarea poeziilor lui L. Blaga la Cernăuți, în „Glasul Bucovinei” din 3-17 ianuarie 1919, e însoțită de un articol al lui Sextil Pușcariu, care apreciază noutatea adusă de Blaga în lirica română: “Spre deosebire de înaintașii săi, între poeții mari ai noastră, el renunță la rimă, scriind numai versuri albe, ca mulți poeți moderni ai altor națiuni. O înlocuiește un ritm de o deosebită muzicalitate, curgător și variat, uneori onomatopoeic (ca în *Stalactita*), alteori rapsodic, apoi bogăția cea mare de figuri evocative, dar mai ales sinceritatea tonului. Aceasta e dovada cea mai evidentă că L. Blaga are calitatea principală a unui poet: “scânteia divină”. Această experiență prozodică era cunoscută în epocă, începând cu Al. Macedonski, și folosită de mulți poeți români. Versurile frante, dar muzicale nu scad din dramatismul interior al versurilor în care L. Blaga picură fiori metafizici, ascunsul, nevăzutul, sensul tănuit, “enigma” din “cuvânt”. De fapt, versul liber al lui L. Blaga era înnobilit de noțiunea vocației metafizice, oscilând între tradiție și modernism: “Pornind inițial din solul expresionist, Blaga își

adaugă aripile metafizice pe care nici un poet expresionist nu le-a purtat;... poetul va realiza ceea ce am putea numi blagianizarea expresionismului”.²² Nu va renunța, definitiv, la rimă: o mai introduce, sporadic, mai ales în ultima etapă a creației..., când Blaga recuperează tradiționalul, recurge la modele folclorice, muzicalizându-și expresia.²³

Versurile lui Gr. Vieru poartă „simplitatea cea de peste vârfuri a unui eminescianism nepieritor”.²⁴ Tradiționalul se manifestă prin alternanța versurilor clasice cu versurile de factură populară, dar pășește hotarele versului liber, anunțat de apariția ingambamentului. Printr-o renunțare dureroasă, dar nu definitivă, la rime, vizată în *Cântec popular* (“Eu am vrut să fiu ca nime: / Versu-mi retezai de rime. / Ia, ia, ia, / Sângele din vers curgea! / Dădui fuga la izvoare – Curgeau valuri roșioare. / Când intrai în codru, -n vie – / Frunza era sângerie. / Alergai smintit pe vale – / Cineva cânta cu jale. / Două rime din cel cântec / Vin la mine și mă spintec”), Vieru își anunță “divorțul” de tradiție într-o poezie intitulată *Despre rimă*: „Versul meu, când ajunge / la guraliva rimă, / o ia frumușel din cale / și o dă la o parte. / Pentru că versul meu / cutează să afle, / ce mai e dincolo / de această piatră. / Și-n loc de stele, / pun inima mea. / De-atât câte-o dată versu-mi, / când îl cerci, temerar, / ca fluierul verde de salcie / are gustul amar”. Poetul basarabean constată că rima îi devine, pe alocuri, obstacol („piatră”) în rostogolirea nestăvilă a gândului („stea”, „stele”), care mai are nevoie de suflet („inimă”). În fond, e vorba de aceeași îmbinare a trăirii cu reflexivitatea. Ambii poeți oscilează între tradiție și modernism, versul lui Gr. Vieru purtând și haina unui romantism mai vechi, pe alocuri întretăiat de vibrații postmoderniste și scilipiri expresioniste.

NOTE:

1. Mircea Scarlat, **Istoria poeziei românești. Momente și sinteze**, Editura Minerva, București, 1982, p. 281-282.

2. Marin Mincu, **Lucian Blaga. Poezii**, Colecția “Clasici români interpretați”, Editura Pontica, Constanța, 1995, p. 64.

3. Mihai Cimpoi, *Lumini modelatoare: Lucian Blaga și Basarabia*, în **Literatura română postbelică**, Chișinău, 1998, p. 170.

4. Andrei Țurcanu, **Martor ocular**, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1983, p. 214.

5. Mihai Cimpoi, **op. cit.**

6. Alexandra Indrieș, **Corola de minuni a lumii**, Editura Facla, Timișoara, 1975, p. 152.

7. Ibidem, p. 138.

8. Mihai Cimpoi, **Întoarcerea la izvoare**, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1985, p. 16.

9. Mircea Scarlat, **op. cit.**, p. 247.

10. Lucian Blaga, *Valori polare*, în **Trilogia valorilor**, vol. 3, Editura Humanitas, București, 1996, p. 121.

11. Mircea Scarlat, **op. cit.**, p. 247.

12. Șt. Augustin Doinaș, *Atitudini expresioniste în poezia românească*, în **Poezie și modă poetică**, Editura Eminescu, București, 1972, p. 79.

13. Liviu Rusu, **Estetica poeziei lirice**, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 101.

14. H. Van Praag, **Cele opt porți ale misticii**, Traducere de Viorica Nișcov, Editura Saeculum I. O., Editura Vestala, București, 1996, p. 167.

15. Liviu Rusu, **op. cit.**, p. 178.

16. George Meniuc, *Energii*, în **Scrieri**, v. 1, Prefață de Simion Cibotaru, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1970, p. 328.

17. Grigore Vieru, *Interviu*, în **Cel care sunt**, Prefață de M. Cimpoi, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1987, p. 279.

18. Ibidem, p. 314.

19. Marin Mincu, **op. cit.**, p. 117.

20. Artur Gorovei, **Folclor și folcloristică**, Editura Hyperion, Chișinău, 1990, p. 169.

21. Ibidem, p. 171.

22. Marin Mincu, **op. cit.**, p. 47.

23. Ibidem, p. 61.

24. Ioan Alexandru, **Prefață la Rădăcina de foc**, Postfață de V. Crăciun, Editura Univers, București, 1988, p. 7.

Dr. Nelly SAMOIL
A.Ș.M.

DOUĂ TIPURI DE IMAGINE POETICĂ: TRADIȚIONALĂ/ EXPLICITĂ ȘI MODERNĂ/AMBIGUĂ

Prin tradițional trebuie să înțelegem probabil nu numai o etapă culturală care a anticipat epoca modernă, ci mai degrabă un ansamblu de valori menite să definească cultura unui popor, cum sunt: miturile, simbolurile etc. Modernismul vine însă să rupă barierele autohtone și să lase ușile larg deschise pentru celelalte civilizații. Factorul primar în acest sens îl va constitui totuși transformarea generală a lumii. De la urbanistică la estetica industrială, de la design la muzica rock etc. Prin multimedia lumea de azi n-a câștigat numai un flux de informație fără precedent, ci și un flux comparabil de imagine. Regula o constituie ruperea deliberată cu tradiția. Amintirea literaturii mai vechi s-a convertit în exigența de a scrie cu orice preț altfel decât autorii din trecut. Semnificațiile simbolurilor din lirica modernă alternează de la autor la autor, urmând ca ele să fie descifrate la fiecare în parte. Nu se mai simte nici o legătură autentică cu tradiția, care ar presupune împlinirea într-o epocă istorică încheiată și unitară, principalele valori ale modernității fiind schimbarea și noul.

Anii '60, perioada întoarcerii la modernism sau "al doilea modernism", cum îl numește Mircea Cărtărescu, dă naștere tinerei generații, care readuce modelele modernității, exemplul poeziei fiind tipic și edificator (cultul purității genurilor literare, obsesia identității, poezia Poeziei, limbajul ermetic, conceptualizant, mitizarea ș.a.). Generația '60 mai este numită și "generația lui Nichita Stănescu", urmat de Marin Sorescu, Mircea Ivănescu, Ana Blandiana.

În primele volume ale tinerilor autori se atestă structuri estetice esențiale, aparținând modernismului expresionist blagian și modernismului ermetic barbian. Dacă în perioada anilor '60-'70 s-a produs o regenerare a modernismului (care în România ia ființă în anii '20-'30 și este înăbușit de totalitarismul socialist), generația '80 pășește pe calea postmodernismului.

Poezia modernistă, așa cum este ea teoretizată și practică în perioada interbelică (apoi în anii '60) la noi, este concepută ca un instrument de cunoaștere a lumii, la fel de profund ca filozofia și la fel de eficient ca știința. Este o poezie a spiritului pur. Fiecare poem tinde să fie o autodefinire și o definire a poeziei însăși, de unde aspectul lui tautologic, asemenea unei ecuații matematice. În poezia română modernismul atinge puritatea doctrinei într-un singur punct de levitație estetică – în ciclul barbian **Joc secund**. Ion Barbu trebuie, fără îndoială, socotit, alături de urmașul său, Nichita Stănescu, cel mai important poet modern român. A doua direcție modernistă în poezia interbelică este cea de influență expresionistă, al cărei reprezentant principal este la noi Lucian Blaga. După război, direcția expresionistă va fi continuată de Ana Blandiana, Adrian Păunescu ș.a.

În definitiv, s-au cristalizat două tipuri fundamentale de imagine, și anume: imaginea care porcede din observații exterioare (este vorba de imaginea tradițională care va rămâne oricum mereu valorificată) și imaginea care își are rădăcinile mai curând în senzații interioare (imaginea modernă).

Interesante precizări despre problema în discuție formulează esteticianul spaniol Carlos Bousoño, în **Teoria expresiei poetice**. El face o distincție clară între imaginea poetică tradițională și imaginea vizionară sau modernă. Deosebirea cea mai importantă constă în faptul că imaginea tradițională vedește o structură raționalistă care diferă fundamental de structura pe care o manifestă imaginile specifice secolului nostru. Pentru a vedea în ce sens folosește Carlos Bousoño termenul "iraționalist", facem trimitere la cele două tipuri de imagine la care se referă autorul hispanic. Astfel, în cadrul imagi-

nii tradiționale, o asemănare obiectivă precede și condiționează emoția: fie că se spune “părul de aur” (asemănare fizică) sau “femeia e un înger” (asemănare morală) sau “adjunctul meu e o perlă” (asemănare de valoare), asemănarea aparține lumii obiective. În cazul acestei imagini, recunoașterea intelectuală a asemănării obiective este anterioară și reprezintă o condiție necesară a oricărei emoții poetice posibile, care depinde tocmai de ea. Dacă nu știm că părul blond se aseamănă prin culoarea sa cu aurul, nu putem să ne emoționăm atunci când poetul le identifică metaforic. Imaginea vizionară se bazează pe asemănarea impresiei provocate, pe sentimentul asemănării emoționale, și nu al celei obiective; emoția este independentă și prealabilă recunoașterii intelectuale a asemănării obiective, pe care ajungem s-o descoperim după aceea, dacă dorim acest lucru, printr-o reflecție ulterioară. Imaginea vizionară nu presupune o asemănare fizică imediat recognoscibilă de către rațiune, ci o asemănare emoțională, care, fiind mai depărtată, nu ajunge să fie conștientizată la lectură, imaginea conținându-se, implicit, în emoție. Autorul conchide că imaginea tradițională reclamă o intenție de raționare, pe care imaginea vizionară nu o cere, analiza rațională devenind un lux la care putem renunța. Așadar, prin “iraționalitatea” imaginii vizionare e de înțeles asemănarea simțită (ca emoție interioară) dintre planuri.

Poetica de orientare structuralist-semiotică aprofundează distincția dintre cele două tipuri fundamentale de imagini, așezând-o, temeinic, pe o analiză rafinată a elementelor constitutive ale semnului poetic, în cadrul relației de comunicare. Din perspectivă semiotică, imaginea poetică modernă cultivă referința internă, în timp ce imaginii tradiționale i-ar fi specifică referința brută, îndreptată adesea spre lumea exterioară; imaginea modernă e plurisemantică, cea tradițională e, în general, monosemantică; imaginea vizionară e ambiguă, cealaltă este explicită; imaginea modernă este vagă sub aspect semantic, cea tradițională e mai precisă, de unde și densitatea semantică, în primul caz, și rarefierea semantică, în cel de-al doilea caz. Imaginea modernă cultivă semne

care generează alte semne, menite să sugereze lumi în sinteze inedite, în timp ce imaginea tradițională apare ca imagine a lumii, bazată pe mimesis, pe imitația lumii. Discursul poetic în care e implicată imaginea vizionară este nonevenimential, spre deosebire de caracterul evenimential al poemului tradițional. Imaginea modernă evocă timpul interior al eului poetic, imaginea tradițională e un receptacul de evenimente succesive, deci evocă un timp liniar, exterior. Ca urmare, imaginea modernă cere o lectură creatoare (care constă, în principal, în reluarea de mai multe ori a contactului cu textul poetic, în oprirea îndelungată asupra textului, pentru surprinderea semnificațiilor latente, în identificarea relațiilor celor mai subtile dintre unitățile textuale, pentru inducerea ambiguităților semantice și sintactice și pentru integrarea într-o semnificație de ansamblu), în timp ce imaginea tradițională solicită o lectură liniară, care, în mod normal, conduce la surprinderea semnificației de ansamblu.

Metafora modernă, așadar, se distinge printr-un specific aparte. Ca instrument de limbaj, cuvântul metaforic modern este vizionar, adică nu mai este transparent, ci opac și pentru aceasta este văzut. Drept exemplu ne poate servi metafora lui Nichita Stănescu, care este lipsită de transparentă, caracterizându-se printr-o expresie non-poetică și prin “noduri”, adică prin contradicții ascunse ce sporesc opacitatea.

Vorbind despre *eu*-l nichitastănescian, menționăm că acesta cunoaște ipostaza evadării sinelui din sine. Poetul se zbate, vrea să scape de acel *eu* care-l încâtușează. El nu este mulțumit de cel care este, deoarece e lipsit de posibilitatea comunicării cu un măr, cu o floare. Căci, în viziunea poetului, a comunica înseamnă a privi lumea din punctul de vedere al celui cu care comunică, a fi în drept să spui: “Din punctul de vedere al copacilor...”. În punctul culminant se produce identificarea personajului liric cu însuși cuvântul: “*Rupeți deci, cuvântul, este trupul meu / sânge poate va fi și curge din silabă*”.

Nichita Stănescu creează un sistem întreg de clișee verbale extrem de personal. Metafora stănesciană e

reacție nu la prozaim, ci la formalism și structuralism, la matematizare și la statistică, la robotizare. Ea ține mai mult de științific decât de poetic. Imaginile sale sunt neobișnuite și conțin abateri ce scandalizează. Semnificantul este obligat, presat să coincidă "o foarte singulară dată", spune poetul, cu noțiunea la care se referă, fie că este vorba de simț, dorință, plăcere etc.

Metafora stănesciană arată folosind ascunderea, diferențiază prin analogie. Accentul însă este pus, spre deosebire de metafora tradițională, pe diferență, nu pe asemănare. Metaforele sale zboară haotic și pot cădea oriunde, când în sensul propriu, când în cel figurat. Crearea de metafore devine un proces nelimitat. Nichita Stănescu e liber în fața metaforei. Cuvântul devine pentru el o a doua realitate de sine stătătoare. Cuvântul se identifică cu absolutul și pune totul în mișcare. Foamea de absolut este identificată cu foamea de cuvinte. Lucrurile nu sunt cuvinte, pe când cuvintele pot deveni lucruri. Rostirea se materializează. El crede cu adevărat că existența noastră se datorează identificării cu verbul. Metafora cuvântului este metaforă de bază în lirica poetului (vezi volumul de versuri **Necuvintele**).

Conceptul "noului limbaj", cu care vehiculează Hugo Friedrich, se precizează întrucâtva numai acolo unde i se subliniază intenția agresivă. Rupând cu obișnuitul, el devine un șoc pentru cititor. Aceasta se manifestă cu precădere față de sintaxă. Cu cât poemul se vrea mai netradițional, cu atât se îndepărtează de modelul unei propoziții articulate în mod obișnuit prin subiect, complement, predicat, morfeme etc. În cazul liricii moderne se poate vorbi chiar de asintaxim, manifestările respective putând fi descrise, de altfel, și din perspectiva fragmentului.

Lirica modernă tinde să ocolească sau să altereze conexiunile și ordinea de rapoarte, urmărind mai ales o exprimare indicatoare și preferând ca mod de indicare o notație parcă stenografică, dar și cu iradiții multiple. E o preferință a poeziei moderne să intensifice polivalența mereu prezentă în vorbire pentru a ridica astfel limbajul poetic deasupra celui curent, în și mai

mare măsură decât o făcuse poezia tradițională. Dar și acolo unde în lirica modernă metafora mai amintește poate de una din funcțiile ei mai vechi, comparația, ea a suferit o transformare profundă: elementele pretinse drept comparabile – pretenție rezultând din tonul și structura metaforei – nu pot fi de fapt comparate. Metafora devine cel mai fecund mijloc stilistic al fanteziei nelimitate a poeziei moderne.

Lirica modernă a dezvoltat cele mai uimitoare combinații, asimilând termenul depărtat ca atare altuia depărtat la modul extrem, iar cât privește metafora modernă, ea "nici nu mai are scopul de a fi o imagine alături de realitate, anulând ea însăși diferența dintre limbajul metaforic și cel nemetaforic" [3, p. 205].

Așadar, achiziția modernă a imaginii poetice este ambiguitatea criptică ce se face resimțită în mecanismul transfigurării întemeiat pe deosebiri, de care e conștientă și pe care în același timp o anulează la modul poetic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. C. Bousofio, **Teoria expresiei poetice**, București, Editura Univers, 1975.
2. M. Cărtărescu, **Postmodernismul românesc**, București, Editura Humanitas, 1999.
3. H. Friedrich, **Structura liricii moderne**, București, Editura Univers, 1998.
4. I. M. Lotman, **Lecții de poetică structurală**, București, Editura Univers, 1970.

Acad.
Constantin CIOPRAGA

PANORAMA CULTURALĂ A IAȘULUI

Prezentul unui vechi oraș își asumă întregu-i trecut. A capta pulsații și voci ale locului e totuna cu a merge spre arhetipuri, călătorind flancat de fantome, pășind de-a-ndoa-selea. Poți ajunge arhivistic la 1408, la cea dintâi mențiune (pe un hrisov) a toponimului Iași; poți pătrunde imaginar în capitala mutată aici – un veac și jumătate mai târziu – prin voința Lăpușneanului; poți descifra foile marilor cronicari povestind despre un timp al *cumplitului*, despre o Moldovă tragică. Ți se dezvăluie lent un *câmp stilistic* în devenire, dar persistă atâtea *necunoscute!* Rămâne să planezi, mental iarăși, pe versante

mitice, care, dând curs, în felul lor, memoriei supraindividuale, oferă chei diverse; însă enigmaticul, fabulosul, acestea ascund câte ceva indicibil, inefabil – sunete, zvâcniri și forme imposibil de prins în expresie. Perceperea lor e, finalmente, problemă de aproximări, de agregări și viziuni subiective. Privești pe ecrane vibratile.

La Iași, potrivniciile s-au ținut lanț; se găsea totuși câte cineva care să sfideze, ieșind în frunte; un voievod cu vocație de ziditor – Vasile Lupu – ambiționa să facă din Iași lui o Padova, o Mantova sau o Ferrara. Principala sa ctitorie, biserica Trei Ierarhi (la exterior, inițial, aurită), va fi, prin perfecta armonie a întregului, o replică la așezăminte eclesiastice anterioare. Poem în piatră sculptată, capodopera arhitectonică de la Iași pare, astăzi, o variantă la faimoasa Sainte-Chapelle din inima Parisului. Sub cupola bisericii Sf. Neculai-Domnesc (zidire ștefaniană), pășea în 1645 un cuplu nupțial intrat în

Biserica Trei Ierarhi.

legendă: se cununa superba domniță Ruxanda, fiica Lupului, însoțindu-se fără voie cu necioplitul, rudimentarul Timuș, fiu al hatmanului de Ucraina.

Cum am putea percepe suflul Iașului costinian sau al celui romantic, eminescian (cu carete și crinoline), un Iași peste care s-au arcurit totdeauna nostalgii de Frumos, dacă edificii emblematică și figuri monumentale

nu ne-ar vorbi în limba lor? La nivel vizual – argumenta G. M. Cantacuzino, filosof al culturii – “arhitectura unei țări este poate cea mai exactă expresie a istoriei sale și nimic nu dă o indicație mai sigură a trecutului și o mai autentică conștiință a unei civilizații...” (*Arcade, firide și lespezi*). Nu diferit gândea Lucian Blaga, cel din **Orizont și stil**. De la clădirile în linii sobre, enigmatice, din reveriile **Sărmanului Dionis**, adică din al cincisprezecelea veac, până la cele masive – în stil neoclasic – timpul, gusturile individuale au lucrat multiplu, fără intenția unei ordonanțe prestabilite. Tricentenara Casă Dosofoței, povestind generațiilor despre mitropolitul-poet – acum muzeu al vechii cărți românești –, dialoghează cu Palatul Culturii (cu ecouri de gotic flamboyant), terminat în primul pătrar al veacului nostru. Vechiul palat domnesc arsese în 1880. Arhitectului G. M. Cantacuzino îi vorbea turnul “aproape florentin” de la intrarea în incinta “Sfintei Golii” – cea invocată de Eminescu; ctitoria lărgită de Vasile Lupu, cu ziduri severe de fortăreață, cu donjoane și creneluri, dialoghează, la rândul-i, cu fosta casă Bașotă (cu înalte coloane degajate) din strada Sărărie, dar și cu bătrâna casă Balș (peste drum de Teatrul Național), în al cărei mare salon cântase Franz Liszt. O etapă din biografia ex-diaconului Creangă (1856-1862) se desfășura la Golia, între ziduri înalte.

Propria-mi casă (“pe pământ”), în triunghiul format de bisericile Golia, Sfântul Sava și Bărboi – la trei sute de metri una de alta – ascultă nu numai chemări de clopote, dar și ecouri dinspre Neculce, dinspre latifundiarul Golâi și Alecu Russo, trăitori odinioară în acest spațiu. De la fereastra camerei mele de lucru privesc spre casa pictorului Eugen Ștefan Boușcă. Poate cea mai veche construcție civilă încă în picioare din Iași, fostă odată agia capitalei.

Nu este colț din vechiul Iași care să nu evoce vreun eveniment memorabil, vreun personaj, vreo operă, vreo dramă – sau să nu fi stimulat în vreun fel mitologii locale, de unde

constatarea, reformulată de G. Topârceanu, că aici “fiecare piatră vorbește de trecut”. Invazii și devastări repetate, incendii devenite repere de neuitat (citabil încă blestemul: “arde-l-ar para lașului”), paragini sugerând melancolie, toate au lăsat urme. Se construia sub semnul incertitudinii, înfruntând, sfidând, reluând mereu de la capăt. Despre adversități, răsuciri și episoade tragice, narează nu numai Miron Costin, conștiință îndurerată, dar și unii călători străini în trecere. Să-l numim pe francezul Lucien Romier, cu jurnalul *Le Carrefour des empires morts (Răspântia imperiilor moarte)*, titlu amintind de acea Moldovă costiniană “în calea răutăților”. Oaspete al vilei de la Copou în 1931, parizianul găsea în Sadoveanu – care publicase cu doi ani înainte **Zodia Cancerului** – un continuator al cronicarului. În textul din același an al lui Romier, Basil Munteanu vedea “un très beau livre”, o carte “dintre cele mai expresive...”.

Pătrunzi în magnifica biserică Bărboi (ctitorită de fapt de Sturdzești) cu sentimentul că intri într-o catedrală ateniană. Sunt depuse aici osemintele lui Alecu Russo. La Barnovschi (1637), se presupune a fi mormântul cronicarului Nicolae Costin. La mănăstirea Frumoasa, de la începutul secolului al șaptesprezecelea – arhitectură “palladiană”, zice G. M. Cantacuzino – dăinuie “Palatul de vară”, în care locuise Cantemir. Fusesse înhumată la biserica Sfântul Spiridon fermecătoarea fiică a lui Costin Catargiu. Văduvă după decesul prințului Obrenovici și mamă a viitorului rege Milan al Serbiei (născut la Iași în 1854), Maria Catargiu-Obrenovici îi dădea lui Alexandru Ioan Cuza doi fii, în contextul relațiilor domnești extraconjugale. Pe promontorii, spre miazăzi, dincolo de Bahlui, veghează mănăstirile Cetățuia și Galata, una trimițând spre Duca-Vodă, alta spre Petru Șchiopul. Mănăstiri-fortărețe – depozitare de amintiri. Dincolo de Galata – conacul de la Comești, microparadisul copilăriei lui D. Anghel. “Obeliscul leilor” din parcul Copou (proiectat de Asachi în 1834), Institutul de Anatomie (în cadrul Universității

de Medicină) cu splendidul fronton sculptat de D. Tronescu, palatul de pe strada Lăpușeanu în care până în 1862 locuise Alexandru Ioan Cuza (Muzeul Unirii) – toate construcții moderne, comportă trăsături neoclasice suplă. Elemente de stil gotic la zidirile anexe de la mănăstirea Trei-Ierarhi și Cetățuia; alte edificii, articulând clasicul cu barocul (vechea Universitate, Teatrul Național cu somptuosul său interior), confirmă opțiuni ale epocilor în curgere.

Prin decantări succesive, prin restructurări evitând diformul, accidentalul, neorganicul, Cetatea și-a constituit o fizionomie, un limbaj, un stil. Există un orizont psihic ieșean esențial, peren, tipic, orientat spre experiențele istoriei, vizibil totodată în respectul pentru creațiile minții. Literatura de aici, subliniat rememorativă, colocvială, lirică, trădează nevoia de confesiune: “*Eu am să dau samă*” – nota un mare cronicar. Istoria s-a scris aici nu numai în cărți, dar și în monumente, în edificii și relicve; persistă în amintiri orale. Puțin înainte de primul război mondial, lui Mihai Codreanu-sonetistul istoria locului îi părea scrisă în *Statui*. D. Anghel-romanticul, evocatorul de *Fantome* ale trecutului, asculta orologiile din turnuri în dialog cu timpul sau se lăsa cucerit de tânguirea clopotelor – “ca într-un oraș de legende, scufundat sub ape”... Iașul rămânând totuși o *terra viva!*

Iscoditorilor trecutului, cercetătorilor de bibliotecă, le vorbeau mărturiile unor călători străini: ale bavarezului Schiltberger, ale lui Francesco de Pavia și Trifon Korobeinikov, ale lui Paul de Alep și Cornelio Magni –, extinse pe trei secole. Evocatoarele coline ieșene albastre-mov compunând un larg amfiteatru, circular, asimetric, îi amintea în 1645 episcopului Marco Bandini relieful Romei: *Quasi nova Roma!*... În secolul trecut, li se adăugau textele memorialistice ale unor Anatole de Demidoff, Saint-Marc de Girardin, Wilhelm de Kotzebue (*Tablouri și schițe din Moldova*) – toate interesând documentar. Mențiune

merită câteva picturi, diverse stampe și gravuri punctând etapa 1830-1848. Tablouri de M. Vorobieff sau de polonezul Ludovic Stawski deveneau, în felul lor, completări plastice la prozele descriptive ale tinerilor Alecsandri și Russo. La un Auguste Raffet (ilustrator al albumului redactat de contele Demidoff), la Doussault și Bouquet, colaboratori pentru partea grafică la prețiosul *Album Moldo-Valaque* al lui Adolphe Billecoq (1848), frapează curiozitatea pentru priveliști specifice (*Vedere din Iași, Socola, Promenadă la Copou*), într-un moment de tranziție spre mentalități apusene.

O metaforă plasticizantă cum e aceasta de “*Cetate a culturii*” poate sfârși în banal și clișeizare. Spațiul ieșean a fost însă, și este generator de cultură. Florența, “*Cetate a artei*” nu avea, în plină Renaștere, mai mult de cincizeci de mii de locuitori. Tot atâtia avea Iașul în 1859. Păstrând proporțiile, ne putem spune că acel “*nasc și în Moldova oamenii!*” fusese, practic, expresia unei conștiințe întemeietoare, cu rădăcini în istorie. Pe mușatinul Ștefan (magnifică statuie ecvestră de E. Frémiet), pe Costin-gânditorul, pe poetul *Luceafărului*, pe Alexandru Ioan I al Unirii, pe cumpănitul Kogălniceanu, pe multilateralul Alecsandri și ceilalți, în chipuri de bronz, îi percepeam în dimensiuni monumentale, cu rezonanțe în perimetru național. La Trei-Ierarhi, Vasile Lupu organiza în 1640 o Academie, în genul celor europene, și o tipografie (imprimerii au funcționat și la Sf. Sava, construcție în stil bizantin, și la Cetățuia). După întreruperi, Gh. Asachi avea să dea vechii Academii Domnești atribuții regândite, în pas cu vremea. O altă Academie, cea “*Mihăileană*”, (1835), pregătea terenul pentru fundarea celei dintâi Universități moderne din țară; studenții celor trei Facultăți ale Universității înființate la sugestia Kogălniceanului frecventau cursurile în casa Moruzi (inițial Costache Ghica), edificiu în spirit neoclastic în care urmau să se țină și renumitele “prelecțiuni populare” ale junimiștilor. Junele M. Eminescu, revenit din străinătate,

asigura activitatea “Bibliotecii Centrale” – al cărei nucleu era constituit din 1838. Statuia Poetului veghează astăzi simbolic destinul marii biblioteci universitare, trezorerie spirituală care-i poartă numele. Din 1833 activa la Iași “Societatea de Medici și Naturaliști”, în localul în care în 1859 se desfășura alegerea lui Cuza ca domnitor al Moldovei. Neîntrerupt în aceeași clădire (sediul al Muzeului de Istorie Naturală), “Societatea de Medici și Naturaliști” era cea dintâi societate științifică din Principate. Cea dintâi grădină botanică se organiza, de asemenea, la Iași.

Trupe de teatru străine – italiene, franceze, germane – dădeau spectacole la “Teatrul cel Mare” de la Copou (pe locul actualului Universității, ars în 1888). Sub conducerea triumviratului Negruzzi – Alecsandri – Kogălniceanu, se puneau bazele Teatrului Național (1840) – la un sfert de veac după primul spectacol de amatori (1816) în casele hatmanului Costache Ghica din fața Palatului Domnesc. O clasă de “zugrăvitură”, sub îndrumarea italianului Giovanni Schiavoni, funcționa la Academia Mihăileană. Se instala pentru totdeauna la Iași un alt italian, Niccolo Livaditti, cunoscut ca autor al unui portret de grup al familiei Alecsandri. Din donații provenind de la Sofronie Vârnav, de la Costache Negri și B. P. Hasdeu, se constituise, în 1846, o pinacotecă, prima din țară, astăzi muzeu însumând opere de Veronese, Murillo și Caravaggio, de N. Grigorescu și Ștefan Luchian, de clasicii mai noi N. N. Tonitza și Ștefan Dimitrescu, de Corneliu Baba (format la Iași), de alții. În muzică, Al. Flechtenmacher, Eduard Caudella, Gavriil Musicescu marcau, precum Matei Millo, Mihail Pascaly și Teodor Teodorini în teatru, o etapă febrilă.

La Iași, timpul s-a măsurat prin personalități creatoare, prin valori polarizante în toate domeniile, prin voci puternice stimulând vocații, suscitând integrarea într-un ritm al națiunii. Perechea Costin–Neculce (personalități de tip comentativ) an-

ticipa aproape tonal, perechea Eminescu–Creangă, acesteia urmându-i perechea Ibrăileanu–Sadoveanu, figuri larg-sintetizatoare. Reținem din trecut momentele frapante; acelea în care indivizii devin *persoane* iar acestea *personalități*. La triada Eminescu, Ibrăileanu, Sadoveanu – să se observe balansul perpetuu de la personajul *observator* (“privitor ca la teatru”) la personajul *autoobservat*, care, introspectiv, se autoscrutează. Tipul mixt, cel care se întâlnește frecvent, manifestându-se în postura de *reflexiv-observator*, prinde într-o acoladă problematizarea și acțiunea. A cunoaște spiritul vechii Cetăți, spațiu de perpetuă fermentație mentală, înseamnă a-ți apropia amfiteatrele, redacțiile, teatrele, atelierelor plasticienilor, toate înscriindu-se într-un *continuum* cu deschideri spre universal. Fuziunea dintre aerul muzeal și spiritul novator, într-un ansamblu organic, apare drept o constantă. Din substanța modelelor greco-latine, din cele franceze, germane ori de alt gen s-au extras sugestii productive asimilabile, impulsuri adecvate fondului nostru. Pozitivă fusese înrâurirea pensioanelor franceze Cuénim, Malgouverné, Chambronnaud, Garé, Sachetti, Dodun des Perrières, Louis Jordan, cu solidă funcție formativă într-un veac al modernizării grăbite. Acționase pensioane germane, Humpel, Meissner și altele. La “Convorbiri literare” – suport al unui prim clasicism –, ulterior la “Viața românească”, a funcționat acel stimabil *spirit critic moldovenesc* la care se referea G. Ibrăileanu. Nu s-ar putea evoca un al doilea clasicism, cel al epocii interbelice, fără a-l raporta la cel “junimist”. Deși îmbibat de literatură franceză, un Al. O. Teodoreanu, la curent cu dezbaterile pariziene de ultimă oră, cultivă cu bonomie discursul tradițional. Palidele manifestări ale avangardei literare la Iași, în deceniile al treilea și al patrulea, se explică prin caracterul *filtrant* al fenomenului de aici.

Trăsături corelative, *ethnos* și *psyche* vibrează complementar, în

modul lor, în alternanțe variabile. La un Miron Costin, contemporanul lui Pascal și al lui John Milton, reflexivitatea se ridică la o conștiință gravă a destinului uman în genere, gândirea lui învederând o finalitate etică-filosofică, nu fără rezonanțe patetice. La mulți dintre cei de aici, atitudinile se întrepătrund, nu ca simplă conciliere a contrariilor, ci ca noimă a vieții în sine. De la cronicarii de acum trei veacuri – exponenți ai unui preclasicism românesc – până la Sadoveanu, voluptatea cugetării înobilează și conferă durată creației. Lirismul, la rândul său, adaugă marilor teme existențiale rațiunea inimii. *Moldoveanul e om cu minte rece și inimă caldă* – spusese A. Russo. Raționalist cu mască voluntară, Kogălniceanu întregea, în epoca “Daciei literare”, elanul unui sentimental surâzător ca Alecsandri. Puternic marcați de spectacolul trecerii, Eminescu, Sadoveanu, și nu numai ei, oscilează între călătoria spre sinele preocupat și misterele naturii eterne. Măhnirea sadoveniană, reacție cu statut aparte, transcende în supraindividual, făcând ca “Eu” să fie totuna cu “Noi” sau cu “Ei”, cu *toți ceilalți*.

Antidotul îl oferă răsul, de aceea spiritul scriitor, etalon al inteligenței, încântă. De la “Junimea” și “Viața românească” până astăzi, cuvântul de duh, semn al gândului treaz, acționează prompt; umorul, un corectiv amabil, sancționează, de regulă, ambiția cuiva de a părea profund – fără să fie. Fizionomiile solemne se clatină scurt sub presiunea ironiei, invitând la destindere. Dar umorul – remarcă H. Keyserling, gânditorul de la Darmstadt – e o dimensiune națională: “Dacă astăzi, dintre toți ne-francezii, românii posedă cel mai mult spirit în sensul francez al cuvântului, asta provine din aceea că, înainte de Paris, nu la Roma ci la Atena apoi la Constantinopol, se găsea *cel mai mult spirit*” (**Analyse spectrale de l'Europe**, Stock, 1930, p. 302). De la planturosul Calistrat Hogaș, cu înfățișarea lui de faun în pelerină romantică, până la G. Topârceanu ori la Al. O. Teodoreanu –

acesta conviv rafinat, și nu mai puțin interlocutor fascinant –, ironiștii moldoveni se aliniază unei serii faimoase la al cărei început îl găsim pe jovialul Creangă; alți umoriști, bunăoară D. D. Pătrășcanu și G. Brăescu, evoluează, la rându-le, în linie caragialiană, iar un I. I. Mironescu, autorul lui *Radu Tulie Teacă*, se împărtașește din voia-bună a harismaticului humuleștean. Notă comună tuturor, umanismul lor e justa proporție între pura idealitate și sentimentul relativității lucrurilor. Umor are și Otilia Cazimir.

Personalități feminine din generații succesive, de la autoarea **Fluțiilor de noapte** și Lucia Mantu până la foarte înzestrata Magda Isanos, dispărută pretimpuriu în 1944, vin cu disponibilitățile lor afective; cel puțin la Otilia Cazimir și Lucia Mantu culoarea locală, subliniat ieșeană, sare în ochi.

Nu știm dacă un Anatole France – scriitorul exponent al aticismului francez – și-ar fi dorit un alt mediu spiritual decât cel de pe cheiurile Senei. Putem presupune doar că la Iași, unde atât de mulți au vocația bibliotecii, autorul lui Jérôme Coignard și-ar fi descoperit afinități cu umaniștii epocii; l-ar fi putut atrage ironiștii fini de după o mie nouă sute. Artei i s-a cerut la Iași un puls generos, răsului un simț al valorilor. O conștiință căreia nu-i repugnă răsul e, pe scurt, o conștiință morală integratoare care își impune liber responsabilități.

De sute de ori m-am surprins căutând, dincolo de exteriorități în mișcare, un profil al Iașului esențial. M-a ținut în loc ideea unei *priviri plurale* unificând transparente și nuanțe cețoase, jaloane primare empirice și suprapuneri novatoare. Un melanj fecund. O lume de complementarități, părțile urmând a fi montate într-o vedere totalizantă. În drumul meu de fiecare zi, de acasă, de lângă Turnul Goliei, până la Universitate, străbat șapte secole de istorie. Îmi reglez ritmul interior cu acela al înaintașilor. Mă simt protejat și solidar. “Iașul e înainte de toate o biserică, biserica bisericilor pentru trecutul nostru” – gândea N. Iorga. Limbajul său, al unui tribun, în-

călzindu-se treptat, implică participare afectivă și noblețe cogitativă: “Sînt români care n-au fost niciodată la Iași, deși n-ar trebui să fie nici unul, căci cine n-a fost aici nu poate să străbată cu înțelegerea foile celor mai frumoase cronici, nu se poate pătrunde după cuviință de spiritul trecutului nostru care trăiește în acest loc mai viu și mai bogat decât oriunde aiurea... În conștiința lui națională ar fi o lipsă, dacă el n-ar fi văzut orașul care a fost și-și zice încă astăzi, cu mîndrie, «Capitala Moldovei»...”.

Discipol al aceluiași “Liceu Național”, în care strălucise viitorul istoric, puțin mai tânărul Sadoveanu amintindu-și de *Anii de ucenicie* se considera privilegiat. Răvnise să ajungă în climatul ieșean al sfârșitului de veac eminescian; fusese în situația tinerilor pictori francezi – candidați la disputatul “Prix de Rome” – care visau să ajungă în Cetatea Eternă. Retrospectiv, autorul **Baltagul**ului jubila: – “Eram în Iașii lui Kogălniceanu și Russo, al lui Costaki Negruzzi, Alecsandri, Eminescu și Creangă. Buna tradiție artistică era în aer; o respiram cu florile plantelor agățătoare de la Cetatea Goliei, cu mireasma teilor de la Copou...”.

Exaltare poetică? G. Ibrăileanu, G. Topârceanu, Demostene Botez, Ionel și Al. O. Teodoreanu, alți ieșeni

și neieșeni, porneau de la același nivel perceptiv. Iată-l pe Ionel Teodoreanu. La Iași – citim în **Masa umbrelor** –, funcționează “un adevărat bovarysm colectiv”; mai concret spus, “orice ieșean crede că descinde o leacă din Ștefan cel Mare, o leacă din Eminescu și încă o leacă din «Junimea»...”. O scriitoare de mîna întâi, Hortensia Papadat-Bengescu, vedea în posibila mutare (neînfăptuită) în Iași “Vieții românești” o șansă fundamentală de realizare literară. În 1919 i se adresa lui G. Ibrăileanu, suprafînul, în termeni patetici: “De câte ori nu l-am dorit și n-am pornit spre el? (spre Iași). Niciodată nu mi-l voi închipui altfel decât ca pe o patrie dulce și primitoare... E curios că, punându-mi înainte toate localitățile unde aș putea sta, eu nu-mi pot așeza cortul planurilor prielnice decât aici”.

Din orizont muntean, Brătescu-Voinești, Argezi, Galaction, Ion Barbu și alții se onorează cu calitatea de prieteni ai confraternității literare ieșene, în mijlocul căreia descinsese o dată Caragiale, însoțit de Vlahuță. Aceștia din urmă veniseră la “Viața românească” pentru a-l prezenta pe viitorul autor al **Crailor de Curtea-Vechi** debutând ca poet. Transilvăneanul Lucian Blaga, mai târziu, vibra în ritm cu ceilalți: “Iașul e o mare istorie a poporului român. Acolo aproape ori-

Salonul „Junimii” din Casa Vasile Pogor

ce loc este un loc istoric. Ce n-aș da să vin încă o dată în Iași, în această vatră de istorie românească...”.

Totdeauna, poezia amintirii a găsit la Iași zelatori devotați, începând cu memorialiștii “Junimii” (Iacob Negruzzi și George Panu), continuând cu volubilul Radu Rosetti, cu Ion Petrovici, cu alții. Pentru universitarul Eugen Herovanu, licean la “Național”, ulterior profesor al Facultății de Drept (în aceeași calitate și la București), fosta capitală a Moldovei era **Orașul amintirilor**, cum prevenea titlul volumului său din 1936. Un întreg raft de bibliotecă incluzând scrieri memorialistice de Otilia Cazimir, G. Topârceanu, Ștefana Velisar-Teodoreanu, de Radu T. Constantinescu și Iorgu Iordan, de Mihail Sevastos și alții mai noi, configurează din perspective diverse ideea de *matrice stilistică* ieșeană. Fiecare aspiră, în modul lui, să-i descifreze destinul.

Câteva reflecții din 1932 ale lui G. M. Cantacuzino dădeau curs elegiei în lumină; contemplând linia “palladiană” a Frumoasei și ornamentica Trei-Ierarhilor, arhitectul, format la Paris și Roma, nu-și ascundea melancolia; Iașul îi părea “un poem care a fost terminat”. În subtext, pulsează totuși o rază de speranță: “După veacuri de bogăție, de putere politică și de glorie, dezbrăcat de toate privilegiile temporale, îl găsim nepăsător în spiritualitatea sa. Din Iașul de altădată a rămas esențialul: o structură latină a gândului românesc, o temă gata de a lua orice dezvoltare măiastră, un potențial imens de energie și de imaginație, un templu al gândului și al artei noastre care își așteaptă credincioșii înainte de a se răci cenușa caldă a tradiției...” (*Arcade, firide și lespezi*).

Trebuie observat un anumit consens. La toți comentatorii fenomenului ieșean din al patrulea deceniu – unul de involuție economică – frapează o generală mahnire; îi unește, pe de o parte, conștiința unui psihism bine particularizat, pe de alta, ideea de ieșenism stagnant, de epigonism fără ieșire, un ton lamentator.

Provincialism, platitudine, rutină! – scria tranșant Emil Cioran, clamându-și disconfortul psihic, neacceptând absolut nimic din aerul locului. Intra în joc obișnuitul său limbaj nihilist, scepticismul lui în exces, făcut să irite cu orice preț prin nonalinieră: “Paradis al neurasteniei, Moldova e o provincie de un farmec dezolant, de-a dreptul insuportabil. La Iași, capitala acesteia, am stat două săptămâni în 1936, care, fără ajutorul alcoolului, m-ar fi cufundat în mahnirea cea mai dizolvantă. Fundoianu cita bucuros versuri din Bacovia, poetul plictisului moldav, plictis mai puțin rafinat dar mult mai coroziv decât spleenul. Pentru mine e o enigmă că atâția oameni reușesc să nu piară...” (*Exercices d'admiration*, 1987). La cineva care, ajuns *pe culmile disperării* și filosofând mereu *à rebours*, conchidea că sinuciderea ar fi unica salvare, paradoxul devenise un mod al normalității!

Altele erau, în același 1936, argumentele unui privitor din interior. Într-un concis eseu, profesorul N. I. Popa – fratele polivalentului Victor Ion Popa – întreprindea un examen surâzător (nu frivol) al “ieșenismului” ca stil de viață, ca “realitate psihologică bine conturată”. Schițând *Fiziologia ieșanului*, remarcabilul francizant (de perfectă probitate intelectuală) pune termenul de fiziologie între ghilimele, atrăgând astfel atenția că utiliza dezinvolt modul ironic al unor La Bruyère și Balzac, mod practicat între 1840-1844 de către Negruzzi, de Alecsandri și Kogălniceanu. Simulând că generalizează, N. I. Popa nu opera totuși cu tipisme: nu putea fi vorba de un ieșenism contemporan unitar, rotund, omogen! În obiectivul comentatorului intră creatori feluriti, oameni de cultură, personaje agitate în căutarea identității, figuri marcate de dubii sau notificând ambiții pluriforme. “*Complexul de inferioritate* îi paralizează avânturile, pornite, se pare, cu secreta speranță că va fi silit să renunțe la drum, obligându-se să rămână mai departe în umbră. Dar ieșanul are și un *complex*

de superioritate: el știe că într-însul și-au dat întâlnire tradiții vechi de cultură care l-au rafinat, tăindu-i totodată sorții de reușită. Iată de ce, frământat de bunurile spiritului, el a uitat să *ajungă...*

Însă reacții ca acestea, sugerând forme ale șlefuirii interioare, reprezintă ele scăderi? Spiritului practic, parvenirii grăbite, li se preferă – la inșii în cauză – voluptatea creației, “compensația prin artă și literatură”; acestea sublimează totul, stimulând în felul lor, implicând “forme de nădejdi și de vis nerealizate”. A vorbi de *refulări* și *boemă*, de mizantropie și izolare (“fiecare ieșan vrea să-și aibă cercul lui, revista lui, gândurile lui”) –, acestea trebuie văzute în dimensiunile lor personalizatoare. Dincolo de ele, “ieșenismul este o pudoare!” (“Însemnări ieșene”, I, 1936, nr. 3).

Privit în resorturile sale intime, modelul ieșean comportă analogii de profunzime cu Florența, cu Heidelberg și Tübingen, cu centre de cultură ca Oxford și Cracovia. Persistă la Iași un psihism diferențiat, un climat propulsiv inspirând angajarea în idealitate. Zidiri străvechi prin care ți se adresează înaintași iluștri, peisaje unduitoare, orizonturi deschise, toate cu efecte notabile în modul de a fi al oamenilor de aici, relevă un *topos* specific, un *genius loci* concretizat în vocații creative cu ecouri durabile. Cumulate, toate exercită o forță de atracție centripetă enormă. Mulți dintre cei veniți cu intenția unui stagiu restrâns au rămas aici pentru totdeauna: muzicienii Flechtenmacher (tatăl și fiul), Victor Place și Charles Sibi (foști consuli ai Franței), Agatha Bârsescu, marea tragediană, G. Topârceanu...

Cetatea cu puțin peste o sută de mii de locuitori, care fusese lașul începutului de veac al douăzecilea, păstra încă atributele unei anumite “intimități”. Pe fundal romantic post-eminescian, imaginea tutelară a Poetului chema la raliere. Un Sadoveanu esențial nu poate fi gândit fără cadrul boem-colocvial de la “Viața românească” – un fel de han al Ancuței – fără întâlnirile

cu Ibrăileanu, cu ceilalți purtători de pălării supradimensionate. Pălării “moniste”! – cum li se spunea de către purtători... O explicație a fenomenului ieșean contemporan o dădea Sadoveanu însuși: “Peste fulguirea de flori și învăluirile de frunze moarte (la Iași) se înalță un suflet. Aceasta e justificarea și cununa neveștejită a acestui loc unic...” (*Iașii, primăvara*).

Pe fundalul evenimentelor tragice ale războiului al doilea mondial, autorul **Jderilor**, în refugiul său de la Pucioasa, căuta suport moral evocând cerul ieșean. Avea și de ce. *Locus regit actum!*

“În primăvara asta a tristeții – scria el în luna mai 1941 – au înflorit în mine toate primăverile de altădată ale Iașilor (...). În râpa Țicăului, lângă o umilă căsuță, unde a trăit Creangă și a fost găzduit un timp Eminescu, mai durează încă niște tufărișuri de atunci, și, la un cuib vechi, vine o păreche nouă, care se trage dintr-un amor de la 1886, când o păreche tot așa de isteată ca cea de acum cânta unor poeți care de mult au murit.

Plutește cu câte un scurt pâlăit cucul pe deasupra Copoului și ne cheamă. Pe toți cei care au plecat, pe toți cei care au murit, pe toți cei care nu vor mai fi în curând, îi cheamă această pasăre a singurătății.

Fără nici o îndoială au fost primăverile Iașilor cele mai frumoase primăveri. Și, poate, vor mai fi.

Prin lumina celor de altădată, au trecut Dumitrașcu-Vodă Cantemir, Ion Neculce, Miron Costin. S-a înfioat întru slava sa Vasilie-Vodă; a plâns domnița Ruxanda, când i-a venit împeșit Timoșa Hmelnițki.

Hălăduit-au aici fără grijă boierii de la 1800, dintre care s-au ridicat patruzecioptiștii și junimiștii și toți câți au bine-lucrat la “Contemporanul” și “Viața românească”. Înalta grădină de la «Eternitate» i-a primit pe mulți întru alinarea cea curată. Dorm acolo dascălii mei, Creangă, Gane, Delavrancea, și prietenii mei, Beldiceanu și Topârceanu. Nu pot fi în alte părți primăveri ca la Iași...” (*Anii de ucenicie*).

Limbajul lui Sadoveanu, poetic, ceremonial, are aici vibrația solidarității absolute cu spiritul locului. E textul cel mai patetic din tot ce s-a scris despre Iașii de odinioară.

Ar mai fi de invocat încă alte nume, neuitându-i pe Maiorescu, pe Xenopol și Conta; nume de savanți și creatori de școală – Petru Poni, Gr. Cobălcescu, I. Cantacuzino, Al. Philippide, Ion Simionescu, G. Ibrăileanu, Ion Petrovici, Iorgu Iordan, Horia Hulubei, Ștefan Procopiu, Gr. T. Popa, Petru Bogdan, Mihai David, Grigore Moisil, N. Hortolomei, G. Brătianu, sociologii Petru Andrei și Mihai Ralea, G. Călinescu și Al. Dima, artiștii plastici Th. Pallady, Corneliu Baba, Ion Irimescu, Dan Hatmanu, actorii Miluță Gheorghiu și Radu Beligan, muzicienii Achim Stoia și Gorge Pascu, mezo-soprana Viorica Cortez, chimistul Cristofor Simionescu și ceilalți.

O privire finală. Fenomenul

cultural ieșean este un *continuum* la care contribuie succesiv personalități consacrate și generații de începători. În ultimele decenii, nu lipsite de dificultăți, inițiativa culturale și-au urmat cursul. În momentul de față, Iașul se situează într-o etapă de acumulari, amintind de intervalul dintre 1890 și 1920. Prognoze în domeniu nu se pot formula, dar Cetatea cu cinci Universități, cu aproape o sută de edituri, cu două teatre importante, cu foarte numeroase expoziții de artă, Cetatea în care au loc, săptămânal, reuniunii culturale de interes național și internațional, în care muzee remarcabile, case memoriale, mari biblioteci și institute străine (Francez, German, American) întrețin ideea de umanism activ – Cetatea aceasta de un prestigiu recunoscut își demonstrează sistematic vivacitatea.

A te împărtăși din valorile afirmate aici – iată o problemă de onoare pentru toți românii.

Palatul Culturii.

Prof. Zamfira MIHAIL
Univ. "Spiru Haret"
București

REDAREA ASPECTELOR ETNOGRAFICE ALE COSTUMULUI ÎN OPERA LUI MIHAIL SADOVEANU

Grija față de veridicitatea amănuntului caracterizant este o trăsătură comună tuturor scriitorilor realiști. Opera lor se revendică a fi "martorul" ocular al epocii pe care o descriu. Nu s-ar potrivi epitetul de "frescă" celei mai mari redeschisuri a istoriei pământului românesc, care este opera sadoveniană, dacă oamenii și întâmplările lor nu s-ar coborî spre noi cu întreaga autenticitate a prezenței și gândirii lor.

Între procedeele care conferă pitoresc povestirii, Sadoveanu folosește cu predilecție descrierea portului popular al personajelor sau, în romanele istorice, a costumelor de epocă. În vastul panoptic, în care ne introduce autorul, ochiul cititorului se oprește în deslușirea amănuntelor vestimentare. Este ceea ce impresionează, în primul rând, și pe trăitorii vremurilor de demult. Din punct de vedere psihologic omul primitiv era șocat de aparențe și scriitorul care, obiectivându-și relatarea, privește lumea cu mentalitatea omului de atunci, va fi, de asemenea, obligat să o descrie ca văzută cu ochii lor. Un necunoscut este identificat după haine dacă e prieten sau dușman, un personaj își îmbogățește biografia prin descrierea îmbrăcăminteii, o scenă prinde viață datorită oamenilor, iar aceștia sunt îmbrăcați totdeauna semnificativ și pitoresc.

Episodul din dimineața când la curtea lui Iorgu Samson a poposit Nicoară este dinamic datorită cuprinderii așezării într-o perspectivă pano-

ramică. Dar tabloul capătă viață datorită petelor de culoare vioaie ale înfățișării oamenilor. Privirea se oprește întâi asupra logofetesei Maria care "și-a ridicat în brâu poala *catrinței*, s-a frecat la ochi ca să alunge aburii somnului neîmplinit, potrivindu-și apoi pe frunte *casânca* de borangic". Ea îl îndeamnă pe soțul ei să plece după presvitera Olimbiada, la Filipeni. Replica ei cuprinde și sfaturi pentru îmbrăcăminte ce mazălul trebuie s-o ia: "Gătește-te. Ia-ți pe dumneata *ilicul cel albastru cu căptușală roșă*. Poftim; ți l-am adus eu" (XVIII, 48)¹.

La hanul lui Gorașcu Haramin, când sosesc cei trei ciobani, apariția lor devine uluitoare și datorită masivității cu care își face intrarea în scenă și impresiei pe care o răspândește o îmbrăcăminte solidă și aspră: "purtau la șold glugă și în cap pălării late în bouri, chimir de piele peste cămăși spălate în zer și opinci cu boturile întoarse în laturi... Saricile le purtau în dosul țarîțelor; în acele sarici aveau ascunse, de bună-seamă, baltagele cu coadă scurtă" (XVIII, 42).

Amănuntul vestimentar nu numai că dă o tentă deosebită oricărui episod, dar capătă valoarea de factor determinant în rotunjirea descrierii. În ajunul sosirii lui Ștefan la Timiș, noaptea târziu, "comisoaia Iliasta se întinse în lungul divanului, pe lângă perinile de părete, strângând pe sine *scurteica de vulpe*" (XIII, 87).

Descrierea hainelor apare ca obligatorie atunci când facem cunoștință cu un personaj principal. Intercalarea descrierii este simptomatică: dacă știm cum este îmbrăcat cineva, există certitudinea că ulterior vom cunoaște și alte amănunte. Povestirea despre zbuciumatul destin al lui Ruset începe prin înfățișarea detaliată a felului cum arătau abatele Paul de Marenne și însuși Ruset (X, 7, 13). În **Crâșma lui moș Precu** aflăm mai întâi că nevasta lui moș Precu "umbla îmbrăcată cu fustă creată, de lână, țesută cu flori chiar de mâna ei, cu cămașă albă de bumbac, încinsă cu brâu verde și îmbrobodită cu casâncă nohotie. Pentru iarnă avea o mândră cațaveică cu blană de hulpe. Moș Precu purta chimir lat... pieptar vechi și unsuros de piele de oaie, cizme cu turetcile răsfrânte, ȋțari și cămașă ca ghiocul cel mai alb" (I, 554). Înfăți-

șarea lor, atât de obișnuită, care-i făcea asemănători atâtor alți oameni, nu-i confundă în anonim. Ca și numele propriu, îmbrăcămintea reprezintă, într-un fel, actele de stare civilă ale personajului. Vitoria îl întreabă pe fierarul Pricop: "îți aduci aminte cum era îmbrăcat acela om", căruia el îi potcovește calul. Fierarul își aduce aminte: "purta căciulă brumărie, avea cojoc în clinuri, de miel negru, scurt până la genunchi și era încălțat cu botfori" (X, 585). În această enumerare Vitoria recunoaște hainele pe care le purta soțul ei.

Concizia descrierii vestimentare, prin raportarea la un singur termen caracterizant, indică un personaj care nu prezintă importanță. Mai ales grupurile de oameni, prezenți ca personaj colectiv, sunt caracterizate pe scurt: "oșteni călări cu straie colorate" (XIII, 23); "purtau glugă și strai alb" (ib., 90). Costumul poate deveni caracteristic doar printr-un detaliu – o piesă sugerând imaginea de ansamblu: "căciula de pielcea de Crâm o aveau cu toți, fără surguci, și fără pană" (XVIII, 27); "intră între calpațele albe" (V, 502).

În orice împrejurare îmbrăcămintea aduce acea notă de autentic care-l ajută pe autor să individualizeze personajul, ca și numele sau descrierea înfățișării fizice. S-a spus de nenumărate ori că aspectul exterior poate caracteriza gustul unei persoane și, deci, în ultimă analiză, poate fi elementul relevant al personalității. "Spune-mi cum te îmbraci, ca să-ți spun cine ești" ar putea fi parafrazat cunoscutul dicton. El însă nu se putea aplica locuitorilor de la țară, deoarece dependența de tradiție era suverană. Omul nu se îmbrăcă cum voia el, ci după cum se îmbrăcau toți cei de o stare cu el, din satul lui. Costumul popular nu caracterizează deci gustul individual, ci cel al unei colectivități. Prin intermediul costumului unui personaj, cunoaștem o întregă societate².

De aceea, modul cum este descris costumul trebuie analizat ținând seama de obiectivele pe care și le-a propus autorul: în romanele istorice a urmărit să atragă atenția asupra diversității pieselor costumului de la curte, a materialelor din care erau confecționate, a culorilor, în comparație cu costumul țărănesc. În povestiri

Sadoveanu a surprins caracterul de "uniformă" al portului popular.

Din multele și îndelungile călătorii prin satele moldovenești, el a cunoscut felul specific de a se îmbrăca al locuitorilor din diferite zone ale Moldovei. Realitatea era bogată în material etnografic și scriitorul avea o diversitate de aspecte la îndemână. Fidelitatea reproducerii în **Baltagul**, ca și-n alte povestiri, a ceea ce văzuse pe Valea Bistriței poate fi probată prin compararea cu materialul etnografic cules de către specialiști³.

În această zonă costumul popular este alcătuit din piese confecționate din material rezistent și călduros, ca să-i apere pe locuitori de umezeală și de frig. Vitoria Lipan este îmbrăcată, după portul din Tarcău, în *catrință*, e încinsă cu *bârneață*, are pe umeri *sumăieș*, în cap *broboadă*, în picioare are *colțuni* groși de lână sură și ciuboțele (X, 527). Minodora "poartă părul împletit în cunună, fără nici o broboadă, după rânduiala fecioarelor", are cămașă albă și *catrință* neagră vrăstată roș (X, 521), iar Nechifor, gospodar înstărit, fusese îmbrăcat cu "cojoc în clinuri, de miel negru". Sunt notate, cu vădită grijă pentru amănunt, mai ales elementele de diferențiere între costumul de diferite tipuri. Prezentarea portului din Rădășeni este făcută cu uneltele unui etnograf de riguroasă metodă: "atât femeia cât și bărbatul poartă o haină sobră din care lipsesc podoabele de prisos. Cămașa e albă, pieptarul neînflorit, minteanul negru sau cafeniu, dulama de pănură, cizma solidă. Același alb și aceleași culori stâns obișnuiesc a purta și femeile. Numai fetelor li se îngăduie, la hori, podoabe de flori artificiale la pieptănătura tradițională și salbe de bani vechi" (XV, 275). Costumul unor naționalități conlocuitoare atrage și el luarea aminte. Huțului "au cojoace înflorite viu și cu căciulițe albastre sau roșii căptușite cu cozi de vulpe" (XII, 562).

În comparații se fac referiri etnografice considerate familiare cititorului. Despre costumul unor străini care au trecut printr-un sat moldovenesc se spune: "erau îmbrăcați ca *plioieștenii* iarmaroacelor moldovenești: cu nădrași largi, cu brăie late, cu ilcuri lustruite, cu pălării mari înguste în bouri" (I, 681); Vasile cel Mare, hoțul,

avea "căciulă cu zagara, ca muntenii" (IV, 213).

În felul specific de a se îmbrăca al oamenilor de la țară a început, mai ales după 1920, un intens proces de introducere a hainelor de oraș. Din îmbrăcăminte cu caracter general, adică adaptată tuturor împrejurărilor vieții, costumul specific și-a restrâns folosirea, transformându-se în port ocazional, în costum de sărbătoare. Are loc, în primul rând, o intensificare a schimbului de modele specifice anumitor zone etnografice și apariția "costumului național" în mediul sătesc. În Valea Bistriței s-au purtat *catrințe vrâstate* până la această epocă. Apoi a început să fie introdus modelul cu alesături mai complicate, numit în partea locului "cu fluturi". De proveniență musculeană, *catrința cu fluturi (fota*, după terminologia din Muntenia și sud-vestul Moldovei) s-a răspândit ca piesă de costum național în întreaga țară și a ajuns să reprezinte modelul suprazonal cel mai folosit, datorită frumuseții sale. Sadoveanu sesizează procesul de transformare a portului. Nevasta lui Țugui, care vrea să fie elegantă, poartă "catrință cu fluturi, bluză de modă nouă și pantofi cu călcăie nalte" (X, 647).

Obiecte noi, de proveniență orașenească, își fac tot mai mult loc în vestimentația de la țară. Procesul de penetrare a acestor elemente a început prin piesele de încălțăminte, a căror durabilitate este mai mică, ceea ce determină schimbarea lor la intervale mai scurte. Simioana a lui Ignea, din **Paștile Blajinilor**, poartă "pantofi și colțuni de mătase" (XIV, 97), deși nu renunțase la portul de acasă. Și cămașa "ia" este înlocuită cu "bluză de modă nouă" (X, 647) sau cu "bluză... cu mânicuți drotate" (XII, 419).

Dintre piesele "rezistente" la acest proces de transformare se pot cita chojoacele, brăiele, betele și chimirele. De altfel, acestea sunt obiecte care au trecut și în uzul populației din târguri (XIV, 72). Acțiunea de iradiere a portului popular spre oraș a fost totuși foarte slabă, mai ales în Moldova.

În descrierea costumului, scriitorul acordă importanță numai pieselor care dau nota distinctă ansamblului. Bondița, catrința, cațaveica, contășul,

dulama, mantaua, pieptarul, sumăieșul, zeghea apar evocate cel mai des. Prezența pieselor mici sau a detaliilor unor piese se dovedește necesară în descriere numai atunci când modifică imaginea tradițională sau, mai ales, când constituie și ele un element distinctiv. *Bârnețele* de pe Valea Bistriței sunt citate deoarece "se leagă sub sânii" (X, 527). Într-adevăr, numai aici catrința se ridică mai sus de talie⁴, depășind cu mult betele. *Mâneca* la cămașă nu este citată decât atunci când are o croială aparte (XII, 499), la fel ca și gulerul, care este pomenit numai dacă e din blană sau de un model special (X, 252). Cititorului i se indică piesele cele mai caracteristice ale costumului, lăsându-i-se sarcina de reconstituire a ansamblului.

Pentru piesele mari, haine "de deasupra" (îmbrăcăminte pentru tot corpul și piese de costum care îmbracă partea superioară a corpului) există, de altfel, cei mai mulți termeni. Spre deosebire de terminologia populară românească a altor sectoare ale etnografiei, în care obiectele de dimensiuni mari au aceleași denumiri pe arii compacte, în timp ce obiectele mici au o sinonimică bogată, în terminologia portului popular situația este diferită. Explicația trebuie să aibă în vedere că piesele mici sau detaliile costumului au rămas neschimbate de-a lungul timpului (de exemplu brăiele, chimirul etc.), pe când moda a introdus permanent obiecte noi, cu numele lor.

Un alt aspect caracteristic terminologiei portului din graiuri se întâlnește și în opera sadoveniană. În vorbire, numele unei piese dintr-o zonă poate să fie folosit, într-o altă zonă, pentru a desemna o piesă cu alte caracteristici. De exemplu, *bundă* înseamnă, în Moldova, "cojocel scurt, fără mâneci", iar în Transilvania "haină lungă, din piele de oaie" (cf. ariile celor două accepții în ALR SN h. 1184 și 1185). Nu este vorba de polarizarea sensurilor, ci de folosirea aceluiași nume pentru obiecte diferite datorită unor cauze extralingvistice (nu există obiectul) sau datorită faptului că circulă un termen mai vechi. În vorbire nu se pot produce confuzii, deoarece termenul nu există în uzul aceluiași vorbitori, în același timp. La Sadoveanu folosirea unui termen

când cu o accepție, când cu alta nu este jenantă, deoarece contextul aduce lămuririle necesare. Este doar încă o dovadă a cunoașterii exacte a realității etnografice.

Bogăția recunoscută a vocabularului sadovenian pentru orice domeniu al vieții este, și în acest caz, impresionantă. Lista completă a termenilor de port, deși edificatoare⁵, nu conține date despre criteriile de selecție a lor. Scriitorul apelează la elemente populare mai mult decât la cele strict regionale. Considerăm că face parte din această categorie termenul *strai* care are cea mai mare frecvență în opera lui Sadoveanu. Cuvântul este înregistrat în ALR ca răspuns la întrebările [haine de purtare], [haine de sărbătoare], dar de fiecare dată în două localități: Ciocănești, Vatra Dornei și Marginea, jud. Suceava (cf. ALR SN IV h. 1155, 1156); la întrebarea [rufe (murdare)] s-a răspuns cu acest termen și în localitatea Mihăileni, jud. Mureș (cf. ALR SN IV h. 1153). *Strai* a avut însă o mare răspândire în limbajul poetic de la începutul secolului al XX-lea și Sadoveanu l-a folosit pentru expresivitatea sa.

Sunt folosiți cu preponderență termeni care circulă în toată Moldova: *bariz, casâncă, catrință, cațaveică, colțuni, grimea, ițari, sarică* etc. Deoarece în această provincie nu există zone etnografice bine delimitate și ariile terminologiei portului nu se suprapun zonelor etnografice, acest mod de a proceda era, de altfel, singurul recomandabil. Mulți dintre termeni scriitorul i-a cunoscut de pe Valea Bistriței. *Sumăieș* (XIII, 723), diminutiv al lui *suman*, pare să circule numai în această regiune. Pentru termenul *tohoarcă* “cojoc ciobănesc făcut din piei neprelucrate, cu mițele în afară” (X, 522, XIII, 91), care apare atestat în ALR SN IV h. 1185, ca răspuns la întrebarea [bundă], în formele: *toharcă*, în Pipirig, jud. Neamț; *tuharcă*, în Măgura, jud. Bacău; *tihoarcă*, în Cristești, jud. Botoșani; *torhoacă*, în Toplița, jud. Mureș, scriitorul a adoptat forma care se folosește pe Valea Bistriței (după informațiile noastre). De asemenea, aspectul fonetic al termenului *bârneață* (X, 527) ne indică o variantă din aceeași zonă (în alte părți ale Moldovei circulă formele *burneață, brâneață*).

În romanele istorice autorul descrie îmbrăcămintea țăranilor pornind de la aspectele etnografice actuale pe care le cunoștea atât de bine. Opinia sa era că “civilizația, portul și datina de acum zece mii de ani subsistă încă” (XII, 230)⁶. Aceeași este și părerea cercetătorilor: “în îmbrăcăminte căciula, minteanul, sumanul, zeghea, cojocul, ițarii, bernevicii țăranului sunt aceeași ca și pe vremea lui Basarab și lui Bogdan”⁷.

Într-adevăr, îmbrăcămintea țăranilor din țara noastră poate fi recunoscută pe cele mai vechi reprezentări iconografice. De exemplu, identificarea unor prototipuri ale pieselor de costum, purtate și astăzi în reprezentările figurilor băștinașilor de pe Columna lui Traian sau de pe Monumentul de la Adamklissi, este nu numai mărturia vechimii acestor piese, ci contribuie la explicarea genezei costumului popular românesc⁸. Fondul traco-dacic s-a dezvoltat încorporând și influențele unor civilizații cu care poporul român a venit în contact în diferite epoci ale istoriei. Ajuns la un anumit stadiu de dezvoltare, costumul cunoaște însă o stabilitate relativă de-a lungul mai multor secole. Nu există o evoluție a lucrurilor odată soluționate. Ele își păstrează aceeași formă până ce o nouă invenție le scoate din uz sau o nouă formă de cultură le schimbă fundamental⁹.

Așa cum sunt îmbrăcați țăranii din părțile de munte ale Moldovei, așa vor fi apărut pe vremea lui Ștefan sau a lui Duca. Trei ciobani, care sosiseră pe calea Războienilor și Tuchilaților, trebuiau să fie de la munte, după socotința hangului Haramin, deoarece aveau “opinci cu boturile întoarse în laturi” (XVIII, 442). Cercetarea fundamentală a lui Florea Bobu Florescu asupra opincilor la români stabilește aria actuală de folosire a acestui tip de opincă în munții Căliman și în regiunea Transilvaniei vecină cu Moldova¹⁰. Opinca cu gurgui, îngurzită într-o parte, de tradiție iliro-tracică, s-a purtat neîntrerupt pe teritoriul unde acest model mai este folosit și astăzi. Este deci firesc ca ea să fi existat și pe vremea lui Nicoară.

Catrința este o altă piesă de port, a cărei origine se leagă de o piesă similară cunoscută de vechile popoare ale Orientului Apropiat. As-

tăzi ea este purtată numai de români și de naționalitățile conlocuitoare, care au împrumutat-o de la ei și, fapt deosebit de semnificativ, ea s-a păstrat în regiunile care au avut cele mai strânse legături cu Orientul, adică în Moldova. Ca și itarii, catrința "atestă o populație românească sedentară, agricolă în special, de-a lungul veacurilor"¹¹. Singurul termen folosit de M. Sadoveanu pentru piesa respectivă a îmbrăcăminteii femeiești este *catrința*. Chiar dacă numele ei va fi fost, altădată, altul (mai ales că i se zicea și *prîșitoare* pe Valea Moldovei), scriitorul a numit-o așa cum i se zice astăzi având în vedere vechimea *piesei*, nu a termenului.

Fără să absolutizăm elementele care au condiționat relativa stabilitate a portului, printre cauzele care determină și astăzi persistența unor forme de costum sau a pieselor componente sunt factorii social-economici, tradiționalismul și, îndeosebi, norma socială care sancționează abaterea de la punctul de vedere adoptat de colectivitate¹². De altfel, din relatările unor călători prin Moldova în secolul al XVI-lea se cunoaște faptul că moldovenii își respectau portul și acela dintre ei care ar fi împrumutat un obiect de îmbrăcăminte de la turci era pedepsit cu moartea¹³.

Este adevărat că Miron Costin zicea: "portul stătătoriu ca numile și ca limba nu ieste, ci ia un neam de la alt neam porturile cu vreme"¹⁴; el însă se referea la costumele celor care trăiau la curte. Schimbările nu au afectat piesele importante ale costumului purtat la țară. El s-a diversificat din cauze multiple, printre care cele mai importante sunt materia primă existentă cu preponderență și tehnicile de prelucrare folosite. Timpul scurs de la Miron Costin până în zilele noastre probează că fluctuațiile au fost neînsemnate și că înfățișarea țăranului român de la începutul secolului al XX-lea semăna cu a celui de acum câteva sute de ani. Mihail Sadoveanu nu avea să facă decât o mișcare de translație pentru ca descrierile îmbrăcăminteii țărănești să corespundă realității de peste veacuri. Pentru aceasta nu s-a folosit numai de intuiție. Mărturisirile proprii despre vasta documentare pentru cunoașterea istoriei neamului converg spre susținerea autenticității relatărilor.

În mai multe rânduri Sadoveanu a indicat cronicile și însemnările călătorilor străini prin țara noastră drept cărțile pe care le prețuia cu deosebire. Informații despre portul moldovenilor din secolele XVI-XVII puteau să fie luate din cronicile lui Miron Costin, N. Costin sau din atâtea memoriale pe care le-a consultat. Dimitrie Cantemir descrie pe larg obiceiurile moldovenești, în *Descriptio Moldaviae*, însă nu se ocupă de portul popular al moldovenilor. În schimb, în *Istoria Imperiului Otoman*, dă date despre portul turcilor¹⁵. La I. Neculce se întâlnesc termeni pe care îi folosește și Sadoveanu pentru costumele de epocă: *cabanită*, *căftan*, *contăș*, *ladan*, *sobol* etc. Documentarea a fost necesară tocmai pentru cunoașterea înfățișării costumului de curte.

Comparația cu iconografia de epocă demonstrează veridicitatea *etnografică* a descrierilor sadoveniene. Ștefan cel Mare se poartă îmbrăcat într-o tunică scurtă până la genunchi, căzând în falduri de sus, și îmblănită, la fel cum este reprezentat în miniatura Evangheliarului de la Humor. Oștenii lui Ștefan Tomșa sunt îmbrăcați în același mod ca și în descrierea lui Miron Costin¹⁶. Imaginea celui Ludovic care "visa zâmbind, sub pălăria lui cu iconițe" (XII, 266) se detașează ca dintr-o stampă de epocă. Acest tip special de pălărie, lansate de moda italiană, au fost introduse în Franța și s-au răspândit în toată Europa, ajungând apoi până în țara noastră¹⁷.

Operația de confruntare a termenului din opera literară cu realitatea istorică este îngreuiată de lipsa atestărilor vechi pentru termenii de port. Existența în texte a acestor termeni nu este probantă pentru vechimea lor; deoarece în majoritatea cazurilor ei sunt împrumutați pe calea contactului direct cu negustorii care aduceau marfa sau cu populația care purta respectivul obiect, se poate ca termenii să fi circulat cu mult înainte de a fi consemnați în scris.

Scriitorul a îmbinat folosirea arhaismelor cu a termenilor actuali pentru a sugera existența piesei respective și a o face recunoscută. Termenii de port care au ieșit din uz, deoarece obiectele pe care le denumeau au dispărut, au fost folosiți ulterior, prin analogie, pentru a denumi

obiecte asemănătoare celor dispărute. Au devenit arhaici termenii pentru obiecte care s-au purtat la curte, ca: *dulamă* "haină de ceremonie purtată de domni și de boieri, făcută din stofă scumpă, împodobită cu blană și cu paftele", *mintean* "pieptar sau tunică din stofă colorată, purtată de arnăuți etc.", *șabana* "haină scumpă, asemănătoare cu un anteriu, pe care o purtau mai ales vornicii, aprozii și copiii de casă la curțile domnești", *șubă* "haină boierească de postav sau mătase cu fir de aur și îmblănită", *zăbun* "haină lungă, fără mâneci, făcută din stofă scumpă, pe care o purtau boierii" etc. Aceleași cuvinte însă sunt folosite în graiuri pentru a denumi haine care se poartă și astăzi: *dulamă* "haină țărănească lungă și îmblănită", *mintean* "haină țărănească de dimie, de obicei scurtă, cu sau fără mâneci, împodobită cu găitane (negre) și cu cusături", *șabana* "haină de forma rantiei", *șubă* "haină îmblănită", *zăbun* "haină țărănească lungă, cu mâneci, de obicei vătuită". Procesul de "evoluție" a arhaismului spre regionalism a avut loc cu regularitate, în cazul termenilor de port care desemnează obiecte ce continuă să se poarte.

Folosind același termen, atât pentru hainele pe care le purtau cei de la curte, cât și cei de la țară, Sadoveanu surprinde, peste veacuri, începuturile diversificării sensurilor. Acelorași denumiri scriitorul le adaugă determinante, marcând diferența socială a celor care purtau hainele respective. Alecu Ruset "purta cizme roșii, *contăș* cu guler și mâniciuți de jderi", iar oamenii din preajma lui "*contășuri* proaste de suman" (X, 13); "sub *dulamele* lor de șiac, drăganii... avură în curând înfățișări de vedenii", iar abatele "se strânse și el ca un arici în *dulama* domnească" (X, 199); un surugiu țigan era îmbrăcat cu *zăbun* (X, 192). Atunci când venețianul Guido renunță, din cauza frigului, la straiile lui florentine, i se dă "*șiac și dulamă* de suman" (XIII, 985); deoarece nu se dau și alte lămuriri, nu se poate ști dacă era vorba de o haină boierească sau de cea pe care o purtau oștenii.

Acești termeni regionali circulă în aceleași regiuni unde există atestări și pentru sensul arhaic¹⁸. De aceea, diferențierea între termenii ar-

haici și cei regionali nu se poate face în cazul unui scriitor ca Sadoveanu, originar din regiunea unde termenul este viu în limbă.

În descrierea costumului de curte autorul se arată circumspect în folosirea terminologiei specifice. El apelează la termenii atestați în cronici și în documente: *cabaniță* (V, 577, X, 142), *caftan* (XIII, 86), *chivără* (XIII, 358), *comanac* (XI, 233, XV, 414), *contăș* (XIII, 13), *cucă* (V, 577, X, 142, XIII, 513, XV, 384), *giubea* (I, 54, 241), *gugiuman* (I, 348, XI, 224, XII, 288, XIII, 24, 30, XV, 397), *surguci* (X, 142), *șubă* (XVIII, 238).

Tot din izvoare sigure s-a informat scriitorul asupra termenilor de port folosiți în mediul oriental, dar acest aspect nu interesează în analiza de față. Totuși, pentru ilustrarea exactității lor, cităm descrierea tânărului Vasilevs din **Creanga de aur**: "tânărul Vasilevs era îmbrăcat cu *scaramanghion* alb, cu *saghion* de purpură brodată cu aur și cu *hlamidă*" (XII, 155). În studiul asupra hainelor de ceremonie de la curtea bizantină, N. Kondakov înregistrează aceiași termeni, cf. "Byzantion" I (1924), p. 45.

Pentru realizarea atmosferei de epocă sunt folosiți și termeni rari, dintre care unii nu sunt atestați în dicționarele limbii române: *chercheșcă*, *chepchen* ("purtau haina de-atunci a călărimii boierești – chercheșcă cu brandemburguri de fir de argint și căciuliță de blană mai ieftină, ori mai scumpă, după puterea pungii" (V, 503); "darabani ai domniei aveau chepchene albastre și comanace cu pană de păun" (XI, 233), cf. X, 140).

Sunt folosite arhaisme rare, deosebit de expresive, pentru numele de materii sau de blănuri: "căciulă de *breb*" "blana unui animal rozător, înrudit cu castorul, care trăia odinioară și în țara noastră" (XII, 90) < v.sl. *brebu*; *buhur* "un fel de stofă" (X, 143) < tc. *buhur*; *cordovan* "piele fină pentru încălțăminte de lux" (XIII, 478) < it. *cordovano*; *cumaș* "țesătură de mătase pentru rochii" (X, 226) < tc. *kumaș*.

În graiuri este productiv fenomenul de lărgire a sensului la numele de materii, care capătă și accepția de "obiect confecționat din acea materie", cf. *ițari*, *suman*, *șiac*, *zeghe* etc. Sadoveanu folosește, prin analogie,

și alte nume de materii pentru a denumi piese de port. Dintre acestea unele nu sunt atestate, cu acest sens, în dicționarele limbii române. *Felendreș* "un fel de postav fin" este, în opera sa, termenul pentru o haină confecționată, probabil, din acest postav: "acest nepot se ținea mândru în felendreșul lui, dăruiit de mazâl" (XVIII, 96).

Sadoveanu preferă să folosească, în romanele istorice, perifraza, pentru a evita numirea obiectului, atunci când nu are certitudinea denumirii lui. Ștefan cel Mare era îmbrăcat "în veșmânt de brocart de Veneția" (XII, 306), "straie domnești de brocart" (XIII, 152), un oștean străin are "cămașă de sârmă, coiful cu obrăzari" (XIII, 338).

Din aceleași considerente sunt caracterizate prin perifrază și modelele hainelor de proveniență străină: "se îmbrăcase cu straie *leșești*" (V, 584); "slujitorii purtau straie după moda *țarigrădeană*, chepchene cu ceaprazuri și șireturi" (X, 140), la curtea lui Duca erau vestite "straiele de modă *leșească*" (X, 144), iar Nicoară era îmbrăcată "cu cizme și nădragi *căzăcești*, cum îi plăcea domniei sale să iasă în lume" (XVIII, 240).

Cunoașterea exactă a realității etnografice și fidelitatea redării ei în opera lui M. Sadoveanu se vădesc cu prisosință, așa cum am încercat să detașăm din referirile la piesele portului popular și ale costumului din trecut din țara noastră.

Introducerea în povestire a pieselor de îmbrăcăminte și folosirea largă a terminologiei portului trebuie privită ca o veritabilă recuzită pentru amplul spectacol care se desfășoară în fiecare dintre scrierile sadoveniene.

Ceea ce reprezintă element coroborat etnografic în povestirile a căror acțiune se desfășoară în zilele noastre, se transformă în element de sugestie a cadrului în scrierile istorice. Nu trebuie să pierdem din vedere că informațiile etnografice asupra costumului, bogate și variate, sunt încorporate în povestire și îndeplinesc o funcție artistică. Ele trebuie apreciate, din această perspectivă, ca element component al descrierii.

DATE BIBLIOGRAFICE:

¹ Trimiterile le facem la ediția **Opere**, vol. I-XVIII, București, 1954-1958. Cifrele romane indică numărul volu-mului, iar cifrele arabe – numărul paginii.

² "Se cunosc că-s moți, după port", identifică scriitorul un grup de oameni, pe când se afla în târg la Deva (X, 389).

³ Cf. **Arta populară de pe Valea Bistriței**, București, 1969, p. 155-204.

⁴ *Idem*, p. 179, fig. 107.

⁵ Citată de G. Istrate în studiul **Vocabularul operei lui M. Sadoveanu**, în volumul **Limba română literară**, București, 1970, p. 334-336.

⁶ Cf. și opiniile lui Sadoveanu citate de G. Istrate, în **op. cit.**, p. 353.

⁷ N. Iorga, **Istoria românilor în chipuri și icoane**, vol. I, București, 1905, p. 106.

⁸ Florea Bobu Florescu, **Geneza costumului popular românesc**, în "Studii și cercetări de istoria artei", 1959, nr. 1, p. 19-47.

⁹ Cf. opinia lui Adolf Loos, în "Arhitectura", XV (1967), nr. 4, p. 33.

¹⁰ Florea Bobu Florescu, **Opincile la români**, București, 1967, p. 48, h. II.

¹¹ *Idem*, **Două piese de costum femeiesc de origine iliro-tracică**, în "Omagiul lui George Oprescu", București, 1961, p. 192-193.

¹² "Cu neputință li se părea cneaghinelor moldovence de atunci să-și închipuie alt port și altfel de cuviință, decât cele pe care le moșteniseră din zile vechi" (XVIII, 399), notează și Sadoveanu.

¹³ Anton Verancsics (Verantio) (1504-1573), **De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae**, în **Călători străini despre țările române**, vol. I, București, 1968, p. 405. Aceeași știre și la Nicolaus Olahus, în **op. cit.**, p. 488.

¹⁴ Miron Costin, **Opere**, București, 1958, p. 269.

¹⁵ Cf. A. Fochi, **D. Cantemir, etnograf și folclorist**, în "Revista de etnografie și folclor", IX (1964), nr. 1, p. 86.

¹⁶ Miron Costin, **op. cit.**, p. 62-63. La Sadoveanu, X, 503.

¹⁷ Corina Niculescu, Florentina Jipescu, **Date cu privire la istoria costumului în Moldova (sec. XV-XVI)**, în "Studii și cercetări de istoria artei", 1956, nr. 3-4, p. 125.

Prof. univ. dr. ing.
Nicolae P. LEONĂCHESCU,
Universitatea Tehnică
de Construcții
București

SÂMBRA OILOR, O INSTITUȚIE ORIGINALĂ DE METROLOGIE

1. Introducere

Sărbătoarea populară numită „*Sâmbra oilor*” a fost cercetată de etnologi care au descris-o cu lux de amănunte în lucrările lor (2), (5). Ea se desfășoară în fiecare an, la începutul lunii mai, numai în satele cu oi. În satul Bixad, din județul Covasna, ea are loc la dată fixă, în ziua de 10 mai.

Cercetând îndeaproape scenariul și elementele acestei sărbători, se constată că esența ei este *metrologia*. Partea folclorică, jocurile, cântecele, parada costumelor etc. constituie suprafața, elementul adăugat, secvențial, spre a da culoare esenței.

La începutul lunii mai, se constituie turmele pentru pășunatul alpin, iar proprietarii de oi intră în relații cantitative cu ciobanii, cu bacii și cu stăpânul de munte. Ambele părți formulează condiții, negociază și stabilesc un „contract economic”.

Datorită arhaismului acestei îndeletniciri – creșterea și pășunatul oilor – atât ciobanii cât și proprietarii de oi au pus la punct norme metodologice, standarde nescrise, care să regleze

raporturile dintre ei. Astfel a luat naștere sâmbra oilor care este, în fondul ei, o instituție originală de metrologie. Toate oile satului se adună într-o poiană din vecinătatea localității spre a se întocmi turma sau cioporul de oi și, în final, stâna. Cu acest prilej are loc un muls demonstrativ, pentru a se vedea cât lapte se obține de la oi. În unele zone, sâmbra oilor se mai numește *măsurușul laptelui* sau, simplu, *măsuruș*.

Astăzi, nu toate oile se mulg la sâmbra; este imposibil în majoritatea cazurilor. În anul 1960, satul Vaideeni din județul Vâlcea avea 30.000 oi în sectorul cooperativizat și 70.000 oi în cel particular. Cum să mulgă atâtea oi într-o zi?!

Printr-o experiență milenară, ciobanii au ajuns la ceea ce, în mod științific, se numește *eșantion reprezentativ*. Din turma de oi aflată în poiană se selectează acest eșantion format din 50, 10, și 6 oi.

2. Unitățile de măsură

Se confruntă două grupuri de interese: proprietarii lasă oile nemulse câte două-trei zile înainte de sâmbra lor spre a obține, în final, produse lactate (brânză de burduf, unt, urdă etc.) în cantitate mai mare; ciobanii știu acest lucru, dar ei pasc oile pe pășuni alpine cu iarbă grasă, mult mai hrănitore și obțin lapte mai mult. Cele două surse de erori metrologice se vor corecta în limitele admise de toți.

Nici ciobanii, nici sătenii nu dispun de un institut de metrologie. Cu mii de ani în urmă, ei au pus la punct institutul lor original de metrologie, care le-a permis să rezolve problemele legate de măsurarea cantității de lapte obținută de la oi.

Unitățile lor de măsură pentru capacitate nu au etaloane verificate și păstrate în condiții standard; definiția acestor unități de măsură nu are exactitatea impusă astăzi de Sistemul Internațional. Părțile au constatat, de multă vreme, că nu este nevoie de așa ceva, costisitor și greoi pentru păstorii care se deplasează cu oile tot timpul. Au reținut numai necesitatea raportului relativ pe care l-au aplicat corect. De asemenea, sistemul de compensație a erorilor adoptat de părți funcționează și în zilele noastre.

Crăciunoiu Vasile, cioban din

Bixad, ne-a relatat că păstorii care mulg oile la sâmbra iau drept unitate de măsură o oală numită **cupă** a cărei capacitate variază între unu și trei litri (1 litru = 1 dm³), reprezentând *cantitatea de lapte mulsă într-o zi de la o oaie*. Nimic fix, absolut. Cu oala respectivă se stabilesc doi submultipli (ceanoc și picur) și un multiplu (măsura), cu simbolurile lor grafice. Astfel, scara capacităților este următoarea:

- X măsura = 10 cupe
- cupa (≈ 1...3 litri)
- ceanoc = 0,25 cupe
- picur (≈ 50 grame)

Cupa este, deci, denumirea unității de măsură și etalonul care-o reproduce poate fi valabil numai în acel sat și numai în acel an. În satul Negrești-Oaș, din județul Maramureș, scara aceasta are o altă înfățișare și anume:

- X măsura = 10 ceanoace
- ceanoc (≈ 1 litru)
- felea = 0,5 ceanoc
- picur (≈ 50 grame)

Ne aflăm, așadar, în fața unui sistem metrologic arhaic, absolut original. El este mobil, operant, ieftin, exact, simplu și comod în utilizare și, mai ales, ingenios. În funcție de numărul oilor și de cantitatea de lapte dată de fiecare oaie (determinată pe eșantionul experimental) se vor împărți produsele lactate la coborârea oilor din munte, la răvășitul lor.

În satele bătrânești cercetate de inginerul Petre N. Panaitescu, măsurile de capacitate folosite la sâmbra oilor sunt deosebit de interesante din punct de vedere metrologic (4), (5).

Unitatea de măsură pentru capacitate are o definiție: *Cantitatea de lapte ce dă o oaie la o mulsătură*. Deoarece această cantitate variază, unitatea de măsură nu este fixă și admite corecții.

În munții Poiana Ruscă, județul Severin, avem următoarea situație:

- măsura mare = 20 (uneori, 25) hargane
- măsura mică = 10 (uneori, 12) hargane
- cupa = 100 hargane
- găleata = 10 hargane
- harganul (≈ 0,4 litri)
- deci = 0,25 hargan

În Poienița Voinii, județul Hunedoara, situația este mai nuanțată:

- mirța = 50 pliuri
- măsura mare (găleata; strungăreața) = 20 pliuri
- măsura mică (felea veche) = 18 pliuri
- cupa = 10 pliuri
- cincitura = 5 pliuri
- literu sau litera = 1 litru (1 dm³)
- = 10/6 pliuri
- pliul (≈ 0,6 litri)
- deci = 1/6 pliu

Oierii din Zlatna, județul Alba, folosesc următoarea gamă de multipli și submultipli:

- cupa = 4 sfârtaie
- felea = 2 sfârtaie
- sfârtacul (≈ 0,5 litri)
- pontierul (ponteriu) = 0,5 sfârtaie

În acest județ, aproape fiecare proprietar de oi are sfârtaie făcute din tinichea.

Tot atât de interesante sunt și măsurile de capacitate din alte sate ale județului Hunedoara unde **lingura** este unitate de măsură:

- măsura mare (cupa) = 10 linguri
- măsura mică = 8 linguri
- lingura (≈ 0,5 litru)
- deci = 0,2 lingură

Oierii din Elveția folosesc, de asemenea, **lingura** drept unitate de măsură pentru capacitate dar cu alte valori:

- 1 Löffel (= lingură, în germană) = 100 grame
- 1 Cuillerée (= lingură, în franceză) = 125 grame

Termenul latin **lingula**, care a dat românescul **lingura**, se folosește, deci, în traducere germană și franceză, în Elveția! De altfel și celelalte măsuri de lapte sunt similare cu cele folosite de ciobanii noștri (5).

Iată, deci, unitățile de măsură: harganul, pliul, sfârtacul, lingura etc., având echivalentul între 0,4...0,6 litri, esența sistemului de măsurare a cantității de lapte dată de oi.

3. Corectarea erorilor

Ce corecții se făceau în măsurarea cantității de lapte obținute de la oi?

1. *Corecția de lactație*, care depinde de momentul mulgerii și de caracteristicile hranei pentru oi. Durata pășunatului se împarte în două perioade:

– de la Rusalii până la Sfântul Ilie (20 iulie);

– de la Sfântul Ilie până la Vine-rea Mare (Cuvioasa Parascheva, 14 octombrie).

În prima perioadă iarba este mai hrănitore, oile se mulg de trei ori, sunt în putere și dau lapte mai mult și mai gras. Această perioadă se numește *măsura I* sau *brânza mare* și în timpul ei se folosește, de exemplu, *măsura mare* = 10 linguri (județul Hunedoara).

În a doua perioadă, condițiile climatice se înrăutățesc; iarba este mai proastă, iar oile slăbesc și se mulg numai de două ori pe zi. Acum se folosește *măsura mică* = 8 linguri (județul Hunedoara), iar perioada se numește *măsura a II-a* sau *brânza mică*.

2. *Corecția pentru rasa de oi*. În general, într-un anumit sat se află o singură rasă de oi. De la zonă la zonă, rasa de oi poate fi diferită și, deci, producția de lapte nu este identică. Oierii noștri au rezolvat problema adoptând *etalonul mobil*: 1 hargan = 400 grame, în Munții Poiana Ruscă; 1 sfârtaș = 500 grame, în Zlatna; 1 pliu = 600 grame, în Poienița Voinii etc., reprezentând cantitatea de lapte obținută la o mulsoare de la o oaie, în aceste localități.

3. Corecția erorilor provocate de mulgător.

Într-un fel mulge un cioban bătrân și altfel mulge un proprietar nespecialist și de aici diferențe în producția obținută.

Eroarea se corectează adoptându-se mulsul prin rotație: fiecare proprietar de oi trebuie să mulgă toată turma când îi vine rândul. A mulge 400 oi de trei ori pe zi nu este o treabă ușoară.

La sâmbra oilor, ritualul mulgerii diferă de la o zonă la alta. De obicei, mulge întâi păcurarul și apoi proprietarii: prima mulsoare se face seara și o execută păcurarul pe un anumit eșantion sau pe toată turma; celelalte două mulsori se fac în ziua următoare, dimineața și la amiază, de către propri-

etarii de oi (băcionii) pe eșantioane sau pe toată turma.

În alte variante, se adoptă o singură mulsoare, duminică la amiază, și se înmulțește cu trei spre a se determina cantitatea de lapte obținut într-o zi.

4. *Corecția socială*. Uimitor este și faptul că românii au un sistem arhaic de protecție socială și de întraajutorare reciprocă. Într-o turmă sunt proprietari care vin cu zeci și chiar sute de oi, iar alții au doar câteva oi. Pentru cei săraci, care sunt și ei obligați să mulgă toată turma când le vine rândul, ciobanii sau stăpânul muntelui adoptă măsuri stimulativе. Una din aceste măsuri este să i se dea în prima perioadă și laptele din a doua perioadă!

4. Răbojul

O altă problemă rezolvată în mod original de ciobani este cea a „actelor” întocmite de părți. Dâștii n-au umblat cu instrumentele de scris după ei. N-au avut hârtie, cerneală, stilou, condei, piele de căprioară, sugativă etc. Nici n-ar fi putut păstra astfel de înscrisuri pe hârtie la ei pe timp de ploaie, prin munte, în condiții aspre de climă și de trai. Au avut la îndemână cuțitul sau briceagul (brîșca), cu care făceau minuni, și lemn din belșug. Așa a apărut *răbojul* numit și *bătă*, *răvaș* sau *țancuș*.

Este făcut dintr-o creangă de alun, care poate ajunge și la 2,50 metri lungime și chiar mai mult. Ea se taie și se finisează sub forma unei prisme cu secțiunea dreptunghiulară sau pătratică.

Pe răboj, ciobanii își notează totul. Astfel, cantitățile de lapte obținute la mulsul demonstrativ se trec în ordinea strict descrescătoare a valorilor.

Proprietarul cu cel mai mare număr de oi este înscris primul pe răboj, însemnându-se câte măsuri, câte ceanoace, fele și picuri de lapte dau toate oile sale, precum și numărul acestora; apoi este trecut proprietarul cu oi mai puține și așa mai departe. Simbolurile sunt simple, ușor de memorat și de reprodus cu briceagul sau cuțitul.

După ce s-a întocmit răbojul, fiecare proprietar primește o copie: un răboj mic, pe care apar datele personale, specifice oilor lui, ca și în răbojul general, al satului. Răbojul individual îl ia fiecare gospodar și îl păstrează la

el acasă, iar când oile coboară de la munte, îl prezintă la răvășit spre a-și primi drepturile.

Răbojul satului se depune la primărie, la loc vizibil și este consultat și verificat de toți cei interesați în tot timpul anului. Controlul obștesc este, aici, deosebit de eficace.

În problema răbojului, legile sunt foarte dure: cine-l pierde nu mai are nici un drept, pierde și oile. Ai carte, ai parte! Toți știu asta și păstrează răbojul cu sfințenie, ca o lege a părților. În caz contrar, apare violența, răzburarea, crima.

Ca să demonstrezi că ai oi și drepturi trebuie să prezinți răbojul. Acesta se confruntă cu cel aflat la primărie și când îl primești, și când îl prezinți. Fără el nimeni nu te recunoaște, pentru că răbojul se poate fura sau vinde și apar alți pretendenți cu el în mână și ciobanul trebuie să-l onoreze! La fel și în caz de deces al proprietarului.

Pe răboj, ciobanul crestează cu briceagul simbolurile corespunzătoare cantității de lapte pe care o dau oile unui proprietar. Simplu și eficace!

În ceea ce privește limbajul folosit de ciobani în întocmirea răbojurilor, menționăm că este un limbaj specializat, criptic, specific. Limbaje specializate au folosit în trecut și alți meseriași: plutașii, căruțașii, abagii, boiangii, hotarnicii, constructorii, meșterii medievali etc. Lăptarii folosesc și azi trei semne simple cu următoarele semnificații:

- | = 1 litru;
- = 5 litri;
- X = 10 litri (ca pentru *măsură*)

Pe răbojurile ciobanilor întâlnim, deci, un sistem de memorizare, numeric. În trecut, răbojul se folosea în satul românesc arhaic pe o scară mult mai largă (5), (6), (7).

Inginerul Petre N. Panaitescu a efectuat, pe această temă, cercetări ample, cunoscute de specialiști (5). Semnalăm, cu titlu de exemplu, că răbojurile serveau în trecut pentru operații vaste de recenzie. Pe cele patru fețe ale răbojului se treceau:

Fața A – proprietățile (vite, oi, iugăre de pământ);

Fața B – dările (zloți, libre de produse, zile de muncă) față de stăpânire;
Fața C – numerele caselor din sat;

Fața D – numărul oilor.

Alegerea primarului din Suseni–Argeș (7) este însoțită de predarea răbojului; la Bercioiu – Argeș, răbojul are funcții sociale (5) etc. În principiu, indiferent de varianta constructivă și de destinația lui, răbojul este un document oficial și se constituie într-o sursă documentară cu caracter economic, într-o arhivă.

Simbolistica răbojurilor a evoluat, deci, de la un simplu sistem mnemotehnic (limbaj specializat) spre un sistem general de comunicare (limbaj comun). Aceasta este o problemă mai delicată, ce depășește limitele temei ce ne-am propus să evidențiem.

Inginerul Petre N. Panaitescu și arhitecta Silvia Păun au ajuns la concluzia (5), (6) că răbojul românesc este foarte vechi, moștenire de la daci, strămoșii noștri. Simbolurile folosite pe el de către aromânii din Peninsula Balcanică și de valahii din Moravia sunt originale și datează din vremea de dinaintea cuceririlor romane.

Există răbojuri și la alte popoare, dar pe ele apar semne grafice specific romane, mai târzii. Popoarele migratoare n-au avut răboj și l-au asimilat de la păstorii localnici, o dată cu meseria. Răbojurile elvețienilor, francezilor, italienilor, spaniolilor etc. au denumiri latine (5).

Aurelia Bălan-Mihailovici a demonstrat (1) că termenii *răboj* și *răvaș* sunt autohtoni și au origine tracă.

Răbojurile au fost folosite și de englezi. O cameră întreagă din Casa Lorzilor era plină până la tavan cu ele. În anul 1834 toate au ars, din nefericire. Din cauza sobelor încinse a ars toată clădirea Parlamentului. Iată o mică „Bibliotecă din Alexandria” arsă în plin ev modern!

Românii și-au păstrat obiceiurile lor arhaice indiferent de stăpân. În anul 1662, contele Nicolae Bethlen scria (3), (8): „Acești păstori trăiesc de veacuri în fundul văilor, ca în niște republici mici separate, ai căror membri nu au nici o legătură cu ceilalți locuitori ai Ardealului. Capul de familie este, în același timp, preot, jude, care, dimineața și

seara, stă la rugăciune cu casnicii săi, ținând și judecată între ei. Acești oameni trăiesc slobozi”.

Astăzi, la sâmbra oilor, aceste vechi obiceiuri sunt încă operante.

Până când ciobanii stabilesc toate datele cantitative (eșantionul reprezentativ; mulsul demonstrativ; răbojul general, pentru care fiecare proprietar se prezintă când îi vine rândul; răbojurile individuale etc.), ceilalți participanți nu au ce face, se plictisesc. Așa ia naștere spectacolul folcloric; oamenii se distrează, cântă etc., iar când sunt strigați, se prezintă în fața ciobanilor cu oile, desprinzându-se din rândul celor care petrec spre a se implica în substanța metrologică a sâmbrei.

O chestiune greu de rezolvat este cea a întâmplării. Pe durata pășunatului alpin, unele oi mor, altele sunt mâncate de lupi sau de urși, iar pe altele le mănâncă... ciobanii. Când pe munte sau pe drum se întâlnesc două turme și se amestecă, au loc acte de violență, iar ciobanii mai puternici iau din turma străină oi în plus, cu care-și acoperă lipsurile. Așa se face că, la răvășitul oilor, după ce fiecare proprietar își ia oile, identificate după semnul de la ureche, mai rămân în târlă oi ale nimănui, un surplus care se cheamă *caracașic*. Proprietarii care au oi lipsă sunt despăgubiți din *caracașic*. O asemenea practică se întâlnește și azi în Stroești-Argeș.

Dacă oile au fost mâncate, ciobanii au obligația să aducă semnele de la ureche spre justificare. Evident, justificările, incriminările, acuzațiile sunt prezente și de o parte, și de alta. Păgubașul cu o mie de păcate, iar hoțul cu unul singur!

Adunarea oilor sau împreunarea lor spre a constitui o turmă, aflată sub conducerea unui stăpân, operație denumită *sâmbra oilor*, a generat o familie de cuvinte. Există în țară localități care poartă pecetea acestei origini cum sunt: satul Zâmbreasca din județul Teleorman (cândva, i s-a zis Sâmbreasca) și satul Sâmbriaș din județul Mureș.

De la sâmbra oilor derivă termenii: sâmbriaș, sâmbrie, simbrie etc. Multe persoane au numele de familie derivat de la sâmbra, răvaș, răboj, țâncuș: Răboj, Răbonțu sau dublat gen Munteanu-Răboj etc.

Trebuie să constatăm, în final, că limbajul specializat al răbojurilor folosite de ciobani este arhaic și utilizarea lui astăzi în multe sate, chiar dacă în fază crepusculară, este o dovadă a permanenței românilor pe aceste meleaguri.

În același timp, toate operațiile metrologice care se fac la sâmbra oilor poartă pecetea arhaicului, prezentă astăzi într-o lume modernă și sofisticată. Sâmbra oilor este dovada continuității de viață și tradiții a locuitorilor acestui spațiu mioritic.

BIBLIOGRAFIE:

(1) Bălan-Mihailovici, Aurelia – **Semn, specificație, structuri semantice stabile: răboj și a răbda**, Comunicare la Societatea Cultural-Științifică „Getica”, București, 20 mai 1955.

(2) Butură, V. – **Străvechi mărturii de civilizație românească**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

(3) **Mémoires historiques du Comte Bethlen**, Amsterdam, 1736.

(4) Panaitescu, P. N. – **Satul bătrânesc. Ce-au găsit ungurii la venirea lor în Transilvania?** Sibiu, 1944, Extras din: *Transilvania*, anul 75, nr.1.

(5) Panaitescu, P. N. – **Răbojul. Studiu de istorie economică și socială la români cu o hartă a răbojului în Europa**, București, 1946.

(6) Păun, Silvia – **Grafica semnelor răbojului comparativ cu cea a unor scrieri vechi**, *Cântarea României*, nr.9, 1984.

(7) Stoianovici, T. A. – **Un funcționar sătesc: pomojnicul**, *Sociologie românească*, 1942, p.485-493.

(8) Veress, A. – **Bibliografia româno-ungară**, vol. I, II și III, București, 1931-1935, p.18.

Lina CODREANU
Huși

VATRA – SEMN ȘI SIMBOL

Între cele aproximativ 120 de cuvinte moștenite de poporul român de la geto-daci apare și cuvântul *vatră*, cumulând mai multe sensuri. *Vatra* este un loc, o platformă ridicată și amenajată în tinda vechilor case țărănești. De la acest cuvânt s-au format de-a lungul vremurilor derivatele: *vătrar* sau *vătrai*, *vătrăiaș*, *vătrărel*, *vetrișoară*, *vetriță* semnalate de dicționarele explicative ale limbii române. *Vătraiul* sau *vătrarul* și diminutivele *vătrăiaș*, *vătrărel* denumesc unealta din fier în formă de cârlig cu care se scormonește focul sau jarul în *vatră*, în sobă sau în cuptor. *Vetrișoara* sau *vetrița* sunt diminutive ale cuvântului de bază. Omul care are în grijă *vatra* este *vătrașul*. În zona de sud a Moldovei, la nunți, la înmormântări sau la petreceri mai mari se tocmește o *vătrăriță*, adică o bucătăreasă care are în grijă pregătirea bucatelor și fierberea oalelor pe *vatra* cuptorului. De altfel, *vatra* este atât partea plană prelungită în exterior a cuptorului (pe care se poate șede sau dormi), cât și partea plană din lăuntru al cuptorului de pâine unde se face focul și se coace pâinea.

Moștenit din stratul autohton, cuvântul *vatră* a intrat în fondul principal lexical, sporind expresivitatea limbii române prin prezența în structura multor unități frazeologice precum: *a îmbătrâni pe/vatră*, *a cloci pe vatră*, *a rămâne cu sluta-n vatră*, *a cădea cuiva în vatră*, *a nu avea nici cenușă-n vatră*, *a nu-i arde focu-n vatră*, *a-i lua/vinde cuiva și cenușa din vatră*, *a se prinde cu mâinile de vatră*, *a se muta de pe vatră pe cuptor*, *trai cu vătrai*, *un trai și-un vătrai* etc.

Dacă un ostaș termină stagiul militar este *lăsat la vatră*; dacă un țigan s-a statornicit într-un loc, devine țigan *de vatră* sau *vătraș*; dacă un animal sălbatic își are cuib pentru pui, acesta are o *vatră*; dacă omului pribeag prin lume îi este dor de baștină, la *vatra părintească* se va întoarce. Așadar, *vatra* înseamnă așezământ stabil, cămin, casă (părintească).

În aria lingvistică toponimică, re-

zultă din cercetările noastre, termenul în discuție intră în structura numelui dat unui sat (acum desființat), *Vatra Satului*, din județul Caraș Severin și este numele unei localități, *Vatra*, din județul Teleorman. Toate celelalte toponime (*Vatra Dornei*, *Vatra Moldoviței* – județul Suceava, *Vetrești-Herăstrău* – județul Vrancea și *Vetrișoia* – județul Vaslui) aparțin spațiului moldav din dreapta Prutului. Considerăm aceasta o atestare a vechimii și statorniciei așezărilor cu forme de civilizație transmise până-n zilele noastre.

În *Dicționarul geografic al județului Fălciu*, de C. Chiriță (Iași, Tipografia Petru C. Popovici 84, 1893) toponimul *Vetrișoia* denumește comuna din estul „plășei Prut”, „între râul Prut și pâraul Sărata”, „formată din satele: Satul-Nou, Siminesei și Vetrișoaea”. Ultimul toponim, *Vetrișoaea*, este al satului situat „în centrul comunei... pe un platou ridicat cu 15 metri de la nivelul șesului Prut” (p. 212). Tot *Vetrișoia* este numele șesului între Pruteț și râul Prut, „bogat în fânațe și pășune” în nordul căruia se întinde o luncă de lozii, numită *lunca Vetrișoer*” (p. 213).

Antroponimele sunt răspândite pe o vastă arie românească și reputeți lingviști au consemnat în lucrări lexicografice varietatea acestora. Astfel apar *Vatra*, *Vatrea*, *Vetre*, *Veatreș*, *Veatruș*, *Vetriș* cu răspândire în Vrancea, Câmpia Dunării, Oltenia, Moldova (N. A. Constantinescu, *Dicționarul onomastic românesc*, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 403) sau numele *Vătră*, *Vatre*, *Vetrescu*, *Vetrineanu*, *Vetro* (Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 481).

De altfel, numele *Vetriș* aparține nepoților lui Toader Vetriș, care „au fost întăriți” de Petru Voievod la 1528 (7036) martie 31 cu „o giurățenie din sat din Vetrișăni” (Vetrișoia) de Vaslui.

În comunicare apar frecvent, în toate zonele țării, structuri de tipul: *vatra părintească*, *vatra casei / târgului / orașului*, *vatra mănăstirei*, *vatră de cultură* etc.

Orientându-ne spre un alt orizont, semnalăm în trecere apariția între anii 1894 și 1896, la București, a revistei culturale și literare „Vatra”, fondată de o renumită triadă scriitoricească: G. Coșbuc, Ioan Slavici și I. L. Caragiale. O serie nouă a celebrei reviste, cu orientare social-culturală, apare la Târgu-Mureș, editată de Uniunea Scriitorilor, începând din aprilie 1971. Mai poate

fi amintită și ivirea, ca publicație întâi, la Craiova, lunar sau cu intermitențe din 1929 până prin 1946 a revistei „Vatra”, cu caracter literar și cultural. În fine, în aceeași ordine de idei, menționăm și înființarea în 1990, în Transilvania, a unei societăți culturale pentru conservarea spiritualității naționale sub inspirata denumire *Vatra românească*.

Omul vechilor noastre așezări considera casa nu numai un obiect material cu funcționalitate familială, ci și spațiul spiritual de conservare și transmitere a unor valori tradiționale românești. Fiecare casă era (și este) diferită de celelalte, având caracteristici și istorie proprii, unice, iar vatra era considerată „altar al familiei” (G. Coșbuc, volumul: **Elementele literaturii populare**, Editura Dacia, 1986, p. 196).

Orice comunitate umană bazată pe istorie, obiceiuri, norme de viață proprii are și un loc principal, adeseori central, unde strămoșii s-au așezat, au întemeiat satul, au cultivat pământurile. Aceasta este *vatra satului*, „locul unde s-a ridicat prima casă, unde în prima vatră din sat a ars primul foc sacru” (Romulus Vulcănescu, **Mitologia română**, Editura Academiei R.S.R., 1981, p. 18).

Vatra satului era considerată un loc sacru, un stâlp al cerului unde se cinsteau zeii, se aduceau jertfe, se desfășura viața religioasă, se aduna sfatul bătrânilor pentru primirea solilor, pentru judecări sau pentru discutarea treburilor obștii. Tot aici s-a statornicit bătătura horei satului, loc de manifestare a obiceiurilor de naștere, de nuntă sau de înmormântare.

Fiecare casă, așezare, sat, oraș păstrează o *vatră*, sanctuar al bunilor ocrotitori, vatră cu forme arcuite, rotunde, asemeni pâinii, colacului sau horei tradiționale. Rostul existențial al vetrei în viața de familie se confirmă prin ideea că de aici vin puterea și sănătatea, cultul strămoșilor și rostul urmașilor. Părăsirea vetrei moștenite era considerată de omul vechilor așezări o greșală, deoarece „fiecare mutare este o rupere de trecut, o pierdere a unui tezaur familial, de neam, o suferință de adaptare” (Ernest Bernea, **Cadre ale gândirii populare românești**, Editura Cartea Românească, București, 1985, p. 35).

Nu e întâmplător faptul că lângă foc, în jurul vetrei luminată de jocul fascinant al flăcărilor, se povestesc faptele străbunilor, se spun basme, legende, ghicitori, se cântă cu foc sau se doinește etc. În Bucovina, semnala

I. A. Candrea (**Graiul. Datini. Credințe**, Editura „Universală” Alcalay&Co., p. 36) „focului, să nu-i zici foc ci vatră”, adică primordial era spațiul sacru, *vatra*. În jarul vetrei (simbol al focului mocnit, ascuns și imprevizibil) se făceau fermece, cu cărbuni aprinși sau cu tăciuni din vatră, se făceau vrăji sau se descânta de boală, de dragoste, de jind. Se bolea pe vatră pentru însănătoșire grabnică. Exista credința că primul prunc născut pe vatră era aducător de noroc. Tot aici se blestemau oamenii înrăiți ca să nu mai aibă parte de binefacerile vetrei (hrană, odihnă, liniște).

Focul din vatră are rol purificator, dar iluminează spiritual. Focul era întreținut sub formă de cărbuni aprinși înăbușiți în cenușă, stins și reaprins în ajunul marilor sărbători ca semn de înnoire. Fumul este mesagerul pământeanului către zeitatea sau sufletul ocrotitor care se credea că iese pe horn pentru cei care mureau pe vatră. Cenușa din vatră păstrează puterile strămoșilor. După ardere era folosită pentru fertilizarea ogorului, era amestecată-n mâncare de către călugări ca având proprietăți magice sau era purtată în traistă în caz de strămutare, când vatra și cuptorul nu se strică, ci se lasă pradă ploilor și vânturilor. În anumite zile consacrate pomenirii morților nu se scoate cenușa din vatră. Cenușa este purtată într-o traistă, în alaiurile *Brezaiei* (simbol al fertilității la romani), deoarece „această cenușă păstrează *mana* (puterea sacră) strămoșului și este folosită în riturile fertilității câmpului sau ale întemeierii” (Ivan Evseev, **Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale**, Editura Amarcord, Timișoara, 1994, p. 35).

În Oltenia se colindă și pentru stăpânul casei, și pentru strămoși, scormonind tăciunii din vatră cu basto-nașe înflorate. Gospodarul casei/vetrei este un *pater familias* care în acest microspațiu sacru se simte în siguranță.

Toate aceste interferențe dezvăluie ordinea interioară a lucrurilor, armonizarea obiectelor împrejmuitoare cu viața omului și a omului cu universul. Într-o veșnică rotire în jurul unui centru, satul, casa, vatra rămân, la rândul-le, microcentre spirituale.

Silvia MAZNIC
Chișinău

VALOAREA PRONUMELUI SE ÎN STRUCTURA VERBELOR EVENTIVE

Eventive sunt verbele care arată că subiectul gramatical denuște un fenomen, acesta suferind o transformare. Prin conținutul lor ele lasă să se întrevadă că “în cursul acțiunii subiectul devine ceea ce indică verbul” [1, p.159]. În limba română eventivele care conțin în structura lor marca diatezei reflexive – pronumele *se* –, prevalează prin numărul lor față de verbele devenirii cu formă activă. Faptul că cele mai multe dintre eventive sunt formate cu pronume reflexiv i-a determinat pe unii cercetători să coreleze verbele de devenire și una dintre categoriile foarte controversate ale gramaticii, diateza.

Nu e cazul să trecem în revistă toate discuțiile privind diatezele; vom aborda doar acele probleme ce se referă la eventive. Verbele cu sensul respectiv, însoțite de pronumele *se*, au fost numite de către Al. Graur “reflexive eventive” [apud 2, p. 98].

Categoria diatezei fiind discutabilă, în general, nu există o unitate de opinie nici în ceea ce privește diateza reflexivelor eventive. În continuare vom prezenta unele păreri ale cercetătorilor, selectate din studiile și articolele consultate de noi.

Autorii **Gramaticii Academiei**, deși afirmă că eventivele nu sunt legate în mod obligatoriu de pronumele care le însoțește, le distribuie totuși între diversele valori ale diatezei reflexive. Ei consideră că eventivele se apropie uneori de reflexivele dinamice (*a se îngălbeni*, *a se întrista*),

alteori, de verbele pronominale obiective (*a se îmbogăți*); ...unele pot fi și pasive (*a se strâmta...*), altele chiar și reflexive impersonale (*se înserează*) [3, p. 211].

Prof. C. Dimitriu este de aceeași părere: “Din punctul de vedere al raportului gramatical și al formei, verbe ca *a se îmbogăți*, *a se îngrășa* sunt mai degrabă reflexive obiective; *a se strâmta...* este un reflexiv pasiv; *a se înnopta*, *a se însera* sunt reflexive impersonale, iar *a se întrista*, *a se îngălbeni* etc. pot fi încadrate la reflexivul dinamic” [4, p. 136].

Flora Șuteu remarcă: “Reflexivele eventive ca și cele participative și factitive... reprezintă sensuri secundare ale celor trei valori principale ale diatezei reflexive: 1. reflexiv obiectiv: a) reciproc; b) posesiv; c) dinamic; 2. reflexiv pasiv; 3. reflexiv impersonal” [5, p. 7].

Prof. A. Timofeev [apud 6, p. 150] se întreabă dacă pot fi introduse verbele reflexive în cadrul unei sau a mai multor diateze. Lingvistul rus răspunde el însuși că există o singură diateză reflexivă, care are mai multe aspecte, adică o diateză și mai multe specii diatezive. Prin urmare, verbele eventive constituie, după părerea sa, o specie a diatezei reflexive.

În felul acesta, sub denumirea generică “reflexiv” sunt incluse construcții, în același rând eventivul, al căror sens nu se potrivește cu definiția diatezei respective (subiectul face și tot el suferă acțiunea verbului) [a se vedea 7, p. 697].

Astfel, referindu-se la opinia lui S. Stati, care notează că la verbele eventive pronumele e înțeles clar ca o parte de propoziție independentă de verb, ca un complement direct [8, p. 44], F. Asan menționează, pe bună dreptate, că *mă întristez* nu înseamnă “mă fac pe mine însumi trist” [9, p. 346]. Deci în cazul verbelor de devenire pronumele *se* nu este obiect direct.

Încadrarea nediferențiată a tuturor verbelor însoțite de pronumele se la diateza reflexivă, în baza unicității mărcii gramaticale, neglijează faptul că ele au valori semantice diferite. Din punctul de vedere al raportului gramatical, doar unele eventive, foarte puține, se încadrează la anumite sensuri ale diatezei reflexive. De exemplu, obiective sunt circa 54 de verbe din numărul total de $\approx$ 383 reflexive eventive. Printre acestea figurează: *a se învațuți*, *a se haiduci*, *a se îmbogăți*, *a se americaniza*, *a se încovriga*, *a se germaniza*, *a se prosti* etc.

Impersonale sunt vreo 7 eventive: *a se însera*, *a se înnopta*, *a se desprimăvăra* ș.a. Dintre acestea 3 au mențiunea "rar" în dicționare: *a se înmurgî*, *a se înmoina*, *a se întomna*. Reflexivul dinamic (subiectul participă intens la acțiune) nu corespunde semanticii eventivului. În comparație cu dinamicele *a se gândi*, *a se ruga*, *a-și bate joc* etc., verbele devenirii au un subiect care nu poate interveni în desfășurarea procesului: *a se îmbolnăvi*; *a se albi*; *a se sluți*; *a se calici* etc.

Câteva eventive manifestă valoare reciprocă, exempli gratia: *a se împrieteni*, *a se (în)cumetri*, *a se încuscri*, *a se înnemuri*, *a se înrudi*, *a se întovărăși* (în total sunt șase). Sub aspectul raportului gramatical sau orientării acțiunii, am încercat să clasificăm circa 70 de verbe, dar numărul aproximativ al reflexivelor eventive este de 383. Așadar, peste 300 de verbe rămân în afara clasificării, neîncadrându-se în sensurile delimitate de **Gramatica limbii române**.

Conform părerii pe care o susține E. Zamșa, dacă pronumele reflexiv nu are funcție sintactică proprie, verbul este la diateza activă pronominală [10, p. 8]. În **Gramatica** lui D. Bejan însă citim că verbele active pronominală sunt cele la care pronumele reflexiv se analizează separat

(eventivele sunt incluse în această categorie) [11, p. 199].

Al. Graur are o atitudine deosebită față de verbele prezentate până aici. Lingvistul opinează: "eventivul, fără a fi legat exclusiv de pronume, ... având interferențe cu dinamicul și cu impersonalul, constituie totuși o diateză aparte" [12, p. 19]. După o privire de ansamblu asupra celor expuse mai sus, relevăm că mai frecvente sunt două opinii: 1. eventivele sunt la diateza reflexivă; 2. eventivele sunt active pronominală cu pronume reflexiv.

Există și autori care admit excluderea eventivelor din categoria diatezei, verbele respective nefiind legate în mod imperios de pronumele se. G. Pană, de exemplu, notează: "Lăsăm la o parte... valoarea eventivă, în cazul căreia s-a remarcat deja faptul că nu este legată în mod necesar de construcțiile reflexive" [13, p. 19]. Ne raliem la părerea acelorora care consideră că verbele de devenire nu pot fi încadrate în nici una din cele trei diateze (I. Evseev, I. Ciornâi ș.a.). Argumentul principal, invocată în sprijinul acestei opinii, rezidă în faptul că diateza este o categorie gramaticală, ea nu schimbă sensul cuvântului, ci doar modifică orientarea acțiunii [2, p. 98]. Între sensul lexical al verbului activ și derivatul său reflexiv cu valoare eventivă însă nu se poate pune semnul egalității: *a înveseli* (pe cineva) (factitiv) – *a se înveseli* "a deveni vesel" (eventiv). Opoziția dintre aceste verbe este de natură semantică [2, p. 98].

D. Irimia conchide: "În aceste cazuri nu putem vorbi de diateză, deoarece, pentru ca un formant să fie purtătorul unui sens gramatical, este obligatoriu ca prezența sau absența sa să nu afecteze prin nimic sensul lexical" [14, p. 172].

Aceeși idee o formulează și I. Matcovschi: "Verbele cu valoare intransitivă... nu fac parte din catego-

ria diatezei, deoarece ele constituie lexeme diferențiate semantic de cele tranzitive, nu marchează orientarea acțiunii și nu corelează forme opozabile” [15, p. 18]. Rămân neclarificate cel puțin două lucruri: ce funcție și ce valoare are pronumele *se* și ce deosebire există între actele de tipul *a slăbi* (eventiv) și reflexivele eventive de tipul *a se îmbogăți*?

Folosit alături de un verb, pronumele reflexiv (acuz., f. neacc.), pe lângă sensul de marcă a identității referențiale a subiectului cu obiectul acțiunii, se caracterizează în limba contemporană prin multiple valori.

În general, pronumele *se* este folosit [16, p. 51]:

1. ca element constitutiv al verbelor pronominale, cu următoarele valori:

a) reflexivă (marchează identitatea referențială a subiectului cu obiectul acțiunii, cel care înfăptuiește acțiunea este și obiectul ei),

b) reciprocă (semnifică situații în al căror cadru fiecare participant face o acțiune asupra altcuiva și în același timp suferă acțiunea celuilalt),

c) intransitivă (limitează acțiunea la sfera subiectului),

d) impersonală (marchează imposibilitatea stabilirii unui raport cu un subiect);

2. cu funcție de morfem al diatezei medio-pasive.

Ca însoțitor al verbelor eventive, pronumele reflexiv limitează acțiunea la sfera subiectului, acesta fiind în funcția de unic participant activ implicat în întregime în desfășurarea procesului [16, p. 52]. Astfel, în propoziția *ea se îngălbeni la obraz*, *se* nu are menirea de a releva faptul că acțiunea se reflectă asupra subiectului, cum e în cazul autenticului (*ea se spală pe sine*), deoarece “*ea* nu se îngălbenește singură pe sine”. Funcția lui *se* este de a sublinia includerea anumitor transformări în sfera subiectului. S. Pereva relevă că

anume datorită acestei caracteristici a lui *se* verbele eventive sunt mai des întrebuițate în construcții reflexive [6, p. 148].

Grafic, relațiile dintre subiect și verbul eventiv, însoțit de *se*, vor fi redată în așa fel, încât să excludă obiectul asupra cărui ar putea trece acțiunea: $S + SE \rightarrow V \emptyset$ [6, p. 148]. Verbele de tipul: *a se purifica*, *a se înnoi*, *a se îmbunătăți*, cu echivalente tranzitive fără *se* (*a purifica*, *a înnoi*, *a îmbunătăți*), devenind reflexive, posedă însușirile intransitivelor. Pronominalele eventive s-au constituit prin detranzitivarea verbelor tranzitive, adică prin plasarea în prepoziția lor a elementului polifuncțional *se* [17, p. 51].

Lingvistul I. Bărbuță relevă funcția de element detranzitivator al pronumelui *se*: “Pierzându-și valoarea reflexivă, pronumele în discuție devine un *element detranzitivator*, un indice al caracterului intransitiv al acțiunii verbale... El anulează transferul acțiunii dinspre un punct de plecare (subiectul) spre un punct de sosire (obiectul)” [16, p. 52]. Șirul părerilor ar putea fi continuat.

D. Irimia caracteriza pronumele *se* drept “indice al caracterului subiectiv și eventiv” în structura verbelor eventive [14, p. 174]. Este interesantă opinia expusă de E. Teodorescu, care susține că pronumele *se* este “o simplă particulă flexionară în structura verbelor pronominale active” [18, p. 552], “înregistrarea acestor verbe sub numele generic de reflexiv în articole separate de către dicționarele noastre probează, practic cel puțin, că avem a face cu unități autonome și nu cu formele reflexive ale unui verb de bază activ” [18, p. 547].

Așadar, concluzionăm că pronumele *se* nu este numai o marcă a reflexivului românesc, ci se folosește cu mai multe valori. Chiar dacă procesele eventive se redau și nepronominal (*a slăbi*, *a îmbătrâni*), aceasta

nu înseamnă că în cazul verbelor de devenire elementul *se* nu marchează un anumit sens, acela de a fi un indice al caracterului subiectiv al verbului, precum și un element detranzitivator.

Referitor la funcția sintactică a pronumelui reflexiv din componența eventuelor, precizăm că acesta nu poate fi analizat separat, ca o parte de propoziție independentă de verb, el reprezintă, după cum am arătat deja, un element constitutiv cu o anumită valoare. Alăturarea pronumelui *se* la verbele devenirii nu este ocazională. "Ea *se* impune ca o trăsătură stabilă care s-a legalizat. Frecvența permanentă a acestor verbe de-a lungul secolelor servește drept mărturie vie a faptului că reflexivele eventive nu alcătuiesc o categorie provizorie, ci s-au constituit în limbă conform legilor ei de dezvoltare" [6, p. 178].

În primele scrieri în limba română sunt prezente verbe eventive însoțite de pronumele *se*:

1. Bucură-mă-ne de isp(ă)senia ta. (Psalt. Hurm.)*

2. Îngroșară *se* și undele prin mijloc de mare. (Psaltirea Vornețeană.)*

3. Negreașe *se* cerul și demineată astă zi frigă. (Tetraev.)*

În perioadele timpurii ale limbilor romanice, pronumele *se* avea un caracter independent, dar mai târziu acesta s-a stabilizat [6, p. 62].

În limba română există verbe care sunt eventive fără a avea pronume reflexiv (în dicționare ele au mențiunea "intransitiv"): *a încărunți*; *a întineri*; *a pleșuvi*; *a putrezi*; *a sărăci*; *a surzi*; *a amuți* etc.

Lipsa pronumelui *se* se explică prin suprimarea lui [12, p. 19], însă fără să se piardă și sensul pe care îl atribuie el formației respective: *a roși* (ev.) – *a se roși*; *a mucezi* (ev.) – *a se mucezi*; *a însera* (ev.) – *a se însera* etc. Exemplu: "Dar eu nu *roșesc* din timiditate. *Roșesc* (= mă fac roșu), pentru că, atunci când rostesc cuvântul «iubire»,

eu mă văd într-o atitudine ridicolă sau lângă o duduie prea frumoasă." (R.A.M., p. 455).

Verbele de devenire cu formă activă sunt foarte puține în comparație cu eventivele reflexive. Astfel, din numărul de aproape 400 de eventive românești doar circa 48 sunt întrebuințate fără *se*. Din aceste 48 de verbe, aproximativ 18 au și variantă pronominală, adică se folosesc și în forma reflexivă: *a înnopta* (ev.) – *a se înnopta*; *a înverzi* (iarba) (ev.) – *a se înverzi*; *a râncezi* (ev.) – *a se râncezi* ș.a.

La verbul *a* (*se*) *lenevi*, care se utilizează *cu* sau *fără* pronume reflexiv, varianta intransitivă are alt sens decât cel de devenire: *a se lenevi* (*a se face leneș*); *a lenevi* (intr.) (*a se afla în inactivitate, a trândăvi*).

A se știrbi are ambele forme cu sens eventiv, ele deosebindu-se doar prin faptul că cea nepronominală se referă la un subiect animat, iar cea reflexivă – la un lucru, obiect; cf.: *a știrbi* (intr.) (*a deveni știrb, a-și pierde dinții*); *a se știrbi* (*despre vase*) (*a pierde o părticică din margine, a se ciobi*).

Materialul factual, cules din dicționare explicative, ne permite să constatăm că grupul eventivelor cu formă activă nu este în ascensiune. Din punct de vedere cantitativ, verbele de devenire selectate din DLRLC (1956-1957) sunt în număr de 220, din acestea circa 28 se utilizează numai în formă nepronominală. La cele 220 de eventive s-au adăugat încă 180 de noi verbe, excerptate din DEX (1996). Printre aceste 180 de formații noi nu este nici un verb intransitiv, toate au formă reflexivă: *a se americaniza*, *a se putrefia*, *a se clișeiza* etc.

Numărul verbelor eventive nepronominale nu numai că este mic, dar și descrește treptat. În consecință, DEX-ul nu înregistrează intransitivele *a spâni* (*a deveni spân*); *a sitivi* (*a*

deveni siteav (răgușit), care se atestă în DLRLC (1956-1957). Verbele *a cotonogi*; *a (în)suri*; *a înmurgi* au menținut „rar”, aceasta nefiind în DLRLC, iar în dreptul altor verbe active cu sens de devenire găsim specificările „popular”, „învechit”, „regionalism”: *a muți (pop.)*; *a chelboși (pop.)*; *a însetoșa* (inv. și reg.). În felul acesta, rămân tot mai puține eventive cu formă activă în limba literară. Conform dicționarelor consultate, ele sunt: 1. *a amurgi*; 2. *a amuți*; 3. *a chelboși*; 4. *a cheli*; 5. *a cotonogi*; 6. *a îmbătrâni*; 7. *a încărunți*; 8. *a încremeni*; 9. *a înflori*; 10. *a îngheța*; 11. *a înseta* (*a însetoșa*); 12. *a întineri*; 13. *a înțeleni*; 14. *a înțepeni*; 15. *a ologi*; 16. *a orbi*; 17. *a păli*; 18. *a pleșuvi*; 19. *a putrezi*; 20. *a sărăci*; 21. *a sitivi*; 22. *a slăbi*; 23. *a spâni*; 24. *a suri*; 25. *a (a)surzi*; 26. *a șchiopa*; 27. *a văduvi*; 28. *a învia*.

Considerăm că existența unui număr atât de mic de eventive nepronominale, pe lângă celelalte, însoțite întotdeauna de *se*, poate fi explicată de diferența procedeelelor prin care ele s-au format. O examinare mai minuțioasă a tuturor exemplelor selectate relevă faptul că eventivele ce se construiesc cu pronume reflexiv sunt derivate de la verbe tranzitive cu ajutorul lui *se*, care, având funcția de element detranzitivator, limitează transformările la sfera subiectului și anulează ipostaza de obiect al acțiunii [17, p. 51]. Eventivele intransitive însă, fiind mai vechi în limbă, s-au format, după model latin, direct de la nume. În prezent e viabil procedeul de creare a eventivelor reflexive de la perechile lor tranzitive, iar la unele verbe de devenire active se observă tendința de a fi utilizate, prin analogie cu celelalte, și în forma pronominală (*a înțeleni* – *a se înțeleni*).

La eventivele reflexive diferența dintre tranzitiv și intransitiv se face cu ajutorul lui *se*, care devine „agent al unui proces de recategorizare, numit intransitivitate” [19, p. 148].

Verbele cu formă activă cuprind, de asemenea, în structura lor semantică, două sensuri distincte: tranzitiv (factitiv) și intransitiv (eventiv). Opoziția dintre cele două valori nu e marcată la nivelul formei morfologice, ci se diferențiază contextual: *a albi* (tranz. și intr.); *a surzi* (tranz. și intr.); *a orbi* (tranz. și intr.); *a îmbătrâni* (tranz. și intr.) (în română sunt ≈ 10). Iată un exemplu în care verbul *a îmbătrâni* este intransitiv și are sens eventiv (= a deveni bătrân): „Orice om care *îmbătrânește* trebuie să aibă aceste vedenii oribile, care-l desprind de iluziile zilnice și-l împing să vadă inutilitatea tuturor faptelor făcute și a tuturor celor trăite...” (D.N.E., p. 30).

O dată cu schimbarea ocurenței lexico-semantică a verbului *a îmbătrâni*, se schimbă radical și semnificația sa, acesta obținând un sens cauzativ: „Nu anii, ci grijile [te, ne, vă] *îmbătrânesc*” (M.S., p. 48).

Asemenea verbe există și în limba franceză: *bleuir* (tranz.) (a albastri) – *bleuir* (ev.) (a deveni albastru); *jaunir* (tranz.) (a îngălbeni) – *jaunir* (ev.) (a deveni galben) etc.

Credem că verbele respective sunt niște reminiscențe ale eventivelor latinești, care, conform opiniei lui A. Ernout, evoluând de la intransitiv spre tranzitiv, exprimau, într-o anumită perioadă a limbii vulgare, ambele sensuri [20, p. 212], fără să aibă vreun element formal și distinctiv: *albescere* (a deveni alb), (a face să fie alb).

Referitor la verbele eventive pronominale, care au antonime nepronominale, de tipul: *a se îngrășa* – *a slăbi*; *a se îmbogăți* – *a sărăci* etc., în **Gramatica limbii române** se menționează: „Formațiile cu pronume reflexive arată interesul subiectului pentru acțiune, intenția lui, dorința de a obține un rezultat, pe când cele active exprimă acțiuni care se petrec... fără ca subiectul să fie bucurat de

ele: omul *slăbește* fără voie, dar se *îngrașă* bucuros” [3, p. 212].

Ținem să precizăm faptul că nu numai verbele devenirii cu formă ne-reflexivă, dar eventivele, în general, exprimă o acțiune neintenționată, ce se realizează fără voia subiectului: *a se îmbolnăvi*, *a se schilodi*, *a orbi*, *a sărăci*, *a slăbi*, *a se murdări*, *a văduvi*, *a înflori*, *a se rumeni*, *a ologi* etc. Exceptând doar câteva verbe (*a se încovriga*, *a se incolăci*), subliniem că acțiunea neintenționată este proprie atât eventivelor active, cât și celor reflexive. Aceasta este o trăsătură semantică specifică eventivului, în general: *oamenii îmbătrânesc*; *iarba înverzește*; *merele s-au rumenit* ș.a.

Menționăm că numărul mic al eventivelor active și tendința de scădere a frecvenței lor sunt determinate și de utilizarea facultativă (probabil, prin analogie) a pronumelui reflexiv de către unii mânători ai condeiului. De exemplu, *a înțeleni* în DEX are specificarea: “intransitiv (despre pământ la pers. 3-a)”, iar în literatura artistică acest verb se folosește și în forma reflexivă: “Aici se *înțeleniseră* câțiva comercianți puternici, care învârteau banii pe degete...” (G., p. 119). *A popi* în DLRLC nu are mențiunea “reflexiv”, dar în romanul **Mara** e utilizat cu această formă: „la toamnă el are să se însoare, să se *popească* și să fie om cu rostul lui” (M., p. 46). Astfel, există formații cu întrebuintare paralelă, activă și reflexivă, care au sens eventiv indiferent de faptul dacă sunt pronominale sau nu. Din DEX (1996) am selectat 18 verbe de acest fel: 1. *a (se) albăstri* (*a (se) înălbăstri*) (intr. și refl. fig.); 2. *a (se) albi* (*a (se) înălbi*); 3. *a (se) împietri*; 4. *a (se) îngălbeni*; 5. *a (se) înmurgi* (intr. și refl. impers. – rar); 6. *a (se) înnopta* (intr. și refl. impers.); 7. *a (se) însera* (intr. și refl. impers.); 8. *a (se) întomna* (intr. și refl. – poetic); 9. *a (se) lenevi*; 10. *a (se) (in)moina*; 11. *a (se) mucezi*; 12. *a (se) râncezi*; 13. *a (se) roși*; 14. *a*

(*se) slăbănogi*; 15. *a (se) șontorogi*; 16. *a (se) știrbi*; 17. *a (se) înverzi*; 18. *a (se) sihăstri*.

În literatura artistică însă se atestă mai multe verbe cu întrebuintare paralelă. De exemplu, alături de eventivul *a se imprimăvăra* în DEX se indică doar: “refl. impers.”, iar în scrierile artistice el poate fi întâlnit fără morfemul *se*: “Cum *imprimăvăra*, slăbeau (lăutarii), se făceau ca foiața” (G., p. 369). Scriitorii utilizează atât forma activă, cât și cea reflexivă a eventivelor respective. În aceeași operă literară putem găsi ambele variante ale unui verb cu întrebuintare paralelă. De exemplu, *a (se) roși*: “El răspunse «prezent» și se *roși* foarte tare.” (R., p. 75). “Ea (doctorița T.) *roși*” (R., p. 150). Preferința pentru o formă sau alta este dictată atât de gustul autorului, cât și de obiectul denotat (forma reflexivă e preferabilă atunci când se face referință la persoane).

“Salcâmii rari ai Cuțaridei *îngălbeneau...*” (G., p. 6).

“Copiii erau însă deprinși cu toate relele. Ascundeau țigări prin buzunare și fumau pe maidan, câte doi-trei, până se *îngălbeneau* la obraz”. (G., p. 115).

În romanul **Groapa** de E. Barbu *a se roși* este folosit o dată în formă activă și de patru ori în cea reflexivă, iar în **Risipitorii** de M. Preda varianta activă a acestui verb se întâlnește de cinci ori, iar cea reflexivă o singură dată.

În concurența activ/reflexiv a formelor aceluiași verb putem remarca, totuși, o predominare a variantei reflexive. Lectura a câte 200 de pagini din patru opere literare (M. Preda, **Risipitorii**, **Marele singuratic**; E. Barbu, **Groapa**; F. Neagu, **Îngerul a strigat**) ne oferă următoarea situație: *a se îngălbeni* (refl.) – de șase ori, activ eventiv – de două ori; *a se însera* (refl.) – de șase ori, activ eventiv – de două ori; *a se înnopta* (refl.) – de două ori, activ eventiv – nici un caz;

a se roși (refl.) – de șase ori, activ eventiv – de șase ori.

Al. Graur, în același context, remarca următoarele: "Grație dezvoltării reflexivului româna ajunge în mânuirea diatezelor la o suplețe pe care nu o are nici o altă limbă cunoscută de mine: cu ajutorul unui singur verb, folosind trecerile de la o diateză la alta, se creează o profunzime de sensuri și de valori..." [12, p. 16]. Cele spuse de Al. Graur pot fi confirmate prin multiple exemple: "Zi-i, Dumitre, că *m-anticăresc*" (G., p. 182); "Ce mai *ne-ntitirizărăm!*" (G., p. 214); "Aci se *încenușa*, aci cerul se albăstrea, și totul înflorea în lumina abia ghicită a soarelui." (G., p. 379).

Utilizarea arbitrară a pronumelui reflexiv contribuie la lărgirea grupului de reflexive eventive și la viabilitatea acestei categorii.

BIBLIOGRAFIE

1. I. Coteanu, **Gramatica de bază a limbii române**, București, 1994.
2. I. Evseev, **Semantica verbului: categoriile de acțiune, devenire și stare**, Timișoara, 1974.
3. **Gramatica limbii române**, București, 1966.
4. C. Dimitriu, **Observații în legătură cu diateza reflexivă și verbele pronominale în limba română contemporană**, în "Analele științifice ale Universității din Iași", XI, secția III, c, nr. 2, 1965.
5. Flora Șuteu, **Despre diateză (II)**, în LLR, nr. 3, 1984.
6. S. Pereva, **Evoluția construcțiilor reflexive verbale în limba moldovenească**, Chișinău, 1977.
7. S. Stati, **Recenzie la Gramatica limbii române**, ed. a II-a, în SCL, XVII, 1966.
8. S. Stati, **Problema diatezelor**, în LR, VII, 1958, nr. 2.
9. F. Asan, **Raportul dintre diateze și tranzitivitate**, în SCL, nr. 3, 1960.
10. E. Zamșa, **Verbul: tranzitivitate și diateză**, în LLR, 24, nr. 2, 1995.
11. D. Bejan, **Gramatica limbii române**, *Compendiu*, Cluj, 1995.
12. Al. Graur, **Diatezele**, în SCL, XX, 1969.
13. G. Pană, **Tranzitivitate și diateză**, în SCL, nr. 1, 1967.
14. D. Irimia, **Este "se" marcă a reflexivului românesc**, în "Anuar de lingvistică și istorie literară", XIX, Iași, 1968.
15. I. Matcovschi, **Sinonimia construcțiilor diatezale**, în *Funcția expresivă a limbii moldovenești*, Chișinău, 1974.
16. I. Bărbuță, **Valorile pronumelui reflexiv la cazul acuzativ în română**, în LR, Chișinău, nr. 1, 1999.
17. I. Bărbuță, **Structura semantico-valențială a verbului și diateza**, în RLȘL, nr. 4, 1992.
18. E. Teodorescu, **Reflexiv și pronominal**, în LR, XIV, nr. 5, 1965.
19. T. Macovei, **Sugestii privind gramaticalizarea pronumelor reflexive în limba română**, în *Omagiu prof. I. Ciomâi*, Chișinău, 1999.
20. A. Ernout, **Morphologie historique du latin**, Paris, 1935.

TEXTELE FOLOSITE ȘI ABREVIERILE LOR

D.N.E. – Horia Vintilă, **Dumnezeu s-a născut în exil**, Craiova, 1993.

G. – Eugen Barbu, **Groapa**, București, 1975.

M. – Ioan Slavici, **Mara**, *Scriseri alese*, vol. II, Chișinău, 1993.

M.S. – Marin Preda, **Marele singuratic**, vol. II, București, 1978.

R. – Marin Preda, **Risipitorii**, București, 1969.

R.A.M. – Mircea Eliade, **Romanul adolescentului miop**, București, 1989.

ALTE ABREVIERI

DLRLC – **Dicționarul limbii române literare contemporane**, 4 vol., București, 1956-1957.

DEX – **Dicționarul explicativ al limbii române**, București, 1998.

LLR – **Limba și literatura română**, București.

SCL – **Studii și cercetări lingvistice**, București.

RLȘL – **Revistă de lingvistică și știință literară**, Chișinău.

LR – **Limba română**, București.

Alexe RĂU,
director al BNRM

SALONUL NAȚIONAL DE CARTE A PĂȘIT ÎN MATURITATE

Colegii noștri de la Biblioteca Județeană „Gheorghe Asachi” din Iași, instituția împreună cu care, în 1992, am inițiat Salonul Național de Carte (SNC), organizându-l anual la Chișinău, în luna august, și la Iași, în luna octombrie, au menționat că actuala ediție de la Chișinău a importanței manifestări culturale-științifice a fost cea mai reușită, opinie susținută și de majoritatea editorilor participanți. Sigur că un plus de prestanță i-a conferit aniversarea a 170-a a

Bibliotecii Naționale, organizatoarea principală și amfitrioana lui, suita de acțiuni deosebite consacrate acestei aniversări îmbogățind programul evenimentului, iar jubileul, la rândul-i, a câștigat de pe urma intercalării lui în programul Salonului. Nu mai puțin relevant este și faptul că SNC, cu această a XI-a ediție a sa, a pășit, precum s-a spus la inaugurarea lui, pragul maturității. Într-adevăr, în cei zece ani de până acum, noi am

fost în căutarea unor formule care să satisfacă interesele și așteptările tuturor celor implicați în organizarea Salonului: ale editorilor, tipografilor, autorilor, bibliotecarilor, difuzorilor de carte, cititorilor. Elementele încercate s-au constituit într-o concepție așezată și consacrată, ceea ce a favorizat conlucrarea eficientă a organizatorilor (Ministerul Culturii, BNRM, Departamentul Cultură al Primăriei municipiului Chișinău, Ministerul Educației, Asociația Editorială „Noi”, Compania Teleradio-Moldova, Uniunea Scriitorilor și Biblioteca „Gh.Asachi”). O contribuție aparte la desfășurarea în bune condiții a acțiunilor au avut-o sponsorii generali ai Salonului, Editura Știința și Tipografia Prag-3.

La o recapitulare de ansamblu a manifestărilor din cadrul Salonului, se rețin mai multe momente deosebite. Aș remarca aici participarea cu expoziții de excepție a Institutului Goethe (101 cărți a 101 edituri din Germania), Centrului Educațional Oxford, Bibliotecii Naționale a Turciei, Ambasadelor Chinei și Poloniei. Ca și în alți ani, o prezență impunătoare au

avut editurile membre ale Asociației „Noi”, Societatea de difuzare a cărții „Pro Noi”, editurile ieșene și clujene. În total, la Salon a fost prezentată producția a peste 200 de edituri din 14 țări, numărul cărților expuse atinând cifra de 5000. La expoziția-târg și la cele 85 lansări de carte câte s-au produs la Salon, s-au înregistrat circa 10.000 de vizitatori, iar editorii au reușit să vândă cărți în valoare de peste o sută mii lei, acesta fiind, deo-

camdată, ultimul record al Salonului înregistrat la capitolul respectiv.

Ambasada Germaniei ne-a făcut o surpriză, aducând-o la Salon pe tânăra autoare Katharina Hacker, care, după ce a studiat filozofie, istorie și mozaism la Freiburg și Ierusalim, vine către cititori cu un volum de proză, șapte istorii în care reia motive ale antichității, prezentând situații din *Metamorfozele* lui Ovidiu în corelații neașteptate cu prezentul. Acțiunea culturală cu participarea ei ne-a reamintit de lecturile auctoriale ca formă de prezentare a noilor creații, formulă care la noi a cam fost dată uitării.

Ambasada Chinei a donat cititorilor BNRM un lot de carte în valoare de 30.000 de dolari, din el făcând parte titluri de excepție, în limbile chineză, engleză, franceză și rusă, enciclopedii, dicționare enciclopedice, monografii, eseuri care constituie o fereastră spre fascinanta civilizație chineză, care, datorită filonului filozofic, se impune tot mai mult în Europa contemporană.

Editura Augusta din Timișoara, cea care acum cinci-șase ani a fost supranumită de mulți „editură de stat a Basarabiei” pentru faptul de a fi promovat masiv autori de la noi (editurile de stat din Chișinău, la pământ fiind, nu-și prea onorează această misiune), a rămas credincioasă politicii sale, venind și în acest an cu

numeroase titluri de volume, semnate de autori basarabeni contemporani. Editurile Cartier, Epigraf, Gunitas, grație flexibilității lor în ceea ce privește politica prețurilor, au înregistrat cel mai mare număr de vizitatori-cumpărători.

Dacă e să conturăm o imagine generalizată a prestaței editurilor din Republica Moldova, ar trebui să conchidem că anul acesta a fost, în general, pentru ele unul al manualelor și dicționarelor, al valorificării și punerii în circulație a unor importante cărți ce țin de istoria noastră, al relansării operei unor scriitori clasici și contemporani, al unor necesare traduceri din autori străini, al unor apariții editoriale remarcabile ce țin de diferite domenii ale științei. Se află în continuă ascensiune arta cărții, multe edituri prezentându-se cu tipărituri ce constituie modele de viziune grafică, arhitecturală (design) și de execuție poligrafică. Producția noastră editorială devine tot mai competitivă în plan european și este net superioară celei prezentate la prima ediție a Salonului, în 1992.

Astfel că pe an ce trece misiunea juriului devine tot mai dificilă. Ședințele lui din cadrul ediției recente a Salonului au fost mult mai fierbinți atât din cauza numărului mai mare de nominalizări, cât și datorită sporirii exigențelor acestuia.

Editura Știința, deținătoarea Marelui Premiu Coresi, s-a făcut remarcată prin faptul că politica sa exprimă un mesaj foarte actual pentru perioada ce o traversăm, acela de a tinde spre o stare de echilibru, spre concordie în relațiile între etniile conlocuitoare de la noi, neuitând, însă, cumplita „teroare a istoriei” ce s-a abătut peste băștinașii acestui pământ într-un trecut ce nu poate fi șters din memorie. Ciclul de abecedere scos de editură, câte unul pentru fiecare minoritate etnică de la noi, și volumul doi al *Cărții memoriei* ilustrează elocvent această orientare. În plus, minunata echipă ce s-a constituit acum la Știința își impune rigori superioare în ceea ce privește calitatea, marca editurii, pe care le promovează cu insistență, iar performanțele n-au întârziat să se producă.

Anul acesta a fost și unul al repunerii masive în circuitul de valori a scrierilor lui Z. Arbore: Editura Muzeum a publicat *Dicționarul geografic al Basarabiei*, de asemenea a văzut lumina tiparului *Istoria Basarabiei din sec. XIX*. Aceste lucrări, împreună cu vol. 4 al *Basarabiei necunoscute* de Iurie Colesnic au fost distinse cu premiul „Cartea Anului”.

Editura Arc, cunoscută la noi și nu numai, pentru orientarea-i principală de a tipări scrieri originale și de a valorifica manuscrise, a fost declarată, împreună cu Augusta, Editura Anului, iar premiul „Tipografia Anului” i-a revenit de această dată Tipografiei Centrale.

Marcel Șendrea, un nume ce se impune tot mai mult în grafica de

carte, a intrat în posesia premiului „Ilie Gravorul” pentru mai multe cărți ilustrate de el și apărute la editura Prut Internațional. Pentru premiul „Carte de top” s-au făcut cele mai multe nominalizări, deoarece numeroase au fost și cărțile bune. Până la urmă, alegerea juriului a căzut, la proză, pe romanul de excepție al lui N. Breban *Voința de putere* (o carte scoasă mai de mult a autorului a intrat în topul celor mai bune zece romane

românești ale sec. XX) și pe volumul *În căutarea identității* al lui N. Dabija, o istorie a neamului nostru povestită de un îndrăgostit de ea, tirajul cărții epuizându-se în câteva zile, așa încât, la solicitările cititorilor, Editura Litera plănuiește o reeditare. Horia Zilieru și Ion Hadârcă sunt deținătorii premiului pentru poezie, primul fiind prezent la Salon prin volumul *Melancolii de vulcan* apărut la Junimea, iar celălalt, cu placheta *Echipa de îngeri* publicată la Editura Cronica din Iași.

Ion Ciocanu, participant la mai multe ediții ale SNC, a obținut premiul pentru volumul de critică literară *Dincolo de literă*, tipărit la Augusta. A fost remarcată fecunditatea deosebită a acestui critic literar și lingvist: în vitrinele Salonului mai erau prezente încă două cărți noi ale Domniei sale, una scoasă la Editura Scrisul Românesc din Craiova (*Limba ca durere și speranță*) și alta la Editura Epigraf din Chișinău (*Realitatea în cuvânt și cuvântul în realitate*).

La premiul „Pagini de istorie” au fost mai mulți pretendenți. Volumul *Din istoria Transnistriei*, elaborat de un colectiv de autori în frunte cu acad. Demir Dragnev din inițiativa Societății Culturale „Transnistria”, s-a remarcat prin documentare, prin punerea în evidență a unor date revelatorii referitoare la istoria pământului de dincolo de Nistru, din cele mai vechi timpuri (când tirageții și apoi vlahii trăiau până dincolo de Bug, fiind populație majoritară) până la 1944. Cartea e un reper irefutabil în combaterea numeroaselor publicații tendențioase și șovine în care sunt arătați ca băștinași ai acelor

locuri cu totul alte etnii decât românii moldoveni. Același premiu le-a fost acordat lui Vlad Chiriac și lui Ștefan Lupan pentru traducerea și îngrijirea volumului *Împăcarea bisericii ortodoxe* de Petru Movilă, apărut într-o ținută grafică de excepție la Editura Polirom din Iași, în premieră absolută în spațiul culturii românești.

Scriitorul Nicolae Rusu, prezent la Salon cu noul volum de proză *Marginea lumii* (Augusta, 2002), și prozatorul izraelit Shaul Carmel, originar din România, autor al cărții *Deocamdată, viața* (Junimea, 2002) au fost distinși cu premiul Uniunii Scriitorilor.

Două din numeroasele manuale expuse, unul de matematică pentru clasa a X-a (Editura Prut Internațional) și altul de limbă engleză (Editura Arc) au fost premiate de către Ministerul Educației. Echipa Arc a mai luat un premiu pentru cea mai bună carte tradusă (*Moldovenii* de Charles King), Cartier-ul și Prut Internațional și-au păstrat faima de editori ai celor mai frumoase colecții, obținând premiul corespunzător, iar premiile speciale le-au revenit Luciei Olaru Nenati (pentru casetă *Eminescu: de la muzica poeziei la poezia muzicii*, Editura Gee, 2002), lui Nicolae Georgescu pentru volumul de exegeză *Moartea antumă a lui Eminescu* (Cartier, 2002) și Editurii Epigraf pentru volumele *Cântece populare găgăuze și Cântece și dansuri țigănești*. Editura Gunivas a luat premiul Bibliotecii Naționale pentru *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, ediție fundamentală, revăzută și completată în colaborare cu Institutul „A. Philippide” din Iași.

La cea de-a 170-a aniversare a sa, și Biblioteca Națională a realizat un amplu proiect editorial. S-au făcut remarcate primele două volume din colecția *Basarabeni în lume* (alcătuită și îngrijită de Raisa Melnic), monografia *Bibliotecile Basarabiei și ale Transnistriei și conștiința de comunitate* de Nina Negru, editată în colecția „Clio și Biblon”; cartea Cludiei Sluțu-Grama *Prin Galaxia Biblos*, primul număr al noii publicații periodice a Bibliotecii, anuarului *Imaginea Republicii Moldova în străinătate*, un calendar de lux pe anul 2003 cu imaginile unor hărți vechi din colecțiile BNRM ș.a.

De o deosebită audiență și

prețuire s-au bucurat acțiunile cultural-științifice consacrate jubileului Bibliotecii noastre, dintre care am remarca ședința Consiliului Științific al instituției; Forumul Internațional „Bibliotecile naționale în condițiile globalizării informației și ale noilor tehnologii”; rediviva clădirii din str. 31 august, nr. 78 (actualul bloc nr. 2 al BNRM – situl „Alexie Mateevici”), care a inclus un Te-Deum, inaugurarea Galeriei personalităților legate de istoria edificiului, acestea constituind, precum s-a văzut, floarea intelectualității basarabene din două secole, și un simpozion științific consacrat istoriei clădirii. Între manifestările importante am aminti, de asemenea, ședința polipticului cultural-istoric și științific „Basarabeni în lume”, întâlnirea cu sexagenarul Mihai Cimpoi în cadrul clubului literar „Miorița”, fondat de Domnia sa cu mulți ani în urmă, ședința la care, între altele, distinsul nostru academician a declarat că din această toamnă revine la „Miorița” în calitate de conducător și organizator, pentru a-i da o nouă viață și o ținută, cum a stăruit să remarce dumnealui, modernizată; expozițiile de pictură ale Cezarei Colesnic și Valentinei Brâncoveanu; plein air-ul sculptural consacrat aniversării BN ș.a.

În acest an jubiliar, activitatea BNRM și a Salonului Național de Carte s-au aflat sub semnul cubului. De la un excelent signet al BN, executat cu ani în urmă de Isai Cârnu, graficianul nostru actual, Dragoș Popa Miu a ajuns la imaginea unui cub, ale cărui fațete conțin câte un signet BN. Ideea de cub este străveche, ea semnificând, în primul rând, împlinire în timp și spațiu. Nichita Stănescu a îmbogățit-o cu noi sensuri relative la perfecțiunea vie, mișcătoare, ce-și are întruchiparea în cub, simbol ce reprezintă devenirea reală, dar și virtualitatea.

În zilele aniversării BNRM și ale SNC cubul BN a devenit, și va fi în continuare, un totem al nostru, întruchipând, într-o sublimare sacră, spiritul generațiilor de bibliotecari ce au muncit în această instituție timp de șaptesprezece decenii, îngerul nostru ocrotitor, izvorul de energii proaspete, deschizătorul porții viitorului. Așa să ne ajute Dumnezeu.

DESPRE „MEMORIA DORNELOR”

Nu multe locuri din țară fac obiectul unor cercetări pluridisciplinare convergente, rotunde, ca zona Dornelor. Iată, acum, al cincilea volum din seria **Memoria Dornelor**, elaborat, ca și celelalte, de către un singur autor, Petru Țaranu, cercetător riguros cu rădăcini acolo; doctor în științe, rezident la Vatra-Dornei, el beneficiază de acel psihism tonifiant pe care doar legăturile de profunzime cu pământul înaintașilor îl poate asigura. Subtitlul noului volum punctează ideea de **Repere istorice**, generic implicând considerații de ordin administrativ-teritorial, particularități de interes etnografic, considerații cu suport sociologic, precizări despre comunitățile umane, plus date privind cultura, lăcașurile de cult și alte realități – toate într-o panoramă de anvergură impresionantă. De menționat, în final, episoade ale luptei pentru Unire, detalii ilustrând conștiința exemplară a dornenilor, aceștia mai mult de o sută patruzeci de ani sub ocupație habsburgică. De ce „Țara Dornelor?” De ce „Omul dornelor?” Clarificări de tip factual istoric, alternează cu argumente de aspect interior (psihic și etic), specifice zonei. Entosul, etosul și alte dimensiuni, conexe, determină reacții caracteristice, depunând mărturii despre sufletul omului Dornelor. Sunt, în fapt, mai multe Dorne, de unde toponime ca Dorna Candrenilor, Dorna Josenilor, Dorna Popenilor, Dorna pe Giumalău; acestora li se adaugă zeci de alte așezări, toate cu rezonanțe dornene tipice. Numai o parte dintre ele cunoscuseră stăpâ-

nirea străină; – celelalte rămăseseră ale Moldovei.

Cum volumul în discuție (aproape 400 de pagini; recent publicat la Editura Biblioteca Bucureștilor) însumează documente și date de tot felul, structurate pe secole (XVIII–XX), pe acestea le vom lăsa în seama istoricilor, a etnologilor, a cercetătorilor mentalităților. Să ne oprim la aspecte de ordin toponimic și lingvistic, la realități cu audiență mai largă.

Câți dintre cei care pronunță, bunăoară, termenul *plai* cunosc sensul lui real? Câți dintre acei cărora le-a plăcut poemul lui Alecsandri **Dan, căpitan de plai**, au perceput exact semnificația acestui rang social. În zona Dornelor – scrie Petru Țaranu –, „o arteră de legătură care pornea de la baza unui munte spre vârful acestuia și apoi urma culmea până la locul de destinație”, a fost numită *plai*. Supraveghetorii trașelor în cauză, cu o „costumație distinctă”, înarmați, dotați cu cai de serviciu și bucurându-se de mare autoritate, erau *plăieși*. Un ultim plăieș de genul acesta a trăit până la jumătatea secolului al XX-lea în satul Liniște (spațiu natal al autorului cărții) în Șaru-Dornei. Supraveghetorii la punctele de trecere spre Transilvania li se zicea *lăstuni* și erau ajutați de *panțiri* (p. 169) – de unde frecvența antroponimelor! Toponimul *Argestru* ține, de bună seamă, de un trecut arhaic; la origine, indica un loc populat cu *argele*, cu adăposturi umane semiîngropate (p. 14). Ar fi interesantă o apropiere de vlahul *Argeș*. Nu de vreo haită e vorba în toponimul *Gura-Haitii*. Termenul *hait*, denumind „o mare cantitate de apă”, ar proveni din limbajul plutașilor ruteni care se îndeletniceau cu plutăritul pe râul Neagra-Șarului (p. 199). Un arbust oarecare, *dărmoxul*

(viburnum lautanos) a dat numele localității *Dârmoxa* (p. 199). De practica oieritului, de „munții sau de trupurile de pășune pe care se vărau și se tomnau turmele”, amintesc toponimele *Bârnar* și *Bârnărel* (p. 196). Localitatea *Buciniș* păstrează sonoritatea latină – derivând din *buccinus* (bucium, p. 196). Ecouri turcești are toponimul *Buliceni*; practicanții de odinioară ai plutăritului pe Bistrița, angajați de către diverși întreprinzători otomani, erau numiți buluceni (p. 200). Toponimul *Cheile Zugrenilor* trimite la „zugrenii de odinioară, adică la lucrătorii specializați în executarea lucrărilor de dirijare a buștenilor pe râul Bistrița” (p. 207). După locul unde fuseseră *haje* (păduri multisekulare) și-a luat numele satul *Haju* (p. 200). Nu e prea lămurit de ce *negrul* sau *neagra* intră în componența unor toponime ca *Neagra Șarului* (titlu de volum la Sadoveanu), *Neagra Broștenilor*, *Neagra-Dornei*, *Poiana-Negrii*, *Gura Negrii*.

Un comentariu sistematic privește **Geneza și dispersia unor antroponime** în aria teritorială a Dornelor (între anii 1774-1982), luându-se în discuție: **Antroponime cu baza formativă în sfera socio-profesională** (butnar, cojocar, jitar, scorțar, olar, mrejar); **Antroponime cu baza formativă în zona istorico-geografică din care provine o parte din populație** (Bârgăuan, Toplicean, Liteanu, Ruscanu, Corduneanu și altele); **Antroponime cu baza formativă în starea civilă** – de tipul: Airinei, Apalaghiei, Anichiței, Apetrii; **Antroponime cu baza formativă în porecle**: Pârdoia (femeie cu trăsături virile), Norocel, Boncăieș). Datorită fenomenelor de *imigrare* a unor *forme antroponimice din alte zone*, ori de *emigrare* a altora în alte

părți – fenomene puse de către autor pe seama mișcărilor (restrânse) de persoane –, unele forme onomastice autohtone au dispărut; altele s-au adăugat celor existente. Ni se oferă spre edificare date statistice vizând etapele 1774–1832 și 1832–1982. Trăgând o linie concluzivă, sub raport onomasiologic cele mai specifice sunt antroponime ca: Boca, Bondrea, Burduhos, Cimpoeșu, Cozan, Cozmei, Dranca, Erhan, Haja, Mezdrea, Negrea, Ortoanu, Odochian, Pața, Pardău, Țabrea, Țarcă, Țăranu și altele.

Stârnește curiozitate denumirea *Strada Vicilicilor*, din Vatra-Dornei. Etimologic vorbind, numele respectiv provine din latinescul *vigilare* (a veghea); la romani, gările citadine de noapte acționau în trei schimburi: „vigilia prima”, „vigilia secunda”, „vigilia tertia”. În Bucovina, sub dominație imperială vieneză, prin *vigilantes* (vegheatori) se înțelegeau mandatarii ori purtătorii de cuvânt ai comunităților locale, făcând, la nevoie, legătura cu autoritățile guvernamentale. Dar, printr-o metamorfoză bizară a acei „vigilantes” au devenit vicilici!

Volumul al șaselea continuând ciclul **Memoria Dornelor**, volum deja redactat, va fi consacrat **Mitologiei dornene**. Demers așteptat cu firesc interes.

Constantin CIOPRAGA

UN EXERCİȚIU NECESAR: A GÂNDI ROMÂNEȘTE

Necesitatea de a gândi românește, amplificată în zilele de cinstire a Limbii Române, Cartea de boierie a neamului nostru, și-a găsit expresie în numeroase acțiuni de suflet. În după-amiaza din 29 august, Casa Limbii Române a găzduit o importantă delegație din Țară – parlamentari, scriitori, oameni de cultură, în frunte cu profesorul universitar dr. inginer Nicolae P. Leonăchescu, secretar al Biroului Permanent al Parlamentului României. Întâlnirea făcea parte dintr-un „itinerar de inimă”, pe care oaspeții și-au propus să-l realizeze la Chișinău și în alte localități din stânga Prutului, unde au mărturisit că vin mereu „din conștiința extremă” că trebuie să vină aici, la frații lor, și o fac „cu pasiunea mesajului asimilat”.

Profesorul Nicolae P. Leonăchescu a remarcat că în cadrul vizitei anterioare, întreprinsă în satul Chetrosu din județul Soroca, delegația a donat atunci unei școli din localitate 1700 de volume, a fost surprins de aviditatea de carte românească, ce există în unda satelor basarabene. „Nu mi-am imaginat o asemenea dorință de carte românească. A fost ceva cutremurător. Efectele întâlnirilor cu lumea, și, în special, cu intelectualitatea satelor, care este practic motorul ideatic al proceselor ce au loc, au fost impresionante și am considerat necesar să lărgim numărul și intensitatea acestor contacte”.

Plinătatea unor atare contacte sigur că o poate da întâi de toate cartea. Delegația din România, din a cărei componență au făcut parte patru scriitori, inclusiv poeta Leonida Lari, a adus de această dată peste 1800 de cărți, destinate elevilor de la două instituții de învățământ preuniversitar din județul Lăpușna.

Poetul Nicolae Dabija, participant la dialog, a confirmat prezența unui mare interes, mai cu seamă al generației tinere, pentru cartea românească. Aceasta fiind insuficientă în bibliotecile publice și școlare, volumele sunt uzate de lectură. Nicolae Dabija a constatat că în prezent s-a ajuns la o nouă etapă de apărare a ființei noastre naționale, când generațiile de copii care cresc știu adevărul: știu că sunt români, știu că vorbesc românește și nu mai pot fi mințiți. El a salutat prezența la Chișinău a parlamentarilor români, care luptă pentru păstrarea și promovarea valorilor spirituale ce aparțin în egală măsură și Basarabiei.

Referindu-se la situația lingvistică din R.M., după 13 ani de la adoptarea legislației în domeniu, Alexandru Bantoș, director al Casei Limbii Române, a reliefat contribuția acestei instituții la extinderea procesului de cunoaștere și de utilizare a limbii române. În acest scop, la Casa Limbii Române sunt organizate numeroase acțiuni: lansări de carte, întruniri, mese rotunde, dispute, expoziții etc., dar și cursuri de studiere a limbii de stat. „În pofida atitudinii ambigue a actualilor guvernanți față de limba oficială a statului Republica Moldova, interesul pentru ea este ascendent, în creștere fiind și numărul celor care doresc să o studieze”. Dânsul a informat că numai în anul de învățământ precedent au urmat cursurile, dotate cu manuale, casete audio și „animate” de profesori foarte buni, peste 500 de alolingvi. Două importante proiecte de viitor sunt adresate autohtonilor și vizează studierea aprofundată a limbii noastre de către adulți și tineri.

Oaspeții au oferit cu generozitate volume de autor bibliotecii Casei Limbii Române. În continuare prezentăm o parte din comentariile rostite la lansarea cărților.

ION PAVELESCU:

„Ceea ce facem noi acum este un lucru de suflet, de conștiință. Și anume: afirmăm unitatea poporului român. A venit timpul să gândim în termenii unității naționale. Este un exercițiu necesar – a gândi românește... Trebuie să ne menținem credințele noastre, să le reafirmăm ori de câte ori avem prilejul și atunci când va veni marea conjunctură favorabilă să o putem valorifica așa cum au făcut-o predecesorii noștri la 1918”.

„Cei care au conștiința neamului să și-o întărească.
Cei care au pierdut-o să și-o regăsească.
Cei care sunt dușmanii acestei conștiințe măcar să o respecte și să o recunoască existând în veacul veacurilor”.

DUMITRU BĂLĂEȚ – despre concluzia la care se referă cartea: „ Statalitatea, mai ales în condițiile moderne, trebuie să apere vatra etnolingvistică a poporului, făurită de-a lungul istoriei. Trebuie să organizăm o politică de apărare a ființei etnice nu numai în interiorul țării; să reve-

nim la conștiința pe care ne-o dă istoria și să fim demni de marele destin pe care l-a avut poporul român din vechime în spațiul său etnolingvistic, să apărăm principalul semnalment al unității etniei, și anume limba, și să o sărbătorim cum se cuvine nu numai la Chișinău, ci în toate părțile pământului unde se vorbește limba română. Această carte încearcă să fixeze o atitudine politică și pentru viitor, și pentru această integrare în mondialism, pe care o putem

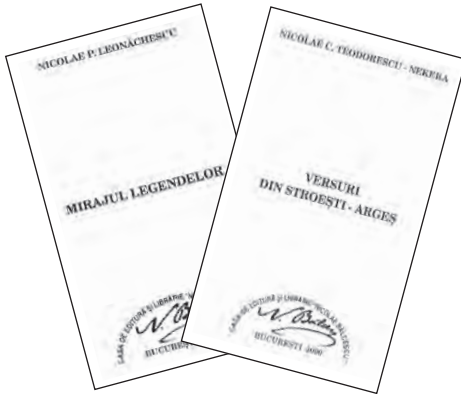

face demni, cu fruntea sus, conștienți că suntem unul din marile popoare ale lumii, cu o civilizație istorică străveche”.

NICOLAE P. LEONĂCHESCU:

“Oferta mea de carte și proiectul meu se referă la un sat – i-am studiat istoria de cinci veacuri prin documente și am tipărit trei volume. Dacă vreți – o propunere de model. E vorba de satul Stroești. Satul respectiv are la ora actuală trei volume cu circa 1500 de pagini de documente publicate, după rigorile cercetărilor științifice de specialitate. În aceste trei volume veți

găsi ca într-o oglindă mișcarea unei microstructuri românești și cum se reflectă în această istorie marile evenimente naționale. De asemenea veți vedea cum apar instituțiile moderne în lumea satului românesc.

Aici veți găsi și documente legate de satul Stroești din raionul Râbnița, de la est de Nistru. În spațiul românesc sunt multe sate Stroești. Această realitate m-a incitat să iau legătura cu

Stroeștii de dincolo de Nistru și cu Stroeștii din Noua Suliță și i-am înfrățit cu satul meu. S-a realizat acest triunghi românesc incredibil : Stroești – Argeș, Stroești – Râbnița, Stroești – Noua Suliță”.

Scriitorul **LORIN IOAN FORTUNA** de la Timișoara și-a exprimat disponibilitatea de a oferi Casei Limbii Române, bibliotecilor de la Chișinău o colecție a cărților sale. Iată mesajul fratelui din Banat:

*Cu dragoste de țară,
hrănește fapta ta!
Prinosul datoriei
păstrează-l țării tale!
Căci nu ești doar
copilul părinților sadea,
Ci fiul ești sau fiica
ființei naționale.*

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

